

VIATA ROMÎNEASCĂ

REVISTĂ A UNIUNII SCRITORILOR DIN R.P.R.

Apare sub conducerea unui comitet de redacție

11

NOIEMBRIE - 1956 - ANUL IX

100
100
100

100

100
100

100
100

100

100

100

100

100

CUPRINSUL

	Pag.
G. CALINESCU: Scrinul negru (roman-fragmente, I)	5
★	
AL. PHILIPPIDE: Glasuri; O, cite lucruri; Spun călătorii; Aplec urechea	79
RADU BOUREANU: Amurg la Histria; In termele Histriei; Oenochoe; Ea și planeta Marte; Rime în cap de vers	82
MARIA BANUȘ: Păpuși de ceară	85
NINA CASSIAN: Am văzut mări; Cu ochii închiși; Pe ahun: Un punct de vedere neștiințific; Impostură; Spaima; Fișă; Reminiscente; Casa lui Cehov	86
★	
DINU HERVIAN: Regina Lacului Maclar (însemnări de călătorie)	91
★	
VIRGIL TEODORESCU: Schimbare	101
VICTOR TULBURE: De la o vreme; Moartea cerbului; Piatra	102
ION BRAD: Elegie la „Campus Sceleratus“	103
CRISTIAN SIRBU: Nu e încă timpul	105
★	
ALEXANDRU SEVER: Căsătoria lui Cesar Dragoman	106
★	
ENRIC FURTUNA: Cîntecul lebedei	134
TITEL CONSTANTINESCU: Drumuri în munți	135
AL. ANDRIȚOIU: Pe o carte de Marx; Era război	136
DEMETRU PAN: Pinul	138
VIOLETA ZAMFIRESCU: Cîntec de toamnă	139
BARBU SOLACOLU: Pastel; La hanul lui Răspînte	140
★	
ION VITNER: C. D. Gherea — reconstituire biografică (I)	141
CRONICA IDEILOR	
Acad. C. I. GULIAN: Hegel și cultura epocii sale	160
MOMENTE CONTEMPORANE	
PAUL GRANEA: Modalități cotidiene de percepere a timpului și spațiului; Febră mizoneiană	174
ION MARIN SADOVEANU: Cultură de cuvinte și cultură de idei	179
TEXTE ȘI DOCUMENTE	
Ibrăileanu către Gherea	181

CRONICA ECONOMICA

E. TOTH: Energia nucleară și sursele clasice de energie	183
---	-----

CRONICA TEATRALĂ

LASCAR SEBASTIAN: „Ziaristii“	190
---	-----

CRONICA LITERARĂ

Ov. S. CROHMALNICEANU: „Enigma Otiliei“ (roman) de G. Călinescu	197
---	-----

LITERATURA REALISTĂ ÎNTRE 1920 și 1944

LUCIAN RAICU: Comicul în opera lui Gh. Brăescu	208
--	-----

TEORIE ȘI CRITICĂ

ION MARIN SADOVEANU: Destăinuiri scriitoricești, sau Thomas Mann despre el însuși (I)	222
AL. SÂNDULESCU: Între dogmă religioasă și umanitarism	225
PETRU COMARNESCU: Legătura dintre viață și creație la Jack London	228

RECENZII

AL. PHILIPPIDE: Insemnări despre poezia lui Lermontov	239
M. BUCUR: Victor Eftimiu: Teatru	241
CORNELIA ȘTEFANESCU: Howard Fast: Silas Timberman	243
★	
OSCAR LEMNARU: Cronica limbii literare	246
★	
REVISTA REVISTELOR: Gazeta Literară (nr. 32—33); Steaua (nr. 6—7—8)	250
★	
MISCELLANEA: Spirit modern și proletcultism (C. Vălimăreanu); Fanaticii artei (B. E.)	254

Erată la nr. 10/1956

La poezia „Sentința neputinței“ de Petre Solomon de la pag. 131, versul al 12-lea, se va citi în felul următor:

Cu singe lumea-ntreagă. Ceasu-i grav.

SCRINUL NEGRU

ROMAN

— *fragmente* —

I.

Strada Rahmaninov este la capătul ei dinspre lacuri un simplu drum de țară mergînd între un mal de lut și un șir de castani înalți, pe lângă care se întind gardurile unor case de pe străzile perpendiculare — răspunzînd spre lacul Floreasca — și zidurile cu ferestre mici ale unui fost grajd de cai de curse. Adesea, mormane de fîn și de gunoaie, umplu aerul cu un miros hibrid de iarbă cosită și de putrefacție acră. Străzile care dau spre lac poartă nume de boieri, strada Stroe Postelnicul, strada Băneasa Ancuța, strada Ioniță Vornicul. Malul de lut din partea opusă șirului de castani e acoperit vara cu buruieni pe care le pasc vitele locuitorilor de prin împrejurimi. Deasupra dîmbului stă dezolată ruina roșie a unei case neterminate. Afiț drumul de țară cît și terenul de deasupra malului aparțin unei parcelări abandonate din cauza evenimentelor. Într-adevăr, la capătul dinspre oraș al drumului apare un dig cu balustradă consolidînd panta străzii, care urcă, mai departe, prin cîteva trepte, la alt nivel. De acolo strada este pavată și canalizată dar aproape fără nici o casă, întocmai ca și celelalte străzi din parcelare, presărate doar cu cîteva vile, nu lipsite de gust. Troscotul iese nestăpînit prin interstițiile caldarîmului ca și cînd ar voi să curețe scoarța pămîntului de crusta de piatră. Cîte un mac roșu înflorește primăvara în chiar mijlocul străzii. Cît privește mușetelul, el se-nmulțește abundant în rigola unui trotuar. Un cocoș bătrîn, cu creasta roșie bătută ca garoafa, își poartă găinile prin tot acest cartier, părăsit înainte de a se naște. Cîteva capre cu iezi pasc vara și, nu rare ori, cîte o turmă de oi cu lîna năclăită de noroaie invadează aceste paragini mînată de un cioban.

Pe drumul de care vorbim, venea într-o după amiază de decembrie a anului 1950, dinspre strada Băneasa Ancuța, o ceată de vreo douăzeci de persoane, bărbați și femei, într-o coloană de cîte doi. Locurile fiind, ca de obicei, pustii, numai vreo patru copii mici aruncară din mîină bulgării de zăpadă cu care se jucau și priviră la neobișnuita trupă, care se îndrepta spre capătul din spre stăvilă al străzii Rahmaninov. Cu greu un spectator neinformaț și-ar fi putut da seama cine sînt acești oameni. Unii păreau lucrători, sau mici împiegați, alții aproape cerșetori, cîtiva erau îmbrăcați mai bine dar în vestimente prea uzate; unul din ei, însă, se remarcă printr-un palton îmblănit și prin căciulița de lutru și arăta a fi un personaj important. Toți se asemănau prin familiaritatea lor discretă, prin respectul care și-l acordau unul altuia, indiferent de înfățișarea vestimentară, în fine prin figurile distinse și expresive în contrast cu ținuta lor. O femeie în vîrstă, ieșită

la un gard, atinse de braț pe unul din ei. Acesta era un bărbat înalt, voinic, cu părul cărunt, tuns mărunț și ascuns în parte sub o șapcă dată pe spate. Avea pe el numai un costum de haine gri cu petice, foarte umflat, semn că pe dedesubt era prevăzută cu un cojocel, în picioare purta bocanci grei iar pantalonii erau strinși jos la glezne cu câte-un gumilastic gros. Omul înalt părea un hamal, iar gumilasticele aveau probabil scopul să-i degajeze picioarele în mers. Pe umerii sacoului erau cusute două bucăți de sac gros, în vederea, fără îndoială, de a feri haina de eroziune la ridicarea greutăților și de a sluji totdeodată ca un soi de perne de amortizare a izbiturilor.

— Dacă poți să-mi schimbi butelia de aragaz! — zise femeia aproape șoptind.

Bărbatul înalt îi răspunse cuviincios și cu o grabă plină de zel:

— Miine dimineață neapărat mă duc să iau număr la rînd.

Cînd convoiul fu ceva mai departe, una din femeile din șir, îmbrăcată într-un mantou de leopard veritabil, ce trebuie să fi fost admirabil pe vremuri, dar care acum era veștejit și depilat pe regiuni întregi, formulă această întrebare surprinzătoare:

— Conte, în cartierul ăsta se găsește mai ușor aragaz?

Hamalul făcu, din mers, o ușoară reverență:

— Prințesă, dacă îți rîndul de la trei dimineața și chiar de cu seara, prinzi.

Femeia cu blană de leopard făcu un „ooh“ dezamăgit.

Pentru a descifra restul convoiului de pe strada Rahmaninov, vom prezenta pe fiecare erou în parte, în ordinea așezării lui. În frunte, alături de un bărbat bătrîn ce părea preot, înainta sumbră prințesa Hangerliu, pe care puțini ar fi recunoscut-o în scurteica ei de blană de oaie. Nu arăta cu mult mai bătrînă ca în urmă cu zece ani, însă carnea de pe obraji uscîndu-i-se, căpătase o mască aprigă, bărbătească. Trei fire lungi de păr ședeau înfipte într-un neg mai jos de un colț al gurii. Pe cap, prințesa se încununase cu o tocă scurtă acoperită cu o camilafcă neagră, ceea ce-i dădea aer de călugăriță. În mers se sprijinea pe un baston. În pantofii foarte comози și uzați se vedeau niște tăieturi în rotocoale făcute cu foarfecele spre a se da libertate nodurilor de la degete. Deși pășea pe un drum ca de țară, în capătul unei așa de ciudate cete, Hangerlioica părea stăpînă pe sine, decisă și chiar arogantă și arunca bastonul cît mai departe de trup, într-un gest vehement. În schimb, vecinul ei mergea sgribulit și mărunțel ca o femeie.

— Monseniore — zise Hangerlioica — nu ți-e frig?

— *Mais non, pas du tout* — răspunse cel interpelat cu o blîndețe ușor afectată — *d'ailleurs je suis habitué; vous savez, au cloître le chauffage est tout à fait précaire!* *)

Spunînd acestea, își ridică femeiește poalele sutanei ca să evite o baltă de noroi amestecat cu zăpadă. Pe dedesubtul veșmintelor sale trecu un foșnet satinos. Prelatul era înfășurat într-o rasă de postav negru cu pelerină. Pantofii cu cataramă aveau pingele enorm de groase spre a rezista și erau lustruiți cu o grijă bătătoare la ochi. Părul însoțitorului Hangerlioicei era alb colilie și cădea buclat de sub pălăria de fetru cu bordură în chip de strășină circulară. De asemeni mustățile și o bărbuță, mai răsfirată jos decît la punctul de plecare, contrastau prin albeață cu roșata infantilă a obrazilor. În ciuda lor, un cunoscător își dădea seama că are de a face cu un prelat

*) — Nu, de loc..... — de-altfel sînt obișnuit; știți, la schit încălzitul e cu totul precar.

catolic. Bătrînul era într-adevăr prințul Valentin de Băleanu, urmaș de domn prin tată și prin mamă, rudă cu Bibeștii, Ghiculeștii, Sturzeștii, Mavrocordații, Hangerliii și toate familiile din protipendada de altă dată. Sub înfățișarea-i mansuetă și suavă, se ascundea slăbiciunea de a fi cunoscut și tratat ca principe. Această vanitate decise asupra carierii lui. Spre a se remarca prin ceva extraordinar, se călugări în Franța, devenind trapist. Tovarășii săi de ordin, fie din intimidare, fie spre a-l măguli, îi ziceau „prince“, făcîndu-l să se roșească de o plăcere imensă, copilărească, ce-i ilumina fața ca unui sfînt de Guido Reni. Cunoscuții se obișnuiră a-i spune ca din greșeală „prince“. Cînd cineva uita acest protocol, observa că trapistul, mereu în atitudine de umilitate, aștepta nedumerit ca și cînd n-ar fi priceput limba în care îi vorbește conlocutorul. Valentin de Băleanu își purta dimia sa de trapist prin saloanele aristocratice din Paris: Noailles, Caraman-Chimay, Văcărescu, Montesquiou de Fezanzac, Bibescu, etc. Era un personaj care se putea întîlni cu probabilitate la orice legăție romînă din străinătate: Madrid, Londra, Roma. Avînd în vedere relațiile internaționale, Vaticanul se gîndi că putea să-l folosească pentru propaganda catolică în alte sfere decît acelea în care operau uniții din Ardeal. Prințul căpătă dreptul de a oficia liturghia și înalta distincție de a purta titlul de monsenior, hărăzit principilor laici și bisericești. În chipul acesta, oricine era obligat a da prelatului snob titulatura ce-l făcea așa de fericit. Totuși în țară, bătrînul prefera titlul de „prinț“, întrucît socotea că lumea de aci nu-și dă seama de semnificația cuvîntului „monsieur“. Dacă Hangerlioanca îi spuse deci „monseniore“, făcu aceasta intenționat, spre a-i atrage atenția că numai ea are dreptul la un apelativ voevodal. Căpătînd noua prelatură, prințul își modifică investmintarea în chipul în care mergea acum alături de prințesă. După prăbușirea familiilor artistocratice, rămăsese în țară și locuia într-o chilioară oferită de un fost sanatoriu catolic etatizat. Pălăria, sutana, pantofii se învechiseră dar prelatul le curăța cu zelul cu care o pisică își linge blana și apărea mereu sclivisit, foșnitor și de o smerenie studiată. Avea aerul de a purta pe umeri o cruce, care avea să-l ducă nu în cer ci pe tronul domnesc al strămoșilor săi. Cu această viziune înaintea ochilor, suporta cu răbdare îngerească orice izbitură a soartei și orice trivialitate a vieții zilnice și din această cauză părea popular și în stare să se acomodeze oricărei situații.

În șirul al doilea pășea un băiat ca de doisprezece-treisprezece ani, dus de mînă de un bărbos impozant și înalt. Copilul, subțire și delicat, mergînd cuminte și parcă cu preocuparea de a se conforma unui canon strict, purta pe el haine, odată elegante dar care acum erau evident sub vîrsta lui și anume un palton negru puțin cloșat și cu guler de catifea, pantaloni lungi bleumarine de la un costum marinăr. Pe cap avea, de altfel, o beretă de matelot. Însă în picioare, în loc de ghete, țira, aproape, cipici cu tălpi groase de pîslă. O șuviță de crep la reverul paltonului arăta că băiatul este în doliu. Însoțitorul era înalt ca un ulan și posedea o barbă albă enormă așezată în linie dreaptă pe piept. Nasul îi era voluminos și coroiat în spre buzele mari, cărnoase, ieșind din marea de păr alb a mustaților și bărbii. Deși călca serios și cu pași militari, bărbosul, care se zgribulea într-un pardesiu vechi în stil de redingotă cu doi nasturi înveliți în postav la spate, făcea impresia unui bonom. Obișnuit îi ziceau „Mareșalul“ fiindcă fusese o vreme mareșal la palat. Altfel avusese gradul de general în cavalerie. Se numea Leon Cornescu și era de familia cea mai bună, rudă cu Filipeștii, Odobeștii și chiar cu casele domnitoare, dar se remarca prin purtarea lui cordial populară. Profesa o admirație grandilocventă pentru orice om de vază, din politică sau din literatură, indiferent de origine și mîndria lui era de a dovedi în

amintiri naive, pe care le publica din cînd în cînd, uzînd de mari stăruințe, prin gazete, că familia sa avusese legături cu bărbații eminenți ai țării. Frecvența întrunirile și conferințele, asculta cu smerenie cuvîntările, felicita pe oratori și, uneori, cînd îi cunoștea mai de aproape, îi săruta pe frunte, înecîndu-le fața cu barba mirosind a tabac. Mareșalul, care gospodărea cu avariție o sfoară din moșia străbunilor săi, conservînd mobilele, cărțile și catalogînd atent toate documentele familiale, cerea bani pe la cine putea, spre a trăi pe un picior mai convenabil. Cînd nu ataca oral, trimitea lungi epistole cu o scriere monotonă, ascuțită ca gotica de mîna. Pretextul său obișnuit era o nenorocire sau o moarte în familie. Primul-ministru, plin de humor, văzîndu-l într-o zi în așteptare în anticamera sa, îi zise condolent :

— Știu ce te aduce, mareșale, ți-a murit cineva în familie...

Mareșalul, fie naivitate, fie șiretenie, profită iute de situație și, cu o tristețe de circumstanță, consimți :

— Intr-adevăr, excelență, mi-a murit un văr dinspre mamă.

Primea darurile cele mai mărunte cu mulțumiri superlative, mai ales în ultimii ani, cînd era aproape silit să cerșească. Un ou proaspăt căpătat de la vreo vecină îl făcea să cadă în extaz. Îl ridică spre soare, îl ținea în palmă examinîndu-l uimit, precum Hamlet țesta lui Yorik și, dacă dăruitoarea era tină, o săruta patern pe frunte. Cuvintele sale obișnuite de recunoștință erau : „Dumnezeu să-ți dea sănătate, să ai parte de tot ce dorești !” Cu toate că lumea îl socotea cam redus la minte, mareșalul era clavecinist și pianist emerit și interpreta din Mozart ca un înger. Cînta și din gură acompaniindu-se la pian și la bucățile sentimentale, lăcrăma și se ștergea cu batista la ochi după terminarea lor, mîngîindu-și apoi repetat barba. Maestatea sa binevoia a-l solicita să-i cînte în orele sale de reculegere.

În rîndul al treilea mergea un bărbat ca de cincizeci de ani, cu mustață căruntă, tunsă englezește și o doamnă subțire, foarte bătrînă, însă vioaie. Bărbatul părea îngîndurat și stîmjenit în costumul său prea elegant, deși demodat și la un grad înalt de eroziune, și răspundea politicoș și distrat la întrebările însoțitoarei sale :

— Cîștigi ceva ? îl întrebă aceasta cu un ușor accent străin.

— Neregulat — răspunse bărbatul distins cu mustață englezească — uneori mai mult decît e necesar pentru micile noastre nevoi, altădată nimic. Aș prefera un venit modest, dar sigur. Ș-apoi nu găsesc materiale...

— *Oh, c'est toujours la même histoire. Maintenant j'ai pas mal de leçons ; malheureusement, pendant l'été je perdu tous mes élèves. Pourtant on vit toujours, un rien nous suffit* *)...

— *Vraiment !* — confirmă meditativ companionul.

— *L'essentiel est d'être bien portant* **). Cîteodată mă irit (aci bătrîna doamnă aruncă prudent ochii înapoi spre contele cu înfățișare de hamal), asta strică sănătatea. *Imaginez-vous* — spuse ea apoi mai în șoaptă — *ils m'ont volé toutes mes pommes de terre. Dire que c'est un conte et une comtesse Iablonski ! J'avais mis de côté, cher monsieur, pour le jour de l'An, une belle bûche, grande comme cela* (bătrîna arătă dimensiunea cu mîinile), *eh bien, ils me l'ont volée aussi. C'est affreux !* ***).

*) — O, totdeauna-i aceeași poveste. Acum am destule lecții. Din păcate, vara pierd toți elevii. Totuși, continuăm să trăim, o nimica toată ne ajunge.

***) — Esențialul este să rămînem sănătoși.

****) — Inchipuiți-vă, mi-au furat toți cartofii. Și cînd te gîndești că e un conte și o contesă Iablonski ! Pusese de-o parte, scumpe domn, pentru ziua de An nou, o buturugă frumoasă, uite-așa de mare (...) ei bine, mi-au furat-o și pe asta. E groaznic !

Bătrîna era contesa de Verner-Sternberg, profesoară particulară de limbile franceză și engleză, aristocrată baltică trăită în Franța și Anglia, a cărei fiică se căsătorise cu un Hrisoverghi, moșier boem cu pămînturile ipotecate și rău exploatate, pe care de altfel le pierdu odată cu exproprierea. Acum bătrîna, care locuia într-un demi-sol dintr-o casă modestă, își întreținea fiică și ginere, alergînd toată ziua pe la elevii ei. În același demi-sol, într-o odaie cu săliță, locuia contele Iablonski cu soția și o fată, Cucly. O parte a demisolului, mai joasă, constituia pivnița locatarilor împărțită pe familii. Aci își punea bătrîna profesoară micile ei provizii de a căror dispariție vorbea cu atîta aprindere bărbatului îngîndurat.

Acesta era inginerul Antoine Hangerliu, căsătorit cu Șerica Băleanu, rudă a monseniorului și vestită și ea prin veleitățile ei princiare. Inginerul era un Hangerliu destul de dubios. Un Hangerliu oarecare adoptase în secolul trecut o față naturală, care probabil era a lui. Aceasta, numită Uța Hangerliu, se mărită cu un mare negustor din Galați, numit Capgros, denumit din pricina căsătoriei: Costache Capgros zis Hangerliu. Fiul lui Capgros, magistrat și deputat înainte de 1900, se proclamă singur Rudolf Hangerliu zis Capgros, nevoind să renunțe, din rațiuni politice, la numele burghez. Se însură cu Chiriaca, fata foarte bogată a unui moșier din partea locului, Tase Zănoagă. Inginerul Antoine Hangerliu era fiul lui Rudolf Hangerliu zis Capgros și al Chiriachii. El primi o educație de prinț, trăind mult timp în străinătate. Soția lui, Pulcheria Băleanu, cu numele de alintare Șerica, nu fu satisfăcută cu noua apelație și se iscălea Șerica Hangerliu-Băleanu. Antoine era un om așezat, care făcuse studii tehnice serioase în Franța și Germania, dar n-avea personalitate. Admira sincer pe ori ce om de merit, fie și de origine joasă, cînd însă lua condeul să scrie debita naivități exasperante. Competența tehnică și-o punea în valoare la moșia sa și a soției, electrificînd, mecanizînd totul. Industrializa produsele și le desfăcea pe piață cu etichete blazonate. Șerica îl domina și-i impunea stilul ei de viață. Aceasta era obsedată de exemplul contesei de Noailles și al Marthei Bibescu și voia cu orice chip să cîștige celebritatea intelectuală în mediile mondene francizate. Își construiseră, cu luminile lui Antoine, un castel cu o mare verandă susținută pe coloane scurte în stil maltez ce dădea spre un lac artificial rectangular plin de nuferi și înverzit de lîntiță. Încăperile erau în bolte ogivale joase, tencuite în calcio vecchio, mesele de stejar greu, scaunele ca niște strane cu spetezele înalte terminate în unghi. Șerica trecea din odaie în odaie îmbrăcată cu rochii largi, princiare și se lăsa surprinsă stînd meditativ pe un jeț și răsfoind un volum îmbrăcat în piele de Cordoba și prevăzut cu cataramă de argint. Șerica își scria toată corespondența numai în franțuzește și părea uimită cînd cineva îi răspundea romînește. Genul ei literar era cugetarea. De pildă: „*Il n'y a rien de plus beau que de vivre avec sagesse en se préparant tranquillement pour l'au-delà.*” Astfel de compoziții erau denumite „Panseurile Șerichii”. Spre a se face notorie, Șerica provoca interviuri, făcea invitații, însă precara ei cunoaștere a adevăratei intelectualități romîne o făcea să remarce persoane lipsite de importanță. Antoine și ea făceau recepția individului cu o grijă atentă, îl rugau să accepte cîteva zile de reculegere în castelul lor, se purtau cu speranța unui principe într-un Ariosto, care putea să-i nemurească. De obicei erau preferați publiciștii la ziarele în limba franceză și fotografiile cu pretenții artistice. Șerica visa pentru Antoine un fotoliu la Academie, în con-

*) Nu există nimic mai frumos decît să trăiești cu înțelepciune, pregătindu-te, în liniște, pentru viața de apoi.

siderația meritului pe care i-l presupunea pentru simplul fapt de a fi arătat cu numele pe care îl purta interes față de știința națională. Inginerul adună într-o broșură câteva articole despre fizicienii și inginerii români, punând o simpatie veritabilă și o stîngăcie nu mai puțin evidentă. Castelul avu drept oaspeți doi academicieni, însă nimeni nu îndrăzni a lua în considerare posibilitatea chemării lui Antoine Hangerliu la Academie. Cînd războiul izbucni, Șerica, înspăimîntată de comunism, declară pe generalul Ion Antonescu mîntuitor al patriei și invită la recepțiile ei cît mai mulți din oamenii zilei. Increderea pe care o avea în „conducător“ făcu să nu se gîndească la posibilitatea de a fugi din țară, cu toate că poseda un apartament parizian, destul de somptuos, în bulevardul Haussman și avea în depozit la băncile din Elveția bijuterii și aur. Pierdu castelul, moșiile și tot ce avea și eșuă într-o odăiță cu intrare prin scara de serviciu. Vîndură hainele și puținele obiecte salvate, apoi Antoine fu nevoit a-și găsi o meserie. Deveni reparator de aparate de radio. Incercările vieții și sentimentul obscur că ceea ce se întimplase era în logica istoriei, îl făcură sumbru și tăcut. Nu știa cum să găsească clienți, se rușina să se tocmească și observațiile, uneori violente, ale clienților nemulțumiți îi împurpurau fața. Era întristat și din pricina Șerichii. Aceasta, odată cu obraji puri și ușor măslinii, cu nas grecesc și ochi migdalați, se scoflise. Nasul luase profil de plisc, buzele, altădată carnoase și niciodată carminate, erau acum livide și subțiate de amărăciune. Era cu desăvîrșire inaptă de a face un lucru util, să fiarbă un ou, să măture. Antoine însuși strîngea patul, mergea la cumpărături. Șerica rămînea uluită de a constata că nimeni în prăvălii nu-i sare înainte s-o servească, șederea la rînd i se părea o insultă personală. Citea toată ziua cărți franțuzești și englezești împrumutate iar seara, pînă noaptea tîrziu, răsucea înfrigurată butoanele aparatului de radio, căutînd să prindă posturile americane, engleze și franceze. Acum mergea în spatele lui Antoine și era femeia în mantoul depilat de leopard.

Alături de ea pășea țanțoș un bărbat ca de patruzeci și cinci de ani, părănd înalt fiindcă era slab, scobit în obraji acoperiți cu o barbă cotropitoare, tunsă mărunț și neregulat cu foarfecele, ceea ce-i dădea un aer foarte premeditat de dandy neglijent și hirsut. Acesta era Costică Prejbeanu zis Costică, zis și regele Vahtang. Bătătoare la ochi, îndată, era îmbrăcămîntea. Pălăria, cam mică, era de fetru negru, un dolman larg de loden verde se vedea cît de colo că fusese croit pentru o persoană mai corpulentă și mai înaltă. În picioare, Costică țîra niște bocanci eleganți de vînătoare și aceștia prea lungi și în bună stare prin neîntrebuințare. Dacă cineva ar fi relevat calitatea dolmanului, Costică ar fi spus îndată :

— Îți place? Îl vînd.

Intr-adevăr, se specializase în vînzări la Talcioac, în nume propriu sau în comision, fiind în această branșă un coleg cu madame Valsamaki-Farfara. Ca să nu plătească decît intrarea numai de cîțiva lei, a cumpărătorilor (taxa pentru vînzători fiind mai mare), Costică Prejbeanu își punea marfa pe dînsul. Cînd unui client îi convenea haina, nu pregeta s-o scoată de pe el și s-o ofere. Denumirea de regele Vahtang, așa de bizară, nu era totuși chiar cu totul fantastică. În felul său, Costică era într-adevăr urmașul regelui Vahtang al Georgiei și iată cum : Se știe că un prinț, Alexis Chirilovici Bagration s-a căsătorit cu Zoe Văcărescu, al cărei mormînt se află și azi în curtea bisericii Mavrogheni, la șosea. Fata acesteia, Sașa, născu în dimineața zilei în care muri soțul, Aga Băleanu, un băiat care fu trecut în matrice drept fiul mortului, deși Aga zăcuse greu bolnav în pat un an și jumătate. Toată lumea știa că agoaia trăia cu altcineva.

În anii următori, ca văduvă, făcu alți copii, naturali. Atunci o rudă bătrână din partea Văcăreștilor, postelnicul Manolache Prejbeanu, înfie pe toți copiii Sașei, inclusiv pe cel înscris sub numele de Băleanu. Nepotul de fiu al acestuia era Costică Prejbeanu, care însă nu uita că oficial se trăgea din Aga Băleanu. De aceea regele Vahtang mergea așa de familiar alături de Șerica Hangerliu-Băleanu.

Mai în spate, veneau un bărbat și o femeie de un aspect foarte mi-zeros, și anume Charles-Adolphe Vasilevs Lascaris, sau mai simplu, Vasilescu-Lascaris și Zenaida Manu, poreclită Străchineasca. Bărbatul purta șapcă și un palton cadrilat, rezultat din întoarcerea pe dos a unei stofe cu două fețe, iar în picioare galoși umpluți cu hîrtie, puși deadreptul, fără ghețe și legați de labe cu șireturi ca să nu cadă. Înfățișarea lui Charles-Adolphe era la întâia vedere comună, cu ceva de împiegat. Era slab, totuși obrazii îi erau roșii și solzoși din cauza unei cuperoze ce trăda vîrsta matură și un trecut de plăceri. De fapt, îi zicea Lascăr Vasilescu, fiind fiul unui Vasilescu oarecare. Numele de Charles-Adolphe îl adoptase pe nesimțite cu ajutorul unei mărturii în lipsa presupusă a actului de naștere, care însă exista. Deveni Charles-Adolphe Vasilescu, transportă pe Lascăr la sfîrșit sub forma de Lascaris. Cum omul cu galoși izbutise a intra în diplomație ca secretar de legatie, începu a pretinde că se trage din împăratul bizantin Jean Lascaris de la Niceea. Producea chiar unele documente genealogice din secolul XVIII, precum că un călugăr Lascaris, din țara Romîneasă, era urmașul suspomenitului împărat, nu putea însă dovedi că el însuși se trage din călugărul în chestiune. Nu mai puțin în lumea diplomatică, satisfăcută cu sonorități, diplomatul luă obiceiul a se numi curajos Charles-Adolphe Vasilevs-Lascaris. Cîtă vreme avu oarecare trecere la Ministerul de Externe, fu luat în deriziune de aristocrație cu prudență și amabilitate. Acum cînd toți se prăbușiseră, nimeni nu voia să audă de genealogia lui Charles-Adolphe. Mania lui era de a căuta mereu hîrtii vechi și a importa pe madam Valsamaki-Farfara și pe alții cu ele, cu susținerea că va putea dovedi într-o zi în chip categoric ascendența sa bizantină. Scoțocea prin Arhivele Statului și la Academie și procura specialiștilor pentru modeste onorarii memorii și fișe. Făcea chiar trafic de documente. Prezența sa printre atîtea nume autentice sonore se explica prin faptul că negîndu-i-se orice relație posibilă cu străvechii Lascaris, se știa că mamă-sa, soția obscurului Vasilescu, era născută Faccà, deci rudă cu Gaittany, Hangerlii și ceilalți. Zenaida Manu avea înfățișarea fără echivoc a unei cerșetoare curate. Paltonul de pluș era cîrpit într-un loc cu un petec mare de ștofă de altă nuanță, ciorapii erau vizibil încăpuțați, o pălărie cloș îi cădea blojdită peste ochi. Zenaida avea încă tenul curat al unei călugărițe, două gușe flasce și suferea de o trembolență a gîtului care o făcea să-și clatine neconținut capul. Părea a fi cam slabă de minte. Incolo arunca și ea cîte o frază franțuzească. Semnul ei caracteristic era un săculeț lung de pînză în care de ani de zile purta o strachină. Fusese singura fată pe lîngă mai mulți frați care îi mîncaseră averea. Fiind urîtă și insuficientă mintal, nu se putuse mărita. Frații îi constituiseră un fel de rentă la o verișoară cu obligația de a o întreține. Atît frații cît și verișoara muriseră și rubedeniile se simțiră obligate a nu lăsa pe drumuri pe Zenaida. Aceasta dormea într-o odaie mică, deasupra unei bucătării la una din rude și mîncă pe la toate, apărînd fie la prînzul copiilor, fie la anume reuniuni închise. Cînd n-o putea primi, îi dădeau în strachină cîte ceva de mîncare. Zenaida cerșea decent și era prezentă la toate botezurile și înmormîntările, cu o restricție: Nu cerea de pomană decît la familiile mari cu care era

înrudită, ferindu-se a apela vreodată la oamenii de rînd. Acum, cînd toate familiile mari căzuseră aproape la mendicitate, Zenaida căpătase importanță socială și devenise utilă fiindcă putea da informații asupra chipului de a scoate la capăt în viață cu puțin. Totuși, nici acum Zenaida nu ieșea din sfera sa și alerga tot pe la rubedeniile, oricît de mizerabile, solicitîndu-le o contribuție modestă. Astfel ea spunea lui Charles-Adolphe Lascaris că Șuțeștii găsiseră azi, nu se știe cum, o conopidă „*dont ils se régalerent*” * în vreme ce Sturzeștii, mai nenorocoși, mîncău numai varză acră goală.

— *Oui, monsieur, rien que de la choucroute!* **

În rîndul al șaselea urmau un tînăr cu aspect de muncitor de fabrică și o tînără slabă și mai de grabă măruntă la stat. Muncitorul era dichisit prea cu gust și purta o canadiană de doc căptușită cu blană de oaie. Avea, dacă îl priveai mai atent, aerul unui sportiv sau al unui cîntăreț de bar, impresie pe care o întărea un mare acordeon alb Hohner, pe care îl ducea la umăr. Gesturile sale erau decente și blînde, cu toate astea ținuta sa era în general cu mult prea surprinzător măsurată și discretă pentru un actor sau un om din popor, iar privirile îi erau cîteodată reci și distante. Lucrătorul cu acordeon era Matei-Radu-Mircea-Gaston Basarab, rudă cu Brîncovenii, cu Bibeștii, cu Bălenii, cu Hangerliii, dintr-o ramură care susținea a se trage direct din Neagoe Basarab, fără mijlocirea Brîncovenilor sau Cantacuzinilor. Ei dovedeau că un strămoș, considerat fără urmași, avusese totuși moștenitori. În orice caz familia tînărului era cunoscută de toate celelalte și în strînse legături familiale cu ele. Matei-Radu Basarab fusese aviator și mai ales automobilist, mare as al competițiilor internaționale. Era deci un mecanic de mîna întîi. Rămas pe drumuri împreună cu mamă-sa, la care ținea sincer, dar cu o ostentație pârînd afectare, după cîteva expediente, ajunsese în stadiul înfometării. Atunci se prezentă la direcția unui mare atelier care făcea caroserii și monta motoarele pe șasiuri.

— Știu să montez — zise el cu o simplitate excesivă, parcă jucată — n-am ce mîncă!

Directorul, provenit dintre muncitori, îi examină liniștit fața prea distinsă și uitătura fixă din cauza foamei. Pe o farfurie avea înaintea sa cîteva porumbi fierți, ruși în două.

— Nu iei? — îl îndemnă el, fără nici o nuanță deosebită, rupînd în-suși cu degetele cîteva boabe de pe un ciucălău.

Fără a se grăbi, dar și fără a întîrzia, așa cum ai primi o țigară, cel invitat luă porumbul și-l mîncă banaf.

— Cum te numești? — întrebă directorul.

Fie din zăpăceală, fie din inconstiență pornire de a epata, tînărul răspunse:

— Matei Basarab!

De obicei își spunea Matei-Radu.

Un imperceptibil surîs trecu prin ochii directorului, care însă întrebă iarăși cu desăvîrșire serios:

— Ești rudă cu Matei-Basarab, Voevodul?

— Da! zise-tînărul, făcîndu-se a nu releva nici o posibilă ironie.

Directorul tresări o clipă, parcă silit a ieși din calmul normal, apoi reluîndu-și placiditatea, continuă interogatoriul.

— Spune-mi rudele dumitale... mai apropiate.

— Mama e născută Șuțu, am un unchi Știrbey, naș mi-a fost prințul Basarab-Brîncoveanu.

*) „cu care se delectară“

***) — Da, domnule, numai varză acră!

Și Matei Basarab scoase un extras de naștere în care martorii erau un Brîncoveanu și un Cantacuzino. Directorul deveni meditativ :

— Tovarășe, să vii cu o autobiografie.

Incredințându-se că nu are de aface cu un nebun sau cu un mistificator, după ce-l supuse la probe ce dovedeau perfecta sa competență, nu fără a cere aprobarea forurilor superioare, directorul angajă pe tânărul cu nume scandalos.

Fata de lângă Matei Basarab se numea Cucly și era fiica contelui Iablonski, hamalul. Acesta se refugiase în România atunci când Polonia fusese invadată de armatele germane. În familia soției lui intrase prin alianță un Mavrocordat, prin mijlocirea căruia căpătă un post de contabil la moșia lui Antoine Hangerliu. După sărăcirea acestuia, fu angajat ca vânzător la Aprozar, apoi deveni hamal, loctiitor la cozi, făcînd orice fără cîrtire, pentru a-și întreține soția și în deosebi fata, care avea acum vreo șaptesprezece ani și se zbătea să intre ca balerină la Operă. Cucly nu era frumoasă la întîia vedere sau cel puțin nu era de o frumusețe strict facială. Trebuia văzută în total, de la cap pînă la picioare. Nu avea nici o porțiune a trupului rotundă, părea ciocăniță ca bronzurile, într-atît mușchiulatura fină i se profila pe sub piele. Se îmbrăca în așa chîp încît conturul trupului i se ghicea de sus pînă jos ca sub jupoane de tul. Cucly nu ședea ca toate femeile pe scaun, își vîra un picior pe sub altul sau își aducea amîndoi genunchii pe sub bărbie strîngîndu-se cu brațele și lăsînd fără jenă să i se vadă chiloții care de fapt erau un tricou de lînă fină albă sau niște pantalonii scurți și bufanți de satîn negru. Avea lipsa liniștită de pudoare a unei atlete sau înotătoare. Ochii îi erau mici și sclipitori și rîdeau cu nevinovăție sub pletele de un blond platinat, bătînd ireal în alb. Acum era îmbrăcată cu un dolman strîns bine la mijloc cu o centură astfel că poalele hainei se ridicau ca o fustanelă și se poticnea din cînd în cînd în cizmele de cauciuc prea mari pentru fluierle ei subțiri.

În spatele ei mergea Dinu Gaittany, omul cu căciuliță de lutru și palton îmblănit, care avea alături pe madam Valsamaki-Farfara. Convoitul era încheiat de contele Iablonski și de o femeie bătrînă cu un rucksack în spinare. Aceasta era „la générale“ sau generăleasa Cernicev, o olandeză ce fusese căsătorită cu un general de origină finlandeză din armata țaristă, rămas în țară după 1917 și decedat aici. Olandeza, femeie cultivată și înrudită și ea pe departe cu Bălenii din străinătate, nu mai avea pe nimeni de aproape sau cel puțin nu voia să se despartă cu nici un chip de mormîntul bărbatului. Își găsisse în strada Ioniță-Vornicul o magherniță și trăia luînd cu chirie pămînt pe locurile virane de prin împrejurimi, pe care îl semăna cu cartofi și legume și crescînd, pentru lapte, o capră pe care o vedeai adesea pascînd legată de un par pe dîmbul străzii Rahmaninov. „La générale“ era îmbrăcată nu se poate mai prost, cu o rochie de postav gros roasă și peticită și cu un cojocel jupuit peste care trecuse barierele rucksack-ului. Cu toate astea, avea înlesnire în mișcări și distincție. Primăvara o zăreai cu o cazma săpînd voinicește pămîntul răzorului închiriat și dezgolindu-și pulpele în jurul cărora niște ciorapi rupți de lînă erau legați cu sfori. Arsă de soare la față și cu părul alb scurt, în bătaia vîntului, ea zîmbea la cîte un trecător ce i se părea mai de calitate, ca spre a-i spune că viața se cîștigă în sudori. Avea și o bicicletă pe care trecea vertiginos, mereu cu sacul în spate, și cu o plasă în fața ghidonului, în care aducea coceni de porumb, iarbă pentru capră, talași și rumeguș, după împrejurări. Generăleasa era plină de invenție și hotărîre și dacă afla că într-un loc se aruncă la canal spanac veșted sau s-a adunat la construcția podului rumeguș de la scîndu-

rile tăiate spre a face mulaje pentru stâlpii de beton, alerga pe bicicletă. Când în fața unei case se termina descărcarea și cărarea lemnelor de foc, sub ochii stăpînului, dacă acesta părea om subțire, generăleasa descăleca de pe velociped și desfăcîndu-și într-un zîmbet imens dinții ei lați, zicea :

— *Monsieur, permettez-vous que je ramasse ça ?* *

În timp ce proprietarul lemnelor era încă paralizat de surpriză, generăleșa vîra mîinile-i vînjoase în mormanul de așchii, îl îndesa în coșul bicicletei sau în sacul din spate și se îndepărta pedalînd și făcînd reverențe de mulțumire din mers.

În afară de aceste șaisprezece persoane, mai erau alte trei care mergeau la oarecare distanță de rînduri, necutezînd a se încadra în ele : un bătrînel în care se putea recunoaște secretarul Hangerlioaicăi, un fel de seminarist slab, care era un ministrant catolic însoțînd pe prințul monsenior Băleanu și un om cu o sapă pe umăr. Dinu Gaîtany părea foarte plictisit și se uita nervos în dreapta și în stînga ca și temîndu-se de a nu fi descoperit într-o asemenea ceată. În chip evident nu era încîntat de tovărășia în care se afla și venise numai din spirit de disciplină familială, hotărît s-o șteargă cît mai repede. Din cînd în cînd consulta ceasul, întretînîndu-se pe șoptite cu madam Valsamaki-Farfara, care acum renunțase la farduri și la mimica hieratică a feții și acceptase bătrînețea curajos. În ciuda cutelor adînci din obraji și a lividității buzelor, avea un aer mai tineresc din cauză că liniile ei de la treizeci de ani se profilau pe sub piele. Rîsul nestînjinit îi conferea un aer spiritual ce anula o parte din semnele senilității.

— Ce te face să crezi — spunea Gaîtany — că băiatul e al lui Hangerliu ?

— E un lucru precis — zicea madam Farfara — știut de toată lumea. De altfel și de n-ar fi, nu importă, prințesa a adoptat un copil care este afîn cu neamul hangerliesc.

— Chestiunea aceasta n-am înțeles-o bine, deși am mai auzit-o. Te rog să-mi explici cum.

— E foarte simplu. Chiriaca, mama lui Antoine, era verișoară cu Nicu, tatăl bieteii Caty. Ilie Zănoagă, tatăl lui Nicu, era frate cu Tase Zănoagă, tatăl Chiriachii. Prin urmare, chiar și prin mamă, Filip e înrudit cu Hangerliii.

— Atunci e-n regulă ! — admise Gaîtany, nu fără un imperceptibil humor.

Din convorbirea dintre cei doi se desprindea motivul pentru care această ceată de oameni se urca spre strada Fabrica de Spirit, în direcția lacurilor. Murise, în mizerie, Caty, femeie de lume și văduva unui diplomat. Aceasta lăsase un copil, Filip, pe care Hangerlioica îl adoptase mai înainte, întrucît îl considera conceput cu Hangerliu cel împușcat. Intenția prințesei era de a-l lăsa pe Filip moștenitor al titlurilor hangerliești și deci, platonice, pretendent la scaunul voevodal. Acum înmormîntau pe Caty și, în măsura posibilităților, devotații familiei, cîți nu fusese arestați sau nu fugise în străinătate, veneau la ceremonie.

— Perfect — mai zise Gaîtany — dar de ce o înmormîntează catolic? Caty era, pe cîte știu, ortodoxă.

— E o întregă poveste — intră madam Farfara în chestiune, cu o voce potrivită ca să nu fie auzită de cei din rîndurile din față.

Caty era într-adevăr ortodoxă, însă monseniorul venind s-o consoleze la patul ei de zăcere, socoti că avea un prilej de a salva o oaie rătăcită,

*) — Domnule, îmi dați voie să strîng asta ?

scoțînd-o din ceata schismaticilor, fără speranță de mîntuire. Sanctitatea Sa Papa ar fi primit cu multă consolație știrea unei atari convertiri. Prințul vorbi așa de blînd despre durerile vieții și de datoria noastră de a ne pregăti cu grijă pentru veșnicie care nu se poate agonisi decît murind în sînul apostoliceii biserici romane, încît bolnava simți o speranță confuză și acceptă să fie botezată. Contesa Iablonski îi servi drept nașă. După o oarecare pregătire, catecumena primi botezul, în mod excepțional, în pat, monseniorul suflînd asupra ei de trei ori și stropind-o apoi, după alte mici ceremonii, cu apă pe frunte. A doua zi, după deces, se prezentă la Hangerlioica un subdiacon catolic care îi dezvălui că moarta fiind catolică era indicat să fie înmormîntată într-un cimitir catolic. Hangerlioica își înălță pieptul indignată.

— Dar răposata era creștină-ortodoxă, domnule.

— Însă luminată de Cel-de-Sus și printr-o fericită catechisire, a primit taina sfîntului botez de la monseniorul Valentin de Băleanu.

— Je m'en... (prințesa era gata să spună ceva oribil dar își înghiți furia) — Mi se pare că monseniorul Băleanu — continuă ea mai potolit — a făcut un exces de zel în afacerea aceasta.

Subdiaconul își frecă mîinile mărunt în semn că nu-și îngăduie a-și exprima nici o opinie.

— Credința noastră strămoșească, rumînească, — zise prințesa apăsător, — este cea ortodoxă. Toți marii noștri voevozi rumîni au fost ortodocși.

— Vă rugăm să binevoiți — insistă subdiaconul — a vorbi cu monseniorul.

Prințesa ședea deasupra unui grajd de cai de curse, într-un fel de pod înalt care fusese construit în vederea depozitării fînului și prefăcut apoi prin tencuire, într-o locuință. Urcarea se făcea pe o scară exterioară, cam repede și cu balustrada ruptă pe alocuri. Pe aceasta se suia cu două zile înainte, prudent, monseniorul prinț, urmat de mareșalul cu barbă magnifică, de regele Vahtang, de madam Valsamaki-Farfara și de alți cîțiva. Se ținu un adevărat consiliu. Prințesa ședea ca de obicei, în fotoliul ei, salvat din naufragiul vieții, avînd mereu alături pe secretarul îmbătrînit și acum benevol și care îi și descoperise acest lamentabil azil la un servitor al Hangerliilor, dedicat în ultimii ani după ieșirea din serviciu, întreținerii cailor de curse. În odaia care era destul de lungă, însă joasă, erau afară de un divan, slujind și de pat și acoperit cu un chilim uzat, o mică comodă Louis-Philippe, un secrétaire Louis XVI de lemn de trandafir, o ladă mare de nuc sculptată, apoi niște bănci ordinare de lemn, vreo două taburete, un lighean de porțelan spart și legat cu sîrmă, o cană asemeni, cu buza ruptă. Un calendar bisericesc pe o singură foaie era lipit pe un perete, pe care se afla și o icoană de argint cu candela aprinsă dedesubt. Un portret mare, fumuriu, între ferestrele scunde ale odăii, reprezenta, de bună seamă, pe Hangerliu, domnul valah. Deasupra divanului erau atîrnate cîteva miniaturi din epoca 1830—1840. Monseniorul, mareșalul, și regele Vahtang se așezară la rînd pe o bancă în fața fotoliului Hangerlioichii, ceilalți pe unde putură prin odaie.

— Monsenior — începu prințesa sever — mi s-a spus că ai fi botezat catolic pe mama lui Filip al nostru.

Monseniorul lăsă capul în jos, plin de o smerenie dulce, își apucă bărbuța cu mîna, apoi o umflă cu palma deschisă petrecută pe dedesubt :

— *J'ai eu vraiment ce bonheur inespéré de sauver une âme...**

*) — Am avut într-adevăr fericirea nesperată de a mîntui un suflet.

— Ei, — icni Hangerlioica cu pofidă — ai mîntuit un suflet. După voi, noi rumîinii mergem toți în iad!

— Ooh! — Își împreună mîinile monseniorul și apelînd cu priviri rugătoare la ceilalți ca spre a se disculpa — *je n'ai jamais dit cela.* **)

— Scumpe monseniore, Caty era ortodoxă.

— *Mais elle a reçu la lumière du baptême, entrant dans le sein de l'église de Rome.* ***)

— Un prinț rumîn nu poate să fie papistaș — se supără Hangerlioica.

— *Ce n'est question que de la mère...* ****)

— E vorba de mamă, însă cum are să meargă Filip într-un cimitir catolic? Ce fel de simțire rumînească și ortodoxă va căpăta știind că mamă-sa a fost o renegată?

Prințul-monsenior se apără numai cu miinile de duritatea acestor vorbe. Cînd prințesa se mai potoli, el dădu a înțelege că problema avea o latură politică ce nu trebuia trecută cu vederea. Romîinii nu sînt acum numai ortodocși ci și uniți cu biserica romano-catolică, Vaticanul și puterile occidentale vor acorda un interes sporit acelor cercuri legate confesional de ideea romană. Hangerlioica înțelege că nu putea contraria cercurile aristocratice din afară de la care spera într-un viitor oarecare, înfăptuirea viselor sale. Catolicismul este o forță internațională. Nu se împăca totuși cu ideea unei demonstrații publice în sens catolic.

— Cum pot eu, prințesă rumînă, să intru cu urmașul familiei Hangerliu într-un cimitir papistășesc?

— Există remediu la toate — interveni mareșalul bonom — s-o înmormîntăm într-un loc neutru, discret, undeva la țară, cum era obiceiul boierimii de altădată.

— Un cimitir mic, se află aici aproape — zise madam Farfara — în satul Herăstrău. Au fost înmormîntați pe vremuri prin partea locului Florești, Mănești, o Caranfiloiaie. Crucile de piatră au fost scoase, le-am văzut aruncate pe marginea groapei de lângă cartierul Tei.

După oarecari dezbatere compromisul fu admis de ambele părți. Ni-menî n-ar face azi vreo obiecție asupra confesiei decedatului și de altfel prin actul de naștere se dovedea că răposata fusese ortodoxă. Un loc lângă zidul cimitirului ar fi socotit facit ca fiind adjudecăt lumii catolice. La groapă avea să se officieze o scurtă ceremonie după tipicul bisericii romane. Monseniorul, mareșalul și ceilalți coborîră pe scara cu balustrada ruptă iar regele Vahtang cu madam Farfara merseră îndată să pună la cale lucrurile. Fără a ascunde nimănui adevărul, spre a nu da naștere la incidente penibile, obținură cu ușurință autorizația și consimțirea autorităților ecle-siastice din mahala. Acum, în această după amiază de iarnă, se îndreptau cu toții spre micul cimitir unde sicriul cu răposata fusese dinainte dus cu un camion-automobil.

Convoiul ieși în strada Fabrica de spirt, apoi în șosea și trecu pe podul de lemn de la stăvilă, în fine o luă spre stînga pe marginea lacului Floreasca. Aci totul era pustiu, doi copii mici, curioși se ținură însă de alai. În tot timpul mersului, membrii procesiunii vorbiră în șoaptă și frînturile de frază ce se azeau trădau preocupările fiecăruia.

— Mîine — zicea regele Vahtang — trebuie să mă scol pe la cinci dimineața ca să prind tramvaiul. Mă duc la Talcioc să vînd bocancii ăștia.

**) — N-am spus niciodată asta.

***) Dar ea a primit taina botezului, intrînd în sinul bisericii din Roma.

****) E vorba numai de mamă.

Intru cu ei în picioare, ca să nu plătesc taxă.

— Bine, dar cu ce te-ntorci? — se miră Șerica Băleanu.

— Iau în buzunar niște sandale de cauciuc.

— Am găsit un document — declară Vasilevs-Lascaris — care nu mai lasă nici o îndoială asupra continuității Lascarizilor în Țara Românească. Este o mărturie asupra unui sluger Dragodan că este fiul călugărului Lascaris. Ei bine, am indicii precise că acest Dragodan are contingente cu ascendenții noștri. Rămîne numai să pun lucrurile la punct.

— Căpătai azi o gutue — zicea Zenaida Manu, bătînd cu mîna pe sacul ei — am s-o gătesc cu puțin zahăr și o felie de costiță.

— Ță murit în dureri groaznice — spunea madam Farfara, făcînd aluzie la Caty.

— Părinții sînt nemulțumiți că copiii nu fac progrese, se plîngea contesa de Verner-Șternberg, — vina este a lor fiindcă nu-i lasă să-și prepare lecțiile. Numai conversație, odată sau de două ori pe săptămîină, nu-i de ajuns.

— Am cartofi de vînzare! — se oferi generăleasa Cernicev, — poate cunoașteți un amator.

— *J'ai la joie de souffrir pour notre Seigneur!* murmură monseniorul-prinț — *c'est une aubaine pour nous tous que d'être humiliés* *) : *nisi efficiamini sicut parvuli, non intrabitis în regnum coelorum.*)

— Aș vrea să dansez mult, mult de tot! — spunea Cucly către Matei Basarab, care își sălta acordeonul pe umeri.

— Iau deocamdată băiatul cu mine, ca să-i supraveghez educația — notifică Hangerlîoica, punînd piciorul în pragul cimitirului.

Rari fulgi de zăpadă începură să pice și cîrduri de ciori să filfîie prin aer, trecînd din copac în copac, în așa fel încît unii arbori desfrunziți se umpleau de ciudate fructe negre în vreme ce alții le pierdeau. Lîngă o groapă săpată de curînd la capetele căreia se ridicau movile de pămînt scos proaspăt cu sapa, se afla un sicriu acoperit cu un giulgiu asupra căruia sta culcat un crucifix. O lumîinare goală, din lipsă de sfeșnic, era înfiptă deadreptul în pămînt. Doi oameni cu cazmale ședeau lîngă groapă și făcură loc între ei aceleia care venise împreună cu ceata. Se găsea acolo și subdiaconul care vizitase pe Hangerlîoica și care peste sutană avea petrecută o cotă neagră de dantelă și o stolă, deasemeni neagră. El aștepta cu un pachet de veșminte bisericesti în brațe. Seminaristul slab se repezi să ia pachetul și începu să ajute monseniorului să se îmbrace pentru ceremonie. Acesta scoțîndu-și pălăria din cap revelă o feastă goală ca și lustruită de o tonsură extremă, buclele albe de păr căzînd numai pe frunte, deasupra urechilor și la baza craniului. Monseniorul își petrecu, ajutat de asistenții săi, cota neagră și stola și luîndu-și o expresie serafică, începu să cînte elegiac, mai mult recitînd, după tipicul gregorian.

„*Benedictus Dominus De-us Isra-el : qui-a vi-si-tavit, et fe-cit redem-ptionem plevis su-ae*“.

Ca și stîrnită de versetele latine pe care prințul le pronunța franțuzește, ninsoarea începu să pice cu fulgi mari, deși încă rari. Un puf de zăpadă căzu drept în flacăra lumînării, făcînd-o să se strîngă și să oscileze o clipă. Asistentul fără superpelicii trase giulgiul de pe sicriul care era de brad, abia dat în fugă la rîndea. Capacul era dinainte pus și bătut în cuie. Ceata boierească se așezase în careu în jurul prințului-preot și în fața

*) — Am fericirea de a suferi pentru Mîntuitorul nostru... pentru noi e o adevărată pomană cerească să fim umiliți.

gropii, însă la o anume distanță. Toți ședeau solemni, absenți, impenetrabili în rigiditatea lor. Hangerlioica, într-un capăt, privea severă înspre un pom, lovind din când în când câte o pietricică de pe jos cu vârful bastonului, mareșalul lăsase puțin capul în barba care-i ninge tot pieptul. Moarta, ascunsă în sicriul de brad, părea a-i lăsa indiferenți, ca și cum ideea jalei ori spasmului era incompatibilă cu această categorie de oameni. După ce monseniorul își termină cântarea printr-un dialog cu subdiaconul, se produse tăcere și nu se auzi decât tusea baritonă a regelui Vahtang. Asistentul cu aer de seminarist făcu un semn oamenilor care se adunară în jurul sicriului, petrecând două frînghii pe sub el :

— Mai trebuie un om ! — spuse foarte discret asistentul.

Atunci, după câteva momente de așteptare, contele Iablonski se desprinse din careu și punînd șapca în buzunarul sacoului, se apropie docil de groapă, așezîndu-se la capătul rămas liber al unei frînghii. Cei patru oameni stînd cîte doi la fiecare capăt al coșciugului, îl ridicară de funii în sus și trăgîndu-l deasupra groapei, începură să-l coboare în jos pînă ce se auzi izbitura lemnului de fund. Apoi scoaseră frînghiile și se dădură la o parte iar contele Iablonski se întoarse și-și reluă locul în careu. Această operație fu privită cu aceeași impasibilitate serioasă, fără nici o manifestare deosebifă de emoție. Numai Zenaida Manu își clătină ritmic capul iar Filip, moștenitorul titlurilor voevodale hangerliești, care ședea acum lîngă prințesa, arăta foarte palid la față deși se conforma întocmai nemișcării celorlalți. Monseniorul, aplecîndu-se spre una din movilele de pămînt, luă puțină țărînă în mînă, pe care începu s-o presare peste sicriul din groapă. Apoi, ridicînd ochii spre cer, spuse, încet, aproape confidențial, dar profund, răs-picat și cu inflexiuni de implorare :

„*Fac, quaesumus Domine hanc cum famula tua defuncta...*“

Aci avu o amnezie curioasă pentru unul care botezase pe răposata și întrebă pe cei de față cu blîndeță excesivă :

— *Comment s'appelait-elle ?* *)

— Cătălina ! șopti mareșalul.

Monseniorul stătu puțin nedumerit, negăsind, se vede, repede corespondentul curent, apoi urmă :

„...*Catalina misericordiam, ut factorum suorum in poenis non recipiat vicem quae tuam in votis tenuit voluntatem ; ut sicut hic eam vera fides junxit fidelium turmis : ita illic eam tua miseratio societ angelicis choris. Per Christum Dominum nostrum.*

— Amen — răspunse subdiaconul.

Prințul își ridică glasul solemn :

— *Requiem aeternam dona ei Domine.*

— *Et lux perpetua luceat ei* — replică subdiaconul.

— *Requi-escat in pace* — intonă prințul, aprobat de subdiacon cu un „amen“. După aceea monseniorul pronunță despărțind clar silabele și intonîndu-le gregorian, aceste cuvinte :

— *Anima e-jus et animae omni-um fide-li-um de-functo-rum, per mi-se-ricordi-am De-i requi-escant in pace.*

Subdiaconul răspunse grav : Amen.

În fine monseniorul se trase la o parte și se uită întrebător la grupul celor de față, așteptînd parcă ceva. Celălalt asistent îi întinse pălăria pe care și-o puse pe cap căci începuse să ningă des cu fulgi mari căzînd pieziș. Prințesa privea severă, insinuînd lipsa ei de considerație pentru o înmormîntare papistășească, totuși nu se mișcă din locul ei. Netezîndu-și mă-

*) Cum se numea ?

reața-i barbă, mareșalul se uită spre centrul careului. Atunci se produse ceva neobișnuit. Matei Basarab înaintă înspre groapă cu acordeonul și așezându-se în marginea ei, așa încît privea și spre cei de față și în spre sicriu, trase instrumentul înaintea pieptului și începu să cînte. Gaittany, care ședea în dosul doamnei Valsamaki-Farfara, ca să nu fie văzut, deoarece îl neliniștea, ba chiar îl înfricoșa ideea unei exhibiții neconvenabile, întrucît observase că vreo cîteva femei și copii se adunase din curiozitate în cimitir și se apropiase de spectacolul neobișnuit, întrebă repede :

— Ce-i asta ?

— Răposata a lăsat cu limbă de moarte — șopti madam Farfara — lasă că-ți spun altădată !

Desfăcînd acordeonul alb cu gesturi calme și rotunde, lucrătorul aristocrat cîntă Ay ay ay, cîntec de leagăn creol, foarte la modă prin barurile de acum un deceniu. Un cunoscător își dădea seama îndată că tînărul era un bun muzicant, familiarizat cu clasicii, căci el executa cîntecul, fără sentimentalism, cu o puritate extraordinară, ca și cînd ar fi cîntat o piesă de Bach sau de Haendel, scoțînd efecte de gravitate din chipul geometric cum rarefia notele prin întînderea maximă a burdufului. Un astfel de concert de armonică cu o piesă de bar, cîntată ca o Missa solemnis lîngă un sicriu, într-un cimitir de țară, pe ninsoare, ar fi produs un efect sfîșietor asupra sufletelor sensibile. Asistența își păstră însă țînuta ceremonioasă, netrădînd nici un dezechilibru al nervilor și privind nepăsătoare de a se compromite, curioșii care atrași de muzică, se strîngeau în număr din ce în ce mai mare. Monseniorul cu mîinile împreunate asculta visător și smerit, Hangerlioica poza parcă unui pictor, Zenaida tremura din cap. Numai pe fața băiatului lacrămile începuse să curgă rostogolindu-se în boabe și amestecîndu-se cu ninsoarea, în ciuda sforțării lui evidente de a imita impasibilitatea celorlalți. Gaittany era singurul nervos. Cu toată fulguiala deasă de zăpadă, își făcea vînt cu un număr din *Scînteia* pe care îl scosese din buzunar. În fine, Matei Basarab își închise definitiv acordeonul. Ceata se urni precipitat, mergînd spre ieșirea cimitirului, urmărită de huruiala sinistră a bulgărilor de pămînt pe care groparii îi aruncau deasupra sicriului. Se întuneca. Gaittany o luă înaintea celorlalți și ajuns în șosea făcu un gest de mîntuire cu mîna. O limuzină somptuoasă îl aștepta. Șoferul deschise portiera și întrebă :

— Unde mergem, tovarășe director ?

— La muzeul Vasile Roaită ! — răspunse Gaittany, răsturnîndu-se pe spate și, scoțînd notesul din buzunar, șterse energic un punct de program efectuat.

Ceilalți se întoarseră pe același drum, prin strada Rahmaninov, acum mai albită de zăpada moale. În fața porții casei din strada Băneasa Ancuța se opriră. Hangerlioica împinse băiatul în curte și se îndreptă cu el spre apartamentele din grajd. Se sui prudentă dar vînjoasă pe scara cu balustrada ruptă, urmată de bătrînul secretar, iar sus, din pragul ușii podului — ca o regină din balconul unui palat — făcu un salut cu mîna celor care mai așteptau jos. Apoi ceata se depărtă și strada rămase pustie. În zăpada afînată din fața porții, din curte și de pe scară rămăsese mai adînci decît altele întipăriturile cîpicilor micului Filip Hangerliu. Ninsoarea începu să cadă însă așa de impetuoasă, încît, în curînd ele fură umplute cu zăpadă și dispărură cu totul în albul unanim.

II

Talcioac era, pînă dăunăzi, un tîrg liber răsărit după căderea regimului burghez într-o mare groapă din care s-a scos odată lut pentru cărămida și care se găsea spre capătul șoselei Colentina. În fiecare duminică, încă din zorii zilei, tramvaiele ce mergeau în acea direcție erau tixite de bărbați și femei cu valize, boccele, suluri de covoare. Intrînd pe o uliță de mahala din dreapta șoselei, te aflai deodată în fața unei bolgii dantești pe fundul căreia forfotea un bilci. Pe povîrnișurile groapei erau desfășurate chilimuri romînești, scoarțe, imitații de covoare persane, în general uzate și stridente. Coborîrea se făcea pe o ripă repede, clisoasă pe vreme de ploaie, și care, în duminica următoare înmormîntării din cimitirul Herăstrău, era alunecoasă din cauza zăpezii căzute în ajun și înghețate peste noapte. Fundul groapei era împărțit în cărări inextricabile formate în chip spontan prin așezarea vinzătorilor. Aceștia întinseseră marfa pe zăpada bătătorită sau pe un țol, slînd sau în picioare sau pe cîte un geamantan.

Amatorul se arată zdruncinat de argumentația doamnei Farfara ; încercă să zmulgă în șoaptă adeziunea celorlalți.

— Să-l probeze ! — zise unul.

— Să-l probăm, dacă n-aveți încredere : Aici ne-a adus nenorocirea, să stăm în frig și să ne vindem lucrurile din casă.

Și madam Farfara învîrți manivela și puse o placă, apoi ascultă cu indiferență un glas bărbătesc cîntînd nazal elegia lui Massenet. Era vocea lui Șaliapin. Țăranul amator își lărgi gura într-un rîs de uimire și plăcere și se vedea cît de colo că ideea de a posedea un gramofon îl pironia locului. Îi inspira respect tocmai pîlnia invoaltă. Totuși lipsa unei convicții personale și rezerva celorlalți îl făceau să șovăie.

— Nu ne învoim la preț ! — zise amatorul.

— Dacă găsești în altă parte mai ieftin — încheie tratativele madam Farfara — foarte bine.

Țăranul se frecă cu degetul pe sub nas, se mai consultă în surdina cu ceilalți, o luă înainte încet, nehotărît, privind mereu îndărăt spre pîlnia gramofonului. Apoi se opri la cîțiva pași mai departe, absorbit în profunde reflecții.

— Mai bine mă întorc cu el acasă decît să-l dau pe un preț derizoriu — explică madam Farfara doamnei care vindea șervețele de broderie și care era contesa Iablonski.

— Foarte bine faci — aprobă aceasta, tușind convulsiv și strîngînd pe umeri un șal pus peste un mantou demodat de stofă.

De fapt gramofonul nu era al doamnei Farfara ci al prințesei Hangerliu. Pe vremuri, cînd acest aparat însemna o noutate, răposatul prinț cumpărase două și le pusese în salon. De cîteva decenii, gramofioanele fuseseră aruncate în pod, cu plăci cu tot, dar servitorul care cărase epavele casei Hangerliu, socotindu-le pretioase, le adusese în grajdul în care locuia acum prințesa. Madam Farfara le vindea în comision.

— Să-ți spun o noutate interesantă — zise Vasilescu Lascaris către Madam Farfara, rămasă deocamdată fără clienți.

— Spune !

— Am descoperit chiar aseară filiația Lascaris — Dragodan — Vasilescu. Dragodan a avut o fată care a luat un Văcărescu. Unchiul meu dinspre tată, cum știi, se cheamă Văcărescu și nu-mi rămîne acum decît să reconstituiesc în amănunțimi raporturile de rudenie între unchiu-meu și Văcăreasca sin Dragodan.

— Ascultă, domnule Vasilescu — zise madam Farfara, vădit agasată și trăgînd cu coada ochiului spre grupul de țărani care după o criză de indecizie se întorcea la gramofonul cu pîlnie — nu devii și dumneata odată om serios ? Unchiul dumitale, știe o lume întreagă, se chema Tudor Vacă și și-a schimbat numele, parcă văd și acum jurnalul, în Văcărescu, odată cu unul Gheorghe Vezibine, care a cerut să se numească Vesbianu.

Împăratul Lascaris, adus la realitate așa de brutal, își întoarse buzele pe dos, după obiceiul său, și tăcu. În spatele doamnei Farfara, pe o cărare paralelă, staționa regele Vahtang, fără nici o marfă vizibilă înaintea sa. Însă bocancii săi de vînătoare erau larg deschiși și cu șireturile desfăcute. Cînd un țăran sau un trecător oarecare făcea regelui Vahtang impresia că este în căutare de încălțăminte, acesta, fără a scoate un cuvînt, făcîndu-i semn înții numai din ochi, îi arăta cu degetul bocancii săi, ridicînd chiar un picior în aer. După cîtva timp, Costică Prejbeanu intră în tratative cu un țăran tînăr cu mustață tunsă mărunț și cu priviri viclene și convenind, se vede, din preț, își scoase bocancii din picioare și-și trase peste

șorapii de lână o pereche de pantofi de cauciuc. Țăranul se îndepărta cu bocancii, în vreme ce Vahtang număra banii, când deodată acesta din urmă tresări și începu să strige după cumpărător :

— Ia ascultă, tovarășe, mai dă două mii !

— Pentru ce să dau două mii ? — încercă țăranul să se eschiveze, iuțind pașii spre a se pierde în mulțime.

Regele Vahtang sări la el cu o repeziciune uimitoare :

— Scoate două mii de lei ! — ordonă el în surdină.

— Ce țipi la mine ? — deveni arogant țăranul — ce drept ai dumneata să vinzi aici ? Ciocoiul tot ciocoi. Acuș chem milițianul.

Regele Vahtang se ridică grandios în dolmanul său de loden, contrastînd ridicul cu pantofii de cauciuc. Barba sa tunsă cu foarfecele se zburli ca perii unei pisici :

— Indată să scoți banii !

Și regele Vahtang apucă fioros pe țăran cu amîndouă mîinile de gît.

Țăranul speriat, ceru din ochi ajutor celor din jurul său, în nădejdea mai ales de a întîlni un milițian, însă nu numai că nu se afla prin apropierea sa nici un reprezentant al forței publice, dar privirile tuturor negustorilor improvizați se îndreptau feroce spre el. Un tumult neprevăzut se iscă. Bărbați (și femei strigau la țăran cu felurite intensități : Rușine ! Dă banii ! Doctorul cu ochelari, care fusese în Scandinavia, aflîndu-se aproape, se răsti și el cu gravitate :

— Să dai banii imediat !

— *Quelle saleté ! **) — se indignă contesa Iablonski între broderiile ei.

O doamnă bătrînă, foarte pudrată, strînsă la gît cu o mică blăniță de vizon și care părea fragilitatea întrupată, strigă pițigăiat, dintre micile tablouri de tapiserie pe care le vindea :

— *Roturier ! ***)

Țăranul intimidat de această forță colectivă în mijlocul căreia picase, bătu în retragere, mai ales că regele Vahtang îi și smulsese un bocanc din mîini. Scoțînd cu chibzuială încă două mii de lei, plăti agresorului și luîndu-și bocancul se pierdu în mulțime. Puțin după el păși cu gramofonul în brațe și celălalt țăran care, în fine, căzuse la învoială cu madam Farfara și izbea acum pe trecători peste urechi și nasuri cu pîlnia gigantică. Unul din însoțitorii săi ducea în brațe un vraf de discuri. Cîtăva vreme după lichidarea conflictului, o forfotă verbală mai stărui în sectorul respectiv, din cauză că, după toate aparențele, lumea comenta cu aprindere întîmplarea. Nu era îndoială că negustorimea provenită din aristocrația și burghezia în ruină lua partea regelui Vahtang.

În acest timp veneau pe aleea pe care ședea madam Farfara doi bărbați cu paltoane îmblănite și cu căciulițe pe cap, căciula de lutru a unuia fiind însă de formă siberiană cu clape de blană întoarse în sus. Acesta era arhitectul Ioanide, celălalt, cu un baston pe mînă era Gaittany. Cînd ajunse în dreptul mușamalei roșii cu siringi, Gaittany fu întîmpinat de bărbatul cu ochelari :

— Bună ziua, tovarășe Gaittany !

Cuvîntul „tovarășe“ fu pronunțat cu o subliniere subtilă a cărei ironie nu scăpă lui Gaittany. Acesta deschise brațele în aer, zîmbind interogativ :

*) — Ce murdărie !

***) Mitocanule !

— Cine sînteți ?

— Nu mă mai cunoști, m-am schimbat mult — continuă vînzătorul de seringi cu aceeași politicoasă persiflare. — Sînt doctorul Zănoagă.

— Ooh ! — se entuziasmă factice Gaittany — să trăiești ! Ce mai faci ?

Doctorul, în loc de alt răspuns, îi arătă marfa întinsă pe jos.

Gaittany păru alarmat de ideea de a trebui să facă un gest de caritate, să cumpere ceva. Căută să scurteze întrevederea :

— Te felicit ! — zise el dînd drumul unui cuvînt absurd și convențional ce suna în acel bilci ca o ironie. — Ți-ai ras mustața — de aceea nu te-am recunoscut. (Cu ton confidențial) Arăți foarte bine !

Și Gaittany căută din obișnuință un lemn sau o masă spre a lovi în ele cu degetul în semn de „sănătate excepțională“, însă negăsind nici un corp dur în jurul său, renunță și începu să facă saluturi îmbietoare de retragere. Doctorul Zănoagă deveni grav :

— Ce face Filip ?

— Băiatul ? E bine, este cu...

Gaittany privi în toate părțile, găsind inconvenabil a pronunța cuvîntul „prințesă“ în public. Aplecîndu-se cu gura la urechea doctorului, termină propoziția :

— ... este cu Hangerlioaița.

Revenit în poziția normală, Gaittany izbucni într-un ha, ha, ha, voinde a sugera hazul pe care i-l provoacă personajul de care pomenise și pe care îl dezavua, astfel, de ochii lumii. Doctorul rămase însă serios și Gaittany curmă brusc hohotele.

— De ce n-ai venit ieri la înmormîntare ? — întrebă el — l-ai fi văzut.

— Oh — răspunse doctorul trist ironic — n-am fost invitat. Locul meu nu este într-o societate așa de princiară !

Gaittany tuși decorativ neavînd ce răspunde și profitînd repede de faptul că un tînăr, probabil student în medicină, luase o seringă și întreba pe doctor cît costă, salută exuberant, făcînd un adio dulce cu mîna și o porni înainte după Ioanide, care ședea de vorbă cu madam Farfara.

— Cine era amicul ? — întrebă Ioanide.

Gaittany schiță un gest de insignifianță :

— E un unchi al Caterinei Ciocîrlan care a fost înmormîntată ieri. Așa mi-a spus cel puțin. Nenorocitul !

Gaittany mistifica insinuînd că cunoaște superficial pe doctor. Într-un mod foarte îndepărtat, e drept, și prin alianță, era rudă cu doctorul Zănoagă, fost deputat și senator sub monarhie, căruia îi solicitase în trecut numeroase servicii.

Madam Valsamaki-Farfara contempla în acest timp foarte atent și zîmbitor pe Ioanide.

— Bărbații — observă ea — rezistă mai mult decît femeile. Mă uit la dumneata. Ești mai tînăr ca oricînd, parcă ai avea treizeci de ani. Eu sînt o babă. Dar de ce ești așa de trist ?

Intr-adevăr Ioanide nu părea să fi înaintat în vîrstă. Dimpotrivă, slăbind, căpătase un profil superb. Semăna puțin la fizionomie cu D'Annunzio, avînd însă suprafețele mai calcaroase și mai severe. El rîdea adesea din toată inima, părea voios și în orice caz plin de însuflețire, dar îndată ce tăcea și rămînea nemișcat, cineva, în chip infailibil, de obicei femeie, îi spunea cu o mare compătimire :

— Ce trist ești ! Pentru ce ești așa de trist ?

— Nu sint frist! — protesta Ioanide plictisit.

Dar cînd se uită în oglindă, rămînea el însuși surprins de omul dinaintea sa. Nu se recunoștea. O figură prelungă, cu ochii profund melancolici, îl privea cu o imobilitate turburătoare. Procese sufletești subterane, veșnica pironire într-un gînd, îi modificase orientarea generală a mușchilor ce nu voiau să înregistreze mișcările sufletești diurne ale arhitectului. Fața se împietrise definitiv într-o singură simbolizare morală.

Cei doi bărbați își luară rămas bun de la madam Farfara și porniră pe aleele strimte ale bilciului improvizat. În unele sectoare, familii întregi păreau a se dedica comerțului. Mulți nu arătau deloc a fi în mizerie. Erau îmbrăcați bine, fumau țigări de lux, rideau zgomotos și se tocneau aprig cu mușteriii, manifestînd intransigență și dispreț. Le plăcea comerțul și-l exercitau cu profit și cu orgoliul de a trece printr-o criză istorică.

— Te uiți? — zise Ioanide către Gaittany — sînt aici o mulțime de oameni care și-au găsit vocația adevărată. Femei care se credeau de lume s-au relevat negustorese și mulți intelectuali și-au descoperit un suflet de comerciant ambulant.

— Da! — confirmă Gaittany, fără convingere, neștiind unde vrea să ajungă arhitectul.

— O răsturnare atît de radicală a valorilor sociale a verificat anume permanențe ale sufletului uman, cel puțin pentru durate mari de timp. Mercantilismul nu se poate stîrpi cu una cu două. Sînt oameni care mor dacă nu vînd, ca Saferian Manigomian. Desființarea comerțului licit a fost punctul de plecare al instaurării comerțului monden. Orice casă de fost burghez este un magazin.

— Ai perfectă dreptate! — strigă aproape Gaittany.

— Vindem de nevoie, domnule Ioanide — exclamă un glas jalnic și puțin fonfăit, prin apropiere.

Cei doi se întoarseră. În fața lor se afla Bonifaciu Hagienuş, cu fălcile mai încrețite și cu gura pungită din cauza absenței cîtorva dinți din față.

— Hei! — zise Ioanide rîzînd — sînt într-adevăr mulți care vînd de nevoie, nu zic; eu însă vorbeam de cei care vînd ca să vîndă, ca de pildă dumneata.

Hagienuş se bătu cu mîna dreaptă pe piept, luînd o clipă cerul ca martor:

— Să mă bată Dumnezeu, domnule Ioanide, dacă nu duc lipsuri. Trebuie să întrețin familia. N-am lemne...

— Te cred! — răspunse Ioanide conciliant, ca să nu agraveze gluma.

De fapt Hagienuş, după ce trecuse printr-o oarecare criză, se găsea într-o situație excelentă. Știa perfect limba rusă, fiindcă fusese în tinerețe la Petersburg, de asemenea limba turcă, avînd noțiuni foarte largi de alte limbi orientale și vorbind totdeauna admirabil englezește. Fu folosit ca translator și cîștiga afară de aceasta mulți bani făcînd traduceri din acele limbi străine pe care le cunoștea. Era un om acomodat, inofensiv și simpatic și făcea față situațiilor celor mai furtunoase, capîtulînd inocent, cu un vocabular comunist, de fantezie.

— Tovarășe Hagienuş, — îi reproșă de exemplu, superiorul — dumneata îți lucrările pe loc, întîrzi execuția planului.

Atunci Hagienuş se simțea obligat la profesii de credință politice:

— Eu îmi dau foarte bine seama, îmi fac cînstit autocritica; toată viața am fost materialist, am publicat la revistele socialiste, să mă bată...

Dîndu-și seama că „Dumnezeu“ nu era în tonul vremii, Hagienuş își întrerupea un moment apărarea.

De obicei superiorul, om înțelegător, ca să-l scutească de o comedie inutilă la vârsta lui, îi vorbea în termenii cei mai burghezi și mai persuasivi :

— Domnule Hagienuş, noi nu-ți cerem nici o autocritică, dă-ți te rog silință și termină traducerea asta de care avem nevoie urgentă.

— Uite, mă jur !

Ce căuta acum Hagienuş prin Talcioac ? Veșnic neliniștit de ziua de mîine și cu frica de a nu fi lăsat pe drumuri de copii, căuta să-și plaseze banii în valori stabile. Ajunsesse la încheierea că aurul, bijuteriile bat la ochi și de altminteri nu avea atîția bani deodată pentru a cumpăra un obiect prea scump. O tavă de argint, un sfeșnic sînt lucruri modeste pe care le poți cumpăra ieftin și vinde oricînd. Circula pe piața clandestină foarte multă argintărie pusă în vînzare și pentru faptul că argintăria, mai ales brodată și ornamentată, se demodează. Hagienuş avea însă ochi buni și cunoștințe artistice, distingea îndată între o broderie banală și una de stil fin oriental sau în maniera Renașterii. Hagienuş pîndea în fiecare duminică la Talcioac și cumpăra tăvi, platouri, ibrice, felegene, candelieri, lighenușe, toate de argint. În odaia lui Hagienuş tavele de argint ședeau una peste alta în teanc ; pe masă, avea zeci de sfeșnice de argint, Hagienuş trăia numai în argint. Însă totdeauna la Talcioac, Hagienuş vindea și în această calitate, sînd de vorbă cu confracții săi în comerț, dibuia argintăria. Vindea lucruri de nimic găsite prin pivniță sau prin pod, care însă erau căutate pentru că lipseau deocamdată de pe piață : un butoiăș de stejar demontat într-un pachet de doage și cu cercurile noi alături, sîrmă pentru antenă, cîteva tuburi de plumb pentru closet, o mașină de făcut înghețată, o garnitură de traforaj, de pe cînd Petrișor, băiatul său, era mic.

— Ce cauți aici, domnule Gaittany ? — întrebă Hagienuş.

— Mi s-a spus că se găsesc litografiile vechi, gravuri. Ne-ar trebui pentru muzeu figuri de luptători progresiști : Tudor Vladimirescu, Bălcescu... Ha, ha... (Gaittany neștiind bine ce atitudine să ia față de noua sa ipostază, își raționă prudent hohotele).

— Este, domnule Gaittany, dacă știam îți aduceam eu !

— În cazul ăsta, caută-mi și mie tuș — zise Ioanide.

— Caut, domnule Ioanide, cum să nu caut ?

Ingrămădeala se risipi puțin în zona respectivă și atunci Gaittany și Ioanide zăriră în apropiere două persoane de la înția impresie cunoscute și care staționau în fața unei doamne bătrîne, șezînd jos pe un scăunel dinaintea unui șal persan mîncat de molii pe întinderea plină de găuri a căruia erau răsirate cîteva mici obiecte. Unul dintre cei doi era în chip evident Suflețel, înarmat cu bastonul său, agîtîndu-se într-un raglan foarte larg de stofă pestriță, pe cap cu o căciulă țurcănească. El privea interesat la celălalt bărbat, care cu un ochean mic de ceasornicar la un ochi, examina cu atenție un inel. Suflețel întreba mereu :

— E veritabil ?

Doamna bătrînă zîmbi cu un reproș ce însemna : cum are să fie falsă o piatră pe care am cumpărat-o pentru mine, la Paris ? În fine, expertul își scoase luneta de la ochi. Atunci se văzu că era Smărăndache.

— Topazul e absolut veritabil, bate în roz fiindcă a fost expus la căldură. E un așa zis rubin brazilian sau topaze brulée.

— Domnul se pricepe bine — îl laudă bătrîna.

— Vasăzică are valoare ! — se mai informă încă dubitativ Suflețel.

— Fără îndoială! — susținu Smărăndache, desenînd în aer un salut cordial către Ioanide și Gaittany.

Suflețel, întorcîndu-se cu spatele spre a nu fi văzut de ceilalți, scoase portofoliul și luînd cîteva bancnote le întinse bătrînei, care le virî într-o geantă veche fără a le număra, spre a arăta că nu-și închipuia cum o persoană cu aparență de om de lume poate s-o înșele.

— Ei, stimabile — interpelă Ioanide pe Suflețel — stringi pietre prețioase, tezaurizezi!

Suflețel făcu o săritură cu intenția vizibilă de a-și trece mîna prin păr, dar dînd cu degetele de căciulă se potoli.

— Ce? — zise el — bijuteriile sînt numai pentru burghezo-moșierime și pentru infamii imperialiști? Acum mai răsuflesc și noi, oamenii muncii. În era comunistă orice muncitoare se va găti cu nestemate și cu șiraguri de mărgelă:

dat digitis gemmas; longoque monilia collo.

Și Suflețel își luă rămas bun, precipitat, de la cei doi și de la Smărăndache, sub cuvînt că-l așteaptă Gulimănescu.

— Dar Gulimănescu ce face? Sper că nu vinde. Stă doar bine! — se miră Gaittany.

— Nu vinde, cumpără.

Smărăndache lămuri că atît Suflețel, care avusese o criză gravă de nervi după stabilizare, cînd pierduse o mare sumă de bani, cît și Gulimănescu își plasau îndată orice ban prisoselnic în bunuri pe care le credeau rezistente. Gulimănescu n-avea încredere în pietrele prețioase, zicînd că nu se pricepe și nu le poate vinde la prețul de cost. El cumpăra covoare, ceasuri, aparate sanitare, aparate optice. Smărăndache afirma că achiziționase de frica vreunei reforme monetare un săculeț cu ochi de sticlă precum și un scaun pentru dentiști. În materie de covoare, nu-l interesa valoarea artistică, ci grosimea pelajului. Covoarele grele, moi, bine întreținute, dacă nu erau mai mari decît odăile obișnuite, erau foarte cerute și dimpotrivă, piesele rare, autentice, de muzeu, erau refuzate de clienți și nu se puteau vinde decît rarilor colecționari. În privința aceasta Gulimănescu se consulta cu un armean, fost vînzător la Kehayoglu. Cît despre ceasuri, cumpărase vreo sută: pandantive, brățări, de buzunar, unele mici cît o alună împodobite cu strass sau aurite. Cînd te așezai pe divanul lui Gulimănescu, care era înconjurat de etajere și rafturi de cărți alternate de mici dulapuri închise, azeai un țiruit imens, tot peretele pîrînd înțesat de greeri cîntînd. O asemenea sistematică și polifonică țacănire producea celor cu imaginație o somnolență plăcută. În chip obișnuit, musafirul întrebă:

— Dar ce țirăie aici, domnule Gulimănescu, parcă cîntă ceva?

Gulimănescu, om prozaic, sărea alarmat:

— Te-ai așezat rău, vino aici pe fotoliu. Copiii au pus în raft un ceas stricat.

Despre Suflețel, Smărăndache spunea că acesta își găurise bastonul caduceu și-l umpluse cu pietre prețioase, mînerul fiind aplicat printr-un ghivent. Cea mai decisivă probă era aceea de a-i lua lui Suflețel bastonul din mînă. Într-o astfel de împrejurare, Suflețel l-ar fi ținut strîns, sau l-ar fi smucit dacă din nebhăgare de seamă cineva ar fi izbutit să i-l apuce. Suflețel nu-și lăsa niciodată bastonul la vestiar și ședea la teatru în lojă cu bărbia rezemată pe mînerul lui. De va fi fost adevărat sau nu, evident era oricum că Suflețel cumpăra topaze, safire și pietre prețioase în general.

Pășind pe cînd vorbeau mai departe, Ioanide și Gaittany se văzură fixați. apoi salutați de un individ foarte îngrijit îmbrăcat, chiar cu pe-

danterie, deși, la fel cu mulți din categoria sa, cu haine patinate de întrebuințare. Gulerul paltonului negru îmblănit cu nură era ridicat peste urechi iar pălăria de fetru negru moale, trasă adînc pe cap. Cînd, saluînd, își scoase pălăria, individul dezveli o frizură atent cosmeticată și bătătorită cu peria, semănată cu cîteva dungi de fire albe. Fața îi era rasă proaspăt și pudrată în nuanța pielii sale lustruite și roșiatică. Sprincele stufosae, bine pieptănate și ele, nasul drept și ascuțit, buzele senzuale, subțiri dar lăîndu-se și desfăcîndu-se în rîs și lăsînd să se vadă o dentițiune strălucitoare în care doi dinți din față erau de aur, îi dădeau un aer cinic și malițios, nu fără ceva excesiv obsecvios și seryil. În fularul cu desene purpurii de sub guler, era înfipt în nodul din față o agrafă de aur cu o mare perlă în mijloc. Individul vindea și el. Pe o ladă de fructe desfăcuse o valiză mare de piele împeștrîată cu numeroase etichete de hoteluri internaționale pe care erau expuse patru rachete de tenis, mingi albe, o pereche de pantofi bărbătești de antilopă cu vîrfurile de piele neagră și în perfectă stare, un nécessaire de damă cu flacoane de parfumuri, borcane de pudră și cremă, perii și pieptene, totul în cristal, os și argint, o pereche de mănuși galbene de căprioară bărbătești, trei cravate de mătase albă pentru ținută de gală. Cînd văzu acest personaj, Gaittany avu o tresărire și voi să o ia drept înainte, dar cum omul cu guler de nură îi tăie calea cu o cordialitate sarcastică, deschise larg brațele și se entuziasmă cu totul artificial :

— Să trăiești ! Nu te-am văzut de-un veac, ce faci aici ?

— Vînd ! Aci m-a adus revoluția d-voastră.

Gaittany se făcu că nu înțelege aluziile și încercă a schimba direcția convorbirii.

— Îmi dai voie — zise el către Ioanide — să-ți prezint pe domnul ministru plenipotențiar Tilibilu, o veche cunoștință ; (iar către celălalt), domnul arhitect Ioanide.

— Il cunosc și din auzite și din vedere — răspuse Tilibilu — cine nu cunoaște pe marele nostru arhitect Ioanide ?

Arhitectul păstră fizionomia sa mușchiular tristă și aștepta docil pe Gaittany cașicînd n-ar fi fost vorba de el.

— Ascultă — reluă plenipotențiarul, desvăluindu-și toți dinții, ca un câine ce mîrîie, însă mereu politicoș și rizător — cum te simți în noua dumitale ipostază de proletar... ?

Gaittany își trecu nervos bastonul de pe un braț pe altul, își încheie puțin blana la gît și ocoli răspunsul printr-o informație.

— Știi, domnule, a murit Caty, am înmormîntat-o ieri.

— A murit Caty ? — tresări Tilibilu, cași încîntat — vasăzică este o justiție divină. Și cui a lăsat averile ?

Gaittany percepu acul lui Tilibilu, care dădea a înțelege că avutul moartei se mistuise în chip necesar odată cu instaurarea regimului socialist și formulă un reproș moale :

— Domnule, ești nedrept. Era o femeie adorabilă.

— Am spus că nu era adorabilă ? — închise voluptuos ochii Tilibilu. — A fost o femeie nu se poate mai seducătoare !

Și făcu un mic gest ștregăresc din ochi, cașicînd Caty, vie, ar fi trecut prin fața sa. Gaittany începu să-și desfacă brațele și să salute a despărțire, dar plenipotențiarul nu se lăsă :

— Așa de repede ne părășiți ? Nu doriți rachete de tenis, o trusă de toaletă de argint fin ? Am cumpărat-o la Rio de Janeiro. Le dau ieftin.

Gaittany scutură din umeri cu sensul că n-are nevoie. Tilibilu trecu la obiecte mai mici :

— Poate vă interesează o cravată albă ? Așa ceva, azi, e intruvabil. Gaittany rămase impasibil.

— Știi — observă mușcător Tilibilu, — dumneavoastră, exponenții de azi ai proletariatului nu mai purtați costum și cravată de rigoare.

În vreme ce Gaittany se apăra cu mâinile de această învinuire și căuta un mod de a se desprinde, plenipotențiarul vîri mîna sub palton și scoase din buzunarul de sus al sacoului un stilou gros verde :

— Parker autentic ! Dacă ai zece mii de lei de prisos, te alegi cu un stilou minunat cu care s-au parafat o mulțime de acte istorice.

De data asta Gaittany păru înspăimîntat de preț. Tilibilu scoase atunci din buzunarul paltonului un pachet de cărți de joc noi, străine :

— Joci bridge ? Două mii de lei.

Gaittany zîmbi distrat. Ioanide avusese impulsivitatea de a scoate portofelul și a cumpăra nu importă ce, toc, cravată, cărți, deși n-avea trebuință de asemenea lucruri, numai spre a curma o scenă penibilă, avînd ideea că plenipotențiarul făcea paradă de cinism spre a-și ascunde mizeria. Totuși persiflajul antipatic care trăda o malignitate congenitală, îl făcu să ezite și în cele din urmă să renunțe.

— Imi pare rău că nu vă pot avea de clienți — epilogă Tilibilu ofînd ironic — Răbdare. În curînd rolurile se vor inversa (nu vorbesc de domnul arhitect). Ce, crezi că noi n-avem sfinții noștri ? Va veni o zi în care o să stăm de vorbă altfel, atunci cînd elitele vor conduce din nou destinele acestei țări. Sper să mai fiu ambasador. Imi păstrez mînușile pentru atunci.

Alarmat, Gaittany se uită în toate părțile să vadă dacă lumea nu-i ascultă cumva.

— Ce face doamna ? — întrebă el decis.

— E bolnavă în pat — răspuse Tilibilu brusc încrunțat.

— Sărăcuța ! o căină Gaittany cu o falsitate bătătoare la ochi. — Te rog să-i prezinți omagiile mele.

Și făcînd un salut ultimativ cu mîna se îndepărtă grabnic de plenipotențiarul primejdios.

Smărandache dispăruse, dar cei doi îl regăsiră alături de Suflețel și Gulimănescu pe cînd făcînd ocolul bîlciului, treceau prin apropierea povîrnișului, la secția de covoare. Aci o femeie rebegită de frig, cu o căciuliță de lînă împletită pe cap și care părea a fi proprietara obiectelor de vînzare, un individ de înfățișare comună, probabil de samsar, asociat în comerțul femeii, profesorul Gulimănescu, mentorul său, un armean tînăr foarte negricios la față și cu ochii sclipitori de inteligență, Suflețel, Smărandache, țineau toți cu mâinile un covor persan de vreo trei metri pe patru și priveau spre centrul lui. Era o imitație de Tebriz, bine plușată, deasă, groasă, o excelentă piesă de menaj, cu nuanțele puțin ratate, rozul fondului bătînd în carmin și verdele de smaragd în albastru. Împletirea caligrafică a vegetației devenea confuză prin insuficienta diferențiere a culorilor. Gulimănescu exprima pe fața lui dorința de a lua covorul și totdeodată indeciziunea. Privea cînd covorul, cînd pe ceilalți, căutînd în pupilele lor o opinie.

— E greu, solid ! — scutură Gulimănescu Tebrizul spre a provoca pe ceilalți.

— Dumneata nu vezi ce marfă e asta ? — agită covorul samsarul

femeii. — Are două degete grosime. Dacă ați ști dumneavoastră din ce casă boierească a ieșit asta!

— Ce ziceți? — întreabă Gulimănescu circular, oprindu-și privirile asupra tinărului său consilier armean. Acesta, răbdător, dar cam ostentiv de nehotărârea amatorului, făcu un semn din cap că marfa e bună.

— Ce spui, Panaite? — apelă Gulimănescu direct la Suflețel.

Acesta, după ce-și cumpărase topazul, era cu totul dezinteresat de orice alt soi de trafic și divagă în felul burlesc în care se obișnuise a vorbi:

— Astea sînt scoase din bîrlogul burghezo-moșierimii, iubitoare de lux persan, *persicos apparatus!* O să curgă valuri de covoare. Dușmanul de clasă nu capitulează cu una cu două.

Și Suflețel consultă fizionomiile celorlalți, temîndu-se de a nu fi persiflat.

— Fii serios! — îl puse la punct Gulimănescu — eu te-ntreb dacă-ți place covorul.

— Ce? — zise Suflețel ferindu-se să se angajeze și totdeodată incapabil de a-și diversifica sistemul său de adaptare bufonă — noi, proletarii, ne pricepem oare în materie de rafinament burghez? Ce, noi am avut covoare și purpuri, *laconicas purpuras?* Averea noastră a fost cînstea și talentul, *at fides et ingeni benigna vena est*, cum zice poetul.

— Cît costă? — întreabă Gaittany, ca să spună ceva.

— Cincizeci de mii de lei! — răspunse femeia.

— Oo! — exclamă Gaittany mimic, numai din buze, fără a scoate vreun sunet.

Gulimănescu înțelese că i se pare prea scump covorul.

— Ceri prea mult! — răspunse el către samsar.

Acela rîse cu dispreț și-și trase mîna de pe covor lăsînd porțiunea respectivă de greutate în mîinile celorlalți care săltară covorul în sus ca să nu-l scape din mîini.

— E optzeci de mii de lei cel mai ieftin la Consignații, s-a plătit pentru unul ca ăsta și o sută douăzeci de mii de lei. Covorul stă, banii se duc pe gîrlă. Dacă vine (samsarul scăzu glasul confidențial) o stabilizare, ce fac eu cu hîrțiile dumitale?

Gulimănescu se făcu palid la față și cercetă din ochi pe ceilalți. Consilierul lui armean, Smărăndache, chiar Suflețel clipeau din ochi dînd a înțelege că, „se cam svonește așa ceva“. Profesorul de drept renunță la discuțiile de preț și reclamă o revizie a covorului, spre a se vedea dacă nu e ciuruit de molii, rupt, cîrpit, ars. Toți întoarseră greaua piesă textilă pe dos. Impletitura era solidă, curată, aproape nouă, nici un fir slăbit.

— Nu te mai întîlnești cu așa ceva! — declară samsarul — Il luați ori nu-l luați, că eu plec, am clienții mei.

— E ca și nou! — explică și proprietara lui — nici n-am apucat a-l pune în casă, a stat mai mult învîrtit sul.

Atunci interveni un individ înalt, ciupit de vărsat pe obraz, care se plimba cu mîinile prin buzunare în înghesuială, distrîndu-se a privi tarabele.

— Covorul ăsta trebuie să fie furat de prin Crîmeea, o să aveți de furcă cu miliția.

Gulimănescu emise un aaa! coborîtor, sunînd ca o coardă de vioară desfăcută brusc de pe cui și aproape simultan, el și Suflețel dădură drumul înspăimîntați covorului, lăsînd toată ponderea lui în mîinile lui Smărăndache și ale armeanului tînăr. Tebrizul se rostogoli la pămînt tinzînd a relua spontan forma de sul.

— Fugi de aici, domnule, se răsti samsarul — ce te bagi unde nu-ți fierbe oala? — Asta furat? Păi dumneata nu vezi că e țesut în țară? E făcut de Tuduc, cu lână românească. — Ce face Tuduc e mai bun decât ce vine din Persia.

Gulimănescu se uită interogativ la armeanul lui. Acesta, zîmbind moale, lăsa capul în jos în semn că samsarul are dreptate. Profesorul de drept apucă iarăși de margine Tebrizul ajutat de samsar și de Smărăndache. Suflețel, retras prudent cu cîțiva pași, nu voi să se mai atingă de covor.

— Am factură de la Djaburov, domnule! — spuse femeia, care se revela a fi de mai bună condiție decât părea după fața istovită și îmbrăcămintea de femeie de serviciu. — Oricînd pot să v-o arăt.

Gaïttany scrută din ce în ce mai curios femeia, apoi întrebă deodată:

— Îmi dați voie, nu sinteți doamna Marina Drăghici?

— Ba da! — confirmă femeia și mirată și rușinată. — Dar cine sinteți?

— Dinu Gaïttany! — ridică acesta brațele în aer.

— Intr-adevăr — recunosc femeia — Ce ciudat! nu m-așteptam să ne reîntîlnim aici. Ultima dată ne-am văzut, mi se pare, la Cannes.

— Eu credeam că ești în străinătate — zise Gaïttany mai familiar, căci era rudă cu proprietara covorului.

— M-am întors în 1945 pentru cîteva săptămîni să-mi aranjez unele afaceri și... am rămas aici.

Gaïttany clătină din cap cu regret, de politețe. Gulimănescu în timpul acestui dialog, abandonase cu totul covorul, căci un alt individ, cunoscut lui, trecînd întimplător prin partea locului îi șoptise la ureche că la Consignații intrase în acea zi sute de covoare, că era o scădere de prețuri catastrofală prin mărirea ofertei. Proprietara părea tristă, samsarul plictisit înfășura covorul. Deodată se ivi un bărbat gros, violaceu la față, care ceru să se desfacă covorul.

— Cîte parale? — întrebă el pripit.

— Cincizeci de mii de lei.

— Îl iau! — zise omul grăbit, virînd mîna pe sub surtuc.

— Pardon — sări atunci Gulimănescu, covorul este reținut de mine.

— De ce încurci lumea, tovarășe? — mormăi omul violaceu, probabil un complice al samsarului, jucînd pe clientul care zmulge marfa.

Gulimănescu se îndreptă spre ieșire, împreună cu samsarul, care ținea sulul covorului pe umăr, cu armeanul și cu proprietara Tebrizului. Gaïttany, după ce făcu un salut foarte subliniat femeii, se depărtă și el împreună cu Ioanide:

— Domnule, ce curios! — spuse el — nenorocita aceasta are o avere incalculabilă în străinătate, este căsătorită cu un armator german. — Ce-a căutat aici?

— Am impresia că este femeie de serviciu. Am văzut-o undeva, nu-mi aduc deocamdată aminte unde.

Gaïttany se făcu a privi în altă parte, uitînd obiectul discuției, fiindcă nu voia să se știe că are vreo afinitate mai strînsă cu femeia. De fapt sora sa Dolly era căsătorită cu Sandu Ciogolea, fiul unui mare moșier Fănică Ciogolea, dintr-o veche familie boierească din Moldova, care înainte de 1914 făcea consecvent politică socialistă ceea ce nu-l împiedeca să-și vadă de moșiile sale și să se alieze numai cu moșieri cu nume aristocratice. Sora lui Fănică, Frosi Ciogolea, fusese măritată cu Vasilică Drăghici, alt socialist mare moșier, ministru de arîpă stîngă în guvernele liberale

și avocatul cauzei proletariatului. Marina Drăghici era fata acestui Vasile Drăghici și fusese măritată cu Ciocirlan, răposatul diplomat, care apoi divorțase de ea spre a se căsători cu Caty Zănoagă. Gaittany evitase dinadins numele ei german, prin soțul ultim.

— Talciocul — își dezvălui Ioanide gândurile — este un adevărat Almanah de Gotha.

— Așa e! — recunosc Gaittany — ai perfectă dreptate!

— Aristocrația se irosise cu totul, pierduse orice importanță socială. Casele cele mai mucedate și mobilele cele mai descheiate erau ale ei. Avea nevoie de o dramă, ca să devină patetică și arogantă, vreau să zic, prezentă în istorie (Ioanide atenuă din considerație pentru Gaittany). Acum are, în fine, un scop, care o face aprigă, acela de a dăinui. Organismele amenințate își reduc suprafața de rezistență, concentrându-se, renunțând la unele funcțiuni. Epavele boierimii au adoptat fără convulsii condiția de cerșetori, evitând complicațiile, simulând pentru ochiul superficial soarta proletară.

Gaittany făcu o plecăciune, punctînd aerul cu degetul, spre a sugera că e foarte interesat de teoria lui Ioanide, în fond neînțelegînd unde vrea să ajungă acesta și fiind și contrariat de cruditatea limbajului arhitectului.

— Uită-te la ei — continuă Ioanide, din ce în ce mai prins de ideea sa, încît aproape uitase calitatea lui Gaittany — sînt ca niște „bravi“ sau „picaros“ din vremea lui Cervantes și Callot. O bandă organizată cu legi secrete operînd sub protecția țoalelor roase. Au devenit, ceea ce au fost înainte de a se constitui, niște aventurieri, capabili de a brava orice.

— Cît ești de nedrept! — zise Gaittany afectat, mutîndu-și bastonul de pe o mîină pe alta.

Atunci Ioanide și-aduse aminte clar că interlocutorul său însuși făcea parte din aceeași castă, deși scăpase individual din naufragiu. În gîndul lui, califică îndată pe Gaittany drept „dobitoc“, pentru că n-avusese nicicum gîndul să ia peste picior aristocrația. Pe el îl urmărea, în mod evident, ideea instinctului de conservare.

— Micii burghezi ca Hagienuş, Sufleţel, Gulimănescu n-au avut nevoie să-și schimbe așa de spectaculos veşmintul. Au trecut prin furtună cu hainele lor.

Satisfăcut că Ioanide a părăsit tema artistocrației, Gaittany îl privea iar, sorbindu-l din ochi.

— Sufleţel e sublim, e un erou! — exclamă Ioanide.

— Ha, ha, ha! — rîse Gaittany — Glumești!

— Nu glumesc; domnule — declară arhitectul cu o severitate ce i se păru lui Gaittany jucată spre a da proeminență paradoxului. — Vorbesc bineînțeles din punctul lui de vedere, nu din al meu. Ce vrea el? Să-și păstreze micile conforturi, priza lui electrică în mijlocul odăii, cozonacul și cafeaua cu lapte, pe Virgil și pe Horațiu. Ei bine, a venit un cutremur care a dărîmat toate valorile vechi și un ciclon care le-a măturat, dar Sufleţel a rămas cu Virgiliul său.

— Da, domnule! — admise Gaittany.

— Pomponescu — continuă Ioanide — s-a sinucis, alții s-au prăbușit în mod fatal. Hagienuş cumpără tăvi de argint, Sufleţel își umple cavitatea bastonului cu diamante, iar Gulimănescu cumpără covoare. Nu înseamnă asta a fi o forță? Știu ce vrei să spui. Crezi că eroul are numai chipul lui Caesar, Hannibal sau al lui Alexandru cel Mare. Asta depinde de solul pe care te afli. Într-o mocirlă care-ți ajunge pînă la picioare, așa vrea să-l văd pe Ahile învîrtînd spada. Ar fi ridicul. Aci trebuie să fii rîmă, reptilă.

Fabula stejarului și a trestiei flexibile se verifică mai ales în marile revoluții sociale. Inșă imaginile trebuiesc rectificate pentru geografia noastră. Suflețel trestie, asta sună prea poetic. Și trestia se rupe sau poate să fie aprinsă de trăznet. Suflețel e ca un mușchi pe un copac, ca o vegetație de deșert ce se înfige în pământ asemenea unei căpușe. Vijelia trece pe deasupra, scurmă nisipul, îl învîrtește, mușcă dar alunecă mai departe, nepuțințioasă să scoată o plantă atât de mizerabilă, a cărei putere stă în plătitudinea totală, în geniul de a se lăși pe pământ. Lipsa de demnitate e cîteodată grandioasă.

Gaityany contemplă pe Ioanide cam alarmat. Ioanide urmă :

— Puțin, dacă ar slăbi structura noii lumi în care au fost încadrați la locuri tolerate prinții din Talcioac și „oameni ai muncii“ ca Gulimănescu și Suflețel și eroii plătitudinii și-ar rupe cercurile ca smelul căruia cineva îi dă în basm să bea apă. Argintăria lui Hagienuș, topazele lui Suflețel și covoarele lui Gulimănescu, s-ar preface în moșii și case de raport, supușii în zdrențe ai Hangerlioacii ar intra călări pe cai de curse în oraș și ar întemeia o nouă feudalitate, schimbînd titlurile, aliindu-se, prin adulație, cu părțile slabe din lumea ridicată de jos, cum s-a întîmplat sub Restaurație după epoca napoleoniană. Titlurile în sine nu spun nimic, ele se vor schimba spre a nu indispuce pe parveniți. Urmașul unui responsabil de fabrică va fi gîdilul cu titlul de „le responsable de...“, pronunțat de majordom cu emfază ca odată „monsieur le connétable de...“, care mi se pare că originar era ceva pe la grajduri. Sper că lucrătorii mei vor fi tari.

Gaityany făcu un elogiu hiperbolic, cu mîna, spre a evita orice comentariu verbal, teoria lui Ioanide pîrîndu-i-se foarte suspectă.

Ocolind groapa, cei doi ajunseră la locul unde se vindeau mobile. Acî, puse deadreptul pe pământ, cașicînd ar fi fost scoase în pripă din case amenințate de incendiu, se vedeau paturi de lemn, divanuri, mese de sufragerie cu scaune în jur, garderoabe, lavoare, noptiere, garnituri întregi sau desperechiate în stilul mobilierului fabricat în serie. Clientela la acest sector era aproape exclusiv țărănească, dar cîte un amator părea să fie delegatul vreunei instituții în scopul de a achiziționa mobile pentru cantine, săli de lectură. Astfel cîțiva milițieni cărau în spinare spre un camion probabil ce aștepta în șosea, o masă grea, lungă, de stejar, cu scaune din același lemn. Țăranii dădeau țircoale, totdeauna în grupuri, spre a se consulta asupra obiectelor, ciocănindu-le, privindu-le prudent prin toate interstițiile. Vădita lor preferință mergea către mobilele disproporționate, greoaie. Astfel, doi bărbați și o femeie contemplau un dulap mare, un fel de garderob cu pretenții de stil florentin, plin de ciubucuri și flori sculptate rudimentar, a cărui particularitate era că ședea pe două labe enorme ca de urs. Dulapul se vindea împreună cu un pat cu tăbliile scunde și grele puse și ele pe cîte două labe ce în intenția sculptorului, aparțineau neamului leonin. Posesoarea mobilei, o doamnă foarte brună, ca de patruzeci de ani, și amatorii țărani, se aflau acum în plină dezbatere șoptită asupra prețului care, se întelegea din dialog, era fixat în natură :

— Îți dau două căruțe de lemne, cocoană ! — zise țăranul cel mai în vîrstă, scărpinîndu-se pe sub căciulă — lemne bune de cer.

— Nu vreau cu căruța, mergem să le cîntărim. Știu eu cît e o căruța de a voastră.

— E mai bine de o mie de kile, cocoană, sînt deavalma vreo trei mii de kile, le-am adus să le vînd.

— Dacă e așa, de ce nu vrei să le cîntărim ?

— N-am cîntar !

— Mergem la un depozit cu basculă pentru căruță, unde cunosc pe cineva. E în drum.

Țăranul își netezi mustața :

— Ce să mai mergem la cântar ? lemnele le-am acoperit cu coceni de porumb să nu mă prindă careva ; n-ai încredere în mine, n-am ce-ți face. Vino sus să le vezi.

Doamna brună, cu profil vădit armenesc, reflectă dacă nu e cazul să accepte propunerea țăranului, când zări pe cei doi :

— Ce faceți aici ? — îi apostrofă ea foarte familiar — căutați mobile ?

— Sărut mîinile, doamnă Demirgian ! — se înclină Gaittany.

Ioanide se mulțumi să facă un salut melancolic cu mîna. Doamna era Sultana, fata lui Saferian Manigomian și fosta soție a anticarului de mobile și covoare, Demirgian, care murise nebun, cu vreo trei ani mai înainte. Ioanide, care nutrise pentru ea cu mai mult ca un deceniu în urmă, o scurtă pasiune, reprimată din motive de ordin etic, era îngîndurat de totala schimbare fiziognomică a fostei prietene. Madam Demirgian avea acum mustăți foarte pronunțate, o față lustruită și puțin ipuhavă și două bărbii de grăsimi. Părea un bărbat cu fustă și semăna uimitor cu Manigomian de altădată, cu deosebirea că acela revela mai multă distincție în obezitatea lui. De altfel Sultana era îmbrăcată cu atenție și la gît i se zărea o camee încheind un guler îngust, de broderie.

— Cum merge comerțul ? — întrebă Gaittany.

— Vînd ce se cere, iubite domn — îl lămuri Sultana cu humor, — grotescul e la modă.

Țăranii ascultară foarte intrigați această conversație, învederat izbiți de cuvîntul „grotesc“ pe care, firește, nu-l înțeleseră, nebănuind că proprietara mobilei își bate joc de propria ei marfă. Sultana nu vindea din casă, spre a trăi, vindea — cum spusese Ioanide despre Saferian — ca să vîndă. Posibilitatea legală de a oferi marfă și a se tocmi, fie și într-o groapă, îi dădea sănătate, se vedea cît de colo că este în plină vitalitate, fără umbră de decepție.

— Așteptați puțin — zise ea către țărani — am să mă urc îndată. Vreau să-ți arăt o piesă excelentă, bună pentru dumneata — se adresă ea apoi lui Ioanide. — Vino cu mine.

Și ieșind dîndărătul mobilelor ei, îndrumă pe arhitect și pe Gaittany spre un loc ceva mai puțin încurcat unde doi cai mîncau fîn uscat, lîngă o căruță. Ioanide privea cum pășea Sultana. Aceasta căpătase picioare groase, elefantine, ca ale lui Saferian și șolduri ce-i tremurau pe sub mantoul de astrahan. Pășea clătîindu-se.

— Ia priviți ! — atrase ea atenția celor doi bărbați.

În apropierea căruței era așezată pe zăpadă o comodă Louis XVI, în lemn de palisandru și cu intarsiaturi în chip de ghirlande din lemn de trandafir. Mobila avea trei sertare cu profil curbat și înlocuia obișnuita placă de marmură cu un placaj tot de palisandru. Cunoscătorul nu putea rămîne decît surprins de prezența, în asemenea mediu, pe zăpadă și lîngă o căruță, a unei mobile așa de elegante pe picioarele ei subțiri ca de căprioară.

— Cît ceri pe asta ? întrebă Sultana în numele lui Ioanide.

— Pe ce, pe scrinul negru ? Zece mii de lei, maică ! — răspunse o femeie în vîrstă, foarte grasă, cu toate aparențele unei îngrijitoare sau mahalagioaice.

— Nu știu de unde-l are — informă Sultana în șoaptă pe cei doi. — L-a luat amanet de la cineva, în nici un caz nu e al ei. O să-l dea și mai

ieftin, dar dacă te tocmești aici e un pericol. Indecișii, când află că ceva e de valoare, îți zmulg marfa de sub ochi.

— Ei, — zise Sultana către femeie — nu dai comoda cu șase mii ?

— Care comodă, maică ? — se miră aceea.

— Scrinul negru, cum zici dumneata.

— Nu pot, mamă, gîndește-te singură. Ce faci azi cu zece mii de lei ?

Asta este mobilă scumpă.

— De unde-o ai ? căută Gaittany să afle originea obiectului.

— O am și eu de unde-o am ! — se eschivă femeia.

Atunci, atrași de tocmeală, se grămădiră cîțiva țărani.

— Uite, mă, zise unul — un dulăpior ca ăsta mi-ar trebui mie lingă pat.

Țăranul era tînăr, roșu la față de vînt și ger și părea să fie un om cu bună stare, căci de cîte ori vîra mîinile în buzunarele cojocului, le scotea pline de bancnote motolite. El suci comodă în toate părțile, o bătu cu palma pe față și pe dos, apoi întrebă cît costă. Nu fu speriat de preț, susținu doar că în privința asta „o să ne învoim noi“.

— Il iei, mă ? — îl întrebă unul din tovarășii săi.

— Dece să nu-l iau ? — răspunse acesta.

— O comodă Louis XVI, într-un bordei — comentă în surdina Sultana situația. Trebuie neapărat să ai pentru ea, ca fond, pe un perete, un Aubusson, un ghiordez sau o broderie de Bukhara. Cum să facem să i-l scoatem din mînă ?

Țăranul făcea ultimile controale așa zisului scrin și încerca să tragă cu unghiile sertărele.

— Chei n-ai ? — interogă el pe femeie.

— N-am ! — zise aceasta — Îi faci dumneata.

Amatorul fu contrariat de lipsa cheilor, bănuî se vede că sertărele sînt rupte. Pe el mobilă îl interesa ca loc de păstrare. Dezamăgit, bătu în retragere și se depărtă cîțiva pași cu tovarășii săi. Atunci, Ioanide scoase din portofoliu zece mii de lei și-i înmînă femeii grase, fără alte cuvinte.

— Cum îl ducem acum ? — puse el întrebarea.

— Sînt pe aici oameni — zise Sultana — care fac orice, uite de pildă...

Și căutînd cu ochii, zări un bărbat înalt, cu șapcă, așteptînd respectuos. Cînd acesta veni cu grabă, văzură că era contele Iablonski. Gaittany nu păru încîntat de întrevedere și, consultînd mereu ceasul, manifesta dorința de a pleca.

— O duci, te rog, pînă în șosea — zise Ioanide, care cunoștea pe Iablonski, apoi chemă un camion de la șantier.

— Nu-i nevoie, domnule arhitect — spuse contele-hamal, vi-l duc pînă acasă. O astfel de piesă rară poate fi zgîriată, dacă o dați pe mîinile oricui.

Și Iablonski ridică, după o chibzuire, scrinul negru cu picioarele în sus și îl așeză cu blîndețe pe unul din umerii capitonăți cu sac. Apoi se îndreptă spre ieșirea în pantă a groapei, cu ușurința unui uriaș care ține un copilaș pe după gît. Cînd ajunseră în șosea, contele o luă înainte cu comoda, în vreme ce Ioanide și Gaittany veneau încet vorbind.

— Trăim vremuri mărețe — perora Ioanide privit cu coada ochiului de către trecători — peste un secol urmașii ne vor invidia așa cum invidiem noi pe contemporanii lui Robespierre și ai lui Bonaparte. Tot ce facem produce umbre mari ca monumentele colosale, jucăm un spectacol rar.

— Vezi lucrurile admirabil! — se aprinse Gaittany, deși era îngrijorat de indiferența arhitectului față de lumea de primprejur care putea să-i asculte.

— Viețile paralele ale lui Plutarh vor fi banale față de cronica vremurilor noastre. Vom avea nevoie de un nou Tacit și de un Shakespeare care să zugrăvească eroii albi și negri ai acestui secol. Coriolan, Hamlet, Jago, Othello, Falstaff, Polonius au apărut în noi exemplare uriașe. Este imposibil să nu răsară mâine omul care să-i scoată din limitele epocii noastre. Lumea e neliniștită de a îndeplini fapte mari, de aceea gesturile oamenilor sînt mai înflăcărute în bine și mai monstruoase în rău. Tudorel al meu, executat pentru a fi fost ademenit de niște bandiți să participe la o crimă execrabilă, avea un suflet potrivit acestor timpuri și dacă era bine îndrumat, ar fi fost un bărbat excepțional și, în orice caz, un om dintr-un comun afară din comun.

— Da! — zise de formă Gaittany, cu totul speriat, căutînd nervos cu ochii ceva.

Mașina lui somptuoasă, aceeași care slujise la asasinarea lui Dan Bogdan, trebuia să-l aștepte undeva prin apropiere.

— Trăim o epocă de Renaștere, un romantism focos și optimist și sînt sigur că vom fi subiectul litografiilor veacurilor următoare. Ce vrei să facem? Să dormim? Să ne pierdem în meschinerii, iritîndu-ne de fatala pedanterie a oricărei revoluții? Dacă pămîntul nu este etern și nici un om nu va rezista cîtorva milenii, nu e un motiv să mă sinucid. Entuziasmul în sine cu iluziile lui reprezintă o țintă suficientă în viață. Vreau să reabilitez pe Tudorel, să refac existența lui sfărîmată. Mă simt mai tînăr ca niciodată.

Gaittany zărise în acest timp automobilul pe care șoferul îl trase lîngă el, la marginea trotuarului.

— Vii? — întrebă de formă pe arhitect, arătînd cu mîna spre portieră.

Ioanide făcu un refuz cu brațul.

— Nimic nu mi se pare mai solemn decît a merge pe jos.

Gaittany se simți împuns de această cugetare obscură și totuși fu bucuros de a scăpa dintr-un impas. Se urcă în mașină și se întinse cu voluptate, făcînd, la urnirea automobilului, repetate bezele arhitectului.

Ioanide întîlni în drum pe Iablonski, care o luase pe drumuri scurtate și merse împreună cu el, pînă acasă. Conduse pe contea într-o odaie de la etaj care era văruiată într-un alb imaculat și-n contrast cu marile grinzi aparente de stejar din tavan. Încăperea era aproape goală, cu un divan enorm acoperit cu creton înflorată pe toată întinderea unui perete mai îngust. Un covor Sineh era întins în mijloc sub un mare felinar oriental. Pe un perete opus ferestrelor atîrna un șal persan pe care culoarea tutunului uscat se amesteca cu aceea a rodiei. Aci Iablonski rezemă „scrinul negru“. În odaie nu erau decît două fotolii Louis XVI, cu medalion, din lemn de nuc. Arhitectul pofți pe contea să se așeze și el însuși stătu pe celălalt fotoliu cu fața îndreptată spre comodă. Contemplară astfel în tăcere mobila, care parcă își găsise locul ei și părea că respiră încet ca o ființă.

— Este o mobilă admirabilă! — rupse, în fine, tăcerea, Iablonski. — Am lăsat ceva asemănător în Polonia. Dar acum totul e praf!

Și contele se ridică. Arhitectul îl conduse pînă la ieșire, după ce-i plăti transportul, Iablonski, avînd obiceiul să se considere hamal și să ceară sume după tariful în uz. Apoi se întoarse în odaie cu o lădiță cu scule. Căută o cheie potrivită, o pili, o probă, pînă ce aceasta se învîrți în una

din broaștele cutiilor. Ioanide trase sertarul. Atunci un morman de hîrtii, fotografii, mici calendare, pachete de scrisori legate cu panglică se rostogoliră pe parchet.

III

— Asta-i Caty cînd era mică — zise madam Valsamaki-Farfara către Ioanide, privind o fotografie din pachetul pus cu rînduială de arhitect într-o margine a sertarului de sus.

— Care Caty?

— Caty Zănoagă, nevasta colonelului Remus Gavrilcea, fostă madam Ciocîrlan, nu știi? A murit zilele trecute. De unde ai cumpărat comoda?

— De la o femeie oarecare, la Talcioac.

— Bănuiesc cine este, e gazda la care a stat. Caty are un băiețel pe care l-a adoptat prințesa Hangerliu, e făcut cu Hangerliu, nepotul său.

— Dacă e așa, să-i dau hîrțile, este aci o întreagă corespondență, acte.

— Să nu faci una ca asta. Nu-i neapărată nevoie ca băiatul să știe cu deamănuntul istoria mamei sale. Caty a fost, ca să zic așa, o femeie plină de temperament. Dumnezeu s-o ierte!

Fotografia pe care o contempla madam Farfara, stînd pe unul din fotoliile cu medalion din camera „scrinului negru“, reprezenta o fetiță de 3—4 ani în brațele unui bărbat foarte gras cu canotieră de paie pe cap. Bătrînul cu mustața mică, neagră și cu gropițe în obraji ședea pe o bancă pe puntea inferioară a unui vapor, probabil fluvial, rezemat cu spatele de obloanele salonului vasului. De sus, de pe puntea superioară, o pasageră îl privea. Imbrăcămintea de vară a acesteia, data aproximativ și fotografia, care trebuie să fi fost de prin 1908 sau 1909. Vasul părea austriac și peisajul danubian, ce se zărea puțin în fund, era mai degrabă vienez. Fetița, ținută cu cea mai mare gingășie posibilă de marile labe grase ale bărbatului cu canotieră, era gătită foarte elegant în alb: scufiță cu ciucuri și garnitură de broderii, manteluță cu volanuri, ciorapi scurți și ghetuțe înalte de piele albă încheiate cu nasturi. Ea își lăsase capul pe lîngă urechea bărbatului ca și cînd să-l sărute pe după gît, iar acela rîdea gîdilat.

— Așa a fost Caty de cînd o știu! observă madam Farfara. Aici e cu tată-său, Nicu Zănoagă, cred că pe Dunăre la Viena, unde se ducea des. Fata avea obiceiul, nu știu de la cine moștenit, să sărute pe după gît, sub ureche. Era de o mare calinerie, numai decît te lua de gît și-și punea obrazul pe obrazul tău. Exceptional de frumoasă n-a fost, dar i-a amețit pe mulți prin nu știu ce.

— A fost „șarmantă!“ — cum zici dumneata — spuse Ioanide glumeț.

— Numai bărbații sînt „șarmați“. O femeie este plină de viață, turburătoare, ceva de soiul acesta. Caty, dă-mi voie la vîrsta mea să vorbesc mai fără înconjur... Caty excita.

— E o definiție clară! — rîse Ioanide.

Cu toate că rîdea, madam Valsamaki-Farfara privindu-l cu atenție, făcu o paranteză la istoricul familiei Zănoagă:

— Ascultă, ce trist ești! De ce ești așa de trist?

Ioanide se încruntă brusc.

— Lasă-mă în pace, nu sînt trist! Cine v-a mai vîrît idea asta în cap?

— Se vede că așa pari dumneata cînd ești absorbit de vreun gînd. Acum cînd ai comoda cu scrisorile unei femei în odaie, vei avea prilejul să trăiești în imaginație și cu una care a fost. Știu eu bine că femeile de toate temperamentele te-au interesat totdeauna. Uite, aici călare este tot Caty.

Ioanide luă fotografia din mîna doamnei Farfara și văzu o fată ca de cincisprezece ani cu un cal fumuriu plin de nervuri, pe care încălecase băiețește. În fund se zărea o casă mare cu peron.

— Nicu Zănoagă, continuă madam Valsamaki-Farfara evocarea, — era un om care se dădea în vînt ca să-și crească fata în lux. Alături de moșia și via lui se afla domeniul Ciupelnița al lui Antoine Hangerliu, bărbatul Șerichii Băleanu, care și ea ținea mult la cai și făcea cavalcade. Veneau rude prin alianță, fiindcă Rudolf Hangerliu — Capgros luase pe Chiriaca Zănoagă, vara lui Nicu. De unde veleități artistocratice.

— După figură ipochimenul pare un băcan subțire.

— Cam asta a și fost tatăl lor Ilie. Dar vezi, e curios totuși, cum se ridică de repede unii oameni de jos. Nicu Zănoagă nu cred să fi avut mai mult de patru clase comerciale. Frate-său Alec, care a făcut medicina, n-a ajuns mare lucru. Acum vinde pe la Takcioc. L-ai văzut ieri. Nicu, în schimb, a făcut o avere mare cu comerțul en-gros, cu import-export, cu șlepurile de grîne. Muncitor, politicos cu toată lumea, sculîndu-se cu noaptea în cap și mergînd la magazinele pe care le avea lîngă port, a strîns parale, pe care le-a plasat apoi în moșie, vie, casă în Galați, în București. Zănoagă nu era om care să citească, să știe ce e frumos. Cît știa era din auzite. Rupea citeva vorbe nemțești, citeva grecești. Odată nu l-am văzut cu vreun jurnal în mînă. Întreba pe Betty sau pe Caty ce mai scrie.

— Dar Betty asta cine era? — întrebă Ioanide cu o secretă plăcere de a stimula verva narativă a doamnei Farfara.

— Betty era nevastă-sa, născută Aldea, fata unui băcan bogat, retras din afaceri și devenit rentier. Îți spun eu pe urmă și de ea. Cum ziceam, Nicu nu avea nici o idee de ce e lumea, dincolo de sacii, de magazinele și de șlepurile lui. Cu toate astea, întrebînd pe alții și imitînd făcea lucrurile mai bine decît unul cu experiență. Îl vezi ce nostim e îmbrăcat. Pentru un bursuc ca el, costumul e chiar elegant. Sînt sigură că l-a comandat la Viena. Nicu intra la croitorul cel mai mare și în felul acesta era imposibil să iasă prost îmbrăcat. Casele din Galați erau o minune. Pe dinafară arătau comun și modest fiindcă n-aveau etaj, dar înăuntru ce anticameră, ce saloane, ce uși mari albe, ce plafoane, ce lustruri, ce sufragerie cu masă pentru douăzeci și patru de persoane, ce paturi cu tăblii de pai împletit și poleit, cum era moda pe atunci! Nu zic că toate astea erau de un gust grozav, un om ca dumneata ar fi sărit în sus. Nici o piesă nu ar fi mers la muzeu. Mobile banale, scumpe. Esențialul este că toată casa avea un stil al vremii. Să nu-ți închipui că prințesa Hangerliu era mai grozavă în materia asta. Pe ea o salvau icoanele, candelile și tablourile voevodale.

— Într-un cuvînt domnul Nicu al dumitale era un parvenit cu instinct.

— Instinctul lui consta într-aceea că întreba pe alții mai pricepuți. Betty n-a fost o femeie cultă. A învățat la călugărițe și a prins o franțuzească curentă, cum se vorbește pe la noi, dar franțuzească, în fine. Caty la fel. Cel mai neînsemnat bilet pe care-l scriau Betty sau Caty era în franțuzește. Cu asta au pătruns. Cînd Betty s-a remăritat cu generalul Florin Căldărescu și s-a mutat la castelul ei de la Pipera, făcea schimb

des de vizite cu Șerica Băleanu, era în relații chiar cu Martha Bibescu. Una e să zici „Ai dreptate“ și alta „Tiens, c'est vrai“.

— Madam Farfara, ai rămas tot tânără la spirit.

— Acum că nu mai ajută să dau cu pudră și cu rouge, încerc să-mi ascund urîtenia cu duhul. Să nu-mi pierd firul. Betty, și mai tîrziu Caty, aflau din lumea pe care o frecventau ce este de bonton, iar Nicu se executa imediat. Uneori aducea mobilele, oglinzile pe Dunăre, în șlep. Nicu Zănoagă era un om care simțea plăcere să facă plăcere familiei lui. La masă, venea sătul din port, unde mîncea pe apuocate cîteva măsline, o bucată de brînză. Însă ca să nu supere pe Betty și pe Caty se așeza în capătul mesei, în sufrageria cea mare și pierdea un ceas și jumătate la un prînz complicat la care luau parte guvernanta, maestrul de călărie, odată un maestru de dans sau de muzică și mai totdeauna invitați. Betty avea chiar fecior care servea pe stînga. Ei îi plăcea nu mîncarea ci bontonul chinuitor de a aștepta pînă ce-ți vine rîndul. Nicu, cînd era înfometat, înghițea un gogoloș de piine pe furiș, dar nu strica rînduiala. Caty și-a făcut sală de muzică cu două pianе, harfă și dădea cu prietenele ei serate muzicale, la care invitau și pe Nicu. El ședea, cum îl vezi aici pe bancă, gros, bondoc, cu mîinile pe pîntece și învîrtea degetele, moțăind, însă mereu rîzînd mulțumit. „Taty, întreba Caty, îți place Mozart?“ „Place, place fetițo, dă-i înainte!“ răspundea Nicu. La Viena îl duceau la Burgtheater. Nicu nu înțelegea nimic, dar ședea cuminte, vesel că ceilalți petrec. Din cînd în cînd, dacă vedea că toți în sală rîd, întreba și el pe Caty: „Ce zice?“, apoi moțăia. Cum avea obiceiul de a-și freca mîinile, gurile rele spuneau c-a moștenit gestul de la tată-său, care, fiind băcan, trecea prin sala de aperitive, frecîndu-și mîna printre clienții săi.

Vorbînd astfel și răsfoind fotografiile, madam Farfara scăpă una jos. Ioanide o ridică și i-o înmînă. Privînd-o, madam Farfara exclamă:

— Uite-l și pe Gigi. Era drăguț cînd era mic. Nu-i vorbă, n-a fost urît nici mai tîrziu. De aceea îi și ziceau toți Gigea Ciocîrlan.

— De cine vorbești?

— De ministrul plenipotențiar, frate, Ciocîrlan, primul bărbat al Caterinii!

Madam Farfara dădu fotografia lui Ioanide. Ea înfățișa un băiețel ca de opt-nouă ani, ingenunchiat pe piciorul sting în poziție de tragere cu o carabină mică în mînă, ochind o vietate oarecare pe sol. Pe cap, copilul avea pălărie de pichet alb, în picioare ciorapi scurți și pantofi și era îmbrăcat cu un pardesiu gri ce-i venea pînă la mijlocul fluierelor goale. Era, se vede, la o vînătoare, la care participa și el foarte serios cu mica sa armă.

— Ciocîrlan bătrînul — continuă comentariul madam Farfara — avea alt stil. De felul lor erau mocani de prin Transilvania, așezați și îmbogățiți pe aici. — Bătrînul s-a săltat însurîndu-se cu Mița Arionoia. A luat zestre o moșie mare, cu acareturi, pe care le-a reparat și mărit. La Zănoagă, casa de la moșie era arătoasă, dar în colo numai cocine și bordeie. Ciocîrlan era boieros. De la poartă pînă la scara conacului numai boschete și flori, grajdurile aveau aer de casă de locuit, tot parcul era împrejmuit cu zid. În casă, numai mobile cu pretenții, canapele și fotolii de lemn aurit, acoperite cu tapițerie Aubusson, vase mari chinezești. Mi-aduc aminte că în bibliotecă avea un birou nemaipomenit de întins în marcheterie. Nici Talleyrand nu cred să fi avut unul mai mare.

— L-am cunoscut puțin cînd a fost prim ministru — zise Ioanide — m-a chemat să-i fac la Snagov o vilă. Era un om cu suluri de mustăți

albe, pe care le torcea mereu. Un fel de „bonhomme“ placid și cu ris important, nespunând un cuvânt care să nu fie perfect banal. În colo, foarte boieros: costum pe talie, batistă albă la piept, ochelari auriți și havană în gură.

— Cred că știi cum a făcut carieră Gigi. Ciocîrlan bătrînul era un om șters dar bonom, cum spui, bine cu toată lumea, și cu cei mai de jos, și cu bogătașii și cu oamenii de familie (prin Arionoia). Era impunător lucru mare, și trecea drept un magistrat cu prestigiu. Cînd nu se putea face un guvern de partid, toți se gîndeau la Ciocîrlan. Așa a fost de cîteva ori prim ministru. La moartea regentului Buzdugan l-au propus pe el, însă Ciocîrlan, fie că a fost sfătuit din afară, fie că a avut fler, a refuzat, zicînd că ar fi mai bine să fie rechemat Carol al II-lea. Regele i-a păstrat recunoștință și la întoarcerea lui, de hatîrul bătrînului Ciocîrlan, a împins pe Gigi, care, foarte tînăr a fost deputat, director la Banca Națională. Pe urmă, a intrat în diplomatie. Educația primită de mic i-a slujit. Gigi era frumos, încolo cam prostuț. Dar dacă știi să vînezi de mic copil și să mergi călare, să joci tenis și bridge, faci carieră. Carol îl invita totdeauna la vînătorile regale.

— Dar scara asta cu ghivece ce mai este? — întrebă Ioanide privind o fotografie.

— Astea-s treptele de la intrarea casei lui Nicu Zănoagă, la moșie. Scara avea cîte trei postamente de o parte și alta, pe care erau așezate ghivece mari cu cactuși. Caty avea obiceiul vara să stea jos pe trepte, invitîndu-și acolo musafirii.

— Iubită madam Farfara, mi-ai făcut un istoric succint și o topografie sumară cu care sper să pot descifra hîrțile scrinului meu.

— Atunci te las, mă duc să văd pe Elvira dumatăle. Cînd ai vreo dificultate, îți stau la dispoziție.

Și madam Farfara întinse mîna descărnată arhitectului. Acesta i-o sărută cu delicatețe și atenție pe vîrfurile degetelor ca unei fete de optsprezece ani. Măgulită, bătrîna îi făcu retrăgîndu-și-o o muștrare amicală cu degetul. Abia ieșise din cameră madam Farfara și soneria sună. Ioanide privi de la geam, care fiind pe o aripă laterală, controla vizual fațada casei. Văzu un bărbat în vîrstă într-o șubă cu guler de nurcă și căciula mică, veche, de astrahan, pe cap. Bustul vizitatorului era foarte voluminos și în disproporție cu membrele inferioare și era încovoiat într-o curbare grandioasă a întregului spate, într-un fel de cocoșe integrală ca a unui om care face mereu o temenea. Ioanide recunoscă pe Krikor Babighian, directorul magazinului artistic de Stat. Il cunoștea din întîlniri întîmplătoare, cumpărase, afară de asta, cu cîteva zile înainte, un tablou de Luchian de la magazinul de artă; Babighian nu mai fusese însă niciodată la el. Ioanide coborî însuși scările și-i deschise. În fața sa, musafirul rîdea dulce, copilăros, cu ochii somnolenți, ca ai unuia care nu se îndură să se smulgă unui vis plăcut. Buzele îi erau groase, sensuale, nasul însă mic, cu nările evasate ca alte unui armăsar, adulmecînd prin aer răcoarea apei unui izvor. Scoțîndu-și căciula cu smerenie, Babighian își revelă capul rumen parcă ars mereu de soare, semănat pe ici pe colo cu cîteva fire de păr. Babighian, executînd o temenea, zise:

— Am îndrăznit să vă fac o vizită, de mult țineam să am cîntea de a pași pragul marelui nostru Ioanide.

Babighian vorbi astfel fără nici o intenție de adulație, în chipul cel mai firesc cu putință. Ioanide îi făcu semn cu mîna să între, neînregistrînd prin nici o mișcare a feții cuvintele exaltate ale vizitatorului. În vestiarul

din josul scării, Babighian își lăsă șuba pe o mare ladă în stil Renaștere scoasă, s-ar fi zis, dintr-un tablou de Tizian. Aplecându-se să-și tragă șosonii, Babighian moțâia mereu, țuguindu-și și sugîndu-și buzele groase într-un zîmbet voluptos și blăjin. În sacou părea și mai cocoșat. Pieptul puternic, spatele rotund făceau un masiv așa de voluminos, încît încovoierea părea efectul gravitației. Picioarele îi erau subțiri, brațele deasemeni lungi și fragile, dar terminate cu palme cărnoase, puternice, cași devenite gigantice printr-o pipăire continuă. Babighian, condus de Ioanide, o luă în sus pe scara ce ducea la marele salon cu trei lustruri, privind cînd spre vitraliu, întinzîndu-se de jos pînă sus pe peretele exterior al vestibulului și reprezentînd pe Pica, fata moartă a arhitectului, cînd la baso-relieful-rile, medalioanele și statuile încadrate pe pereții interiori. Intrarea casei lui Ioanide semăna puțin cu aceea a lui Goethe de la Weimar.

— Frumos! — zise Babighian, în șoaptă, și cu ochii închiși de voluptate, ca omul care vorbește în somn.

Într-o nișă în perete, la întîia platformă a scării, se afla statuia în mărime naturală a unei amazoane cu un braț ridicat deasupra capului și cu celălalt ținîndu-și veșmîntul scurt și plisat sub mamela stîngă cu totul dezgolită. Amazoana avea pulpele atletice și totuși moi și svelte și rotula tăiată într-o marmură gălbicioasă părea a se mișca plină de viață. Ioanide cumpărase piesa de la un fost bancher, acum în totală mizerie, și care o adusese din Grecia. Babighian vîrî expert uriașa lui mîna printre genunchii amazoanei pe care o apucă de pulpa dreaptă mai sus pe sub poalele plisajului, strîngînd-o, mîngîind-o, ca spre a-i verifica tîneretea mușchilor. Apoi trîgîndu-și mina, netezi cu dosul ei suprafața picioarelor.

— Frumos! — șopti el — numai Grecii au cunoscut femeia.

Astfel legănîndu-se somnoros și palpînd cu mîinile toate marmurile, Babighian ajunse cu marele său tors curbat în ușa salonului.

— Unde l-ați pus? — întrebă el pe arhitect pe cînd străbăteau încăperea.

— Ce anume? — se miră Ioanide.

— Tabloul!

Abia atunci arhitectul pricepu rostul vizitei lui Babighian. Cu cîteva săptămîni înainte, intrase în Magazinul artistic de Stat și rămăsese încîntat de un tablou mare de Luchian, reprezentînd un maldăr de garoafe albe. Florile erau cărnoase, suave, răcoroase și pasta de ulei părea un pulp vegetal. Prețul indicat de etichetă era o sută de mii de lei, dar Ioanide nu putu rezista ispitei și se hotărî să cumpere tabloul care era pe pînză, scoînd efecte singulare de prospețime din strivirea cu cuțitul a culorilor pe fondul textil. Babighian se zăpăci cu totul și declară că prețul nu fusese fixat. Ioanide arătă cu degetul spre etichetă. Directorul magazinului susținu că suma înscrisă e numai o propunere, prețul definitiv urmînd a se determina de comisiune, care se va întîlni în curînd, că toate prețurile obiectelor din magazin se reexaminează. Cum arhitectul privea incredul, Babighian aruncă în spre florile lui Luchian o privire disprețuitoare:

— Nu este tot ce a făcut Luchian mai bun. Are să vie altele. Dacă aveți răbdare găsiți.

Și Babighian își îndoi umil spinarea-i sferică, frecîndu-și mîinile și clipind blind din ochii mici și copilăroși.

— Ce tot vorbești — zise Ioanide puțin contrariat — tabloul e o capodoperă: Poți să nu-l vinzi, treaba dumitale, să-l bagatelizezi, mi se pare cam paradoxal.

Babighian ascultă smerit, apoi încercă să schimbe cursul convorbirii.

— Să vă arăt ceva frumos, o minune, o operă unică.

Și se repezi în spre un perete cu pași repezi, trăgînd după el bustul bombat, ca o gînganie cu picioare subțiri și înalte și trupul îndesat și greu. În mers, ochii îi căzură pe un mic tablou ce ședea rezemat de un morman de covoare persane și care lui Ioanide i se păru fugitiv că reprezenta anemone și că era tot un Luchian. Babighian apucă cu o mîină tremurătoare tabloul, îl întoarse repede și-l aruncă sub un covor. Apoi merse la un perete pe care erau expuse cîteva tablouri și făcu un semn lui Ioanide să vină.

— Priviți minune! — zise el — Cea mai bună marină de Petrașcu!

Și arătă cu degetul un mic tablou înfățișînd litoralul dobrogean cu o apă verde-vinătă, înforfotată de spumă pe alocuri. Cu mîinile sale mari, Babighian apucă tabloul și-l scoase de pe cui, venind cu el în spre ferastră.

— Ce verde! Ce albastru! Apa mării se umflă, palpită, te stropește în obraz! Costă douăzeci de mii de lei. Pomană. Decît să-l ia cine știe cine, mai bine luați-l dumneavoastră.

— E foarte frumos, nu zic, vreau însă garoafele lui Luchian.

— Așteptați să fixeze comisia prețul — zise descurajat Babighian — vi-l opresc. Ascultă, — strigă el către un vînzător din magazin — Luchian este reținut de domnul arhitect Ioanide, nu-l dați la altcineva.

Zece zile mai tîrziu, Ioanide fu întrebat la telefon de Babighian dacă mai dorește să ia tabloul. Mai bine zis, fu implorat:

— E o minune, o simfonie albă, nu mai întîlniți așa ceva! Luați-l neapărat, pînă nu mi-l smulge altul. Vi-l trimit acasă.

Și într-adevăr îl trimise. Prețul era același dinainte, iar aducătorul îi asigura că acesta fusese prețul fixat de la început. Ioanide nu se mai miră, căci aflase de la Sultana și de la Smărăndache cîteva din ciudățeniile lui Babighian. Acesta, colecționar pasionat, se entuziasma în așa fel de unele tablouri ce-i picau în magazin, încît după ce, pune să le curețe și să le înrămeze și le expunea pe perete, tremura de frică să nu vină cineva să le cumpere. Așezat într-un fotoliu și somnolînd în el, Babighian privea cu coada ochiului tabloul de care, se îndrăgostise, suspinînd de plăcere. La început, prețurile mari îndepărtau pe clienții obișnuiți de la cumpărarea operelor de maeștri, mai tîrziu însă, lăptăresele în panică, indiferente la valoarea artistică, dar știind intuitiv că mărfurile scumpe de la Magazinul artistic au o valoare comercială, începură să ceară la întîmplare covoare persane, vase cloazonate și chiar tablouri. Babighian, amenințat în plăcerile sale, muta zilnic obiectele. Punea pe pereți picturi de Ștefan Popescu, pe care îl detesta, sperînd a trage prin platitudinea lui, neprevăzuta clientelă, care însă căuta numai ce e scump, alegînd deci, fără nici o idee de artă, Grigorești ori Luchieni. În panică, Babighian rezema jos, lîngă perete, de-a-valma, ca niște lucruri netrebnice, cartoane și pînze de Petrașcu, Tonitza, Pallady și arunca cîte un Andreescu, Grigorescu ori Luchian într-un fotoliu, întorcîndu-l cu dosul, ca și cum ar fi fost un tablou adus spre evaluare sau sortit reparației. Din nefericire, clienții luară obiceiul de a scotoci totul, și a suspecta. Cînd Magazinul de artă gema de cumpărători, Babighian, poreclit de prieteni și Alibabighian, prin aluzie la Ali-Baba, trecea prin sudorile morții. Alerga spre locurile amenințate, se așeza cu spatele la tablouri, făcea sforțări eroice spre a-și mîntui capodoperile. În zilele cu clientelă puțină sau cînd magazinul era închis pentru inventar, Babighian era fericit. Își relua somnolența aparentă și pirotea în fața culorilor unui

Tonitza, ca o șopîrlă la soare. Dacă situația se înfățișa disperată, și refuzul de a vinde ar fi trezit scandal, directorul lua repede telefonul și conjura pe cîte o persoană de mare intelectualitate cunoscută lui, să ia pînza. De aci încolo, periodic, cam în aceeași zi a săptămîinii, Babighian suna la ușile clienților săi, venind să-și viziteze tabloul. Se așeza pe scaun înaintea lui, închizînd ochii pe jumătate, pîrînd a nu înțelege nimic din ce se vorbea în jurul său, dacă nu avea vreun raport la opera pe care o contempla. Cînd însă se aducea vorba, întîmplător sau voit, despre tablou, Babighian ridica repede capul și se însuflețea, cea mai scurtă formă de reacțiune fiind exclamația „minune“. Acum Ioanide nu mai avea nici o îndoială, colecționarul venise să privească garoafele lui Luchian. Pusese pînza în odaia din aripa laterală în care așezase și scrinul negru și anume deasupra divanului, însă pe peretele de la picioare așa încît stînd întins cu mîinile sub cap, să-l poată vedea. Aci introduse pe Babighian, care mușcîndu-și și humectîndu-și buzele groase, căută în toate părțile comoara pierdută. În fine zărind-o, apucă un fotoliu și-l trase aproape de divan, apoi se așeză cu mîinile pe pîntece și, cași căzut în prostrație, ridică ochii mici spre garoafele paradisiace.

— Veniți de luați lumină ! — zise el liturgic — descriind cu mîna o hiperbolă.

Toată fața îi rîdea faunesc, în vreme ce cu limba se lingea pe buze într-o excitație a sensualității.

— Suris, esență, lumină — declamă el de pe fotoliu — Nirvană de alb, torente de spumă albă, străluciri de smalt. Numai „Lăutul“ poate să stea alături prin cromatismul lui. Ați făcut bine că l-ați luat. Mi-l trăgea din mîna o lăptăreasă.

— De unde știi — glumi Ioanide — că lăptăreasa obișnuită cu spumele laptelui n-a fost atrasă de albul garoafelor ?

Babighian rîse zgomotos, convulsiv :

— E bună ca metaforă. Sînt în stare să cumpere orice, și Rodin. Vin cu bidoanele pline cu bani.

Și colecționarul se apucă cu mîinile enorme de capul aproape chel, pipăindu-și-l încet, de jur împrejur, cași cînd ar fi simțit că i-a plesnit într-un loc. Era un tic al lui.

— Ce zici de comoda asta ? — întrebă Ioanide, văzînd că Babighian scruta de la un timp mobila.

Colecționarul se sculă de pe fotoliu și apropiindu-se de comodă, începu s-o palpeze încet, metodic, desfăcîndu-și buzele mari și ridicînd pe cea de sus spre nas cu o sforăitură de concentrație a simțurilor și a memoriei ; netezi palisandrul, strînse în mîini picioarele încovoiate și svelte, mîngîindu-le, expert în voluptăți prelungite, apoi își dădu verdictul :

— Frumos !

După ce examină atent mobila cu fața bosumflată și morocănoasă printr-un tic profesional, adăugă :

— Știi de unde e asta. Trebuie să fie de la Caty Ciocîrlan. Și Babighian explică arhitectului mirat, în ce chip avea cunoștință de comoda de palisandru. Cu zece ani în urmă, voise să cumpere un peisaj de Courbet de la un anticar. I-o luase înainte Caty care strîngea mobile de stil și tablouri spre a-și mobila un apartament. Nemaî avînd alt mod de a se bucura de viziunea pînzei, Babighian se prezentă cumpărătoarei, îi sărută mîna, o laudă pentru achiziție și se entuziasmă de arta lui Coubert. Ceru permisiunea fostei doamne Ciocîrlan de a o vizita.

— Avea două saloane — povesti Babighian — amîndouă cu cîte o garnitură Aubusson de lemn dorat. În dormitor erau un pat mare îmbrăcat cu mătase roz, garderobă, fotolii și scaune Biedermeyer, tapisate cu mătase vărgată și comoda asta, care era adusă din Argentina, unde ieșise pe piață o mulțime de mobile vechi, fiindcă colo lumea voia mobilier modern. Peisajul de Courbet era deasupra comodei, pe peretele de la picioarele patului.

Babighian se opri puțin din vorbire, căzînd într-un zîmbet dulce și somnoros. Ascunse lui Ioanide că de atîtea ori privise peisajul lui Courbet aproape întins pe patul roz.

În seara aceleași zile, culcat pe divan, Ioanide citi aceste scrisori, scoase cronologic din pachetele legate cu panglică din „scrinul negru“ :

Mon Gigi adoré,

Ieri 19 Septembrie 1921 am împlinit 16 ani, șai-spre-zece ani. Doamne, cît sînt de bătrînă ! Am fost, nu se poate mai nefericită și am regretat mult că tu n-ai fost aici. Așteptam să primesc cîteva rinduri de la tine, deși mi-am dat seama că tu nu știi exact luna și ziua cînd am apărut pe această splendidă lume. Dimineața, tata mi-a dat cadou un ceas brățară iar mama un inel cu ametist. Fiind zi de lucru, a trebuit să mă duc la școală. *Quel est l'idiot qui a inventé cette sottie algèbre qui m'a fait pendant une heure mal à la tête, au coeur, partout.* * M-am răzbunat citind pe sub bancă *Les éblouissements* de Contesa de Noailles (fetele spun : Comtesse de Nouilles). Apropos, Gigi, ții oare minte cînd te-am sărutat anul trecut îndărătul urechii ? Mi-am amintit de asta citind următoarele versuri :

*Je voudrais n'être plus qu'une amoureuse bouche **)

*Qui goute et qui boit l'univers. **)*

M-a pufnit risul iar profesoara de matematică m-a prins cu cartea (*Mon Dieu, quelle scie*). ***) Abia am salvat-o, demonstrîndu-i că e de o romîncă ce ne face onoare în străinătate etc... *Chaque jour je dois me chamailler avec queiqu'un pour défendre mes livres. ****)* Abia sosită acasă am luat calul și i-am tras o goană pînă la Ciocile, în speranța nebună de a te găsi acolo. Inchipuie-ți pe cine am aflat ? Tatăl tău venea tocmai de la plimbare călare, împreună cu Mariette și Costi, aceștia pe niște poney admirabili. Cînd i-am spus că am împlinit 16 ani și am venit să-i comunic evenimentul, a rîs. Descălecînd m-a îmbrățișat și m-a sărutat pe obraji, măturîndu-mă cu mustățile lui care miroseau a parfum de liliac. Eu, cu gîndul la tîne, l-am sărutat pe micul Costi, fratele tău, după ureche. *Nous nous sommes beaucoup amusés ; l'après-midi nous avons de nouveau monté à cheval. Il faisait un peu de vent*****)* și era minunat. Gigi, să fi văzut cum ne zburau la toți pletele în vînt. Cînd am ajuns acasă, Cornelia, care guvernează peste noi toți, era cam șifonată. M-a așteptat cu masa și cu un buchet mare de crizanteme în fața tacîmului, vrînd să facă o demonstrație solemnă. Mîine avem un fel de examen la istorie și eu îți scriu ție. *Je puis avouer qu'il y a dans ma tête une confusion ! ? pas très rassurante pour le résultat de mon examen. J'ai tellement dor de toi !*****)* Aștept nerăbdătoare să-mi scrii. Caty.

*) Cine e idiotul ăla care a inventat neghioaba asta de algebră care mi-a dat o oră întreagă dureri de cap, de inimă, prin tot corpul

**) Ași vrea să fiu doar o gură îndrăgostită / Care gustă și bea universul.

***) (Doamne, ce pisăloagă)

****) În fiecare zi trebuie să mă ciondănesc cu cineva ca să-mi apăr cărțile.

*****) Ne-am distrat foarte bine ; după amiază am călărit. Bătea puțin vîntul...

*****) Trebuie să mărturisesc că în capul meu e o învălmășeală ! care nu-mi prea dă încredere cu privire la rezultatul examenului meu. Am atîta dor de tine !

Pe ultima pagină a scrisorii, al cărei plic fusese uitat nelipit, era următoarea însemnare cu creionul, de unde reieșea că scrisoarea fusese retransmisă destinatarului : Georges, cine e mucoasa asta care te sărută după ureche ? Marina.

Mon Gigi aimé.

Deși nu am mai primit un rind dela tine din toamna trecută, neavînd cui să-mi desoarc sufletul îți scriu tot ție. În casa noastră s-au petrecut lucruri multe, multe, care mi-au deschis ochii asupra vieții și m-au făcut să mă simt mai matură : Cornelia Tilibilu, pe care tata a instalat-o de vreo doi ani ca administratoare a menajului nostru, fiindcă mama se simte obosită și vrea liniște, a devenit, cum să-ți spun, *enfin, elle est enceinte.**) Nu știu dacă o cunoști, are între douăzeci și șase și treizeci de ani, în felul ei fiind drăguță, puțin măslinie la față și cu nas grecesc. Dar e unșuroasă ca untdelemnul, vorbește *avec une douceur,***) care mă exasperează, făcînd totdeauna pe voia tatei. Incetul cu incetul i-a schimbat caracterul. Simțind că tatei nu-i prea place masa cu complicații, a suprimat treptat ceremonialul și mîncăm acum trei feluri ca orice burghez ! Miroase în casa noastră a sos prost. Asta n-ar fi nimic, dar s-a întîmplat ce ți-am spus mai sus. Să nu crezi că s-a jenat cumva de starea ei. Tata a venit la mama și i-a mărturisit pe față că copilul este al lui, rugînd-o să-l recunoască și să permită să-l declare ca fiind al ei. I-a notificat că vrea copii mulți în juru-i, că așa a apucat el în familia lui, și că dacă mama nu dorește să-i facă alții, pot să se mpace, lăsîndu-l să-i facă cu altcineva. E adevărat, Gigi aimé, că mama a fost sfătuită de medicii să-și menajeze sănătatea și că mă iubește pe mine așa de mult încît nu mai vrea, cum spune ea, să împartă dragostea și la alți copii. Mama a refuzat să recunoască copilul, iar tata era foarte disperat, fiindcă această mizerabilă Cornelia, era pusă pe scandal. Atunci mama i-a propus tatei să dea divorț și fără a se certa de loc au și introdus hîrțile la tribunal. Niciodată nu i-am văzut pe tata și pe mama, drăgăstoși unul față de altul ca acuma, cînd se despart. Tata i-a dat mamei toată zestrea înapoi și a umblat să-i cumpere o fermă la Pipera cu o casă foarte luxoasă. Inchipue-ți alt lucru nostim. Mama se mărită cu generalul Florin Căldărescu. Nu l-am zărit pe general decît o singură dată, în casa noastră de la București. Un om mare, ciolanos, cu mustață căruntă tunsă englezește, enervant de molatic și fără personalitate. Tata e gras, îndesat, dar vioi, vorbăreț, plin de gingășie. Generalul are și el o moșie pe lingă Pitești și e văduv. Mama, fire calmă, a găsit un om pe potriva ei. Trebuie să-ți mai spun că mama, care ține foarte mult să aibă o bătrînețe liniștită și asigurată, cu relații mondene și călătorii în străinătate, s-a cam speriat de purtarea tatei, care de la o vreme grevează proprietățile cu datorii, nu-mi dau seama în ce scop. Viră banii în alte afaceri ? Ii risipește cu Cornelia ? Gigi aimé, cu toată vîrsta mea, am început să bănuiesc de pe acum toate dedesubturile vieții. Am ca și mama instinctul luxului, aș voi să trăiesc din plin, călătorind prin lume, călărind, înotînd, dansînd, bind șampanie. Ideea mizeriei sau numai a vieții mediocre mă îngrozește. Cum pot unele fete, Gigi, să trăiască cu o singură rochie sau fără cai de călărie ? Prin urmare o înțeleg pe mama. Dar îl înțeleg și pe tata, care e plin de viață. Cred că de la el am căpătat obiceiul de a săruta după ureche, fiindcă el avea obiceiul cînd eram mică să mă muște delicat cu dinții de sfîrcul urechii sau să-mi sufle cald în ceafă. Acum acești oameni care mi-au dat viața și odată cu ea cite o parte

*) În fine, e însărcinată.

**) Cu o blindeță.

din temperamentul lor, se despart și mă lasă singură în voia valurilor.
Comme c'est drôle la vie!

*De tout coeur, **)

Caty.

1 Septembrie 1922

Mon Gigi très aimé,

Am de o lună o soră vitregă, Paulette. Mama n-a așteptat fericitul eveniment al Cornелиei și înainte de pronunțarea sentinței de despărțire, s-a instalat la Pipera, bine înțeles cu generalul Căldărescu. Fetița e foarte drăgălașă, seamănă și cu tata și cu Cornelia. Gigi, să aibă oare copiii la vârsta asta instinct? Paulette urmărește din ochi pe tata și pe Cornelia, însă când vin eu și încerc s-o fac să ridă întoarce capul distrată, pe onoarea mea, ca un om mare. Așa face și Cornelia, ca să-și ascundă antipatia și să evite anume cuvinte la adresa mea care ar irita pe tata. Nu-ți mai spun că Paulette mi-a devenit de pe acum odioasă, cu toate că la drept vorbind imi dau seama că e un copil nevinovat. Tata, în schimb, nu-și mai găsește locul de bucurie. O privește în leagăn, îi face bezele și o poartă prin casă ca pe o păpușă inzorzonată cu dantele, ferindu-se să n-o strângă prea tare. Când fetița îl apucă de păr, tata este în culmea fericirii. Dorința lui vie, pe care nu mi-o ascunde, este să aibă cât mai curînd posibil și un băiat. Cornelia i-a răspuns, cu aerul de a face un spirit, că-și va da toate silințele. Ar trebui să mă bucur, în definitiv, să am frați și surori chiar și vitregi. Totuși încep să privesc viitorul cu îngrijorare. Tata, în entuziasmul lui pentru noua căsnicie, face cheltuieli mari, reducînd, sub inspirația Cornелиei, întreținerea mea. Știi, mon Gigi aimé, că aveam doi cai de călărie superbi, pe *Margareta* și pe *Șoim*. Tata mi-a dat a înțelege că întreținerea lor costă prea scump. Atunci am vîndut pe *Margareta* lui Antoine Hangerliu, ducîndu-mă eu însumi călare pe la Ciupelnița. Pe *Șoim*, am vorbit cu mama, să-l trimit în vagon la Pipera, fiindcă sînt hotărîtă să mă mut la București, îndată ce termin liceul. Nu mai am deci nici maestru de călărie și de asemeni am expediat și maestrul de muzică. Îți poți închipui, cât mă plictisesc. Doresc ca tata să trăiască o sută de ani, totuși înțeleg acum că pentru mine cerul s-a întunecat. Nu mai sînt unica fiică și partea ce mi s-ar fi cuvenit se împuținează pe măsură ce această Cornelia imi face frați și surori. Ce-am să mă fac, Gigi? Cu ce am să trăiesc? Să mă fac profesoară? Oh, lă, lă, nu mă simt născută pentru asemenea situație mediocră. Ar fi o soluție: să mă mărit. Dar presupunînd că voi interesa pe cineva, fără zestre, e de la sine înțeles că nu voi mai fi independentă, cum a fost mama, care a avut prudența de a-și apăra averea ei personală. Și apoi să mă mărit așa, cu oricine? *Certaine figure vous attire, tandis que d'autres... ***) Mîine sper să mă scutur puțin din plictiseala mea fiind invitată de tatăl tău la Ciocile. Voi săruta pe git pe Costi, gîndindu-mă la tine.

Tendresses

Caty.

Pipera, 3 Ianuarie 1923

Gigi chéri,

Îți scriu de la Pipera, unde am venit să-mi petrec vacanța de Crăciun cu mama. Speram că ai să vii și tu la București, m-am întristat negăsindu-te. Trebuie să-ți spun, întii de toate, că mama este instalată superb.

*) Ce nostimă e viața! Din toată inima.

***) Cîte-un chip te atrage, pe cită vreme altele...

Casa ei e un adevărat mic palat. Tavane în stil rustic cu grinzi mari din trunchiuri întregi de copaci, scări interioare de stejar, ferestre mari luminoase și pereți albi, imaculați. Mobilele sînt rărite. Salonul mare are mobilă de stil vechiu cu tapiserie, dar salonașul e numai în creton cu flori vii pe bergere și fotolii matelasate și adînci. În sufrageria de jos, pardoseala e din cărămidă ceruită. În fiecare odaie, este întins pe jos cîte un covor admirabil, nu prea mare, așa încît să se vadă și parchetul. În odaia mea, este un Boukhara, moale și gros, de un roșu închis ca sîngele închegat. Sînt deasemenea răspîndite prin camere o sumedenie de vase chinezești și japoneze de porțelan sau de metal cloisonné. Dar lustrurile de cristal ori de porțelan de Saxa! Avem și tablouri rare, un F. Boucher, reprezentînd un fond de plafon, care mi se pare că e o copie, un splendid peisaj de Corot, două peisaje din Venetia de Francesco Guardi. Dintre romîni nu e decît o marină de Voinescu în sufragerie. De altfel nu cred că noi sîntem capabili să dăm ceva în materia asta. Grigorescu de care tot se vorbește, pictează numai boi, pe care nu-i pot suferi, nici la propriu nici la figurat. Și cînd te gîndești, ce frumoși, ce plini de sentiment sînt caili! Ah, Șoim al meu care mă duce ca vîntul, n-am găsit niciun pictor romin să-l picteze. Dar să revin la chestiune. Șerica Băleanu și Antoine Hangerliu, care s-au căsătorit de curînd, au venit să ne vadă și au admirat interioarele noastre. Ne-au promis cactuși care mie îmi plac așa de mult, fiindcă au carnea groasă și verde și cresc din puțin pămînt și din mult soare. Ah, cit de mult iubesc soarele, valurile, caili! La vară, după ce dau bacalaureatul, am de gînd să fac o escapadă la Deauville, dacă soția ta nu-mi va închide ușa în nas. *J'ai une envie folle de courir vers la plage, laisser librement se détendre mes nerfs, mes instincts, me lancer, les yeux fermés, dans cette multitude de sensations et rompre la vie idiote et monotone que je mène ici.* *) Mi s-au întîmplat unele lucruri triste pe care simt nevoia să le spun cuiva aproape de sufletul meu, cum ești tu. Motivul esențial pentru care am plecat de vacanță la București este că a început să mă plictisească Fred Tilibiliu, fratele Corneliei, pe care îl cunoști foarte bine, fiindcă ați făcut liceul împreună, fiind cam de o vîrstă cu tine, adică de douăzeci și șapte de ani. Fred a căpătat un post în diplomație, mi se pare de secretar de legație, urmînd să plece în curînd, la Atena sau la Cairo, lucrul nu e încă perfect hotărît. Acest individ vine aproape zilnic în casa noastră, rămîne la masă și-i bate capul cu palavrele lui tatei care îl ascultă răbdător ca să nu supere pe Cornelia. Nu-mi place înfățișarea lui sclivisită și ipocrită. E lîns pe cap ca un vițel, cravata, haina, pantalonii, totul pe el este studiat cu băgare de seamă. Parcă a ieșit dintr-o baie de parfum, așa duhnește, e lipsit de orice miros natural. Mai ales nu-mi plac nasul lui ascuțit și buzele subțiri pe care le întinde peste dinți, cînd rîde. Se ține mereu după mine, pînă ce într-o zi, găsindu-mă singură în camera de muzică și-a dat arama pe față. „Ascultă, Caty — mi-a zis acest caraghios — nu vrei să te măriți cu mine? Mergem în străinătate, vei trăi în luxul legațiilor și ambasadelor.“ „Fugi de-aici — i-am zis — ești unchiul meu acum.“ A pufnit de rîs: „Unchi de douăzeci și șapte de ani!“ „Mofturi!“ — mi-a zis el. Și-apoi, cum ședeam în fața pianului, m-a strîns în brațe pe dinapoia scaunului, încercînd să mă sărute. Atunci m-am ridicat repede și l-am împins. „Fugi că puți îngrozitor a parfum și ești prea uns cu cosmetic!“ A rămas foarte jignit și devenind serios și-a dres cu un pieptănaș

*) Am un chef nebun să alerg spre plajă, să-mi las nervii să se destindă în voie, instinctele, să mă avînt, cu ochii închiși, în această multitudine de senzații, și să curm viața idioată și monotună pe care o duc aici.

părul. Are un fel de rinjet desvăluindu-și dantura și subțiuindu-și buzele. Când i-am spus unei colege de întâmplarea asta, m-a făcut proastă. După ea, Tilibiliu este un Făt-frumos. La drept vorbind, Fred nu e urît, dar nu știu de ce nu pot să-l sufăr, de ce-mi produce repulsie. La Pipera am pățit-o și mai rău! Generalul Florin Căldărescu, căruia, spre afectarea mamei nu pot în ruptul capului să-i zic „papa“ ci numai „generale“, m-a sărutat la sosire prea lung pe obraz. După aceea, în seara de revelion, intrând în odaia mea să mă cheme jos la masă, cu aerul de a-mi face urări, m-a sărutat pe obraz, apoi a mutat repede sărutarea pe gură. Atunci indignată, i-am tras o palmă. „Ce înseamnă asta?“ — am zis eu. El, roșu la față, a încercat să se scuze: „Te-am sărutat ca un tată!“ „Bravo, așa sărută tații vitregi? am să te spun mamei“. „Să nu faci una ca asta!“ — s-a speriat el. N-am spus într-adevăr nimic și m-am amuzat să-l sperii puțin, prelungindu-i temerile prin figura mea încruntată. De atunci, generalul s-a cumințit cu totul. E un om, de altfel, foarte delicat și plin de bunătate și poate că a băut ceva atunci, în seara de revelion. M-am gândit și m-am tot gândit, Gigi aimé, care să fie cauza pentru care bărbații devin așa de îndrăzneți cu mine. (Alte două accidente îți le-am povestit)? Și tu m-ai sărutat, Gigi aimé, tot așa dintr-odată, deși port încă în sufletul meu acea clipă minunată. Am eu ceva care turbură bărbații? care excită? Spune-mi cinstit, spune-mi drept, Gigi scump.

Te sărut după ureche
Caty.

Pipera, 2 octombrie 1923

Mon amour à moi,

*Te dire le dor fou qui me tenaille depuis que je t'ai quitté, c'est horrible! **) Mă văd mereu la Deauville-Calvados în acea încântătoare vilă. Les Marches din Rue des Villas. Gigi, când tu m-ai îmbrățișat, am rămas surprinsă, avînd impresiunea că mi se întâmplă unul din accidentele la care sînt expusă în fața bărbaților. Dar apoi, cum ai văzut singur, te-am strins în brațe și m-am abandonat. Pentru că, Gigi chéri, acum pot să-ți mărturisesc. De mult așteptam acest eveniment ca ceva fatal. De cînd eram de doisprezece ani și aveam noțiunea destul de clară că o femeie trebuie să fie iubită de un bărbat și să se mărite, nu mi-am închipuit că pot fi a altuia decît a ta. Totdeauna am visat să-ți fiu logodnică și cînd tu mă sărutai pe obraz de ziua onomastică, eu te socoteam, în inima mea, bărbatul meu de miine. Acum trei ani, îți amintești, mi-ai adus un inel cu smaragd, pe care mi l-ai pus pe deget, îmbrățișîndu-mă. Atunci am simțit o svicnire a inimii nemaipomenită. Te-aș fi sărutat, lung, lung de tot, dar mi-a fost rușine de tata. Am intrat în sala de muzică și am început să cînt ca o nebună la pian, nu-mi aduc exact amînte ce, în tot cazul, un prestissimo, cred că dintr-o sonată-concert de Scarlatti. Cîntam, se vede, cu atîta pasiune, încît tata, atras, s-a așezat pe un scaun lîngă ușă și atunci cînd am terminat mi-a spus rîzînd, fără să fie întreat, „place, place, fetițo“. Am intrat în odaia mea și am plîns nervos. Numai așa m-am liniștit. Nu-ți mai spun că aveam în album o colecție întregă a fotografiilor tale, la toate vîrstele, între care una de cînd erai mic ca Costi și mergeai la vînătoare cu o carabină. Am prins din cauza asta o simpatie mare pentru Costi, pe care îl sărutam, cu gîndul că ești tu. Căsătoria ta cu acea femeie a fost pentru

*) Iubirea mea, să-ți spun dorul nebun care mă chinuie de cînd te-am părăsit, e groaznic!

mine o lovitură grozavă și am stat o săptămână bolnavă în pat fără ca cineva să bănuiască pricina. M-a durut, în deosebi, chipul rece cum tu ne-ai vestit căsătoria ca la niște cunoscuți oarecare. Mai târziu, când m-am liniștit, și am putut să judec mai serios, mi-am dat seama că tu nu mi-ai spus niciodată că mă iubești, nici nu ți-ai luat vreun angajament. Crezusem totuși că putea exista între noi o înțelegere fără vorbe, din ochi, din strângerea mâinilor și că era imposibil ca tu să nu știi că te iubesc. Când, acum, la Deauville, tu ai venit spre mine, în mod straniu de liniștit, eu am priceput îndată că mă doreai și îndată ce m-ai prins în brațe, închizînd ochii, te-am sărutat pe git, pe gură. Vai, cit trebuie să aștepte uneori omul o fericire visată! Te-am scuzat, după ce am descusut de aproape pe ai tăi, prin aceea că familia a vrut să faci un mariaj util pentru cariera ta, avînd în vedere că Marina era bine situată din toate punctele de vedere și cu relații întinse în străinătate, prin care puteai să înaintezi în cariera ta diplomatică. Am început să te consider ca o victimă și să te iubesc și așa. Am fost hotărîtă, Gigi adoré, să te am oricum, chiar nemăritată cu tine. Visul meu s-a împlinit deoarece tu ești al meu, sau, mai degrabă, eu am fost a ta. După acea lună minunată în care am trăit amîndoi ca bărbatul cu soția lui, au început suferințele mele. Mă crispez la ideea că te-ai întors la acea femeie, deși tu mi-o înfățișezi ca distantă și apatică, indiferentă de existența ta, preocupată numai de relațiile și discuțiile ei mondene. Cine îmi va spune mie că nu este o altă femeie în viața ta? Cum pot să te urmăresc la o asemenea distanță? Aș vrea să trăiesc cu tine, să dorm cu tine, să mă ocup de tot ce privește viața ta de toate zilele. Ți-am și cumpărat câteva batiste albe de mătase la Milano, iar la Veneția am găsit niște cravate superbe. Îți adun aici un trusou, ca și cînd ai fi cu adevărat al meu. Telegramele tale nu mă mai mulțumesc, aș vrea să-mi scrii zilnic, să-mi spui amănunțit cum petreci ziua. Îmi fac socoteala cum să vin mai repede la Paris, din păcate, situația mea bănească este cam încurcată, eu nefiind încă majoră și trăind din ce-mi dă tata și mama. Gîndul de a-mi face o existență independentă, ca să nu fiu constrînsă a mă mărita cu altul, mă obsedează. Nu îndrăznesc să sper că vei deveni liber, cum mi-ai dat a înțelege. Am o dorință nebună de a avea un copil cu tine și am început să-l descos discret pe unchiul Alec Zănoagă, doctorul, asupra simptomelor gravidității. El mă iubește atît, încît în cele din urmă nu i-aș ascunde nimic.

*Tienne pour toujours *)*
Caty.

Pipera, 10 octombrie 1923

Mon Gigi adoré,

Am început să stau mai mult în camera mea, mergînd devreme în pat și sculîndu-mă tîrziu. Astfel am impresia că sînt cu tine. Intind toate fotografiile pe noptieră și, îmbrățișînd o pernă, le privesc mult de tot. Cit ești de frumos, Gigi și ce bine îți stă în uniforma de consilier de legatîe. De ce nu pot să fiu mereu împreună cu tine în locul acelei femei, care, sînt convînsă, că nu știe să te prețuiască. Numai ea a făcut o căsătorie de interes, pentrucă tatăl tău e un om influent pe cînd Drăghicii sînt de mult scoși din circulație. Tu nu tragi niciun profit din afacerea asta. O femeie mai în vîrstă decît tine, fie și cu un an, nu poate să te iubească

*) A ta, pentru totdeauna

cu devotamentul, cu focul unei fete de optsprezece ani, care te-a cunoscut și te-a visat soț din copilărie. Nu, Gigi, orice ai zice, tu ești numai al meu. După ce-ți contemplan fotografiile, iubindu-te în toate imaginile, desfac, nu știu a căta oară, pachetul cu scrisorile tale și le recitesc, apoi citesc ultima ta scrisoare, aproape silabisind-o, încercînd să pricep toate nuanțele ei, să aud cuvintele ca și cînd ar fi spuse de tine. Uneori cuvintele tale mi se par insuficiente, alteori pline de înțeles. Citesc scrisoarea, o las, iar o iau și o recitesc... Astfel trăiesc numai cu tine. Cînd se întimplă să primesc o telegramă ori o scrisoare, atunci sînt într-o exaltare extraordinară. Recitesc îndată ultima scrisoare, apoi trec la cea nouă ca să fac legătura. Nu-ți mai spun că n-o deschid decît după ce am privit mult plicul, căutînd să descifrez din scrisul tău dacă erai grăbit sau cufundat în gîndul la mine. Scrisoarea lungă mă bucură, îi citesc începutul și sfîrșitul, ca să văd în ce dispoziții erai. Patul pe care îl am aci la mama e larg, de două persoane și pun totdeauna o pernă și pe partea pe care o consider a ta, eu dormind într-o margine. Inșă dimineața trec și în partea cealaltă... la tine. Am devenit de un sentimentalism nemaipomenit. Tu știi că eu nu puteam suferi șoarecii. Ei bine, știind că tu îi adori, am început să-i iubesc. Le pun miez de pîine pe covor și au început să vină în odaia mea, spre dezolarea mamei. *Je leur distribue aussi un peu d'eau, peut-être ont-ils soif : **) Aici e o toamnă admirabilă, Gigi scump, cu soare și o ploaie superbă de frunze galbene-roșcate. Pe la unsprezece dimineața, ies călare, pe Șoim al meu, stîrnind frunzele după mine cînd îl mîn în galop. Îmi place să trec pe sub frunzișul pomilor, să fiu izbită de crengi, zgîriată pe față, agățată de păr, să sufăr, să simt că trăiesc. Ah! dacă ai fi tu aici să mă strîngi cum știi tu, nimicindu-mă, îndurerîndu-mi brațele, înțepindu-mă cu părul tău pe obraz. Dragostea pentru mine înseamnă violență și durere, am o sete sălbatecă de viață și adesea visez să mor izbită, bătută, amețită de valurile furioase ale mării, apoi smulsă de vîrtej. Gigi scump, tu nu m-ai bătut pînă acum, nu te-ai înfuriat, nu m-ai prins de păr, încă te porți cu mine ca un om bine crescut care își domină pasiunile. Nu voi crede în tine, decît cînd vei deveni brutal de gelozie, cînd mă vei urmări călare cu un bici, căutînd să mă izbești cu sfîrcul lui, în vreme ce eu alerg din calea ta pe Șoim al meu. Vai, unde mă duce imaginația! *Mon amour à moi, je te prends dans mes bras et de tout moi je t'envoie un long, long et doux baiser. **)*

Caty.

P.S. În momentul acesta aflu că tatăl tău a fost chemat să formeze ministerul. Va fi președinte de consiliu și ministru de externe.

Pipera, 15 octombrie 1923

Mon Gigi adoré,

Cu toată mîhnirea îți mărturisesc că am făcut un avort. Acum sînt în paț, pe cît mi se spune, în afară de orice primejdie. Visul meu de a avea un copil de la tine s-a năruit. Nu s-a putut altfel, din nefericire. Am mărturisit totul unchiului meu Alec, care a fost foarte bun cu mine și m-a înțeles. El mi-a spus așa : Caty dragă, să iubești sincer nu e rușine iar în lumea noastră plină, ce-i drept, de prejudecățile ei specifice, există cel puțin

*) Le dau și puțină apă, poate le e sete!

***) Iubirea mea, te iau în brațe și din toată făptura mea îți trimit un lung, lung și dulce sărut.

o toleranță amabilă pentru drepturile vitale, dacă nu cazi victima plăcerilor dezordonate ale simțurilor și te menții la nivelul pasiunilor convinse. Cine osîndește oare pe George Sand ori pe Madame de Staël că au avut amanți? Și pe urmă, sînt situații recunoscute ca onorabile. Amantele regale, de pildă, sînt fără oprobriu. Papa sau cardinalii, neputîndu-se căsători, nu injosesc femeile care intră în alcovul lor. De asemenea, cînd despărțirea este din felurite considerente imposibilă, poți foarte bine să fii iubită, ca și legală, a unui bărbat căsătorit. A iubi e conform naturii. Eu sînt convins că tu ții la Gigi și că, prin urmare, nu ești o simplă fată sedusă, mai ales că-l știu om de onoare și bine crescut. Nu mă indoiesc că și el te iubește, vă cunosc doar pe amîndoi din copilărie, vina este a societății care l-a silit să facă un mariaj de conveniență. Oamenii de spirit ocolesc aceste dificultăți. Că ești îndrăgostită de Gigi și că trăiești cu el nu e nicio crimă, toată lumea va ști și nu vei fi mai puțin stimată. Trebuie totuși să fii liberă din punct de vedere economic, să nu atîrni de nimeni, pentru că dacă ajungi să depinzi de bărbatul pe care îl iubești, dar care nu e obligat legal, în cele din urmă îl agasezi. Femeia care a hotărît să iubească în alara legilor, este pierdută dacă nu este de sine stătătoare. Am să-mi dau silința, cu ajutorul lui tată-tău, să te fac bogată. Tu nu suferi o existență mediocră, nu poți lua pe oricine. Ai hotărît că Gigi e al tău și l-ai făcut al tău în ciuda obstacolelor. Ai consecvență și nu poți fi fericită decît dacă faci de capul tău. (Eu ți-am spus odată, Gigi, că unchiul Alec e un filozof în felul său). Cînd e vorba să naști un copil nelegal, problema se schimbă puțin și aici trebuie să ții seamă de anume convenții ca să nu devii nefericită. Copilul absoarbe viața unei femei, o face obsedată de soarta lui și mai legată de el decît de bărbat. O femeie în situația ta nu-și păstrează bărbatul decît dacă este mereu cuceritoare și cum o să fii astfel, nevoită să alăptezi, să te ocupi de accidentele lui de creștere. E adevărat că bărbatul iubește pe mama copilului său, cu condiția însă că acesta să fie avuabil. Altfel va fi mereu stinjenit și se va plictisi și de mamă și de copil. Afară de aceasta, intrucît te privește, a face un copil acum e dezastruos. Ciocîrlan, fiind prim-ministru, se va speria că complici viața lui Gigi, temîndu-se să nu-l pui rău cu Drăghiciei, Ciogoleștii, Gaittanyi, fiindcă știi că el își compune ministerele prin simple relații personale. Tată-tău, deși om înțelegător, se va lăsa influențat de Cornelia, preocupată de ideea că tu cu odrasla ta putești să consumi averea lui frate-meu. Nici mamă-ta și celelalte rubedenii nu vor fi încîntate, pentru că, vezi, tu, ca o fată de optsprezece ani să aibă relații amoroase, asta e monden, dar să rămînă gravidă e un scandal. Numai guvernante ca Cornelia comit astfel de prostii și cum vezi, Cornelia însăși s-a grăbit să se mărite cu frate-meu, înainte de a naște.

Așa mi-a vorbit unchiul Alec, dragă Gigi, și totuși am stat mult la indoială dacă trebuie sau nu să fac acest lucru odios. Mi-ar fi părut așa de bine să am un copil care să semene cu tine și, spun drept, că iubindu-l pe el, aș fi suferit mai puțin lipsa ta. M-a înspăimîntat ideea întreținerii lui, atît timp cît n-am o situație clară și cît tata nu mi-a dat partea de avere ce mi se cuvine. Cu ce aș fi întreținut cai de călărie pentru băiețelul nostru (căci sînt sigură că ar fi fost băiat)? Cu ce i-ași fi cumpărat o barcă-motor? Nu pot să-mi imaginez că fiul meu ar fi putut să se lipsească de aceste plăceri delicioase, care fac așa de frumoși și fericiți pe copii. Să-i dau viață pentru o existență banală? O clipă am avut intenția să te întreb printr-o telegramă sau să te chem la telefon. Era prea tirziu și o amîinare ar fi

făcut imposibil raclajul. Am avut și o temere de a pune la încercare sentimentele tale. *Et pourtant je t'aime éperdument et plus que jamais, mon maître, mon amour à moi.* *)

Caty.

18 octombrie 1923

Mon Gigi bien-aimé,

Am cilit și răscitit telegrama ta: „Regret mult gestul tău. Tendreses.“ Am căutat să-i descifrez toate nuanțele, am șoptit cuvintele cât mai dulce, încercînd a-ți imita glasul. Zadarnic. Telegrama ta mi s-a părut de o răceală inspăimîntătoare. M-așteptam să mă certîi că am distrus o viață care era și a ta, de m-ai fi iubit și-aș fi fost recunoscătoare. Să fi spus măcar afit: „îți interzic altădată să te atingi de copilul nostru...“ Cîtă dreptate a avut unchiul Alec! În fine, Gigi scump, am fost așa de disperată că nemi știind ce să fac, am încălecat pe Șoim și l-am îmboldit atîta, incît, enervat, a luat-o razna, ducîndu-mă aproape leșinată pe aleea pietonilor și izbindu-mă de coamele pomilor. Doi călăreți care treceau în-țimplător, dintre care unul s-a recomandat apoi Max Hangerliu, fiind nepotul prințesei Hangerliu, a observat că am pierdut controlul calului și i-au tăiat drumul, tocmai cînd eram pe punctul de a mă rostogoli jos. Îmi pare rău că n-am murit.

Tienne

Caty.

[Telegrama prinsă cu acul de această scrisoare, mai tîrziu, probabil, la clasarea hirtiiilor]:

Suis navré stop depuis cinq ans n'ai qu'une pensée que vous essayez de gâcher par suite invraisemblable malentendu stop veuillez me répondre si vous voulez venir Venise pour 24 heures stop si non, télégraphiez pour que je vienne moi-même Bucarest stop ne désire et ne puis vous laisser commettre une immense erreur. Ne vis que pour toi. **).

Gigi

Pipera, 1 iunie 1924

Gigi adoré,

Nu știi noutatea? Cornelia mi-a mai dăruit un frate vitreg pe nume Petrișor. A venit chiar tata la Pipera și mi-a adus știrea. Deci partea mea de moștenire se reduce la o treime. Tata era în culmea bucuriei, cu toate că mi se pare cam obosit și îmbătrînit. Gîfiiie chiar cînd nu merge, îndată ce se aprinde mai mult la vorbă. Cît a fost la noi, am luat masa împreună, mama stînd într-un capăt al mesii iar tata și cu generalul șezînd deoparte și de alta și spunîndu-i amîndoi: Betty. Tata a scos din portefeuille fotografiile ale lui Petrișor, întinzîndu-le mamei și generalului și întrebînd mereu: Ce zici, Betty, nu-i așa că-i zdravăn? Ce zici, dragă generale? Și mama și generalul au privit foarte atent fotografiile, s-au înduișat de copil, și au găsit că e minunat. Tata a rămas încîntat și după masă, el și generalul au plecat de braț în odaia acestuia ca să se odihnească puțin.

*) Și totuși te iubesc nebunește și mai mult ca oricînd, stăpînul meu, iubirea mea.

***) Sînt dezolat stop de cinci ani n-am decît un gînd pe care te străduiești să-l distrugi urmare a unei neînchipuite neînțelegeri stop răspunde dacă vrei să vii Veneția pentru 24 de ore stop dacă nu telegrafiază ca să viu București stop nu vreau și nu pot te lăsa comite uriașă eroare trăiesc numai pentru tine

Felul liniștit cum vorbește mama cu tata și cu generalul, lipsa lor de gelozie, mi s-a părut foarte nostimă. Au fost chiar împreună câte-și trei în oraș, mama ca să-l ajute pe tata să cumpere trusou pentru băiețel, generalul ca să-i arate tatii unde să comande nu știu ce substanțe pentru stropit via. Au fost câte-și trei și la cinematograful. Tata a dormit numai o noapte la noi, cu generalul într-o cameră, pe care am denumit-o „dormitorul soților“. Când a plecat, m-a mîngîiat și mi-a zis : Caty dragă, să te măriți și să faci copii mulți. Asta e rostul femeii. — M-am roșit puțin, știi tu pentruce. Gigi dragă, e curios cum instinctul de a avea copii apucă pe mulți bărbați în vîrstă, ca și cînd le-ar fi teamă să nu dispară fără progeneratură. Află că și generalul a făcut o escapadă pe care mi-a mărturisit-o mama abia acum. S-a ambalat cu o croitoreasă destul de tină și nu urită, care vine din cînd în cînd pe la noi și lucrează în casă. Luat de scurt de mama, generalul i-a spus foarte serios : Betty, știi că am avut doi copii care mi-au murit. Credeam, cînd te-am luat, că m-am resemnat. Aș vrea totuș un copil. În sfîrșit, generalul a renunțat la proiectele lui și s-a resemnat la căsnicia amicală cu mama. Mai dăunăzi m-a mîngîiat pe păr și mi-a spus cu gîndul la întîmplarea de anul trecut : Caty, ai încredere în mine, lasă-mă să te mîngîi ca pe fata mea. Dacă ar fi trăit, Dorina ar fi fost acum de vîrsta ta ! Nu rîde, cînd îți voi spune că generalul avea ochii plini de lacrimi. L-am sărutat pe obraz.

Pipera, 15 iunie 1924

Mon bien-aimé,

Iar a început să mă agaseze Fred Tilibiliu. Inchipue-ți că a venit aici gătit foc și cu o garoafă la butonieră și m-a cerut în căsătorie generalului și mamei, declarînd cu risul lui subțire că „trece peste toate cele întîmplătoare“. Cu alte cuvinte, face aluzie la legăturile mele cu tine. De unde știe ? Generalul i-a răspuns că nu-i de competența lui, iar mama a zis că ea lasă la aprecierea mea. I-am spus, fiind chemată, că nu mă mărit iar individul, zîmbind impertinent, a pretins că o fată ca mine trebuie să-și facă o stare civilă. Îmi venea să-l cirpesc. Pe urmă, s-a făcut că totul era în glumă și m-a informat că e mutat la Bruxelles. Ah, Gigi, ce nenorocită sînt, de ce nu sfîrșești odată cu femeia aceea, cum mi-ai făgăduit ? *Un doux baiser de ta* *)

Caty.

Pipera, 17 iunie 1924

Gigi adoré,

Am fost ieri după amiază la un garden-party la Șerica Băleanu. Ah, Gigi scump, ce splendoare, ce gust ! Cînd vii de departe, ai impresia că dai de niște paragini, din cauză că lacul e în așa fel plin de nuferi și de lîntiță și năpădit pe margini de papuri, încît crezi că te afli undeva într-o pustietate. Pe măsură ce te apropii de castel, îți dai seama ce imensități de flori și plante rare sînt răspîndite în parcul fără de sfîrșit. Dacă ai semăna toată grădina asta cu grîu, ar ieși o recoltă grozavă. Partere întregi de crini roșii care țin numai o zi erau îmbrobionate de ploaia scurtă ce dăduse înainte. Are un cîmp întreg de garoafe, împărțit după culori, roșii, albe. Și cînd te gîndești că sînt în ghivece. Șerica întreține o armată întregă de grădinari, care au de lucru, nu glumă. Mania ei este de a-și face un peisaj după sentimentul ce o domină într-o zi, cum spune ea, și dacă, de exemplu, s-a sculat cu gînduri de puritate, dă un telefon de la patru dimineată

*) Un dulce sărut de la a ta

la grădinării și-i face peisajul în alb. Ea însăși se îmbracă în alb și se așează pe terasa dinspre lac printre florile preferate în acea zi. E drept că în același timp face și comerț, vinzând opera grădinarilor ei la florării, fiind foarte abilă, lucru pentru care o admir. Am fost călare pînă la castel și închipuie-ți cine m-a întâmpinat: Max Hangerliu, care a îngenunchiat pe un picior și m-a invitat să mă dau jos călcînd pe celălalt genunchi. E un tip foarte nostim care mîde ca un netot, deși mie mi s-a părut că pozează, fiindcă e foarte de spirit. Merge cu mîinile în buzunar, îmbrăcat neglijent și lăsînd cravata să-i cadă jos pe piept. Vorbește o franțuzească strașnică și e delicios de impertinent. Să aibă vreo douăzeci și șase de ani. Să vezi ce mi-a spus după ce am descălecat, în timp ce mă conducea ca un amfitrion pe treptele castelului: — Îți propun, zice, să mă iei de bărbat ca să procreăm. Tanti are anume vederi mari, mă destinează a fi preten dentul familiei voevodale a Hangerliiilor. Umila mea persoană sau, în cazul cel mai prost, fiul meu, va fi — după părerea ei — voevodul Daciei. Rasa noastră, puțin degenerată, trebuie neapărat reimprospătată. Un copil cu o ființă așa de sănătoasă și bravă ca dumneata, care ești o adevărată amazoană, ar fi delicios. Ce zici? — I-am răspuns, în glumă, că am să meditez asupra propunerilor lui. — Pensez-y — mi-a spus, comic de serios, apoi a început să ridă ca și behăind. Printre invitați era și părintele catolic Valentin de Băleanu, care e trappist și poartă o bărbuță aproape căruntă, încît la început am crezut că e ortodox. E îmbrăcat, Gigi scump, ca o femeie, așa îi foșnesc pe dedesubt vestmintele, parcă ar avea juupoane de talia. Și miroase a parfum de lavandă fină cu o nuanță de ambră. Eu, zăpăcită, l-am întrebat cu ce parfum dă. Atunci mi-a răspuns blînd și cu un zîmbet de fetiță: *Non, ma fille, un pauvre prêtre comme moi n'use pas de ces douceurs de la vie laïque.* *) — Și mi-a explicat că pune levănțică printre cămășile și batistele împăturite în scrin și afumă cu papier d'Arménie sutanele din dulap, închizînd bine ușile, ca să gonească moliile. Trebuie să fie foarte umblat prin saloane, fiindcă pomenește de o mulțime de persoane de elită pe care le-a întîlnit. L-am întrebat dacă te-a cunoscut și pe tine la legăția din Paris și mi-a spus că probabil că da, însă nu știe sigur. La plecare, foarte distrat, părea că nu mă recunoaște. Max Hangerliu m-a lămurit că Valentin de Băleanu este atent numai dacă îi spui „prince“ și uită pe orice persoană care nu e din înalta societate, așteptînd să-i fie prezentată la fiecă nouă întîlnire. A mai venit un tînăr foarte original și elegant, Costică Prejbeanu, drept, svelt, într-un costum bleumarine superb, dintr-o stofă englezească pufoasă și moale. Are o barbă neagră ca smoala și tăiată mărunt cu foarfecule. Se pricepe extraordinar în materie de linjerie și galanterie femeiască, și cunoaște tot limbajul de specialitate. Am constatat că știe bine și magazinele. E serios, atent cu femeile, fără exces, ca un om care nu ține să le răsfețe. Preferă să stea de vorbă cu doamnele în vîrstă. De fapt a și venit cu bătrîna Carcalechi, stînd tot prin jurul ei și ascultînd cu smerenie tot ce spunea ea. Despre Prejbeanu, căruia i se mai spune și regele Vahtang și pe care, mi-aduc aminte acum, că l-am văzut des stînd pe la amiază rezemat de balustrada din fața cofetăriei Capșa, se zice că ar fi întreținut de femei bătrîne și bogate iar în momentul de față, de madam Carcalechi. Am petrecut foarte bine. Prejbeanu ne-a dat în cărți la fiecare, a venit și colonelul Cornescu, unul cu o barbă mare, înfoiată pe piept, care a cîntat din gură din *Orfeu în Infern*, deasemenea un bărbat tînăr, foarte

*) Nu, copila mea, un biet prelat ca mine nu-și îngăduie aceste bunătăți ale vieții laice.

bine, Dinu Gaittany, pe care tu trebuie să-l cunoști, și care râde așa de plăcut, ha, ha, ha. Acesta părea încântat de toți și de toate, însă, după trei sferturi de oră, consultându-și ceasul, și-a cerut scuze și a plecat, înclinându-se în dreapta și stînga și făcînd salutări cu mina. Șerica Băleanu ne-a citit niște cugetări în franțuzește, în care vorbește mult de religie, ceea ce părea a încînta pe părintele Valentin de Băleanu. Acesta ne-a spus că scrie o carte în care va dovedi că foarte mulți din domnii noștri au fost catolici, dar au ascuns adevărata lor confesiune ca să nu se pună rău cu poporul. El crede că în viitor vom trece oficial la catolicism. Trebuie să-ți spun că a stat pînă la sfîrșit, vorbindu-ne foarte frumos de viața monahală catolică, pomenind însă numai de ducii, conții și prinții pe care îi cunoaște prin felurite minăstiri din Europa. Cînd s-a înserat, Antoine Hangerliu a aprins deodată niște reflectoare ascunse, luminînd feeric lacul și castelul. Ah, Doamne, ce vis frumos, cum aș vrea să trăiesc astfel departe de orice urîțenie a vieții!

Tienne,
Caty.

Galați, 15 septembrie 1924

Mon amour à moi,

Abia am sosit în țară amețită de luna minunată, deși nu neamestecată cu dureri, pe care am petrecut-o împreună la villa dragostei noastre Les Marches de la Deauville, păstrînd încă în trup senzația izbiturii valurilor și a brațelor tale puternice înfășurate în jurul mijlocului meu, și am și dat de plictiseli. Întîi am primit o telegramă de la unchiul Alec să mă duc la Galați. Am luat îndată trenul și am fost întîmpinată la gară chiar de unchiul care mi-a destăinuit confidențial că tata face o boală de inimă din cauza oboselii la care îl supun Cornelia și copiii. A avut o criză serioasă dar nu gravă, însă Cornelia nu a comunicat nimănui nimic, de unde se vede intenția ei de a opera în așa mod în cazul morții tatii, dacă, vai, s-ar întîmpla nenorocirea asta, încît familia lui să n-o stînjenească. Se pare că tata, ipotecînd și angajînd dinainte veniturile, i-a cumpărat acțiuni. E aproape sigur că tot el a plătit datoriile ce grevau casa Corneliei, adică de fapt a bătrînei Tilibiliu, care o lasă însă fetei. Casa era pe cale de a fi scoasă la licitație. În felul acesta, averea tatei se scurge încetul cu încetul în mîinile Corneliei. Nu-ți mai spun că l-am găsit pe tata slab de curgeau pieile pe el, nervos, fiindcă a fost obligat de doctor să stea întins cităva vreme pe o canapea. Nu pot să stau de vorbă cu el o clipă, fiindcă Cornelia mă pîndește de teamă să nu-l descos și încearcă să mă îndepărteze, făcînd pe infirmiera vigilantă. Caty, lasă-l singur, să nu-l obosim! — Tata a prins frică de ea, se uită rugător în ochii mei și-mi zice: Du-te, fetiço, mai vorbim noi și altă dată! — Moșia, via, s-au părăginit complet, cactușii de pe trepte la care țineam atît de mult au degerat iarna trecută.

Ești cu totul nedrept, Gigi scump, cu mine, vorbindu-mi de „escapada” mea cu un „aventurier”. Află, scumpul meu, că aventurierul este Francisco Oster, un bancher argentinian care posedă la Buenos-Aires un palat ca din basme și o avere de peste cinci miliarde de lei și are vaste relații în cercurile internaționale financiare și politice. Îl cunoaște personal și pe N. Titulescu. Crezi tu că un astfel de om nu ar putea cîndva să-ți fie de folos în cariera ta? Ah, cum aș vrea să plecăm odată departe, cît mai departe, pe un continent cu soare arzător și pături imense și de nepătruns, să rătăcim amîndoi cu picioarele goale, ținîndu-ne de mîna ca Paul și Virginia, hrănindu-ne cu banane și bînd apă de la cascade ce cad ca

o panglică lungă și subțire din stîncă, sau să dansez cu tine în rochie de seară pe plaje luxoase și exotice, ascultînd plesnitura surdă a valurilor Oceanului izbîndu-se de țărîm. Toată povestea de care te arăți așa de iritat este că am dansat de cîteva ori cu Oster care e un bărbat, de ce să mint, de o frumusețe rară, visător, bronzat, cu ochi migdalați; puternic și svelt ca un prinț arab, în fracul lui impecabil. N-ai crede că e bancher. E un om încîntător, știind pe dinafară versuri din toți poezii mari și spunîndu-le șoptit în avîntul tangoului. Gîst familiar? Dar n-a fost nimic altceva decît că și-a lipit ușor obrazul de al meu, fiind în învălmășagul dansului și poate involuntar a atins cu buzele un capăt al guriî mele. Și să zicem că ar fi făcut-o intenționat! Știi bine că bărbații devin deodată îndrăzneți cu mine, nu știu din ce cauză, și că tu însuși m-ai cucerit așa. Oster, totuși, a fost atît de delicat, atît de timid, lucru aproape de necrezut la un bărbat a cărui ținută inspiră puterea unui stăpîn mîndru și sigur de el. Afară de aceasta, Gigi, vorbind drept, ce obligații ți-ai luat tu față de mine, deși m-ai făcut o sclavă, ca eu să am vreo obligație la rîndu-mi? Am 19 ani și sint metresa ta, fără nicio speranță de a căpăta o situație onorabilă în viitor! Pentru că tu continui a conviețui cu femeia aceea care nici măcar nu te iubește și nu ți-a dat vreun copil ca să fii legat de ea. Cu toată ingratitudea ta, eu te ador ca o nebună și te voi adora, bravînd toate prejudecățile, fiindcă ai înținat din copilărie în viața mea și existența fără tine mi se pare de neconceput.

A ta
Caty.

Castelul Pipera, 1 noiembrie 1924

Cher monsieur Oster,

Întorcîndu-mă din provincie, am găsit scrisoarea dumitale trimisă din Buenos-Aires prin intermediul domnului Seraphin venit în țară pentru cîteva timp din Argentina precum și splendidul inel cu diamant. Ah, ce emoționată am fost gîndindu-mă că peste Ocean, într-o țară pe care n-am văzut-o niciodată, cineva se gîndește la mine! Am privit ceasuri întregi inelul, stînd întinsă pe pat, amețită de flăcările albe pe care le scoate diamantul. M-am privit și în oglindă, întorcînd mîna în toate chipurile și respirînd degetele. Am prețuit nespuse cuvintele dumitale însoțind darul: Mi amor es puro como este diamante *). Am evocat clipele petrecute cu dumneata la Deauville și m-am lăsat în voia visurilor. Mi se părea că plutesc pe o corabie cu pînze albe pe un ocean liniștit ca un lac și străveziu și verde ca florile de glicină. Deodată ajung la un țărîm cu nisipul mărunt și moale sub o pădurice de palmieri înalți (oare sint palmieri în țara dumitale?). În fund, se vede un palat alb de marmură de la care coboară un covor lung și înflorat pînă la țărîm. Dumneata aștepți la mal în haină de seară albă, așa cum erai îmbrăcat la Deauville, înconjurat de lachei cu pantaloni scurți de nankin și cu peruci. Îmi întinzi mîna să cobor de pe punte și-ți apropii ușor obrazul brun de obrazul meu. Cînd m-am smuls din vis și am cugețat mai bine, mi-am zis că niciodată nu o să am prilejul să vin în America de Sud, și că-ți pierzi timpul dumitale prețios gîndindu-te la o străină ca mine, care nu merită atenția unui bărbat așa de încîntător ca dumneata, pe care femeile frumoase din Argentina trebuie să-l adore. Prin forța lucrurilor, vei fi luat de alte preocupări și mă vei uita.

Cu multă prietenie
Caterina Aldea de Zanoagă

*) Iubirea mea este pură ca acest diamant.

[Cablogramă din Buenos-Aires]

15 noiembrie 1924

Senorita Catalina Aldea de Zanoaga
 en su palacio de Pipera
*Un Oster no olvida nunca **)

Francisco

Pipera, 15 iulie 1926

Cher Francisco,

Nu voi pleca din București, din cauza formalităților de îndeplinit și a altor impedimente de ordin familial, decît în primele zile ale lunii august. Voi avea grijă să-ți telegrafiez la Biarritz cu o zi înainte. Gigi Ciocirlan a sosit în țară, fiind numit director la Banca Națională. Sugestia dumitale pe lângă guvernatorul băncii, cînd v-ați întilnit la Paris, n-a fost fără folos. Soția lui Gigi nu vrea să vină în țară, fiind obișnuită a trăi numai în străinătate. Gigi, care acum se află la moșia Ciocile (Les Corneilles), s-a obligat să-i servească o pensie. Aștept nerăbdătoare să ne revedem, mon cher Francisco, și să dansăm la lumina lunii.

Tendresses,

Caty Aldea de Zanoaga

Veneția, 30 august 1927

Cher Gigi,

În drum spre țară, ne-am oprit pentru cîteva zile la Veneția, eu, mama, tata și generalul. Tata a fost la Viena să consulte un medic cardiolog, apoi a ținut morțiș să meangă în Elveția ca să se intereseze în ce pension ar putea plasa pe Paulette care acum are cinci ani. E ideea lui fixă că copiii nu primesc la noi în țară o educație serioasă. Aci în Veneția m-am lovit piept în piept în piața San-Marco cu Max Hangerliu, care a insistat să mă plimbe în gondolă, luînd visla din mina barcagiului și împingînd el gondola. Tot timpul mi-a cîntat cu glas de bariton Santa-Lucia. E nu se poate mai nostim, mai ales cînd rîde prostește! Cînd am ieșit din gondolă, apucîndu-mă de braț ca să nu cad, mi-a zis: „Nu uita ce ți-am propus. Reflectează bine și comunică-mi dacă vrei să fii mama viitorului prinț Hangerliu“.

Tendresses,

Caty.

Galați, 20 decembrie 1927

Cher Gigi,

Sînt foarte întristată de ceea ce se petrece în casa tatei. Cornelia a mai născut un băiat. Tata s-a bucurat, firește, grozav și a vrut să-i pună numele Alec, deoarece i s'a părut că copilul seamănă cu unchiul. Cornelia, însă s-a încapăținat să-l boteze Fred, după numele fratelui ei, ceea ce am văzut bine că l-a contrariat pe tata. Asta n-ar fi nimic. Copilul s-a născut anormal. E frumos, Gigi, ca un înger de Raffael dar are tahicardie. Pulsul îi bate de 120 ori pe minut și ți-e mai mare mila să vezi cum svîcnește inima bietului copil, care suflă greu și e trist ca un om mare. Tata a alergat pe la toți doctorii, a chemat chiar pe Danielopol dela București, toți spun că e un cusur de conformație și că copilul nu se poate vindeca, deși poate trăi cîțiva ani, chinuîndu-se. Tata s-a tras la față, se înăbușe, și se

*) Un Oster nu uită niciodată.

irită dintr-o mimica toată. Se agită totuși prin port cu afacerile lui, ceea ce-i agravează boala de inimă. Îl supără și faptul că Cornelia nu dă destulă atenție, după părerea lui, copilului. În mod vizibil, Cornelia e agasată de micul ei Fred și vrea să scape de el, nemai-interesînd-o numărul copiilor, de vreme ce tata a făcut testamentul, lăsînd cîte o treime din averea lui imobilă la fiecare din cei trei copii. Însă toată această avere e apăsată de datorii și a o primi înseamnă a-ți lua asupra satisfacerea creditorilor. Din purtările Corneliei, am priceput bine că vrea să lase copilul să moară, neîndu-i să sugă, făcîndu-se că uită geamul deschis. Din punctul ei de vedere, Dumnezeu să mă ierte, are și ea dreptatea ei. Ce viață poate să fie aceea a unui copil a cărui inimă se sbate în acel chip inspăimîntător ?

Tendresses,

Caty

P.S. În momentul tocmai în care încheiam scrisoarea, am auzit pe tata țipînd la Cornelia, făcînd-o mamă denaturată. Am sărit să văd ce se întîmplă. Tata era galben la față și gifiia ca și micul Fred. Intrînd în odaia copilului, a aflat geamul deschis și copilul desvelit în aerul înghețat ce năvălea pe fereastră. Tata a țipat să fie dată afară doica și angajată alta, apoi a leșinat. Cu mare greutate, unchiul Alec l-a adus în simțiri. Acum este în pat, mai liniștit, doar din cînd în cînd pieptul îi tresare într-'un suspin profund. El nu știe că copilul e mort.

Galați, 1 Ianuarie 1928

[Telegramă]

Gigi dragă sînt cea mai nenorocită dintre ființe. Tata a murit subit azi dimineață.

IV

Aruncînd ochii pe fereastră, într-o seară de aprilie, pe cînd se plimba cu mîinile în buzunar, îngîndurat, în lungul și latul marelui salon, fără altă lumină decît aceea crepusculară venită de afară, Ioanide rămase surprins de culoarea roșiatică a cerului la orizontul apropiat. O purpură imensă tremura deasupra pomilor și acoperișurilor, din care emana o albaoră urcînd spre înaltul cerului unde se prefăcea într-un nor de catran. Observînd că rumeneala era în direcția lacurilor, arhitectul avu o presimțire care-l făcu să se încrunte. Alergă îndată spre vestibul și luîndu-și pardesiul și pălăria, porni pe poartă cu precipitație. Doamna Ioanide, care se afla în curte printre trandafirii de curînd desgropați și tunși, îl întrebă mirată :

— Unde mergi, Ioanide ?

— Arde ! — răspunde acesta sumar, depărtîndu-se aproape în goană.

Doamna Ioanide pricepu gîndul arhitectului și începu să privească și ea pe cer. Ioanide făcuse prin Institutul de proiectări planul unui colosal teatru popular pe marginea lacului Herestrău, a cărui construcție, încredințată unei întreprinderi de stat, o supraveghea des, spre a urmări executarea exactă a proiectului, atît în numele Institutului cît și din îndemnul Comitetului Central care dorea ca teatrul să fie un monument excepțional. Aproape în fiecare seară, după ce lucrările încetau, Ioanide se plimba pe marginea lacului, contemplînd silueta enormă a clădirii desenate numai din liniile cofrajelor pentru stîlpii de beton armat și ale schelelor. Intretăierea aceasta de bare orizontale și verticale, făcînd o cușcă cu grătare din care apoi avea să răsără clădirea, plăcea nespus lui Ioanide, pentru

care o astfel de schiță aeriană de lemnărie era mai agreabilă decît o pădure. Ioanide nu avea vanitate de autor, suporta munca în colectiv și discuta în chipul cel mai surprinzător pentru cei care îl bănuiau plin de personalism. Ceea ce-l preocupa era să se construiască și, cînd trecea pe lîngă o fabrică ridicată pe baza planurilor sale, o bătea amical pe pereți și era mulțumit. Trebuie adăugat că atunci cînd Ioanide ridica un proiect, acesta era aprobat aproape fără nici o obiecție, încît își făcea și o plăcere de a capitula în fața unor mici critici, care de altfel se retrăgeau tocmai cînd el le admisesese. În schimb, Ioanide nu se amesteca în probleme tehnice, mulțumindu-se a emite ca un simplu amator, cu o modestie superior jucată, cite o părere. Aprobarea planului nu încînta prea mult pe Ioanide. Cînd însă întreprinderea de construcție numea colectivul de șantier și materialele se adunau pe teren, arhitectul simțea emoție, căci își dădea seama că proiectul de pe hîrtie era pe cale de a deveni realitate. De aceea, din clipa în care fundația de beton a teatrului fu turnată și mulajele scheletului de beton armat ridicate, Ioanide își zise că noul templu închinat artei dramatice este o faptă începută și încercă acel neastîmpăr zilnic pe care îl avea în timpul ridicării unei construcții. Cu toate că nu avea căderea a se amesteca în organizarea propriu zisă a șantierului, concepu o oarecare temere egoistă ca nu cumva vreun accident să împiedice nașterea monumentului. Materialele erau îndesate cam prea aproape de aria fundației. Stive întregi de scînduri lungi, dealuri de grinzi, suluri de carton gudronat și alte materii inflamabile formau un careu foarte bine rînduit însă strîngînd de aproape scheletul teatrului într-o centură de combustibile. Șeful de șantier numit Cornel, fost muncitor zidar devenit constructor, găsi întemeiată aprehensiunea arhitectului și o comunică întreprinderii, cu toate acestea, din cauză că într-o parte terenul era înclinat, alunecînd spre lac, iar în altă parte șoseaua împiedica depozitarea materialelor la o apropiere suficientă de șantier, se mărgini (fiind deconsiliat a face altfel), să organizeze o pază severă de noapte. Șantierul era înconjurat cu un gard de scînduri și intrarea înăuntru interzisă.

Alergînd pe străzi după roșată, Ioanide simți prezența combustiei. Pe deasupra caselor se învîrteau aburi groși, o dogoare și un miros de funingine și arsură veneau din vecinătăți. Scînteii mari ca stelele căzătoare se mistuiau în roiuri pe cerul din imediata apropiere. Un om simplu spuse lui Ioanide, neîntrebat :

— De mult n-am mai văzut așa foc !

Și pași înainte ca și vesel de eveniment. Ioanide, care înregistrase jovialitatea cetățeanului, descoperi în sine cu toată spaima și aproape certitudinea că ardea teatrul, un fel de exultanță, pe care o mai încercase și în alte împrejurări. Catastrofele, medită el, atrag, încîntă aproape prin sublimul lor. Cînd apele umflate ale fluviilor se revarsă peste cîmpuri, înghițînd locuințele oamenilor, acela care se salvează sîrînd de pe acoperiș într-o luntre, străbătînd neașteptata lagună pe care plutesc trunchiuri întregi de copaci, vite înecate și deasupra căreia apar coamele stejarilor ca mici tufișuri de plante acvatice, nu poate, cu toate pierderile suferite, să-și reprime un sentiment de admirație pentru măreția fenomenului. Vina de țigăi ce țîșnește și se aprinde arzînd luni de zile și consumînd avutul țării reprezintă, nu mai puțin, un spectacol egal în frumusețe cu coada unei comete. O pădure troznînd în flăcări e o întîmplare nefericită, dar ce privește măreață ! Omul trebuie să-și consume prin ficțiuni instinctul de catastrofă, ca să poată lupta sincer, în interesul său, împotriva calamităților ce-l pîn-

desc. Ioanide, înotător abil, susținea că un mare număr de oameni se înecă abandonându-se mării din plăcerea de a fi smulși, rostogoliți de violența valurilor. El însuși, amețit, fusese dat o dată la fund și nu simțise, privind cu ochi deschiși cristalul fluid în care plutea, nici o panică ci numai încântare și voluptate, ca și când ar fi intrat într-o împărăție marină din *O mie și una de nopți*. În curînd, Ioanide nu mai avu nici o îndoială că ceea ce ardea era eșafodajul de lemn al teatrului, căci îi văzu schema desenată cu foc, dominînd perspectiva lacului. Pîrîitura arderii producea o simfonie greu de analizat în care intrau desfășurări de taftale, cerneri de cenuși fine, plesnituri, țuuturi și din cînd în cînd răbufneli ca de vifor fierbinte, urmate de filfiuturi de stindarde. Tot șantierul era în flăcări și nu se oprea nici o stingere prin pompieri, deoarece materialul adunat în jur și scheletul fusese așa de repede cotropite încît orice intervenție era inutilă. Teatrul se afla lingă lac și departe cu mult de orice clădire; primejdie de întindere a focului nu era. Sub comanda lui Cornel, oamenii trăsuseră la început cîteva blăni de stejar de altfel prefăcute în tăciune la capăt și un număr de suluri de carton gudronat pe care le adusese la marginea apei. Un sul scos din pîrjol, fiind în parte aprins, fripsese degetele celor care îl țîrise din șantier și, scăpat din mîini, mersese de-a dura în lac. Dogoarea pîrjolind obrazurile, oamenii fură nevoiți să renunțe la orice încercare riscată și ședeau acum la distanță, ca simpli spectatori. Practic, accidentul se reducea la pierderea materialului lemnos și la refacerea cofrajelor, însă fiecare simțea o stîngenire morală: focul însemna neglijență ori dușmănie și, în orice caz, implica întîrzierea construcției, a cărei terminare fusese făgăduită solemn la o dată fixă. Ioanide, în special, avu cîteva clipe sentimentul că totul s-a încheiat, că se va abandona șantierul, pe urmă cugetă că acest lucru nu era probabil. Totuși, necazul de a o lua de la capăt îl posomorî și lumina focului îi făcu o față severă ca de bronz antic. Privea cînd spre incendiu, cînd spre o bucată din gardul șantierului, trîntită jos la picioarele sale și care fusese smulsă la început de oameni, spre a putea intra în aria binalei. Mini, soția lui Cornel, care se apropiase de arhitect și-l contempla, interpretă pironirea lui spre gardul prăbușit ca o supărare imensă și mută, de care îl știa în stare. În realitate, Ioanide rostea mental o inscripție mare făcută cu creta pe gard și cu caractere elegante, căreia nimeni nu-i acorda nici o privire și care arăta astfel: *Ἀλέξανδρος καὶ Θαλεστρίς (Alexandros ke Thalestris.)*

Împerecherea de cuvinte îi era familiară și i se părea uimitor ca slove eline scrise cu creta să apară pe gardul unui șantier în flăcări. Asociațiile pe care le făcu tainic îi sporiră și mai mult încruntarea și, cînd Mini îl întrebă: „Ce ziceți, domnule arhitect, de asta?“, cu totul distrat, Ioanide răspunse: „Superb“.

— E adevărat — observă Mini, care nu citea în sufletul arhitectului — că dacă faci abstracție de nenorocire, priveliștea în sine e măreață.

Ioanide se urcă pe bucată de gard și, simulînd un tic al picioarelor, șterse pe cît putu literile ciudate cu tălpile pantoflior. Șantierul ardea în timp vivace, prin armonizarea tuturor focurilor într-un rug colosal care producea o răscolire dogoritoare a aerului. — Nu e adevărat — își zise Ioanide — că flăcările sînt niște limbi. Ele porneau nu deadreptul din mării tăciuni ci din aer, ca realități independente și semănau cu niște destrămări neregulate, cu petale de crizanteme zburînd pe sus, ori, mai degrabă, ca un lung păr despletit și răsfirat într-un lichid. Jos, culoarea flăcării era

diafană apoi vălmășagul se făcea violaceu, devenind în sus roșcat și emanând volume mari de nouri alburii ce se înegreau după ce iluminau noaptea. Bucățile de scîndură carbonizate nu cădeau jos, ci gazeificate aproape complet de pîrjol, se scorojeau, luau forma unei hîrtii mistuite de flăcări și zburau în sus, răspîndind scînteii și funingine. Șantierul se volatiliza, se transporta pe firmament, unde se construiau alte clădiri de fum.

— Aici nu e lucru curat! — zise Cornel posomorît — acum două ceasuri am fost pe teren și m-am uitat prin toate colțurile. Paznicul m-a dus puțin pînă colo unde începe strada și s-a întors. L-am văzut cu ochii mei intrînd în gheretă lîngă poartă.

— O fi fumat careva — presupuse un salahor — o fi aruncat țigarea în talași.

— N-au fost, tovarășe, talași, — explică tînărul zidar Talaleu — am curățat șantierul eu însumi.

— Pe urmă — adăugă Cornel — focul a izbucnit din patru colțuri deodată, răbufnind. Cît am mai stat vorbind în barieră cu unul cu altul, am și observat fum și vilvătae.

— Dușmanul de clasă — zise tînărul Talaleu cu suavitate și convingere — nu se lasă cu una cu două.

Era un tînăr lucrător subțiratic, cu liniile feței fine. Părea mai de grabă un student îmbrăcat cam sărăcuț și stropit accidental cu var pe pălăria de fetru gri și pe pardesiu.

— O fi și dușmanul de clasă — admise Cornel — dar vorba este că dacă nu era materialul grămădit prea aproape de bina, acum n-o luam de la capăt.

— Așa se procedează pe toate șantierele? — întrebă o voce profundă și placidă din asistență.

Cornel privi pe emițătorul ei, pe care nu-l cunoscuse. Ca și cînd nu l-ar fi auzit, se îndreptă spre doi oameni care cărau cu dificultate o ladă cu cuișe și puse mina ca să-i ajute. Ioanide zărise pe întrebător și fusese izbit de înfățișarea lui. Nu-l cunoștea dar parcă prin vis văzuse o imagine asemănătoare. Omul avea pe el un fel de canadiană mai lungă de doc verde și solid ca pînza de cort cu multe tigheluri în scopul fixării căptușelii și cu mari buzunare. Haina părea o uniformă militară engleză de campanie. Pe cap, necunoscutul purta o șapcă tot de doc mai albicios și mai moale. Bărbia era împodobită cu o bărbuță ca de preot. Fața însă, fălcoasă, vînjoasă, nu propriu zis grasă, era bulbucită de furuncule ce, în bătaia flăcărilor incendiului, se aprindeau și păreau rubine. Văzîndu-se observat, necunoscutul se trase mai la o parte și pe urmă o luă pe maidanul acoperit cu iarbă proaspăt ivită, fără a se grăbi, asemeni unui om ce-și vede de treburile lui. Arhitectul se auzi chemat de o voce plîngăreată, cam răgușită :

— Domnule Ioanide, să mă bată Dumnezeu dacă nu e frumos! Așa a ars Troia cea cîntată de poeți.

Întorcîndu-se îl văzu pe Hagienuș, curios de schimbat, mult mai slab decît pe iarnă, cu o fixitate în ochi supărătoare și cu o febrilitate în vorbire și gest, absolut în contradicție cu definiția sa temperamentală. Întrebarea ce caută orientalistul, care ședea în alt cartier, la incendiu, nu-i trecu prin minte.

— A avut dreptate Neron cînd a dat foc Romei, domnule Ioanide. Așa spun istoricii cei mai demni de crezare ca Suetoniu și Dion Cassius. Tacit însuși reproduce zvonul după care Neron ar fi cîntat cu acest prilej arderea Troiei. Renan neagă, fiindcă vrea să facă un Neron romantic, cu

părți bune. Dar ce, domnule Ioanide, e o crimă să dai foc unui oraș vechi și să cînți din liră?

Ioanide se uită curios la Hagienuş, uimit de fantezia neașteptată a frazelor lui.

— Aproape că nu, dacă vrei să construiești unul nou și scoți populația, cum mi se pare că n-a făcut Neron al dumitale.

Hagienuş nu păru a înregistra rezervele arhitectului și insistă:

— E sublim pîrjolul, domnule Ioanide, foc de orașe, foc de păduri.

Rîdea iluminat pe față de flăcările mișcătoare ale incendiului încît ceea ce spunea putea să treacă drept o glumă.

Carminată de para focului, Mini păru lui Ioanide de un farmec excepțional și cum focul îi excita sufletul, se aprinse și sentimentalitatea lui discretă pentru tînăra soție a lui Cornel. Mini avea o față copilărească și inocentă și un rîs șăgalnic și totdeodată respectos. Ochiș mari, profunzi și negri ca niște boabe enorme de struguri îi dădeau un aer ștregăresc de fiică alintată. Cînd se încrunta, negrul devenea mai strălucitor și fruntea căpăta profilul capului de delfin.

— Focul trebuie să fie pus! — zise ea către Ioanide, mai mult cu intenția de a-l scoate din absorbirea în care acesta căzuse.

— E mîna reacțiunii! — declară tînărul Talaleu, scoțindu-și pălăria și trecîndu-și mîna prin păr, cu solemnitate. Și așteptă cu ochi sclipitori de exaltație, părerea arhitectului.

— Se prea poate, tinere amice, e datoria dumneavoastră să căutați pe noul Herostrat. Mie mi-e teamă mai mult de inerție, de ură, de tot ce depășește nivelul bordeiului. Accidentul, material vorbind, e regretabil, cu toate acestea, cu puțină scîndură și oarecare osteneală în plus vom drege totul și teatrul se va ridica. Vorba este: voim sau nu să ridicăm teatrul?

— Credeți că există cineva care nu voiește să-l clădim? — se miră Talaleu.

— Zici că focul a fost pus de mîna reacțiunii. Ce urmărește această reacțiune?

— Să doboare puterea clasei muncitoare — recită Talaleu cu ochii închiși, privind pe sub pleoape viziuni numai lui cunoscute.

— Atunci ar ataca puncte industriale ori strategice, de valoare strict politică. Dacă, dimpotrivă, distruge înseși monumentele culturale, înseamnă că urăște civilizația în întregul ei. Inchipuie-ți că revoluția rusă din 1917, luptînd contra țarismului, ar fi aruncat în aer Moscova și Petersburgul sau, în fine, că revoluția franceză ar fi dărîmat nu Bastilia ci Luvrul.

— N-am înțeles ce vrei să spunei, tovarășe arhitect! — zise Talaleu strivindu-și pălăria pe piept.

— Că dacă cineva a dat foc șantierului, acela e mai mult decît un dușman, e un bolnav de monumentofobie.

Tînărul Talaleu, neînțelegînd cuvîntul, rămase foarte deconcertat.

— Știi ce spunea cineva, adineaori pe stradă? — destăinui Mini — : las' să ardă, că n-avem nevoie de teatru.

— Acela aprinde în gînd tot ce plănuim să construim.

— Oamenii zic că întîi avem nevoie de fabrici și de locuințe, și pe urmă de teatre! — observă zîmbind un lucrător care se apropiase și asculta convorbirea.

— Să ridicăm — zise Ioanide — fabrici și locuințe dar să le facem frumoase ca domul din Milano și ca palatul din Versailles. Coloanele uriașe, pilaștrii, cupolele înaltă sufletele și le dau avînt în munca diurnă,

O coloană inspiră gânduri mărețe ca și o pădure seculară ori ca o cataractă.

Băgînd de seamă că oamenii se strîng în jurul său, Ioanide tăcu. În ochii șagalnici Mini citise un îndemn să plece. De altfel Mini zise tare :

— Vă conduc pînă acasă, tovarășe arhitect.

— Dar Hagienuş unde este — căută cu ochii Ioanide.

Hagienuş dispăruse. De altfel, arhitectul socoti că făcuse o imprudență de a pomeni numele lui. Totuși, pe drum, mergînd alături de Mini, care mai scundă îl urma cu pași mari ca o fiică docilă, Ioanide spuse tare și rar, ca pentru sine :

— Thalestris !

— Cine este Thalestris, domnule arhitect ? — întrebă Mini, renunțînd la denomiția de „tovarăș” care, fără a dispăcea arhitectului, i se părea tardivă și nesinceră față de un om din generația sa.

— Thalestris, adorabilă Mini, este regina Amazoanelor ! — răspunse arhitectul.

Apoi tăcură amîndoi, Mini fiindcă nu înțelegea ce legătură era între Amazoane și arderea șantierului, iar Ioanide, fiind absorbit de mari reflecții. Toate gândurile lui erau pentru Mini, treceau pe sub copacii înmuguriți ai unei străzi pustii dintr-un parc și ar fi putut să-i destăinuie un singur gând din toate, printr-un cuvînt esențial. Totuși Ioanide nu îndrăznea. Mini era membră de partid și în această calitate responsabilă, succesiv, prin felurite instituții de care Ioanide habar n-avea. Acum, era factorul capital în serviciul cadrelor din întreprinderea de construcții care clădea teatrul. Ioanide dorea ca întreprinderea ce executa planuri dominate de concepția sa, să folosească vechi lucrători ai săi, care îi cunoșteau factura. Cum nu avea căderea să se amestece direct, bunele raporturi cu serviciul cadrelor erau de folos. Ioanide își închipuise la început o membră de partid ca o femeie intransigentă, solemnă și elocventă. Mini era suavitatea în persoană. Adevărat că Mini era vorbăreață, însă de nimicuri, pe care le spunea cu un rîs de cristale, totdeauna fiind discretă, alunecînd peste ceea ce nu trebuia pomenit și lăsînd capul în jos cu îngăduință la paradoxurile arhitectului. Oriunde găsea un telefon, Mini telefona, încruntîndu-se în chip încîntător din cauza preocupării, apoi izbucnind în rîs, deslegînd probleme grave de administrație, cu aparența de ușurătate a unei fetițe care sare pe deasupra coardei. Niciodată Mini nu refuza vreun serviciu și de a-i fi rugat-o să-și găsească ghiocel în toiul iernii, ar fi stat în meditație, apoi ar fi început să facă numere la telefon. Pentru acest motiv, Ioanide o numise „adorabila Mini”. De altfel arhitectul o luase drept secretară de cîțiva ani, înainte ca puterea grațioasă de conducere a Minei să se fi revelat în mod oficial și Mini păstrase acest post din stimă, deoarece Ioanide nu se putea descurca singur, avea oroare de telefon, nu se familiarizase cu noile instituții. Astfel, Ioanide, profesor la Institutul de arhitectură, academician și factor important la Institutul de proiectări, arăta în fiecare zi înainte de prînz hîrțiile pe care le primise iar Mini, la telefon, punea totul la cale, uneori în fața lui Ioanide care făcea semn cu mîna, dacă trebuie să răspundă afirmativ sau negativ la unele solicitări de a lua parte la ședințe și reuniuni. Arhitectul zărea pe fereastră pe Mini, venind absorbită de gânduri, mișcînd din buze, chibzuind probabil ce are de făcut, sau poate discutînd mental cu oamenii cu care avea de-a face. Impresia lui era că Mini nu mîncă niciodată, hrînindu-se cu aer prin simpla inspirație, căci toată ziua dădea de ea prin instituturile și șantierele pe care le frecventa. Dacă oferea Minei un biscuit și un pahar de vin dulce, Mini mîncea o jumătate de biscuit, bea trei sferturi din păhărelul de vin, apoi se ametea îndată,

împurpurându-se în umerii obrazilor, rizînd cu sughițuri și căpătînd fața unei școlărițe zglobii de șaisprezece ani. În aceste clipe de exultanță, profunditatea ochilor se accentua și totdeodată încercarea de a-și concentra privirile îi producea o încruntătură ce-i dădea aerul încîntător al unui copil îmbufnat. Prezența de spirit nu și-o pierdea deloc și Mini rezolva toate punctele de pe programul zilei cu o maturitate desăvîrșită.

La început, Ioanide nu-i dădu nici o importanță ca femeie, de altminteri venise la el ca domnișoară și se numea Mini Nicolopol. De la o vreme însă, cînd seara se întindea ostenit pe patul său, imaginea unei tinere cu ochii negri și fruntea delfinică, rizînd respectos și înroșindu-se în umerii obrazilor, începu să-l viziteze tot mai des. Ioanide închidea ochii cu plăcere și se lăsa în voia reveriei. Nu mai încăpea nici o îndoială că fata din visuri era Mini. Arhitectul se închipui cu cîteva decenii în urmă, liber, și trebui să admită că dacă ar fi întîlnit-o atunci așa cum era acum, s-ar fi îndrăgostit neapărat de ea. E curios că Ioanide imaginîndu-se mai tînăr, se vedea nu altfel decît cel de acum, cu gîndurile și experiența actuală și chiar cu fizionomia consolidată, sculpturală și focoasă a maturității. Drept unică concesiuie își acorda părul lung de altădată, totuși albit și acesta, cenușiu ca o perucă din secolul al XVIII-lea. Dragostea dintre Ioanide și Mini, cea din vis, începu astfel. Ioanide o întîlni pe Mini la șosea într-o duminică de mai (presupunea a fi cunoscut-o dinainte) și o întrebă ce caută.

— E o vreme admirabilă, domnule arhitect — zise Mini — am ieșit și eu ca gîndăceii, la soare.

Și rîse, făcîndu-și două gropițe în obraji, în vreme ce, în efortarea de a privi cît mai direct pe Ioanide, își produse două cute în mijlocul frunții, pe care Ioanide le găsi admirabile.

— Deși sînt un gîndac mai mare, am ieșit și eu tot pentru soare, — spuse Ioanide — Te supără dacă merg și eu alături de dumneata ?

— Dimpotrivă — rîse cu afecțiunea ei obișnuită Mini — o tovarășie ca a dumneavoastră e o plăcere intelectuală pe care n-o sperasem cînd am plecat de acasă.

De observat că, deși tînăr în imaginație, Ioanide nu permitea fetei din vis să-i vorbească decît respectos și aproape filial. Îi plăcea să aibă un ascendent asupra celuilalt și dacă o femeie l-ar fi cuprins de gît și i-ar fi spus la plural „vă iubesc“ sau „sărutați-mă“, i s-ar fi părut foarte normal.

— Atunci, domnișoară Mini — propuse Ioanide în închipuire — să mergem spre vila lui Minovici, dacă ai picioare bune.

— Am ! — îl asigură fragila, în aparență, Mini, care totuși mergea voinicește.

Pe urmă vorbiră de tot felul de nimicuri, în general făcînd fiecare confesiuni asupra preferințelor personale, apoi convorbirea alunecă asupra arhitecturii peisagistice. Mini întrebă pe arhitect dacă îi plăcea șoseaua așa cum se rectificase, ornată cu bănci turnate în beton. Ioanide o declară oribilă.

— Natura nu are peste tot — zise el — echivalența unei opere de artă și nu produce efecte emoționale. E necesar a găsi punctele ei sublime. Acolo unde sînt, în California cu păduri majestoase de sequoia sau în Asia cu munții conici atingînd cerul, omul aproape nu are nevoie a interveni. Stînca, de pildă, are în chip așa de evident aspect de pagodă, încît, din cîteva cioplituri în acest cristal natural uriaș, monumentul este revelat. În părțile aride ale globului, cum ar fi cîmpia bucureșteană, sublimitatea naturală trebuie obținută prin mijloace arhitecturale, adică simetrice. Copacii vor fi aliniați pe adîncimi mari și vor fi drepți și înalți ca niște co-

loane spre a combate impresia de bălărie dezordonată pe care o produc crîngurile locale. Aci trebuie să transporti stîncă în blocuri mari de piatră spre a o expune acolo unde e nevoie de bănci ori de arcuiri de triumf. Zidăria și tencuiala nu pot deștepta sentimentul de veșnicie. Apa are în aceste locuri tendința de iezătură. A consolida inundația nu-i artistic. Peisajul Deltii dezamăgește și e făgăduitor numai acolo unde se pare că mîna omului a sistematizat. Un lac rectangular de kilometri, un larg canal, în fine, ale cărui ape să fie sub comanda grădinarului, o fîntînă de fapt cu sute de jets-d'eau-uri pulverizate ar înșenina sufletele. Și despre pajiște avem o noțiune prea sălbatică. Un imăș între garduri e meschin. Am văzut la Florența, mi se pare, poate pe la Cascine, nu-mi aduc bine amînte, o peluză pătrată de o suprafață așa de mare încît fundurile erau invizibile, înconjurată pe trei laturi de păduri rărite de pini romani. Muzica lui Haendel nu mi s-a părut mai solemnă și mai clară. Dar fîntînile? Acestea sînt niște instrumente muzicale naturale, cu care trebuie să înfiorăm sufletele, să le dăm gînduri celeste. N-avem încă geniul apeductelor și al cascadelor. Un loc de recreație este mizerabil fără un concert de ape. Aș aduce acolo unde se poate, pe conductă, apă în fîntîni așezate la distanțe egale întinzîndu-se pe cîțiva kilometri și căzînd în țîșnituri arcuite în jgheaburi de piatră în care s-ar auzi forfota fluidelor cîntînd în tunete și clocote la picioarele statuilor încolonate la infinit pe deasupra jgheaburilor. Aș face o orchestră de cișmele orientale.

— Ce minunat ar fi, domnule arhitect — zise Mini cea închipuită — de ce nu construiești această cale cu procesiuni de cișmele ?

— Vezi dumneata, domnișoară Mini, că eu sînt considerat utopist ! — explică rîzînd Ioanide.

Arhitectul spuse acele cuvinte Miniei, pe cînd ședeau amîndoi pe o bancă în fața vilei Minovici și ascultau clinchetul aerian al clopoștelor cristalini cu cozi bătute de vînt. El luă o mîna a fetei, o întoarse și sărută prelung podul palmei. La atît se mărgini intimitatea sentimentală în această întîlnire visată. Altădată, Ioanide chemă pe Mini acasă la el să-i arate încăperile și operele de artă. E curios, că deși arhitectul se închipuia cu cel puțin douăzeci de ani înapoi, cînd nu avea casa în care locuia acum, el visa că primește pe Mini în ea. De data asta, după ce Mini fu plimbată peste tot, Ioanide o invită pe divanul cel mare din odaie cu scrinul negru de mai tirziu și așezîndu-se și el alături, după o lungă tăcere, îi luă mîna cu degete subțiri și delicate și începu să sărute fiecă deget, după care ceremonie, îi dădu drumul cu gingășie. Mini îl lăsa docilă, încruntîndu-se în felul ei suav și roșindu-se.

— Domnișoară Mini, — întrebă cu alt prilej Ioanide cu tonul cel mai simplu — de ce ești așa de fermecătoare ?

— Eu ? — se miră Mini, lăsînd ochii în jos de sfîiciune — dar nu sînt!

— Ești ! — decise arhitectul. — Mă întreb mereu, de unde îți vine acest farmec.

— Eu nu știu ! — răspuse fata ca și dezolată de a nu descoperi cauza. Dar, clipind cu pudoare, adăugă : — Mi-au mai spus și alții.

— Ți-au mai spus și alții ? Țresări cu oarecare îngrijorare Ioanide. — Vasăzică te iubesc și alții, ți-au făcut mărturisiri ?

— Nu — protestă Mini — am vrut să zic că mi-au spus prietenele... prietenii... fără vreo intenție.

— Ești fermecătoare, domnișoară Mini ! — confirmă încă o dată arhitectul.

Multă vreme după această sentință, Ioanide privi pe Mini în ochi, în timp ce îi ținea mâna stângă între palmele sale. Mini, aducându-și pupilele spre un focar unic, încerca să le coboare în jos, dar fie din respect, fie din afecțiune (Ioanide nu era lămurit asupra acestui punct) păstră încă privirile îndreptate spre ochii arhitectului. Acesta luă în cele din urmă mâna stângă a fetei, îi desfăcu delicat palma și ridicind-o în sus, o apropie de obrazul său, mingiindu-se cu ea. Mini nu se opuse, consimțind astfel tacit la acest gest de intimitate.

— Ascultă, domnișoară Mini — zise în altă reverie Ioanide — pot să îndrăznesc să-ți spun pur și simplu Mini ?

Mini rîse puțin, pîlpîind din pleoape și suferind în mod vizibil o năvală de singe pe sub pielița fină a obrazilor.

— Puteți să-mi spuneți !

— Mini ! — șopti atunci Ioanide, spre a proba suavitatea familiarității. — Mini !

— De fapt, — explică fata — acasă toți mă strigă Mizuchi.

— Mizuchi ! — repetă ca un ecou Ioanide.

— Îmi mai spun și Ludwig !

— Ludwig ! — dădu replica Ioanide.

— Nepoții — căci am așa tînără cum sînt, nepoți, mă chiamă Mininia, de la Emilia.

— Mininia ! — execută Ioanide cu voluptate noua melodie onomastică.

Nu s-ar explica asemenea vise, în jurul numelui Minei, dacă Ioanide nu le-ar fi auzit realmente de la tînăra soție a lui Cornel.

— Ludwig — zise într-o zi Ioanide Minei, bineînțeles în imaginație — uită-te bine în ochii mei și spune-mi drept.

— Ce ? — întrebă mirată Mini și cu acea curiozitate inocentă și supusă ce i se părea așa de adorabilă arhitectului.

— Presupune că un om de vîrsta mea, așa ca mine, te-ar iubi, că ți-ar cere să-l iubești, ce zici, l-ai iubi ?

Ioanide zicînd „de vîrsta mea“ deși în imaginație se presupunea tînăr, era obsedat de vîrsta lui de acum. Subconștientul lui trăda cazul său de conștiință, care era al unui om matur, mergînd spre bătrînețe, setos încă de a fi iubit.

— Ce zici, Ludwig ? — insistă Ioanide, văzînd că fata ezită.

— Eu cred că l-aș iubi ! — răspunse aceasta șoptit.

O dată (în reverie) Mini ședea alături de Ioanide, pe divan, citindu-i traducerea din rusește a unui articol de urbanistică pe care îl procurase anume pentru el. În timp ce asculta, Ioanide puțin aplecat înapoi, adulmeca mirosul părului ei cu reflexe fumurii, făcîndu-i o coamă de seraf în jurul capului. Nimic nu miroase mai frumos decît părul unei tinere fete, fu părerea arhitectului.

— Ce ziceți ? — ceru Mini părerea asupra articolului.

— Mizuchi ! — zise Ioanide, fără a lua în considerare întrebarea ei. — Îmi dai voie să te mîngîi o dată pe păr ?

Mini lăsă bărbia în piept, ca un copil prins în vinovăție, fără a spune nici da, nici nu. Luînd tăcerea drept aprobare, Ioanide întinse mâna dreaptă către creștetul capului fetei și-i netezi de două ori, ușor, părul. Cînd voi să ducă mâna și a treia oară, Mini își scutură capul și privind pe arhitect cu ochi galeși, rugători, zise :

— E tirziu, trebuie să plec. Miine vă aduc și al doilea articol tradus.

Ioanide închise ochii, voind parcă să prelungească, în gînd, o fericire, apoi se ridică și conduse pe fată pînă la ieșire.

După această întâmplare în fantezie, arhitectul visă următoarea scenă. Mini venise cu al doilea articol și întrebuse din ochi, așezată pe un fotoliu, dacă poate să înceapă lectura. Ioanide se plimba în sus și în jos prin cameră, aproape sumbru, apoi se opri deodată în fața Miniei și cu cea mai mare seriozitate, ca și când ar fi făcut un gest firesc, îngenunchie înaintea ei, apucându-i strins amîndouă mîinile, astfel încît foile dactilografiate se risipiră pe jos. Ioanide avea într-adevăr, și în starea de veghe, acest obicei perimat care surprindea pe femei și le intimida în chip plăcut.

— De ce faceți asta, domnule arhitect? — zise cu un reproș aproape duios, Mini.

— Ludwig — declară Ioanide hotărît, cașicind ar fi dat un ordin blînd însă fără replică — te iubesc!

Și spunînd aceste cuvinte, își lăsă capul în poalele Miniei. Aceasta îl privi tăcută, neștiind ce să facă, apoi mîngîie ușor și timid părul cărunt al lui Ioanide.

— Mizuchi — repetă arhitectul ceremonia — te iubesc!

— Rîdicați-vă, domnule arhitect! — imploră Mini.

Cum sta pe fotoliu, genunchiul unui picior îi alunecase pe sub rochie. Ioanide i-l sărută prin ciorapul fin, cu venerație, ca și cum ar fi sărutat-o pe frunte. Nimic nu era pentru el mai plin de delicii, în genere, decît a atinge cu buzele ciorapul deasupra genunchiului și, încă mai mult, acolo unde de sub rețeaua fină începe pielea moale și lustruită a pulpei. Însă încîntarea în asemenea gest nu-i venea din voluptate fizică, ci din sentimentul de pudoare pe care o față îl încearcă față de această atingere îndrăzneată și nemaiîncercată. Mini împinse ușor capul lui Ioanide, mai mult netezindu-i părul iar arhitectul îi trase rochia patern peste genunchi și ridicîndu-se brusc, întinse mîna Miniei și o ajută să se scoale de pe fotoliu.

— Du-te, — o îndemnă el — azi ți-am spus numai prostii. Cînd însă, Mini ajunsese la ușă, Ioanide o întrebă iarăși:

— Ludwig, spune-mi drept, mă iubești?

Mini își concentra ochii în direcția arhitectului, zîmbind de astă dată cu o nuanță de ștrengărie, repede convertită în timiditate și, lăsînd capul în jos, dădu a înțelege că da.

Ioanide nu merse niciodată mai departe cu imaginația în materie de sensualitate. Sentimentul ce-l stăpînea era al unei protecții pline de cele mai sublimate gînduri. În general, Ioanide, foarte întreprinzător față de femei, nu era posedat de lubricitate, nu lua parte la convorbiri deșănțate despre ele și trecea de la una la alta fără a uita pe cea dintîi, suferind cînd una din ele birfea pe cealaltă. Le iubea pe toate ca pe niște prietene și se arăta foarte surprins cînd una îi reproșa de a fi atent față de alta.

— Mini — zise în altă împrejurare Ioanide — vreau să-ți spun ceva ce nu se poate traduce în cuvinte. Stai colea.

Și arată Miniei un fotoliu în salonul cel mare (pe care în vis îl avea și ca om tînăr) lîngă marele șemineu. Apoi luă de pe pian o vioară la care cînta din cînd în cînd. O avea de pe cînd era elev în gimnaziu și era al său violon d'Ingres. Nu era un virtuoz, însă executa piesele cu o puritate remarcabilă, știind să scoată efecte patetice numai din dozarea sonorităților. Se plictisea repede și nu ducea pînă la capăt o bucată, preferînd să repete la infinit o frază, de fiecare dată cu o nuanță nouă. Avea aerul de a încerca instrumentul căutîndu-i toate ecourile și vibrațiile posibile. Se înflăcăra prin acest exercițiu de geometrie acustică în vederea planurilor sale arhitectonice și pentru coloanele dorice cînta din Bach iar pentru cele ionice din

Mozart. Dar ceea ce surprindea la Ioanide, era evidenta disproporție dintre personalitatea lui și actul muzical. Arhitectul avea o fizionomie și o ținută atât de profund originale, sugerînd o profesie strict intelectuală și punea atîta frenezie exactă spre a exprima ideii ce depășeau în chip vădit sfera muzicii, încît ascultătorul accidental rămînea copleșit de elocvența omului. Deci Ioanide invită pe Mini pe un fotoliu iar el se duse cu vioara spre mijlocul imensului salon, acolo unde știa că amplificarea sunetelor devenea vibrantă sau sfîșietoare. Apoi, încovoiindu-se sever asupra violinei, începu să cînte aria din sonata lui Tremais, alunecînd degetul spre a trece pe aceeași coardă de la do la nota la de sus cu o extremă prudență și emoție. În timp ce cînta, înainta pe nesimțite spre Mini, ca un actor care se îndreaptă spre rampă, către public. Cînd sîrși, era în picioare, solemn, lîngă fotoliul Miniei. Atunci făcînd o plecăciune, lăsă să-i scape ușor vioara și arcușul pe podea și cu mîinile prinse obrazii fetei, privind-o prelung în ochi. După aceea, retrăgîndu-și mîinile, își lipi un obraz de obrazul Miniei și stătu astfel cîțva timp în această sărutare a epidermelor. Mai mult, în acea zi, Ioanide nu-și îngădui. Într-o zi (bineînțeles în reverie) Ioanide vorbi astfel Miniei :

— Mizuchi, ai vrea să vii cu mine, să fii prietena mea ?

Arhitectul ar fi trebuit să spună, avînd în vedere că se considera tînăr și liber : „ai vrea să fii soția mea ?” Dar subconștientul lui îi atrăgea atenția că este căsătorit și cum Ioanide nu concepea să se despartă de doamna Ioanide, înlătură cuvintele clare.

— Ce găsiți la mine, domnule arhitect ? — răspundea modest, Mini.

— Dar ești un înger !

— Nu sînt un înger, dumneavoastră meritați mai mult.

— Mi-e teamă, dimpotrivă, Ludwig, că nu te-aș merita îndeajuns.

Mini rise discret, voind parcă a da să se înțeleagă că un om ca Ioanide nu trebuie contrazis. Acesta o strinse cu paternitate în brațe, o sărută întii pe frunte, apoi pe ochi, în fine lăsă capul mai jos spre a o săruta pe gură. Mini se feri pudic, totuși fără violență și buzele lui Ioanide căzură pe colțul gurii Miniei. Atingerea i se păru arhitectului sublimă.

— Ludwig — zise în altă reverie, Ioanide — te-a legănat cineva în brațe ?

— Cînd eram copil, da ! — spuse Mini.

— Închide, te rog, ochii, presupunînd că ești iarăși copil.

Mini, docilă, coborî pleoapele. Atunci Ioanide, petrecîndu-i o mîină pe sub umeri și alta pe sub încheieturile genunchilor, o ridică în brațe cu o ușurință extraordinară. Fața, surprinsă, deschise ochii și, de teama de a nu cădea, se prinse cu mîinile de gîtul lui Ioanide.

— De ce faceți asta, domnule arhitect ? — zise ea rugător dar și vrăjită.

— Taci, Mizuchi, nu întreba, tu ești lumina ochilor mei.

Și Ioanide purtă pe Mini de-a lungul salonului, apoi o depuse cu băgare de seamă pe fotoliu, sărutînd-o, drept încheiere, în creștetul capului, pe părul puțin sburlit.

Ioanide își dădea seama în aceste viziuni ceea ce se petrecea cu el. Se simțea iarăși nubil ca în tinerețe și trecea prin criza, cu totul cerebrală, a logodnei. Doamna Ioanide era de o vîrstă cu el și demisionase de la orice velenități pasionale. Avea părul complet alb, deși tuns în chip elegant, era sveltă, cu figura distinsă și încă ferită de crispațiile senilității. Rămăsese mondenă în purtări și sprintenă, însă față de Ioanide uza de limbajul și manierele unei prietene sau ale unei surori. Ioanide, dimpotrivă, se simțea

tinăr și mai vibrant sufletește ca oricând și ideea dragostei îl obseda. Probabil că pierderea celor doi copii ai săi, Tudorel și Pica, cu zece ani în urmă, redeșteptase în arhitect instinctul paternității. Visa, fără să-și dea seama clar, să aibă alți copii. De aci reveriile sale sublim erotice și matrimoniale.

— Ioanide — îi zicea doamna Ioanide, punându-i pe umăr o mână subțiratică, fină, împodobită cu două inele, — tu ești îndrăgostit.

— Madam Ioanide, mi-e teamă că da.

— Pot să te întreb de cine, Ioanide ?

— De Mini, scumpă prietenă.

— Bănuiam eu ceva. Fata e drăguță și cuminte. Dar, Ioanide, nu te-ai gândit oare ? Respectul pentru tine o poate fascina : trebuie s-o lași să se pronunțe în libertate. De altfel, pe tine femeile te-au iubit totdeauna.

— Ești gentilă ca deobicei, madam Ioanide ! Îți mulțumesc. Știi bine că iubirea mea pentru tine e așa de mare, încît mă tem că rămîne prea puțină pentru altele.

— Să fim prieteni, Ioanide. Tu trăiește-ți viața, fără să te preocupe de mine.

Astfel de cuvinte paradoxale îi spunea doamna Ioanide arhitectului, firește, în vis. Absolvit, Ioanide se simțea autorizat să continue a încerca iubirea Miniei. El observase că Mini suporta mîngîierile sale, cu o ușoară pudică rezistență, e adevărat. Nu făcuse, totuși, ea însăși nici un gest de corespundere.

— Ludwig — o întâmpină arhitectul — pentru ce nu mă săruți ?

— Dar... mi-e rușine !

— Sărută-mă, Ludwig !

— Lăsați-mă să mă obișnuiesc. Nu e deajuns că mă sărutați dumneavoastră ?

— Sărută-mă, Mizuchi !

Mini se apropia atunci sfios de Ioanide și atingea cu buzele ușurel obrazul acestuia.

— Mizuchi, de ce nu mă îmbrățișezi ?

— Nu îndrăznesc, domnule arhitect ! — răspundea parcă șăgalnic Mini, uitîndu-se puțin pieziș.

Ioanide îi lua singur brațele subțiri, dar bine șlefuite și le aducea în jurul gîtului său ; Mini atunci îl cuprindea de gît, fără a-l strînge prea tare iar Ioanide îi săruta aplecîndu-și puțin capul spre dreapta încheietura cîtului stîng.

Așa se petreceau lucrurile în reverie. Cînd însă ziua Ioanide întilnea pe Mini, nu-i dădea nici o importanță deosebită, nu simțea nimic mai mult decît obișnuita simpatie pentru o colaboratoare zeloasă. Și probabil, multă vreme totul ar fi rămas aci, dacă arhitectul nu ar fi descoperit ceva cu totul nebănuit. Într-o zi, un glas de femeie autoritar îl întrebă la telefon :

— Tovarășa Mini Cornel, mă rog, este acolo ?

— Nu este aici nici o tovarășa Mini Cornel ! — răspunse plictisit Ioanide.

— Cum se poate ? Știi că lucrează la acest număr !

— Nu ! — lămuri arhitectul — greșeală ! — aci lucrează domnișoara Mini Nicolopol.

Vocea se repezi să spună ceva, dar Ioanide închise brusc telefonul.

— Să trăiești ! — îl întâmpină pe stradă Gaittany, cu fața iluminată de cele mai insinuante zîmbete — te felicit !

— Pentru ce mă feliciți ? — se miră Ioanide.

— Domnule, ai la dumneata o fată delicioasă, doamna Cornel ! Ai făcut o alegere fericită !

Și Gaittany făcu de probă, un „ha, ha“, apoi îl multiplică în „ha, ha, ha“, în fine, emise o succesiune de „ha, ha“, executată cu artificiozitate ca după un portativ muzical.

— Domnule, n-am nici o doamnă Cornel. Am ca secretară pe Mini, Mini Nicolopol.

— Mini ! — confirmă Gaittany cu mișcări de confidență în ochi.

— E o confuzie la mijloc ! — spuse Ioanide.

Gaittany nu insistă și trecu la alte chestiuni. Dar Ioanide primi o scrisoare pentru „tov. Mini Cornel, la arhitectul Ioanide“.

— Cine-i această tovarășă Cornel ? — se irită Ioanide față de Mini, — mi se dau telefoane, m-a întrebat și Gaittany, uite am primit și o scrisoare.

Mini luă plicul, îl consideră puțin, apoi zise cu candoare :

— Eu sînt Mini Cornel, domnule arhitect !

— De unde pînă unde ? Ai două nume ?

— Nu ! M-am măritat !

O paloare se lăsă brusc pe fața lui Ioanide.

— Cum asta ? De ce te-ai măritat ? — reproșă cu absurditate Ioanide — Cînd ?

— Acum șase luni !

— Și mie de ce nu mi-ai spus, stimabilă doamnă ?

— N-am îndrăznit, am socotit că nu vă interesează.

— Foarte bine — fu de acord și Ioanide, însă într-un ton relativ brutal — de fapt nu mă interesează.

Și concedie în cea zi pe Mini aproape îndată după acest dialog. Cînd rămase singur, simți o sudoare rece la tîmple și o oboseală dureroasă. Merse în odaia cu divan și se întinse pe spate, șezînd astfel un timp nelimitat. O amărăciune copleșitoare îl invadea, fără a putea găsi vreo explicație serioasă a acestui fenomen. Mini se măritase, prea bine, și ce era cu asta ? Nu manifestase față de ea nici un interes, nu simțise cu adevărat nici o înclinare, fata nu făptuise deci nici o felonie. Atunci pentru ce ? Cînd Ioanide se mai liniști puțin, începu să priceapă ceea ce se petrecea cu sine. Era în mod înspăimîntător gelos, ceea ce însemna că iubea pe Mini. N-o iubise afirmativ, prin gesturi pozitive, dar îi interzisesese mental să fie îndrăgostită de altul. Cîtă vreme Mini era liberă, Ioanide putea să viseze egoist fără frica de a fi contrazis în iluziile sale. Acum cînd Mini se căsătorise, o simțea pe alt continent, toate gingășiile ei i se păreau minciuni, în cel mai bun caz, pioase, pentru că sufletul ei era prins aiurea. Însă iubirea, fiind contrazisă în imaginație, năvălea violentă în viața diurnă și arhitectul nu mai privi cu liniștea paternă de altădată pe mica Mizuchi. Umoarea sa neagră se dădu pe față cu întiiul prilej. O organizație solicitase pe Ioanide să țină o conferință publică despre „Arhitectura timpurilor noi“, fixîndu-i și data. Ioanide găsisse că nu era pregătit pentru o problemă așa de importantă și ceruse Miniei să comunice telefonic că nu putea face conferința decît cu două luni mai tîrziu. Deodată primi telefonic, chiar prin Mini, în prezența sa, rugămîntea de a nu uita că avea să țină conferința la data fixată. Ioanide se enervă :

— Dar țî-am spus să comunic că nu pot !

Mini lăsă în jos capul. E curios, constata arhitectul, cum Mini nu-și modificase prin căsătorie întru nimic aerul ingenuu de fată, pîrînd a nu cunoaște nici unul din aspectele inavuabile ale vieții.

— Ai comunicat sau n-ai comunicat ? — se răsti Ioanide neobișnuit de exasperat.

— Nu, domnule arhitect !

— De ce, stimabilă doamnă Mini Cor — nel ? — silabisi Ioanide, nu fără intenție răutăcioasă.

— Pentru că am socotit că este în interesul dumneavoastră să nu refuzați, mi-am inchipuit că reflectînd vă veți răzgîndi.

— Datoria dumatăle era să comunicîi întocmai hotărîrea mea, fără a mă epitropisi.

— Dar, domnule arhitect, situația în care mă aflu îmi interzice să fac lucruri ce sînt împotriva programelor de lucru alcătuite de autoritățile de sus.

— Aha ! — făcu Ioanide ironic, afectînd a vedea în Mini o ființă infernală. Apoi deodată bătu cu palma în masă, strigînd un „nu se poate“ fan-tezist, încît toate tocurile și creioanele zornăiră.

Atunci se petrecu ceva pe care Ioanide nu-l prevăzuse.

Buzele Miniei începură să tremure, pleoapele să clipească mărunț și deodată Mini izbucni într-un plîns cu sughituri, copilăresc, inestinguibil. Lacrămile i se rostogoleau pe obraji și pieptul tresărea în suspine adînci, neregulate.

— Nu sînt vinovată ! — se tînguia Mini — ștergîndu-și lacrimile cu mîinile, deoarece își pierduse batista.

Ioanide scoase de la piept batista sa albă și i-o întinse, iar Mini o luă fără a se lăsa rugată. Ochiul ei scăldați în lacrimi erau frumoși ca crinii și lalelele strălucind de stropi de apă după ploaie. Arhitectul, vrăjit și uitînd cu totul durerea Miniei, absorbit cum era de frumusețea spectacolului moral, își pusese capul în palme, stînd cu coatele rezemate de masa în care cu puțin înainte bătuse așa de violent și o privea pe Mini cu o plăcere imensă ; ar fi fost în stare să mai țipe o dată și să mai trîntească pumnul în masă, dacă ar fi fost convins că Mini ar fi început să plîngă din nou tot atît de tare.

— Mini... chemă el, apoi răzgîndindu-se : Doamnă Mini...

De fapt Ioanide ar fi voit să spună : „Mini, te iubesc“, dar își dădu seama că Mini care plîngea nu era Mini cea din vis și de aceea tăcu, nu fără a fi invadat de melancolie. Se ridică și luă mîna Miniei, ducînd-o spre gură. Întîi avu impulsunea, ca în vis, să desfacă palma tinerei femei și s-o lipească de obrazul său, pe urmă se mulțumi să depună o sărutare plină de respect pe deasupra degetelor.

— Am fost prea aspru cu dumneata — mărturisî el — te rog să mă ierți.

Arhitectul își destăinuî față de Mini dorința de a cunoaște pe soțul ei și aceasta veni într-o zi împreună cu Cornel. Se așezară amîndoi, foarte timizi, pe cite un fotoliu, uitîndu-se la Ioanide cu smerenie, ca la un episcop care urma să-i probezească, și să le dea binecuvîntarea. Cornel era un om între treizeci și cinci și patruzeci de ani, deci cu mult mai în vîrstă decît Mini, cu toate că părea încă tînăr. Avea fața puțin istovită și părul cam rar și calitatea sa de fost lucrător se revela în cumînțenia tuturor gesturilor sale. Incolo era corect îmbrăcat și folosea un limbaj cult, ireproșabil, însă fără nici o expresie neobișnuită. Din cînd în cînd, Cornel privea în ochii Miniei, cerîndu-i parcă aprobarea, socotînd-o în mod vădit superioară lui. Curios, Mini îl contempla, așa juvenilă cum era, aproape matern. Ioanide se simțea și sfîșiat sufletește și înduioșat. În tot cazul, apropierea dintre Cornel și Mini, asimilată cu fața viselor sale, i se arăta inacceptabilă și totuși posibilă din moment de Mini făcea impresia de a fi satisfăcută de soțul ei

și fericită. Ioanide vorbi cu Cornel numai chestiuni de construcții și constată că acesta pricepea ideile cele mai îndrăznețe și nu se alarma de paradoxurile sale. Nu mai puțin, se revelă un comunist convins și calm.

— Nici o dată nu voi turbura liniștea acestor tineri oameni! — decise Ioanide după ce închise ușa după ei.

Însă apoi, invadat de gânduri și sentimente latente, simți că era posedat de o dorință imperioasă pe care n-o încercase atunci când o știa pe Mini liberă, aceea de a-i mărturisi tare: „te iubesc“ după care confesiune, presupunea că se va liniști și purifica. Și totuși o astfel de declarație însemna a turbura pe Mini, a o pune într-o condiție nouă, aducătoare de situații neprevăzute, poate chiar penibile. De acum încolo, arhitectul trăi față de Mini o viață duplicată, una convențională și alta interioară și adesea, cuvintele unui mod invadau în celălalt, producând confuzie și nonsensuri.

— Ludwig! — zise, de pildă, distrat, Ioanide către Mini.

Aceasta se uită mirată la arhitect, surizind de a se auzi chemată cu un nume intim căzut în desuetudine. Ioanide se înroși:

— Ludwig van Beethoven, am vrut să zic — se rectifică el — îți place?

— Foarte mult! — răspunse Mini.

— Atunci ascultă! — spuse Ioanide. Și luînd vioara începu să cînte tema andante cantabile din *Sonata Kreutzer*. Curînd însă se blază și în loc să vină patetic spre Mini, cum făcuse în vis, aruncă vioara pe capacul pianului.

— De ce n-ați continuat? — regretă Mini — era foarte frumos.

Nu rareori Ioanide era distrat în convorbirile de lucru cu Mini și se plimba agitat în lungul și latul camerei cu miinile la spate și cu bărbia în piept. Mini îl credea absorbit în cine știe ce planuri mărețe, însă el era bîntuit de o idee fixă. Ar fi voit să vină drept și grav în fața Miniei, cum îi era obiceiul în general cu femeile, să îngenunche înaintea ei, serios și fără umilință ca și un Papă prosternat cu miinile împreunate înaintea altarului și să-i împărtășească simplu aceste cuvinte: „te iubesc“. Lucru ciudat. Ioanide nu îndrăznea să facă gestul, el, care în chip firesc, era lipsit de timiditate. Mini îi inspira cu înocența ei, un respect paralizant care o făcea intangibilă. Și cu toate astea, Mini vorbea, spre mirarea arhitectului, despre aspecte ale vieții ce dovedeau că nu se rușina deloc de experiența ei erotică. De pildă, spuse arhitectului că fusese foarte îndrăgostită înainte de a se căsători, definind fenomenul ca o criză prin care trecuse. Apoi repeta mereu că vrea să aibă copii, cît mai mulți, că nu concepe fericirea femeii fără copii. Mărturisi chiar că părinții ei fusese „prolifici“ (era cuvîntul ei) și că surorile și frații aveau multă progeneratură. Toate acestea arătau că Mini știe prea bine că copiii nu sint aduși de barză și revelau, în chip dureros pentru Ioanide, experiența ei sexuală. Și totuși Mini, în ciuda acestor gânduri îndrăznețe, rămînea nevinovată și mult mai pură decît o fată. Arhitectul, atît de cunoscător de femei, suferind de un fel de ușoară senzație de monotonie față de uniformitatea reacției femeilor în deobște în împrejurări asemănătoare, nu putea să-și închipuie cum sărută Mini cînd îmbrățișează, cu toată idila din vis cu o Mini imaginară. Gelozia față de Cornel scăzuse la zero cînd îi văzuse pe amîndoi alături, fiindcă nu-și putea reprezenta o scenă sentimentală între ei. Știa, oare, Cornel să-și lipească obrazul de obrazul Miniei, să îngenuncheze, să-i sărute podul palmei și fiecă deget în parte? Nu era exclus să știe, Ioanide însă nu vedea cu fantazia asemenea ipostază. Mini rămînea pentru el o inviolabilă, ingenuă și serafică și de aceea se învrtea

prin odaie, nervos, nefrăzând a cădea în genunchi, pentru că azi acest gest ar fi fost interpretat ca o violență sexuală.

Intr-o zi, Ioanide, exaltat, se hotărî s-o sărute neapărat pe Mini. Toată convorbirea decurse în acea întrevedere într-un chip incoherent și deslinat, fiindcă arhitectul prooroga mereu acțiunea și căuta să câștige timp cu vorbele.

— Prin urmare — zisese Mini către sfârșitul orei de lucru — voi face totul după lista pe care mi-am întocmit-o. Telefoanele le dau de la întreprindere. Nu vreau să vă mai rețin, sînteți obosit, domnule arhitect.

— Nu sînt obosit, grațioasă Mini (arhitectul luase obiceiul a vorbi așa în glumă, spre a evita și tutuirea, ce i se părea jignitoare pentru Cornel, dar și detestatul apelativ „doamnă“), sînt visător.

— Atunci vă las să visați.

— Vezi — adăugă Ioanide — că nu pot să visez singur, am nevoie de un complice.

Mini rîse, mărind ochii în chipul cel mai incîntător.

Arhitectul se întreba de multe ori dacă Mini nu bănuiește sentimentele lui față de ea și teoretic, cunoscînd femeile, nu avea nici o îndoială că Mini nu putea să le ignoreze. Dar o presupunere nu prețuiește cît certitudinea căpătată prin confesiune.

— Ah — zise Mini — mă supraestimați. Duc o viață așa de prozaică, cu ce pot ajuta eu visării unui om atît de mare ca dumneavoastră?

— Nu sînt mare! — protestă Ioanide — bucuros că convorbirea se prelungește cu motive dinafara birocratiei.

— Sînteți! — hotărî apăsat Mini. Și se ridică să plece.

— Stai puțin, ce te grăbești! — se alarmă Ioanide — Ești sigură că n-ai uitat nimic?

— Eu cred că nu! — se încruntă Mini din voința de a-și controla memoria. — Nu, n-am uitat nimic.

Ioanide suspină dezolat. Se simțea incapabil să încerce gestul proiectat.

— Afară e răcoare! — zise el — Ești subțire îmbrăcată. Vrei să chem o mașină să te ducă acasă?

— Oh, nu, domnule arhitect, nu mă duc acasă, mai am astăzi chestiuni de rezolvat.

— Păcat! spuse Ioanide.

Cuvîntul era aparent, fără sens, arhitectul își continuase meditațiile lui lăuntrice, voise să zică: „păcat că te duci, orice speranță e pierdută“. Mini tăcu, necutezînd nici să plece fără o autorizare hotărîită, nici să ia cuvîntul neîntrebată.

— Vino încoace! — o chemă Ioanide la o fereastră — Vezi ce nor mic s-a așezat în dreptul soarelui? Puțin fum și soarele s-a întunecat, întristînd toată priveliștea. Așa și noi, în plină vitalitate sîntem umbriți de un gînd obscur. Și Ioanide privi fix în ochi pe Mini. Aceasta îl contemplantă mută cu o mare duioșie, aproape maternă, nespunînd nimic. Multă vreme stătura astfel, fiecare bănuind gîndurile celuilalt, despărțiți ca într-un parloar de închisoare printr-o rețea. Ioanide ar fi putut să întindă mîna spre părul Miniei, s-o prindă puțin de plete, cum era obiceiul său, să-i apropie capul și s-o sărute. Cel puțin fizicește, prin surpriză, nu ar fi întîmpinat nici un obstacol. Și totuși nu îndrăznea să facă acest gest. Întunecat ca și soarele de pe cer, ridică mîna Miniei, pe care o strînse camaraderește, fără a o săruta și ordonă blind, comișînd o eroare intenționată:

— Du-te, domnișoară Mini!

Mini nu relevă incompatibilitatea denominației și ieși pe ușă ca și afectată de tristețea arhitectului.

— Oh! — zise Ioanide, după plecarea ei, plimbându-se prin cameră, — marile iubiri au fost acelea nesatisfăcute, pline de amărăciune. Dante n-a avut pe Beatrice, Petrarca a suspinat douăzeci de ani pentru Laura, Leopardi n-a cunoscut îmbrățișările Silviei. Pentru întâia dată încerc sfiala și durerea. Sînt oare bătrîn? Ori vreau imposibilul? Poeții cîntă, muzicanții compun simfonii în care își strigă dragostea, liniștindu-se. Dar eu, care sînt un simplu arhitect, cum pot să mă exprim? Aș înălța pentru Mini o catedrală mai măreață decît domnul din Colonia sau decît Sfîntul Paul din Londra, cu o clopotniță care să atingă norii, i-aș clădi un templu cu coloane așa de groase și înalte încît silueta lui să domine și să zdrobească un oraș, i-aș face un lac cu o mie de jocuri de ape care să cînte ca o muzică celestă, spunînd: Mini, Mini. Cine-mi va da mijloacele să ridic asemenea himere? Dau toată dreptatea Comitetului Central să ridă de mine. Și totuși vreau să cînt, vreau să cînt...

Și Ioanide luă vioara și cîntă, interminabil, pasajul grazioso din Tremais.

Intr-o zi Ioanide găsi pe Mini în birou, privind atent o foaie de hîrtie. Apropiindu-se de ea, rămase cu totul stînjedit și o roșeață de adolescent îi năvăli în față, fenomen neobișnuit pentru el, care fără să fie cinic, era de o stăpînire de sine decentă și ironică. Pe foaie smîngălise în seara precedentă, cu penița, fel de fel de inscripții și desene care priveau pe Mini. Scrisese de multe ori și în felurite caractere: Mini, Mizuohi, Ludwig. Tot soiul de cupole, turnuri, virfuri gotice, coloane, detalii de arhitectură monumentală împodobeau foaia. Într-un colț era proiectat un sanctuar ilimitat în gustul Renașterii, cu o navă centrală sprijinită pe pilaștri de piatră de o parte și alta. În fund, pe un altar înalt, ședea ca o madonă profană, o fată tină ră cu pletele risipite în aer, cerc eteric ca o coamă de pin, și care nu era cu totul nudă. O tunică plisată îi acoperea un sin și se cobora cu poalele pînă deasupra genunchilor mici. Un leu și o panteră se închinau pe labe în fața fetei, semn de bună seamă că fragilitatea biruie firile cele mai violente. Pe soclul statuii, Ioanide scrisese: Zeița Mizuchi. Arhitectul adora astfel discret pe Mini. Cînd ajunse lîngă birou, Ioanide smulse foaia vinovată, o făcu ghemotoc și o aruncă în coșul de hîrtii. Mini, puțin împurpurată, îl privea fără nici un reproș, cu îngăduință și cu o simpatie vibrantă în care însă arhitectul nu găsi nici o nuanță de erotism. Mini îl proteja mereu ca pe un copil capricios, însă nu-l iubea. Cel puțin, aceasta fu concluzia arhitectului. De aceea, înăsprindu-și glasul, intră brusc în ordinea de zi, cu aerul puțin posac al unui om căruia un indiscret i-a umblat prin hîrtii. Ioanide se contemplă, după plecarea Miniei, în oglindă, dîndu-și silința să dea asupra și un verdict cît mai obiectiv. Era oare bătrîn, displăcut femeilor? Cu greu ar fi putut să admită acest lucru. Ioanide era un om matur, fixat ca o statuie de bronz în punctul culminant al personalității sale. Dacă ai fi luat fotografiile ale lui de la alte vîrste, ai fi fost nevoit să constăți că ele nu semănau cu „Ioanide“. Astfel ne-am obișnuit cu o imagine a lui Caesar și dacă descoperim altele neconsonante, rămînem surprinși și dezorientați. Ioanide cel de acum avea ochii profunzi de gînduri și sentimente, glasul sonor ca un instrument bine pus la punct, o gesticulație liniștită, sigură de sine, chiar în ieșirile violente, pe care le dirija ca pe o parte furtunoasă de compoziție muzicală. Tot ce e stînjedit, nesigur, grotesc, citeodată, la tineri, era eliminat la el prin experiență. Ochii lui Ioanide fixați asupra femeilor nu erau nerușinați nici iscoditori, rugători ci posesivi, cu seninătate și atec-

ține. Lui Ioanide îi plăcea să mîngîie femeile și le netezea părul cu grijă cu care trăgea liniile cu tuș pe planșele sale. Nu suferea nici o rezistență, dar nu brutaliza. Prindea cu violență femeile, apropiindu-le de pieptul lui și după aceea, cu o atenție infinită, le supunea unor mîngîieri de părinte. Ioanide nu sedusese femeile, într-atît, răsfațat de ele, se obișnuise să le găsească sulețele pregătite pentru chemarea lui și, cînd deodată le strîngea în brațe, acelea erau surprinse nu de îndrăzneala ci de faptul că ceea ce visau să se întîmple, se petrecuse pe neașteptate. Nu, hotărît, Ioanide plăcea și rezerva Miniei se datora unui element inedit, neexperimentat încă de Ioanide și care se chema virtutea. Lui Ioanide îi repugna să violenteze și a întreprinde ceva neconsimțit față de Mini i se înfățișa în minte o purtare de canalie. Dacă pe răposata lui fiică, Pica, cineva ar fi silnicit-o în acest chip, arhitectul l-ar fi împușcat pe loc. Cu toate astea, Ioanide își zicea că virtutea e totdeauna mai slabă decît iubirea la femeie și că dacă ar fi făcut un act de curaj, sărutînd pe Mini, după aceea, încetul cu încetul, simpatia s-ar fi convertit în iubire. Dar tocmai acest lucru nu voise să-l făptuiască Ioanide, socotindu-l și mai odios. Aceasta era forma lui nouă de iubire, și suavă și amară. O iubea pe Mini cu sentimentele ei și fiindcă Mini iubea pe Cornel, Ioanide îl simpatiza și respecta și pe acesta. El adora acum fericirea Miniei și singurul egoism, pe care îl recunoștea leal, e că dorea să proclame generozitatea lui, să facă pe Mini să știe că o iubește în acel chip serafic, deși în sinea lui era încredințat că Mini, cu inteligența ei, pricepuse de mult acest lucru.

— Ascultă, Ioanide, — zise o dată madam Valsamaki-Farfara, intrînd în camera cu scrinul negru și văzînd pe arhitect absorbit în gînduri, mai mult visător și de o melancolie surprinzătoare — dumneata ești îndrăgostit !

— Totdeauna am fost îndrăgostit, madam Farfara !

— Asta știu eu prea bine — clipi cu pudoare doamna Valsamaki — vreau să zic : știu de cine ești îndrăgostit.

— De cine, madam Farfara ? — întrebă Ioanide cu o mirare jucată, ca un om convins că era vorba de o opinie extravagantă.

— De Mini, iubite domn.

Ioanide nu putu să-și disimuleze o uimire a ochilor și o crispație în colțul gurii lui romane.

— Cine ți-a spus asemenea basme, stimată prietenă ?

— Toată lumea știe, nu te mai preface, Ioanide ! — zîmbi îngăduitor madam Farfara.

— Cum vo să știe lumea lucruri pe care eu însumi nu le știu ?

— Se vede, iubite Ioanide !

— După ce se vede ? N-am făcut nimic reprobabil.

— Ioanide, nu spune prostii, cine zice că ai făcut ceva reprobabil ?

— N-am făcut nici un gest, nici o clipire, n-am scos nici o vorbă, din care să reiasă că Mini este pentru mine mai mult decît o secretară.

— Tocmai de aceea, Ioanide. Un om ca dumneata, în mod firesc, e incapabil să nu fie galant cu femeile, plin de atenție, șarmant în fine. Cu Mini te porți cu o insensibilitate nefirească, pari adormit. O respecti prea mult, cum n-ai făcut pînă acum, Ioanide, decît cu Elvira cînd era tînără, ți-e frică să arunci cel mai neînsemnat cuvînt riscat. E grav, Ioanide, ești îndrăgostit într-un mod îngrozitor.

Ioanide, apăsat așa de exact pe punctul dureros, căută să scape prin bruschetă.

— Fugi de aici, madam Farfara, cu psihologia dumitale. Nu, zău, că ai haz ! Fiindcă mă port rezervat ca o femeie, tragi niște concluzii absurde. Părerii de ale dumitale !

— Toată lumea, Ioanide, e convinsă că iubești pe Mini și te privește (madam Farfara căută puțin cuvîntul) cu emoție.

— Ascultă, madam Valsamaki, ca să iubești pe cineva trebuie să fie la mijloc oricum o rațiune plastică ori morală. Ce e Mini ? O fetișcană oarecare, de altfel și măritată, nici Venera, nici Elena Troiană, nici Minerva cea mințoasă. O fetiță simplă, îți spun. Ce vrei să mă intereseze la ea ?

— Aici este misterul dragostei. Are un nu știu ce care te-a vrăjit, Ioanide, o inocență și o dragălașenie pe care nu le-ai mai întîlnit. Nimeni nu iubește zeițele și statuile și dacă ar veni Venus în persoană nu i-ai arunca nici o privire. Mini are un nu știu ce.

Răscolit și descoperit atît de nemilos, Ioanide se înfurie :

— Lasă-mă în pace, madam Farfara, cu Mini a dumitale, am s-o dau afară !

— Te las, Ioanide, fiindcă acum tu ești puțin nefericit. Iar pe Mini să n-o gonești. Vei fi și mai nenorocit. Timpul desleagă totul. Toți te iubesc, Ioanide.

Și madam Farfara, scuturîndu-și părul său tuns și de un alb superb ca sculptat în marmură, ieși încet pe ușă făcînd arhitectului mici plecăciuni prietenoase din cap.

— Femeia asta e un demon ! — izbucni Ioanide cu ciudă și se trînti pe divan cu miinile sub cap.

Ajunși în poarta casei, în seara incendiului, Ioanide și Mini fură întîmpinați de Smărăndache, veșnicul purtător de știri și anecdote. Aștepta de o jumătate de oră voind cu orice chip să împărtășească arhitectului nou-tatea sa.

— Suflețel — zise el — a avut un fel de atac delirant și a leșinat. A ieșit acum două ceasuri în capul scării, strigînd : Săriți, reacțiunea ! Apoi a picat jos fără cunoștință. L-au dus la spital la Parhon cu Salvarea. Merg eu mai tîrziu să văd cum este. Doctorul primar mi-e prieten.

— Bietul Suflețel ! — îl cîină Ioanide — Se vede că arderea teatrului meu i-a produs, prin dogoare de la distanță — o turburare psihică.

— Are halucinații — continuă Smărăndache, fantazînd. — Se zice că vede fantomele reacțiunii urmărindu-l.

Ioanide nu bănuia cit adevăr se cuprinde în cele ce spusese în glumă. Nimeni nu știa deocamdată ce se petrecuse cu Suflețel, toată lumea cunoscîndu-l fricos ca un iepure, socoti că avusese o criză nervoasă, din teama de a nu fi prădat, deoarece toți pretindeau că adunase comori inestimabile. Lucrurile se petrecuse în fond astfel : Cu puțin înainte de izbucnirea cu flăcări a incendiului de pe șantierul teatrului, un om cu furuîncule pe obraz, cu bărbuță de preot și manta de doc, bătu în ușa apartamentului lui Suflețel, care acum locuia într-un bloc impunător pe strada Scaunelor. Suflețel, care la acea oră își făcea siesta în cămașă țărănească, ieși personal la ușă cu o carte germană în mîna și cu părul vilvoi.

— Vă rog să mă primiți — zise necunoscutul. — Am să vă comunic ceva important.

Și fără să mai aștepte consimțămîntul lui Suflețel, aproape împingîndu-l, intră în vestibul și de acolo, după o scurtă ochire, deadreptul în odaia de lucru a clasicistului, înțesată de cărți așezate în rafturi de jur împrejurul pereților. Străinul, în așteptarea lui Suflețel, care venea mai greu pe urma-i fiindcă se îmbrăca cu un pardesiu peste cămașă, luă de pe masă un volum

ce conținea traducerea în franțuzește a unei părți din *Capitalul* lui Karl Marx.

— Minunat ! — se simți dator să exclame Suflețel, despre celebra operă.

Străinul însă aruncă volumul la loc pe masa pe al cărei colț se așeză molatic, lăsându-și un picior să-i spînzure în aer. Suflețel tresări la această scenă, solicitat de o imagine veche asemănătoare.

— Știi cine sînt eu ? — întrebă omul furunculos și cu barbă, zîmbind cu o ironie molatecă.

— Nu, — se bilbîi Suflețel.

— Sînt Gavrilcea !

La aceste cuvinte, Suflețel se făcu alb ca varul și zîmbi prostește, întocmai cum ar zîmbi oricine, dacă cineva s-ar prezenta ca umbra lui Hamlet. Gavrilcea, unul din conducătorii teribili ai Mișcării cu zece ani în urmă, părea cu totul înecat în uitarea istoriei. Multă vreme nu se mai auzi nimic despre el, apoi apăru în fața tribunalului. Se dovedi că fusese lăsat în țară de organizațiile de spionaj occidentale spre a pune la cale o rezistență și a se strecura în organismul de stat. Legăturile lui strînse erau acum cu lumea lui Hangerliu, cîta fugise în străinătate. Gavrilcea fu condamnat la muncă silnică pe viață, apărînd, lucru ciudat, și de astă dată, ca un personaj fără acțiune directă, mereu presupus complice, niciodată agent direct. Nici o hirtie emanînd de la el nu fusese descoperită. Mai tîrziu, în cerul Gaittany-Ioanide se auzi că Gavrilcea evadase și fugise în străinătate. Zvonul se confirmă atunci cînd Gavrilcea în persoană, pe un ton decis, dar și dulceag, vorbi la un post de radio al emigrației în numele Romîniei creștine și romane. Terminologia sa era echivocă, nu reeșea clar dacă romîni sînt ortodoxi sau catolici, semn că voia să dea speranțe Vaticanului. Se mai spunea că se recăsătorise cu o spaniolă franchistă și că el, rămînînd ortodox, își botezase copilul catolic. Monseniorul prinț de Băleanu, cu toată oroarea lui înăscută pentru banditism, nu se putu reține de a nu ridica ochii la cer cu recunoștință.

— *Le pauvre petit au moins* — ar fi zis — *est sauvé. Dieu soit loué !* *)

Cum apăruse acum deodată în țară, în fața lui Suflețel ? Lucrul se va vedea mai tîrziu. Esențial este că Gavrilcea așezat pe colțul mesei, făcu lui Suflețel această notificare :

— Dă-mi douăzeci de mii de lei în mărunțiș !

Lui Suflețel nu-i trecu prin minte o secundă să contrazică acest ordin. Mîinile îi tremurau de febrilitate. Se căută la piet, se zbućiumă în zadar, căci era în cămașă și n-avea acolo portofoliul. Căută prin sertare, în fine trase un pachet de bancnote, din care scoase douăzeci de bucăți. Gavrilcea le numără tacticos și cu un anume humor de calm, le indoi și le strecură în buzunar. După aceea, roti iarăși ochii prin cameră, căutînd oeva parcă cunoscut. În cele din urmă, îl descoperi. De fotoliul de stejar al lui Suflețel din fața mesei de scris, sta rezemat faimosul său baston, deși rostul lui

*) Cel puțin bietul micuț e salvat. Domnul fie lăudat.

n-ar fi fost acolo. Îți făcea impresia că Suflețel are o infirmitate la mers și se slujește de baston prin casă spre a-și ușura deambulația. Gavrilcea îndreptă un deget spre baston și zise :

— Dă-l incoace!

— Ce ? — întrebă zăpăcit Suflețel.

— Bastonul.

Sudori reci începuse să protubereze vizibil fața lui Suflețel asemeni unui om care stă în ploaie. Cu mâinile șovăitoare luă bastonul și-l întinse lui Gavrilcea. Acesta îl scutură puțin și zimbi ironic auzind un zornăit ieșind din tija lui. Apoi începu să deșurubeze cu atenție minerul pe care îl depuse pe masă. După aceea întoarse bastonul cu vârful în sus, scuturându-l în palmă. Boabe multicolore, verzi, rubinii, opaline, cristaline de pietre prețioase începură să gilgie în mina lui Gavrilcea. Acesta examinează grijuliu ca un bijutier pietrele, alege dintre ele, expert, câteva, apoi restul îl răsturnă în țeava bastonului, înșurubind mânerul. Pietrele le puse într-un plic pe care îl luă de pe birou, lipindu-l și-l băgă într-un buzunăraș de sus al hainei lui de doc.

— Poftim ! — se adresă îndatoritor Gavrilcea către clasicist, întinzându-i bastonul.

Acesta îl apucă repede și-l vîri pieziș într-un raft, pe deasupra cărților.

— Vezi asta ? — continuă Gavrilcea, scoțind un revolver mic, plat, de o formă curioasă, în tot cazul nemai văzută de Suflețel. — Dacă scoți un cuvînt, te vom executa. Jos trădătorii !

Suflețel se clătină, aproape inconștient. Gavrilcea sări jos de pe masă, își potrivi haina și-și revizui cu palmele buzunarele, bătîndu-le pe deasupra. Apoi se îndreptă fără precipitație spre ieșire, urmat de nenorocitul Suflețel. În ușă, Gavrilcea salută cu mîna amical pe clasicist, executînd chiar o mică reverență, după care cobori pe scară, evîfînd ascensorul. Suflețel ședea la etajul II și pașii vizitatorului neplăcut făceau în golul scării un ecou teribil. Cînd ultimul pas se pierdu în zgomotul străzii, clasicistul, mai privind o dată din capul scării spre a se asigura că fantoma plecase, apucat de o spaimă tardivă, incoercibilă, începu să țipe :

— Săriți ! Fasciștii, Imperialiștii !

Și căzu pos leșinat. Aci îl găsi la întoarcere Aurora, care lucra după amiază la U.F.D.R. (numele prescurtat al Uniunii Femeilor Democrate Romine).

Smărăndache plecă să poarte vestea cu inflorituri și în altă parte. Ioanide rugă pe Mini să vină puțin sus spre a-i pune pe hîrtie unele scurte sfaturi pentru Cornel cu privire la degajarea cît mai grabnică a șantierului de materialele carbonizate. Cerul era încă roșu-violaceu de flăcări.

— Curios — observă Ioanide — un foc de scînduri și grinzi se stinge mai repede. Am impresia că s-a turnat o substanță inflamabilă persistentă în colțurile șantierului, care arde singură și după carbonizarea lemnului, producînd un fel de plesnituri.

— Poate că Talaleu are dreptate, trebuie să fie o mîină străină. Responsabilitatea soțului meu e mare, cu toate că n-are nici o vină, și a atras atenția la timp.

Și Mini se întristă puțin.

— Du-te, fetița mea, — zise Ioanide (uza și de această manieră paternă spre a fi familiar, fără intimitate), — ești oboșită. Cornel n-are nici o culpă și nu i se va întîmpla nimic. Teatrul va fi ridicat la termenul hotărît.

Mini plecă și Ioanide, deschizînd geamul, o urmări cu sufletul aprins de o emoție pe care o încercase rar în viață.

— Mizuchi ! — strigă el de la geam pe Mini.

Aceasta, din dreptul porții, auzind vag un nume familiar, se întoarce spre Ioanide. Arhitectul coborî glasul și zise stins și profund de departe, făcînd un semn prietenesc cu mîna :

— ...te iubesc !

Mini nu înțelese cuvintele lui Ioanide, crezînd că acesta îi face doar un salut cu mina. Rîzînd copilărește și blajin, răspunse printr-o aplecare a capului presupusului salut al arhitectului și se depărtă. Ioanide mai spuse încă o dată, de astă dată numai pentru sine, închizînd geamul :

— Te iubesc !

Pe cer pîlpîia încă roșăța bătînd în violaceu a incendiului.

Continuare în numărul viitor

GLASURI

*De unde vin ? De unde se coboară
În mine nălucirea lor adincă ?
Vor fi rămas din vremi de-odinioară ?
Se smulg din vremea ne-implinită încă ?*

*Cîte tăceri s-or fi topit în ele
Că sînt atît de limpezi și de pline !
Făcute-s pentru-nalte bolți senine,
S-alunece pe lungi priviri de stele.*

*Din stele chiar vor fi venind ! Sau, poate,
Vreun băștinaș din alte lumi străbate,
Cercetător, atît amar de drum
Și la fereastra minții mele bate
Cu-o mîină străvezie ca un șum...*

*O, glasuri care m-ați ales popas,
Cînd n-oi mai fi nici eu decît un glas
Mă veți lua pe calea de apoi
Prin vămile văzduhului cu voi
Sau mă veți părăsi în drum, stingher,
Uitat, pierdut în vreun străin ungher
Al cosmosului fără jos și sus,
La fel cu-atîtea glasuri ce s-au dus ?*

O, CÎTE LUCRURI

*O, cîte lucruri au rămas nespuse,
Vechi juvaeruri risipite-n drum !
De unde să le mai adun acum,
În drum pierdute, pe vecie duse ?*

*M-așteaptă poate altele în cale
Dar viața merge repede la vale
Și vremea tot mai iute se prăvale.*

*In evu-n care-antice manuscripte
S-adăposteau prin chinovii și cripte
Monahii scribi tot așteptînd să vie
De prin meleaguri arăbești hîrtie
Rădeau vechi pergamente cu-o custură
Și copiau pe ele din scriptură ;
Nu scrijălau adînc, să nu le strice,
Și-așa sub psalmi trăiau gîndiri antice.*

*Mi-i sufletul ca unul din aceste
Ciudate manuscripte palimpseste ;
Șterg scrisul proaspăt și deodată iese
Alt scris, cu slove ciunte, ne-nțelese.*

*O, dac-aș isbuti să le descurc,
La vechile izvoare să mă urc,
Poate-aș găsi-n adîncul lor pitite
Acele lucruri ce n-au fost rostite !*

SPUN CĂLĂTORII

*Spun călătorii vechi că este-un loc
Departa-n Etiopia toridă
Cu șesuri de nisip și munți de cridă,
Pe unde-i sgriptorul din basme, Roc.*

*Miasme se tîrăsc prin văgăuni
Ca niște șerpi lihniți de-atîta vară.
Trăiau demult pe-acolo căpcăuni
Cu gura-n piept și ochii subsuoară,*

*Dar au pierit. Apoi, doar Ahasver
A străbătut cîndva cîmpia arsă
Și urma încălțării lui de fier
Pe-o lespede s-a-ntipărit, neștearsă.*

*Pe unde-o fi călătorind acum ?
De el nimic demult nu se mai știe.
Și-o fi găsit prin altă lume drum,
În vreo planetă moartă și pustie.*

APLEC URECHEA

*Aplec urechea-n mine și ascult
Popoare care au murit demult,
Nelămurite neamuri, vechi de tot,
De care nu știa nici Herodot.*

*Un grai pe care nimeni nu-l cunoaște
Din nou în amintirea mea se naște ;
Il știu temeinic și-l vorbesc deschis
Cu frați străvechi pe care-i văd în vis.
Cred că vestigii de-ale lor mai sînt
In mine ca-ntr-o hrubă în pămînt.
Cîndva din adîncime le voi scoate
Și-am să le spun cu de-amănuntul toate ;
La fel cu ei le-oi trece mai departe
In alte inimi, să nu aibă moarte !*

AMURG LA HISTRIA

*Ruinele au prins culoarea vieții,
Parcă tresar sub purpura pudrată ;
Un puș de foc le-a mai atins odată
Sau flori de foc le azvîrle-n suliți geții ?*

*Un chiot de asalt e-n zarea ceții
Și parcă vezi în iarba sîngerată
Incremenit măcelul de-altădată.
Lebede-n cîrd și-au scuturat nămeții.*

*Peste Sinoe au trecut cocorii
Cu chiot lung și nu năvălitorii
Spre Istros cu sarmatice zavistii.*

*Mari lebede au nins pe Duingi
Să troienească tot ce auzi.
Și ce văzu și-a scris Ovidiu-n Tristii*

ÎN TERMELE HISTRIEI

*Arhonții histrioși în terme-și spală
Puhave sau sleite trupuri moi,
În tepidarium lenevind stau goi
Și lapădă din cărnuri nădușală.*

*Intre pilaștri și în loji, în sală,
Vorbînd, se ung cu parfumat oloi,
Iși plimbă moale splinul cîte doi,
Pe mozaicul scump, cu talpa goală.*

*Praefurnium sub ei încinge dale,
Dar nu pe hipocaust, pe vulcan
Iși plimbă timpul albele sandale.*

*Sînt orbi arhonții ? Largul dobrogean
E-un val de goși ce vin și or să spele
Tot cuibul histriot și alba piele.*

OENOCHOE

*Vas ionian din pontică cetate!
Din stratul răscolit te-am scos tăcînd,
Dar auzeam cum se întinde-n gînd
Vintreau la trîremă și se zbate.*

*Te aducea din insuli legănate
De undele egeice, jucînd
Să te găsesc la Histria, zăcînd
Fecioară-n lut vrăjită de Hecate.*

*Angoba ți s-a șters, ți-e pansa spartă,
Roz-pală ți-e argila, trup de fată;
Ca Venus fără braț, pierduși o toartă.*

*Cînd năvăli barbarul got, te prinse
Sorbînd sălbatec buza trilobată
Și te zvîrli cînd setea i se stinse.*

EA ȘI PLANETA MARTE

*E megieșa noastră acum planeta Marte,
Nici cînd trecînd prin spații n-a fost așa aproape.
O soarbe rîna rece din ochi de telescoape;
Un calcul astronomic ne desparte.*

*Dacă o voi așterne pe-o pagină de carte,
Sau deșirîndu-i toată beteala argintie,
In palmele întinse părere o să fie;
Un calcul astronomic ne desparte.*

*De e tărîm de viață, ori de-i tărîm de moarte,
Cercetătoare, mintea umană o urmează;
Cînd ne-or ajunge solii răspunsului pe-o rază?
Un calcul astronomic ne desparte.*

*Eu, ca un astrolatru iar te ador și iar te
Urmez în cerul vieții, izvor de strălucire!
Dar chipul tău s-arată mai palid, mai subțire;
Un calcul astronomic ne desparte.*

*Tu, mai îndepărtată decît planeta Marte,
Treceai așa aproape jucîndu-ți păru-n valuri,
Iubirea mea ascunsă după lactee voaluri;
Un calcul astronomic ne desparte.*

*Vei mai luci vreodată ieșind din neguri sparte,
De cînd în amintire dorința te urmează?
Iți vei trimite solii iubirii iar pe-o rază?
Ce calcul astronomic ne desparte?*

RIME ÎN CAP DE VERS

*Zăpezile nescrise ca paginile albe,
Pădurile spălate de vîntul primăverii,
Livezile cu spuma care vestește rodul
Și gurile corole cu diamant de rouă,*

*Cocorii în triumghiul întoarcerii dorite,
Albastrul cer al nopții cu poleiri astrale
Sau norii albe pinze la visurile lumii
Sau soarele ce-mpușcă cu-atomii lui de aur,*

*Iubirea care-n versuri e-atît de rar cîntată,
Ori vîntul care cîntă pe coardele pădurii,
Lucirea argintie a lacului sub lună,
Pămîntul larg ce poartă întreaga noastră viață.*

*Cu versul să le măsur, adîncul, depărtarea,
Pe struna care-o trage din inimă poetul.
Și ghersul să-mi adaug rapsozilor din veacuri
Cînd luna hidromelul de raze își revarsă ?*

*Un glas zvonind în cuget astfel îmi dă povață :
Nu pierde vremea, prinde baltagul de cuvinte,
Un pas de face moartea lovește-i hîrca oarbă,
Din verde plai întoarce-al ei pas de pustiire !*

PĂPUȘI DE CEARĂ

*Cum vă urăsc, păpuși de ceară!
Hidos panopticum modern.
E vaer? Vînt? Tumult pe-afară?
Zimbește zîmbitor infern.*

*In echilibru-i mort, pupila
Inregistrează oșilind.
Au fost cîndva revolta, mila
Priviri ce-n lacrimă se-aprind?*

*Momîia stă lîngă momîie
Și bonz surîde lîngă bonz
Sub masca rece și gălbuie.
Iar boț de pap se cheamă bronz.*

*Ingrozitoare măști de ceară,
Mă urmăriți în zi și-n vis.
Și iarăși vă revăd și iară.
Panopticumul nu e-nchis.*

*Vai, lent i-amurgul panoramei!
Și totuși toți vor curge-n foc:
Valetul, Riga, chipul Damei
Și alte triste fețe-n joc...*

NINA CASSIAN

AM VĂZUT MĂRI

*Am văzut mări din care soarele răsărea
și mări în care soarele-apunea
și pretutindeni m-a-nțîmpinat corabia ta, dragoste!*

*Pe-ntregul pămînt purtat de-o mîndă nevăzută
în plasa subțire-a meridianelor și paralelelor,
am recunoscut fructele tale, fecundă iubire!*

*Mi-e gura podidită de săruturi, mi-e trupul
drapat în somptuosul vestmînt al îmbrățișărilor,
mi-e inima plină de-ncredere-n voi, oameni și stele!*

CU OCHII ÎNCHIȘI

— Cine îmi umple de oști toată zarea?
— Vîntul, iubitule, vîntul și marea...

— Cine în giulgiu de foc mă-nfășoară?
— Soarele, aprigul soare de vară...

— Cine îmi susură-n păr și-n pleoape?
— Umblă nisipul viclean să te-ngroape...

— Plînge o față pe umărul meu...
— Eu sînt, iubitule, eu...

PE AHUN

În dreapta mea — bătrînul Caucaz.
In stînga — marea: un imens topaz.

Vedeam omăt; și-n vale, palmieri,
Și mă uimea, între pămînt și cer,

Stihia apei și stihia pietrii
Coexistînd pe zeci de kilometri.

Eu stam în vîrf de munte, pe cetate,
Și totul murmura: singurătate...

...Cînd, un vapor minuscul, foarte jos,
Îi sparse mării luciul ei frumos

Și spre zăpezile din dreapta, iată,
Suia, cu ranițe-n spinări, o ceată —

Ațiția oameni, în mișcare suplă
Cutoreau a lumii față dublă

Că-ncremeniți priveau și munți și mări,
Vechi martori ai acestor încercări.

UN PUNCT DE VEDERE NEȘTIINȚIFIC

Aveam cu noi un botanist,
un om tăcut, cu capul trist,
care, la Yalta și Suhumi,
a rupt din frumusețea lumii
cîte-o corolă, cîte-un fir,
minuscule minuni subțiri,
strivindu-le-ntre pagini harul
și-mpodobindu-și, deci, ierbarul...

...Să fi presat în reci înfolii
petala fragedei magnolii,
eu n-aș fi îndrăznit... Și-așa,
muri curînd în fața mea;
și rugini albeața-i vie
și se făcu portocalie
și îmi rămase-atita doar:
cotorul veșted din pahar.

IMPOSTURĂ

*Ne podidise vîntul ; curgea din zare-n zare
 Și-și arunca puhoiul sălbatic spre zenit ;
 Copacii, plini de spaimă, păreau că cer iertare.
 Eram atît de firavi în parcul răzvrătit
 Incît simțeam nevoia să devenim romantici,
 Să facem față-acestei mărețe inscenări.
 Eram atît de singuri sub arborii gigantici,
 Inebunite păsări ni se zbăteau în păr.
 Ne prinse remușcarea că stam așa, degeaba,
 Cu inima căruntă, severă, de prisos,
 În timp ce, răscolită, bătea în maluri apa,
 În timp ce era totul patetic de frumos...*

*Ne-am sărutat atuncea cu buzele stingace,
 Cu mimica iubirii știută pe de rost...
 Curgea în ceruri vîntul, se mistuiau copacii,
 Și ne gîndeam departe — la ceea ce-ar fi fost...*

SPAIMA

*Iepurele mic și prins cu mîna
 De pe cîmpul plin de mărăcini,
 Socotesc că nu-mplinise luna ;
 O ureche-i tremura puțin
 Și privea, sălbatic și străin,
 Singur doar cu spaima lui, străbuna.*

*Surd la orice glasuri și momeli,
 Răspindea atîta spaimă-n jur
 Incît stam și nu-ncercam de fel
 Să ating măruntul creștet sur,
 Incît stam și nu puteam să-ndur
 Spaima care izvoara din el.*

*Nici n-a apucat să-i treacă frica.
 Noaptea, l-a mîncat pe-ascuns pisica.*

FIȘĂ

*Ne-nregistrează toamna printre acei iubiți
 Care vorbesc prea tare sub teii sărăciți,*

*Și nu se țin de mină și calcă sigur foarte
 Pe frunzele lovite de soare și de moarte.*

„Priviți-i, spune toamna. Nu se iubesc deloc.
Mi-e milă de aceste perechi fără noroc.“

Și-n timp ce, cruți și teferi, zîmbim sub luna nouă,
Sărutul se sleiește pe buzele-amîndouă.

REMINISCENȚE

Sînt unele nopți cînd pereții învie
și se desfac încet spre feerie :

totu-i albastru, străveziu și ușor
ca în inima unui izvor ;

ferestrele tremură ; culorile-s ude ;
sclipește o piatră, și sclipătul ei se aude...

„O, de-ar dura visul acesta...“ îmi spun.
Tainic și molcom, durerile mele apun.

Îfi mulțumesc, copilărie, că mai apari
în noaptea și-n somnul nostru de oameni mari.

CASA LUI CEHOV

Eram la Yalta. Beam un filtru rar.
Mă amețeau în seară chiparoșii,
Esența mării, vastul ei pahar
In care ard felii de lună, roșii...

...Dar inima mi-a izbucnit deodată
Intr-o ciudată, ne-mpăcată jale.
Atunci, cînd, ca un oaspe-nîrziat,
Am pus picioru-n pragul casei tale.

Veneam firziu, atîta de firziu,
La scriitorul Cehov și la patul
Rămas curat și simplu și pustiu,
Așa cum l-a lăsat de mult plecatul.

*Cu lacrimi stam, ștergîndu-le-n zadar,
Lîngă mantaua lungă, lîngă trusă,
Și lîngă cunoscuții ochelari,
Și lîngă scrisul fin, în slovă rusă.*

*Și mă durea că nu te-am cunoscut
Mai mult, Antoșa, nu numai din carte ;
Că trebuie să-ți fiu un oaspe mut,
Că nu mă-auzi, din slavă și din moarte...*

*Plîngeam și nu puteam să mă ascund
Și mă plecam cu o durere vie
Pe fiecare tainic amănunt
Ce-n seară ațîpea, și-n Modestie...*

REGINA LACULUI MAELAR

ÎNSEMNĂRI DE CĂLĂTORIE

Iată-ne ajunși la Sasnitz, ultima localitate germană. E o gară portuară mică, aproape pustie, unde totul pare toropit de plictiseală. La câțiva metri depărtare se află Baltica. În timp ce ni se controlează pașapoartele iar funcționarii vamali își îndeplinesc cu o absentă politețe însărcinările, ascultăm foșnetul rece al mării. Se vede de aici, acostat la chei, vaporul alb, cu punți înalte, pe care vom trece în Suedia.

Odată cu noi urcă pe ferryboat un grup de tineri suedezi care au traversat marea într-o excursie pînă la țărnuț german și care fac acum calea întoarsă. Au o înfățișare extravagantă și după cite am înțeles fac parte dintr-un grup sportiv. Cei mai mulți n-au cincisprezece ani. Unii n-au decît doisprezecé, dar și aceștia fac tot ce le stă în putință pentru a simula un aier matur. Și din ținuta vestimentară, insolită, dar mai ales din conduita lor, se poate deduce îndată că au făcut aproape totul și în pripă pentru a-și irosi copilăria. În această excursie, tinerii băiețași sportivi umblă în pantaloni lungi, poartă gulere înalte, lavalieri, iar fetițele, rujate toate, fumează alături de băieți țigară după țigară, cu o pasiune pe cît de precoce pe atît de rebarbativă. Sînt mulți și de cum s-au urcat au invadat cu strigăte toate ungherele, acaparînd mesele de pe puntea închisă, cele din restaurant, cît și pe celelalte care au rămas în saloane, fără pic de stinghereală. De îndată ce s-au așezat au scos din buzunare cărți de joc și s-au lansat repede, cu o adultă și vicioasă frenezie, în interminabile partizi de poker. Abilitatea cu care mînuiesc cărțile mărturisește despre un îndelung și consumat exercițiu. În vecinătatea lor te simți cuprins parcă de o senzație acră de îmbătrînire. Li se văd pe degete inele groase de aur băieților, prețioase și elegante broșe pe gît, fetițelor, de unde se poate deduce oarecum starea socială căreia îi aparține grupul, atît ca indivizi cît și ca organizație. Fetele, blonde, înalte, poartă un fel de pantaloni înguști, încă mai strîmți pe glezne și colorate swe-tere de lînă. Tuturor, vestmintele le sînt colorate într-un chip inedit pentru ochii unui sud-european. Dacă pantalonul li-i verde, sweaterul li-i galben iar rujul ciclamen, dacă sacoul băiatului e galben, pantalonii îi sînt albi iar cravata bleu uni.

De pe ultima punte, urmărim manevrele ferryboatului care-și potrivește marginile șinelor din cală la capetele de pe țărnuț ale liniei ferate. Cînd primește apoi în pîntecele său imens, spre transbordare, trenul nostru cu vagoanele sale directe pentru Stockholm, pare o uriașă balenă albă care înghițe fără grabă un nesfîrșit delfin negru. După un sfert de ceas nava se desprinde de uscat. Lăsăm tot mai în urmă gara și numeroasele corăbii acostate la chei. Numai digul ce înaintează în mare parcă s-ar ține după noi. Perspectiva portului pe care-l părăsim mai întii se lărgește, apoi se estompează și iată-ne în larg. În jurul vasului roiesc neconținut, într-o fil-fiiire cenușie și confuză, „albatroșii nordului“, un soi de pescăruși mari, întu-necați la înfățișare. Baltica e ca o imensă tafta gri agitată de vînt. Cerul, închis, monocrom, privește posomorît în depărtări.

Ceasul din restaurant arată ora patru. De jos, de pe puntea interioară, purtată de vînt, întreruptă și dramatică, răzbate o melodie blues a unui jazz amețit de propria-i dezlănțuire, și parcă de neputința de a se mai stăpîni. Constat, aplecîndu-mă peste balustradă, că orchestra aparține aceluiași tineri, împărțiți acum în grupuri diferite: unii s-au constituit în formație de jazz, alții dansează, mulți continuă să joace cărți, netulburați, iar cei mai mulți se foiesc neconținut, într-o agitație fără pricină. Cei dela instrumente s-au aplicat unor bizare exerciții cu picioarele, cu umerii, cu spatele și cu pîntecele, în care execuția propriu zisă, cu saxofonul, clarinetul, sau toba, ocupă un loc cu totul secundar. Membrii orchestrei sînt ca stil vestimentar de un pitoresc încă mai sezisant. Șeful orchestrei, care pare ceva mai în vîrstă decît ceilalți, să tot aibe cincisprezece ani, poartă ochelari de baga cu rama de un verde strident, haină galbenă, cravată neagră și pantaloni bric. Perechile dansează pe punte într-o înlănțuire plină de furoare, cu adevărat surprinzătoare pe aceste reci meridiane nordice. Pe covetă e destul de frig. Un difuzor agățat de o scară amplifică toate gemetele, vaerele și hohotirile saxofonului. Vaporul nostru urlă acum ca la primejdie de înec. Dela babord și dela tribord, neavertizați, apar în grabă pasagerii alarmați de vacarm. Se opresc apoi la balustrade, pe punți, și urmăresc amuzați dansul. La microfon se află un tînăr deșirat, cu părul bălai aproape decolorat, care în timp ce își agită trompeta într-o vădită tentativă de a realiza maniera lui Louis Armstrong, atrage atenția mai ales prin mobilitatea și extraordinara repeziune cu care i se urcă și coboară sub pielea gîtlejului, mărul lui Adam. Altminteri, toți acești tineri de tip dolicocefal, înalți și subțiri, avînd atît fetele cît și băieții fețe mici, desenate în delicate trăsături de figurine pe porcelan datorită tinereții lor triumfătoare, împrăstie în jurul lor atîta rîs și contagioasă voioșie, încît în cele din urmă se înconjoară de simpatia unanimă.

De pe o bancă la pupă, privesc în larg. Impreună cu aerul salin, ajung din depărtări pale de vînt prevestitoare de ploaie sau poate chiar de zăpadă. Lumina e din ce în ce mai nesigură. Vaporul înaintează cu aproximativ trei noduri pe oră. Traversarea nu va dura mai mult de cinci ceasuri. Zborul pescărușilor atrage privirea îndelung. Orizontul, destul de aproape, s-a întunecat deabinelea. La o oarecare distanță se distinge, strecurîndu-se fantomatic prin amurg, un vas de dimensiuni neprecise. Amețiți de întunericul care-i cuprinde, pescărușii zburătăcesc neconținut, într-o mișcare tăcută și încălțită, părăsind niște lilieci ai înserării marine. După un ceas, întorcîndu-mă la proră, îi aflu pe tineri dansînd cu un antren sporit. Poartă acum toți, spre a se proteja de răcoarea înserării, un fel de trois-quarts-uri din păr de cămilă, încheiate cu nasturi cilindrici de lemn, avînd glugă franciscană la spate și în față buzunare largi cît niște tolbe. S-au aprins luminile în saloane, în restaurant, pe punți. Solistul dela microfon emite niște sunete guturale, primitive, care-i incită vizibil pe cei ce dansează și care răspund ca într-o pădure ancestrală, într-un cor atavic de strigăte și urlete. Dansul se înteește într-un crescendo paroxistic. Dansatorii au pornit acum pe punți, ținîndu-se unul pe altul de șale, într-un șir indian, urcînd și coborînd scările, depărtîndu-se și revenind, însoțindu-și dansul acesta gregar de un refren violent, clamat parcă cu o intensă voluptate. Desprind din textul țipat doar straniile cuvinte! „Hei — bab — riba“. Cei care au mai rămas să danseze în perechi, și-au pus între frunți cîte o portocală, dînd astfel, în timpul dansului, impresia unei încăierări între cornute. Vacarmul e sălbatic. Privirile tuturor sticlesc în niște pupile imens dilatate.

...Este totuși reconfortant să privești unele perechi, care într-un sentiment de firească tandrețe și-au alăturat obrajii, dansînd strînși, tăcuți, într-o rotire dulce și într-o tinerească ameteală.

Seana, pe întuneric, debarcăm la Trelleborg.

★

La Malmoe, întregul grup coboară și rămîne. Coborîm și noi pentru a schimba garnitura. Unii din ei ne fac cu mîna amicale semne de despărțire. Ne urcăm în trenul de noapte pentru Stockholm.

★

Dimineața, trăgînd în lături perdeaua de pe fereastra cabinei de dormit, descopăr geamul opac : a înghețat peste noapte. Și odată cu el, pe el, în arabescuri vesele, parcă și lumina. De vreme ce e ziuă, știu că ne apropiem de Stockholm. În țară lăsasem la plecare o vreme de primăvară la care acum mă gîndesc cu un regret nostalgic. Cobor geamul și iată un adevărat peisaj nordic : cîmpia este învăluită toată în zăpezi pufoase și numai pe alocuri, troieniți cu totul, se văd niște arbuști mărunți, cu conturul topit, asemenea unor simple gorgane. Cîte o casă, rară, se vede cu fața încă în umbră, în timp ce din fund, se înalță indistinct, deasupra întregii întinderi, mai mult ca o auroră, un soare crud ce inundă totul într-o lumină difuză și tran-dafirie.

Obsesia culorii nu mă va mai părăsi pînă la înapoiere. N-am văzut din Suedia decît Stockholmul dar e deajuns pentru a cîștiga impresia unei țări scäldate într-o eternă și magică policromie. Cît timp am umblat prin peisajul ei m-au petrecut mereu, în auz, de undeva, din depărtări parcă, liedurile de o dulce blîndețe, atît de evocatoare, ale lui Edvard Grieg, marele melancolic al Nordului. Poate pentru că muzica acestui cîntăreț norvegian a țîșnit și ea, asemenea aurorei boreale cu jocurile ei arteziene, din fantastica policromie a peisajelor septentrionale.

★

Și totuși, la Stockholm nu e pic de zăpadă. Aerul e plăcut, primăvă-ratec, parfumat de o boare crudă, sălbatecă. Baltica e aici, în oraș, la picioarele cheiurilor pe care călcăm, dar primăvara nu pare a fi o emanație a ei. Poate mai curînd să fi ajuns de peste culmile munților scandinavi, împinsă dincoace, pe versantul răsăritean, de adierile Golfstream-ului. Pe colinele împădurite de la marginea orașului, treptele ultime ale scoborîrii din munți, către mare, copacii și plantele stau cu frunțile înclinate și cu urechile ciulite atent la dulcele mesaj. Astfel stau și stockholmienii aici, în centrul orașului, pe scările dela *Konserthuset*. Bat de obicei în răsăritul acestei peninsule vînturile reci care ajung din golful Botnic și de mai sus, dela cercul polar, ce taie partea de nord a Suediei. În miezul verii, temperatura nu trece de șaisprezece grade. Iar acum nu sîntem decît la începutul lunii aprilie. Așezați sau în picioare, pe scările uriașei clădiri, oamenii stau cu obrazul în soare și cu ochii închiși sub blînda lui mîngîiere. Această aspirație de soare ar putea stîrni la cei din Sud sau din Răsărit compasiunea ca și dorința naivă și caritabilă de a strămuta pe oamenii aceștia ce tînjesc, pe țăr-murile însorite ale mărilor calde. Primăvara aici nu e decît o presimțire iar soarele care a apărut e rece. Mai mult lumină decît căldură.

În realitate suedezi nu se plîng de fel de clima lor. Ba chiar și în inimul lor național o cîntă cu ardoare :

„O tu Nordule bătrîn, Nordule proaspăt,
 Nordule muntos!
 „Nordule tăcut, Nordule vesel,
 Frumosule Nord!
 Eu te salut, ținutul cel mai dulce
 al pămîntului!
 „Salut soarele tău, cerul tău,
 cîmpiile tale verzi!

Fără a avea o înfățișare cu deosebire veselă, suedezii sînt voioși, plini de agilitate, energie. Cînd îi privești, ai impresia că, tocmai din cauza lipsei de soare, nu se pîrguiesc niciodată. Sînt toți bine făcuți, mușchiuși și elastici, veșnic tineri parcă. Și bărbații și femeile se disting prin alura lor sportivă. Înalți și subțiri, cu pasul sprinten, defilează pe străzi, ca pe stadion.

Konserthuset, care este sediul Filarmonicii, e situat pe artera centrală a orașului, pe *Kungsgatan*, Broadwayul Stockholmului, cum îl numesc localnicii. E o stradă cu înalte edificii moderne și cu puzderie de magazine elegante. *Konserthuset* este o mare clădire în stil clasic, cu coloane corintiene, avînd în față o fîntînă alegorică, ce înfățișează printr-un grup circular de statui, pe Orpheu înălțîndu-se la cer în timp ce cîntă din liră și pe morții care se trezesc fremătînd, resuscitați de vraja cîntărilor sale. Este opera sculptorului suedez Karl Milles. Alături, sub imense umbrele colorate, își desfășoară comerțul său nu mai puțin cromatic, o pitorească piață de flori. Sub suflarea vînturilor aspre, suedezii se apleacă deasupra florilor cu o gingașă și ocrotitoare tandrețe, îndrăgostiți, ca nimeni alții de mesajele lor calde și parfumate. Aici se găsesc flori de speciile cele mai variate, crescute pe pămînturile cele mai diferite, căci ele sînt aduse nu numai din *Gotland*, pămînt al Suediei meridionale, ci cu avionul, de pe îndepărtate meridiane. Trandafirii din Olanda ocupă locul întii. În existența Suediei importul are însemnătatea unui flux vital. El parvine de pe toate latitudinile și longitudinile globului. Ajunge pentru a-ți da seama de aceasta să privești vitrinele magazinelor. În afară de trandafiri, lalele, garoafe și mărgăritare, se importă în tot cursul anului castraveți și salată, portocale de Spania, din Sicilia sau Iaffa, cafea din Brazilia, suc de fructe din California, banane, ananas și cocacola din Cuba, chewinggumm și țesături de lînă din Anglia, mere din Oregon și patê de ficat din Jugoslavia, mătase din Franța, pălării din Italia, caviar din U.R.S.S., țigări din Egipt și compoturi din Canada, etc. Importul de produse industriale este însă redus, Suedia fiind de vreme îndelungată o țară cu o dezvoltată industrie proprie.

*

Industrializarea Suediei se reflectă direct în condițiile de viață ale poporului, în confortul său menager și public, în civilizația sa tehnică, vizibilă la tot pasul. Economia sa prosperă este rezultatul specific al unor condiții specifice. Particularitatea istorică cea mai distinctă a Suediei este starea sa de neutralitate care de un veac și jumătate o ține la adăpost de războaie. Finanțele nu i-au fost grevate de poveri militare și nici de cheltuieli postbelice destinate refacerii, ca în altele țări. În decursul conflagrațiilor care au răvășit Europa și lumea întreagă, printre devastări ruinătoare și ruini fumegînde, în Suedia, întreprinderi, uzine, edificii, oameni, au rămas în picioare. Uneori cu profituri nesperate. Industria, care se bazează pe multe resurse proprii de materii prime, pe sol și sub sol, are elanuri rar întîlnite. Capitaliștii suedezi, industriași cu aplomb și negustori de mari și vechi

tradiții, izbutesc să pună în valoare talentul admirabil și efortul încordat al muncitorilor, care au însă serioase temeuri să se plîngă de intensitatea cu care se desfășoară procesul de producție. Revendicarea ușurării muncii, lucrătorii și-o sprijină pe programul Partidului Comunist, care a înscris-o drept obiectiv de căpetenie al luptei sociale. Salariile se află la un nivel înalt dar sînt în însemnată măsură grevate de impozitele mari și de scumpețea chirii. Cele aproximativ șapte milioane de suedezi, în raport direct cu poziția ce o ocupă fiecare în alcătuirea capitalistă a societății, dispun pe teritoriul lor național, care este aproape cît al Franței, de un standard de trai invidiat de multe țări occidentale. Balanța comerțului exterior suedez este fără dificultăți. Exportul de produse finite se află în continuă creștere, în timp ce de pe lista mărfurilor la export cantitățile de materii prime neprelucrate se reduc mereu. Un deputat în *Riksdag*, pe care l-am întîlnit în cursul unei recepții dela Legația romînă, îmi spunea, nu fără orgoliu, că țara sa a atins azi și în agricultură o dezvoltare remarcabilă care îi permite nu numai să-și lichideze situația sa tributară față de străinătate în ceea ce privește griul dar îi creiază chiar disponibilități de cereale la export.

*

N-am fost nici la *Goeteborg*, nici la *Bergslag* sau la *Trollhaettaen* și n-am cunoscut centrele unde pulsează viața industrială a Suediei. N-am văzut nici faimoasele sale industrii de hîrtie și chibrituri care au drept izvor inepuizabil pădurile imense ce acoperă aproape jumătate din suprafața țării. N-am putut vizita nici tot atît de reputeatele industrii de aparataj telefonic, electrotehnic sau cinematografic, aflătoare la marginile Capitalei. Singurele coșuri înalte pe care le-am întîlnit, au fost cele ale vapoarelor dela Stockholm, care străbat orașul dealungul și dealatul pe vastele sale canale și al căror fum nici nu ajunge pînă la cheiuri. Albe și elegante, cu fanioane multicolore, par în plimbarea lor înceată și meditativă niște bătrîni marinari decorați care fumează cu blazare din lulea. Orașul îndreptățește dealtminteri toate cele trei denumiri orgolioase pe care le poartă: „Regina lacului Maelar“, „Cetatea de pe apă“, „Veneția Nordului“. A crescut pe mai multe insule, înconjurată de apele saline ale Balticei și de cele dulci ale lacului Maelar, care se întîlnesc în centru. În ținutul lor lacustru, suedezii preferă Maelarul între toate lacurile, pentru peisajul său blînd, suav și strălucitor în aceeași vreme. Vasele care fac legătura de weekend între oraș și *Skaergarden*, arhipelagul pe care stockholmienii îl numesc paradisul lor, dar care patru-cinci luni pe an rămîne înceleștat în ghețuri, acostează pe cheiul *Kungstraedgarden*, chiar în fața elegantului Grand Hotel și a Muzeului Național, o minunată clădire cu trepte și coloane în stil venețian. Tabloul, foarte colorat, are o mare forță de sugestie și cît cuprinzi cu ochii în jur priveliștea este de un pitoresc abundent. Vapoarele sînt albe, autobuzele și trolleybuzele care traversează elegantul pod *Norrbro* spre cartierul *Skepebron* sînt roșii, tramvaietele albastre, puzderia de automobile, de cele mai diferite tipuri, care gonesc zănațec și fac ca circulația să fie de o intensitate halucinantă, punctează și ele peisajul cu cele mai variate culori, clădirile înconjurătoare, de stilurile cele mai diverse, îngrămădite eteroclit pe înalte terase cu mari diferențe de nivel, completează cromatică aceasta violentă, caldă, mirifică, cu verde, cu galben, cu roșu, iar deasupra, în excepționala izbucnire printaniană a acestui april, un cer imens, de un albastru fluid. Pe canaluri alunecă mică ambarcațiuni de plăcere, bărci pescărești, ca în niște idilice litografii de pe vremuri, iar jos, pe malurile întesate, oameni care par a fi scutiți de orice griji își aruncă năvoadele și undițele și își aprind mereu

Iulelele lor marinărești. Pescărușii sburătăcesc plini de o veselă energie, prind din zbor pînea ce le este aruncată în aier de trecătorii care se amuză, coboară din cînd în cînd și se amestecă în cîrdurile de rațe și de lebede de care e plină fața apei, iar fotografii amatori, pe cheiuri, țacănesc mereu declanșatoarele aparatelor lor pline de zel. Alte zeci și zeci de oameni privesc spectacolul de pe poduri, minute în șir unii, alții ore întregi. Iar pe cheiul *Skeppsbron* „Zeul Undelor“, cu înfățișarea sa de faun batracian, operă a aceluiaș Karl Milles, strînge plin de voluptoasă mulțumire în brațe o gingașă naiadă. Aici, la acest chei, își descarcă vasele pașnicii negustori suedezi și tot aici își debarcă mărfurile navigatorii Finlandei. De pe aceste țarmuri porneau altădată, pe temutele lor bărci iuți, cu dragoni la proră, Vikingii strămoși, pirații care semănaseră spaima pe toate coastele mărilor Europei și făcură să se nască cetățile de apărare hanseatice. Acum, Suedia, și astăzi țara unui popor de navigatori, dezvoltă un comerț înfloritor și pașnic cu țările de jos, iar de pe *Kungsgatan*, artera principală a capitalei, ce leagă răsăritul de apus, pornește marea cale care în intenția lui Gustav al III-lea trebuia să ducă de la scările palatului regal pînă la Haga.

Dacă te urci pe liftul *Katarina*, un uriaș ascensor public situat în stradă, între partea modernă a orașului și *Gamla Sta'n*, partea sa medievală, — plină de imaginile trecutului, de artiști și anticari, — de pe podul lui perpendicular, suspendat la mare înălțime, vederea asupra intrării în port pe deoparte și a orașului pe de altă parte, este de o frumusețe majestoasă. Odată sus, pe puntea ascensorului, unde te-ai urcat după ce ai scos la automat un bilet de 10 öre, poți gusta farmecul priveliștii la Restaurantul Gondolelor sau poți merge mai departe, în *Södermalm*, cartierul de sus, cu care ascensorul, anume destinat acestui scop, face legătura.

Obosit de umblet, te poți opri aici să bei o șocolată fierbinte, într-una din cafenelele atît de pline de farmec ale acestui cartier. Intr-una din ele am aflat un interior de vapor, cu încăperi separate prin geamuri rotunde, cu punți cu scări și balustrade, avînd perețiidecorați în fresce marine și un public care păstra în înfățișare aierul acela portuar, degajat și vesel, care propagă buna dispoziție și nostalgia călătoriilor depărtate.

★

Stockholmul apare străinilor ca un oraș de puternice contraste ; atît în edilitatea sa cît și în moravurile locuitorilor săi. Orgia de lumină care începe pe *Kungsgatan* îndată după apusul soarelui, cu funambulești jocuri de neon în văzduhul spectral, nu atenuază drama nopții din orașul vechi, iar stîncile negre, hieratice, ale înaltelor fiorduri pe care sînt construite cartierele din sud-vest, rămîn parcă în întunericul stihic de început. Perechi rare și singuratice se strecoară aici, în inserarea care se lasă repede, și uneori se poate distinge silueta solitară a vreunui bărbat îngîndurat, care pășește pe înălțime, în umbră, și în care-ți place să ghicești pe vreun alt Brand ibsenian, tulburat de grave și insolubile probleme de conștiință morală. În care timp, pe arterele centrale, străzile, localurile, cinematografele, sînt invadate de acelaș tineret excesiv, modelat după tipare străine. Iată-ne într-o seară la un interesant film american, intitulat „Rosa Tatuată“, datorită căruia cunoscuta actriță italiană Ana Magnani a fost distinsă cu un premiu internațional de interpretare. În genere, cinematografele suedeze desfac producția holywoodiană cu toată lăgheta și fără nici o discriminare. În timpul rulării filmului, grupuri de tineri care ocupau băncile dela balcon, pîrînd a fi constituiți într-un soi de cluburi, cu rosturi nelămurite, a comentat toată vremea, cu glas tare, scenele de pe ecran, scoțînd tot felul de țipete în canon

și izbucnind pe cele mai bizare game în răsunătoare și deșuchiate hohotiri de cîte ori vreo femeie își scoate ciorapii, furoul, sau numai mînușa. La parter, oamenii în fire, deprinși și resemnați pesemne la aceste excentricități, tăceau unii, iar alții țistuiiau, indignați în zadar. Un vecin de scaun cu care am stat de vorbă la ieșire, mi-a explicat că pînă nu de mult în Suedia, tineretul fusese supus unei educații exagerat de severe și că drept urmare a rigorilor a luat naștere la un moment dat o campanie în favoarea liberalizării și umanizării educației. Manifestările acestea ciudate pe care le vedeți, îmi spunea interlocutorul meu, care se nimerise a fi profesor, trebuie să fie considerate drept urmarea noului stil în educație. Adăugați influența acestor filme, făcuse profesorul un geet demonstrativ, cu mina, la comicsurilor pe care desigur le-ați văzut în vitrinele tuturor librăriilor!...

Pe solul Suediei, care din punctul de vedere al vîrstelor geologice s-a desvelit recent de sub ghețurile polare, a crescut de fapt o populație sobră, aspră și în acelaș timp caritabilă, energică și totodată politicoasă. Zona cercului polar, soarele rece, au modelat aici temperamente reținute, dar capabile de mari și generoase elanuri.

Diversitatea preocupărilor și contrastelor pe care acestea le degajează, se reflectă și în ținuta străzii. În revărsarea fluvială a pietonilor pe străzi, se întînesc frecvent femei în sutane, fete costumate cu extravagantă, grupuri din faimoasa Armată a Salutului, bărbați în pantaloni scurți și domni distinși în severe redingote. În țara aceasta protestantă, vitrinele etalează laolaltă cărți de rugăciune, reviste cu femei goale — pe coperta căroro editura a tipărit cu cea mai desăvîrșită ipocrizie interdicția „numai pentru adulți” — cartea experienții politice a domnului Hary Truman și în sute de versiuni romanele cu gangsteri, kidnappers și monștri sexuali, ale editurilor de senzație americane.

În camera hotelului unde locuiesc, pe *Drottninggatan*, arteră principală, am găsit în noptiera patului o biblie pusă la îndemină de proprietar, probabil cu intențiunile cele mai pietiste. Încă din prima noapte, un scandal iscat pe palier, m-a lăsat să iau cunoștință că acelaș drept credincios proprietar al hotelului oferă cu aceeași fervoare dar cu plată, adăpost amurilor incidentale și tarificate ale perechilor nocturne de pe stradă.

Ca pretutindeni, comerțul capitalist a convertit toate principiile la cel al profitului. La Stockholm, în acest oraș aristocratic, într-o anume măsură întîrziat chiar în medievalitate, funcționează mari magazine universale, capabile să satisfacă pe clientul cel mai capricios. Vînzătoarele, în uniforme elegante, oferă cumpărătorului cu aceeași galeșă amabilitate flori, parfumuri și icoane sfinte. În spatele fiecărui produs se află instalat, în somptuoase comptuare, în luxoasele încăperi ale vilelor din foburgurile înecate în verdeață, sau în stranele de onoare ale bisericilor și catedralelor, atotputernic și bogat, manierat și crud, domnia-sa capitalistul, stăpîn de trusturi și consortii. Pe sub ferestre, își desfășoară comerțul său ambulant, negustorul de creșvirști. În impecabilul și imaculatul său halat alb, el este singurul care are privilegiul de a veni în contact direct cu cumpărătorul. Vrednică de admirat este dexteritatea sa de a scoate cirnațul din lădița de aluminiu, de a-l unge cu muștar, de a-l plasa în creșătura longitudinală a cornului și de a țî-l servi apoi în șervețelul de hîrtie fără a face măcar una din aceste operațiuni cu mîna goală. Să menționăm cu titlu de curiozitate, că atît creșvirștul, cît mai ales muștarul, sînt dulci; cum dulci sînt în Suedia și castravetele murat și brînză și pîinea și încă multe alte alimente. Chiar sandvi-ciul cu salam, pe lîngă felia de castravete, e asezonat și cu una de portocală. În marile și elegantele baruri automate se bea coca-cola dar băutura,

de predilecție e laptele. Cu toate acestea tulburarea pe care o vădesc unii trecători pe străzi, la orele de noapte, n-ar putea fi în nici un caz pusă pe seama consumului acestei băuturi atât de reputeate pentru efectul ei de temperanță și calm. Goana după calorii este aici universală.

*

Am fost condus într-o zi să vizitez *Stadhuset*, primăria orașului, de a cărei construcție și pitorească așezare stokholmienii sint foarte mândri. E o clădire cu turn, din cărămidă roșie, impozantă și greoaie, ridicată relativ recent. A fost inaugurată în 1923, cu prilejul celei de a patra sute aniversări a intrării triumfale în țară a lui Gustav Vasa, fondatorul statului Suedez. M-a minat acolo și curiozitatea de a vedea sediul unde obișnuit se distribuie premiile Nobel. În după amiaza mohorită, soarele dispăruse undeva dincolo de cerul plumburiu care se țira aproape de pământ iar pe lacul *Klara Sjö*, în care deobicei se resfringe silueta înaltă a primăriei, se așternuse o ceață rece. Aici, pe insula *Staden*, se află nucleul medieval, originar, al orașului. În tot evul mediu Stockholmul se rezuma la această așezare „*intre punți*“ de pe *Staden* și *Riddarholmen*, un oraș de formație și înfățișare gotică, cu aier războinic. Când ne apropiem, ne întâmpină orologiul de pe turn, cu o melodie de clopote despre care ni s-a spus că e un vechi cântec de război, numit al Sft. Orjan, și pe care l-au cântat soldații la 1471, înaintea bătăliei dela Brunkeberg. E ora șase. În tăcerea posacă care ne înconjoară cântecul pare mai degrabă o pustnicească arie întocmită din clopote, la un schit. Am cercetat o vreme statuile de pe balconul turnului, semiluna care ornează din pricini care nu ni s-au lămurit vârful unui foișor, simulacrul de mormînt al lui *Birger Jarl* care e considerat drept întemeietor al orașului, apoi, trecînd pe sub intrarea cu colonade, pătrundem în interiorul edificiului, a cărui construcție și decorări mărturisesc multă opulență și evidenta preocupare de artă a arhitecților ei. Într-o mare sală numită „*albastră*“, cu pereții din cărămidă ciocănită, plină de balconașe și firide, avînd o orgă cu 9368 de fluieri, și care primește o lumină posomorită de sus, se desfășoară spectacolele și recepțiile ocazionale ale orașului. „În sala de aur“, unde intrăm apoi, o încăpere imensă, pardoseala e de marmoră iar pereții dintr-un mozaic mărunț, din sticlă aurită, de sursă germană. Aici se împart anual premiile testate de inginerul Nobel, descoperitorul nitrocelulozei. Dealtminteri, între frescele în mozaic cu care e împodobită sala și între portretele Reginei din Maelar, al lui Carol al XII-lea, al lui Gustav Adolf al II-lea, cunoscut din războiul de treizeci de ani, al celebrului dramaturg suedez August Strindberg, se află și acela al lui Nobel. Un grup de fresce, din acelaș mozaic de sticlă colorată, înfățișează țările lumii cu particularitățile lor cele mai notorii: Anglia, regina mărilor, reprezentată printr-o corabie, Orientul prin moschei, Statele Unite prin statuia libertății etc., Pătrundem pe parchetele romnice într-o sobră galerie cu pilaștri negri, fără capiteluri, din granit de *Smoland*, unde, în afară de numeroase basoreliefuli, mari fresce pictate de prințul Eugen, se mai află numeroase oglinzi și lampadare din cristal de Suedia, perdele de mătase din Italia și minunate gobelinuri de Beauvais. Aici a fost concepută și realizată de arhitect, o rotundă care adăpostește prețioasele țesături finanțușești în niște nișe de perete cu dimensiunile calculate dinainte pentru fiecare piesă.

În „sala roșie“, unde-și țin ședințele cei o sută de edili aleși odată la patru ani (cu excepția președintelui care se alege în fiecă an) tapetul, mobila de mesteacăn, fotoliile capitonate în piele, sint toate roșii. Se află aici bănci rezervate pentru fiecare din grupurile politice reprezentate în condu-

cerea municipiului : conservatori, liberali, social-democrați, comuniști. Zidurile sînt construite cu distanțe între cărămizi pentru a anula repercutarea zgomotelor. Remarcabil este în această sală tavanul în stil Viking, care nu este decît un sistem de cîpriori și grinzi colorate, ce urcă pînă în acoperiș, sprijinindu-l. Dealtminteri, întreaga construcție tinde a reînvia tradițiile naționale ale arhitecturii suedeze. Și iată încă o sală de ședințe, în care își desfășoară lucrările comitetul restrîns, cu o elegantă mobilă de ulm și cu numeroase vechi covoare orientale. Într-o nișă învecinată se află statuia în culori a Sft. Erik, rege cruciat, patronul orașului, așezat cu picioarele pe o vietate ghemuită care simbolizează păgînismul și care amintește vremea plină de tulburări și zbucium din îndepărtata perioadă medievală a creștinării țării.

În genere, Stockholmul nu se distinge prin numeroase locuri vechi ci mai ales prin ceea ce a construit și construiește în evul modern. Un spital nou, pe care l-am vizitat, excepțional utilat, și care dispune de aproape 1600 de paturi, a fost construit în anii ultimului război mondial. Instituția, care este a orașului, e atît de imensă încît, ca să nu piardă timp, surorile circulă uneori pe culoarele ei nesfîrșite cu bicicleta. Spitalul are ca anexe un bloc de locuințe ale personalului de îngrijire și un cămin unde pot rămîne pe toată durata tratamentului, copiii mamei bolnave.

★

Se întunecase deabinelea cînd am părăsit *Stadhuset*. Cădeau dintr-un cer nevăzut fulgi mărunți care se topeau îndată în umezeala străzii. Era o seară sumbră, rece, în care trecătorii umblau cu gulerile ridicate și aveau întipărit pe față un aier de lehamite. Dincolo de lac, pe cheul *Kungstraedgarden*, în cartierul *Norrmalm* ardeau luminile la Muzeul Național. Am urcat scările și am intrat în urma altora în această frumoasă clădire în stilul Renașterii, pentru a vedea expoziția Rembrandt organizată aici, cu piese anume aduse, în acest an jubiliar, din galerii naționale celebre. Atracția principală o constituie „Conjurația lui Claudius Civilus“, un tablou prezentat și în Roentgen, pentru amatorii de studii și analize radiografice. Se află aici mult tineret, care întîrzie îndelung prin fața tablourilor, cu catalogul în mînă și care, vîdind această preocupare pentru artă reabilitează pe toți tinerii întîlniți pînă acum.

La ieșire, contemplant de pe scări priveliștea care este stranie și fascinantă. Cheul e pustiu iar sub lumina rece a proiectoarelor, ceața pe lac e albăstruie. Vasele alunecă pe canal multe și posomorite. Luminile dinspre *Skeppsbron*, depărtate, sînt ca de pe alt tărîm. Mai la dreapta, topită într-o uriașă pată întunecată, se ghicește masivitatea de piatră a palatului regal. O firmă luminoasă înscrie în văzduhul negru, dincolo de podul *Norrbro* titlul unei piese a lui Schiller : Don Carlos. Acolo o clădirea Operei.

Rătăcesc sub lapoviță, pe străzi labirintice sub care gonește neauzit și nevăzut Metroul. Un oraș străin e întotdeauna interesant cînd îl cunoști în înfățișările lui multiple. În fond, acesta de acum, e aspectul cel mai specific poate al acestei cetăți nordice. Sub reverberația slabă a felinarelor rare, asfaltul abea lucește. Ud pînă la glezne și inecat în ceață, orașul te îndeamnă să faci o clipă abstracție de întocmirile lui umane și parcă te află atunci mai precis situat în geografia acestui prag al emisferei boreale, undeva pe un țarm aspru, la o margine de lume.

Cînd ajung în centru se golesc tocmai cinematografele. Oamenii ies, se urcă în automobilele care așteaptă în cohorte pe străzi, își desprind scooterele sau bicicletele pe care le-au lăsat la intrare, în paza nimănui, sprijii-

nite la rigola trotuarului sau de vreun zid și pornesc grăbiți spre interioarele calde și intime în care își petrec cea mai mare parte din viață. Când mă întorc la hotel, e după miezul nopții. Pe străzi au rămas doar automobilele, care, din cauza insuficientului număr de garaje, rămân afară cu miile: de altminteri în cea mai deplină securitate. Cîntecul exemplară a suedezilor are o reputație pe deplin meritată. Era sîmbătă seara și în pragurile magazinelor am văzut pe alocuri obiecte și pachete lăsate proprietarilor de către curieri și mesageri întîrziți, probabil pînă luni dimineța la deschidere. La ora asta, numai chioșcurile cu crenvirști calzi mai sînt accesibile. Și automobilele de perete... Cu o monedă introdusă în aceste cutii cu geamuri de cristal, dacă n-ai apucat să-ți faci cumpărăturile din vreme, poți căpăta la alegere un pachet de țigări cu marca preferată, un sandwich întotdeauna proaspăt, un pachet de șocolată, o banană, un săpun, un pachet cu lame de ras sau un bandaj de vată sterilizată.

★

După cîteva zile e iar soare. Acelaș soare cu care aproape ne-am deprins. Ne aflăm din nou pe ferryboat, în drum spre țară. Marea șoptește mereu, cu insistență, de parcă ar vrea să ne ție de urît pînă la uscat. Frînturi dintr-o schiță simfonică a lui Debussy, care-mi pătrund în auz, mă ajută să urmăresc dialogul ei pasionat cu vîntul. O vrabie rătăcită pe vapor se plimbă pe puntea însorită și cercetează cu derutare în jur. Din cînd în cînd își ia zborul pe mare, se rotește de cîteva ori și revine speriată. Va călători fără vrere în Germania, pe acest bizar uscat plutitor, va face acolo alți pui, apoi îi va uita pe cei de-acasă. Pescărușii zboară și ei în elanuri scurte și se întorc pe catarguri. Par toropiți de spleen. Marea nu-i decît o întinsă plictiseală lichidă, precum spunea Gorki. Nici o pradă nu-i atrage în zbor săgetat la fața mării. Stau într-o nemișcare ce pare totuși de esență contemplativă. Pescărușul branconier, în postură de estet, merită o fotografie: declanșez aparatul.

Dar iată că cerul s-a luminat iar și peisajul se colorează. Soarele scoate acum la iveală albeața navei, balustradele ei galbene, uniforme albastre ale ofițerilor de bord. Însăși marea și-a schimbat rochia ei cenușie pe una strălucitoare de lamă și foșnește alintată în soare. Licăresc pe întinsul ei, asemenea unor fosfene, miriade de puncte luminoase. Pe alocuri, par o aglomerare de paseri albe care bat din aripi. Soarele însuși, rece dar colorat, pare un flamingo înălțat peste ape. E imaginea cu care mă despart de aceste țărături nordice.

Acostăm acum la Sasnitz. Prezentăm pașapoartele și în aceeași noapte străbatem cu trenul internațional pămînturile germane. Dimineța, după cîteva ore, ne apropiem de granița Cehoslovaciei.

Traversăm noaptea teritoriul Ungariei și a doua zi pe seară sîntem la Curtici. Dau ceasul înainte și ancorez pe țărăturile noastre cu un sentiment de intimitate și de readaptare grabnică la noțiunile familiare de timp și de spațiu.

VIRGIL TEODORESCU

SCHIMBARE

*Nu mai am nici un fel de putere să cînt
Tristeþea mea veche,
Neagră ca bezna.
S-a dus
Tristeþea de-altă dată
Bălînd la uşa-nchisă-a pămîntului.
A pierit dintr-un salt
Şi s-a spart
Lanþul de cobalt
Care-mi lega
De trunchiul copacului glezna.
Sînt altul acuma şi sint
Liniştit cîte-odată.
Nu mai am nici un fel de putere să cînt
Tristeþea-mi ciudată.
Resorbită-n ţărîna enormă
Ea a luat a amforei formă
Pe umerii svelþi legănată,
Ea s-a dus
Ca un rîu subteran
Dedesubt,
In inelele ploii s-a rupt,
Din creste-n cascade
De bură subþire recade
Pe faþa cîmpîilor noi,
Şi micile ei diamante
Răsar ca explozii apoi,
In fructe şi-n plante.*

DE LA O VREME

*De la o vreme gîndul nu pot să mi-l îmbun.
Mi-a năpădit amurgul și fruntea și pereții...
Tu nu-mi mai scrii nimica și parcă sînt nebun
Intreb de tine vinturi, ciulinii și ereții.*

*De la o vreme seara mă află pe cîmpii
Unde îți caut urma prin crînguri și prin lanuri...
De la o vreme luna, în miez de nopți tîrzii,
Mă prinde bînd ulcioare în prăfuite hanuri.*

MOARTEA CERBULUI

*Un ultim foc de armă și cinii au tăcut.
Tăcerea împușcată se legăna pe ape.
Sîngele cald din rană se prelingea în lut.
Ingenuncheau ucise amurguri pe sub pleoape.*

*Era ca o plecare spre nevisate culmi,
Sub stele-ncremenite și fără strălucire, —
Și-o lună speriată prin cetini și prin ulmi
Ce-și sfișia cămașa de borangic subțire.*

P I A T R A

*Pesemne nu degeaba pierdui cîndoa și vara
De vreme ce mă strigă și orzul și secara.
Iar de-o fi vrut amurgul să mă-nvelească-n fum,
M-au cunoscut copacii și mi-au ieșit în drum.
Piciorul meu oleacă prundișul de-l atinge,
Se gudură izvorul și talpa goală-mi linge.
Mă dărui tuturor. Nimic nu cer în schimb.
Să poarte numai sfinții strălucitorul nimb.
Mi-a povestit un vultur însingurat, ce-i ȧala.
Acum mă-nvață melcul răbdarea și migala.
Cînd dorul cîteodată, junghere-n mine-implintă
Se-arată vîntul serii și lacrima mi-o zvîntă.
Ca să-mi usuce geana pe cer se-aprinde soare.*

...Doar piatra zace mută în recea-i nepăsare.

ELEGIE LA „CAMPUS SCELERATUS“*

*Pe lângă templul Vestei, cel rotund,
Cînd ies femeile romane seara,
Pleiadele pe ceruri se ascund,
De ciudă luna tremură, sprințara,
Pe lângă templul Vestei cel rotund.*

*Frumoase sînt ca lunca primăvara,
Cu ochi ca focul vechilor cămine.
Cînd duc copii — de aur li-i povara,
Cînd rid ori cîntă nu le-ntrece nime,
Frumoase sînt ca lunca primăvara,*

*Cînd duc copii pe lângă vechi ruine
Par obosite de vegheri vestale
Din timpul vechi, ce-n veci nu mai revine,
Frumoase, harnice, robuste-ori pale,
Cînd duc copii pe lângă vechi ruine.*

*În ele omul biruit-a zcii
Spre înălțarea frumuseții sale.
Privesc și imnuri calde-nchin femeii
Ce duce viața-n lungă lumii cale.
În ele omul biruit-a zcii...*

*Și totuși cînd le văd mă întristează
Povestea preoteselor vestale
Care stăteau din seri în zori de pază
La focul sacru, suspinînd de jale.
Și totuși cînd le văd mă întristează.*

*Femei erau și-acelea, crudă groază,
Ce asmuțeau asupra lor destinul.
Și viața le chema cum chiamă-o oază,
Iar omenescul biruia divinul.
Femei erau și-acelea, crudă groază.*

*) Din ciclul „Cințee italice“.

*Sorbind păcatul cum se soarbe vinul,
Primeau pedeapsa grea și-ngrozitoare :
Să guste moartea-amară ca pelinul
Zidite, vii, în carceri fără soare,
Primeau pedeapsa grea și-ngrozitoare.*

*Cu splendide alaiuri și odoare
Mireasa morții-o însoțea mulțime
De lictori cu făclii și oameni care
Se-mpodobeau, în ceasul negrei crime,
Cu splendide alaiuri și odoare.*

*Și-o coborau astfel în adâncime
Pe „Campus Sceleratus“ într-o groapă,
Cu micul ei opaiț, s-o lumine,
C-un brăș de piine și c-un pumn de apă,
O coborau astfel în adâncime.*

*Ea asculta lopețile cum sapă,
Cum bulgării cădeau tot mai agale,
Cum cei care iubirea ei o-ngroapă
Se depărtau de locul morții sale...
Ea asculta lopețile cum sapă...*

*O, dor de viață, voi iubiri fatale,
Ce-ați stăpinit cezarii și plebeii,
Ispita voastră, fetelor vestale
Le-o răsplăteau cu moartea fariseii,
O, dor de viață, voi iubiri fatale...*

*În ele omul biruit-a zcii
Spre înălțarea frumuseții sale.
De-aceea imnuri calde-nchin femeii
Ce duce viața-n lunga lumii cale,
Prin care omul biruit-a zcii.*

Roma, iulie 1956

CRISTIAN SÎRBU

NU E ÎNCĂ TIMPUL

*Deunăzi m-am întâlnit c-un prieten
Ne-am adus aminte de întâmplări cu haz.
Și-am râs cum se rîde cînd îl citești
Pe Anton Pann*

*...Stăteam pe bancă într-un parc.
Și-am văzut de-odată deasupra noastră
Un corb.
Se rotea ca un înger al morții.*

*Ne-am șters lacrămile risului de pe obraji
Și ne-am privit cu înțeles :
Nu, nu e încă timpul de haz, de taclale,
Nu e timpul să aruncăm arcul de pe umeri !*

CĂSĂTORIA LUI CESAR DRAGOMAN*)

Știrea căsătoriei Nectarei Igiroșanu cu domnul Cesar Dragoman explodă în lumea bună cu efectul unui trăsnet care mai mult sperie decât nimește. Era în această ascensiune a lui Cesar Dragoman o linie de agresivitate care făcu pe mulți să clatine din cap. Cei care cunoșteau exclusivismul bătrânei Igiroșanu nu se îndoiau că ea se declarase împotriva căsătoriei, cei care cunoșteau incoruptibilitatea Nectarei nu conteneau să se mire a fi cedat; numai de bancher nu se îndoia nimeni că-și dăduse bucuros consimțământul: „Scapă de un rival!“ spuneau acei care cunoșteau sentimentele lui Alfred Igiroșanu pentru Ruxandra Cristoveanu. În două zile biografia lui Cesar fu dezgropată, etalată în saloane și scrutată în infinitesimal: unii descifrau în fiecare pas al existenței sale semnul unui destin mareț, alții, dimpotrivă, vedeau în fiecare împrejurare a vieții sale marca unei infamii fără pereche. Toată lumea se întreba ce putuse face cu puțință o asemenea căsătorie și fiindcă nu se putea afla nimic foarte precis, se bănuiau în spatele acestei hotăriri drame grozave, interese vitale. Femeile erau înclinate să creadă într-o poveste de dragoste: pe neașteptate Cesar păru multora un bărbat fascinant; unii, mai ales dintre aceia care habar nu aveau de afaceri, preferară să vadă în căsătoria lui Cesar o alianță între financiari: tot atit de repede pe cât păru de fascinant, păru bogat. Știrea sigură că în spatele marilor magazine conduse de Iosif Ely stă Cesar, aprinse mințile cu ideea că omul, îmbogățit de război, și-ar fi camuflat avuțiile în fel și chip sub numele diferitor industriași. În sfârșit, nu puțină fură aceia care erau de părere că surprinzând secrete de ale bancherului, Cesar se impusese prin șantaj, ori, inițiat prea adînc în afaceri, bancherul socotise să-și asigure secretele cumpărîndu-l printr-o căsătorie. Găsi credit chiar și zvonul că rămasă însărcinată în urma legăturii cu Iliad, familia preferase s-o mărite pe Nectara cu un secretar inteligent, mai degrabă decît să accepte un gazetar jerpelit. Numai acei care cunoșteau pe Nectara și știau bine că nu este ea ființa căreia să i se poată impune o hotărîre, bănuiau o dramă obscură, un viol sau poate chiar o crimă. La un moment dat se găsiră sceptici care să afirme că totul nu era decît un zvon; cînd se consolidă știrea logodnei, afirmară că o logodnă nu înseamnă încă o căsătorie; nu abdicară decît atunci cînd deveni cunoscută ziua cununiei.

Domnea în preajma lui Cesar ațtarea caracteristică din preajma unei schimbări de guvern, cînd toți încearcă să privească răsturnările de regim din unghiul profiturilor posibile. Servitorii, stilați, stăpîniți, erau la fel de politicoși ca întotdeauna, îl salutau la fel de amabil, îl serveau la fel de prompt; dar în gestul lor de o corectitudine mecanică, era o vibrație inedită. Era în toată ființa lor o așteptare, o dispoziție de a-i primi un or-

*) Capitolul XIX din romanul *Cesar Dragoman* în pregătire la E.S.P.L.A.

din ; se putea descifra în reverențele lor mulțumirea de a-l fi putut sluji, în privirile lor o dorință de a-i surprinde intențiile. Se înmulțiră zîmbetele, salutarile, strîngerile de mînă, invitațiile, propunerile de afaceri ; zîmbetele anulau distanțele, salutarile erau mai profunde, strîngerile de mînă aveau căldură, invitațiile erau insistente, propunerile de afaceri erau serioase. Era acostat, vizitat, solicitat, tapat ; corespondența îi spori.

Bătrîna Igiroșanu părea să-l ignore pe Cesar cu totul. Dacă o saluta, nici măcar nu-i răspundea ; dacă se întîmpla să între în salonașul ei, nu-l invita nici măcar să ia loc. Deși era în mod oficial logodnicul Nectarei, Igiroșanca nu-l invită niciodată la masă, nu i se adresă niciodată ; dacă venea vorba despre el evita întotdeauna să-i spună pe nume. Comportarea ei era atît de evident jignitoare, încît Alfred, temîndu-se nu cumva Cesar să reacționeze cu vreun gest de natură să sporească tensiunea, căută să-l lămurească prevenitor :

— Dragul meu... nu știi cum sînt bătrîni ? Ei acceptă mai greu unele situații. Altminteri, să știi, mama e o femeie admirabilă.

Cesar acceptă explicațiile tăcut, cu un zîmbet : socotea că tăcînd mai există o șansă de a i se putea presupune sentimentele cele mai nobile. În orice caz, era hotărît să discute toate acestea cît mai puțin, așa cum, în genere, era hotărît să nu riposteze în nici un fel la jignirile provocatoare ale bătrînei.

Mai mult decît orice îl îngrijora însă comportarea Nectarei. Din ziua în care-l prezentase mamei sale drept viitorul său soț, n-o mai văzuse decît de trei-patru ori, și chiar și atunci îi păruse rece, distantă, inaccesibilă. Din ziua aceea memorabilă de iunie, nu-i mai îngăduise nici măcar să-i sărute mîna. Pentru florile pe care i le trimitea în fiecare zi, nu primea decît mulțumiri transmise prin cameristă. O singură dată consimți să iasă în oraș cu el. Dar Cesar nu se iluzionă : nu era un gest de tandrețe ci un mod de a oficializa logodna în fața întregului București.

La drept vorbind se simțea profund jignit atît de comportarea mamei cît și a fiicei. Poate chiar mai mult decît disprețul bătrînei, îl jignea răceala Nectarei. Avea uneori impresia că se rușinează de el și simțea atunci acumulîndu-se în sufletul său o ură întunecată, o mînie grea, pe care oceane de tandrețe nu le-ar fi putut îneca. Îl încerca pornirea violentă de a riposta brutal, de a renunța în chip spectaculos la această căsătorie ; dar își dădea seama că nu mai are dreptul să se joace cu destinul său. Mai mult poate decît de prăbușirea planurilor sale, se temea de ridicol ; posibilitatea unei rupturi îl paralizase. Mai ales acest sentiment de neputință îi era cel mai greu de suportat. Superstițios, nu îndrăznea nici măcar să-și făgăduiască răzbunări de teama de a nu-și vedea planurile compromise de vreun zeu buclucaș și ironic. Continuă să-i trimită Nectarei flori și dacă se întîmpla să fie primit, se mărginea la întrebări convenționale, la răspunsuri zgîrcite : rămînea incoruptibil în limitele unei politeți glaciare. Era de fapt singurul mod de a-și menaja orgoliul, de a evita riscul unei rupturi.

Izbuti atît de bine să dea impresia că socoate totul foarte firesc, încît Nectara, care nu ignora deloc așa cum părea, atitudinea jignitoare a bătrînei și nici nu se amăgea asupra propriei sale atitudini, se întrebă dacă nu cumva avea într-adevăr dreptate mama sa cînd îl socotea total lipsit de demnitate, dornic doar să obțină prin căsătorie o avere și o poziție socială.

Palidă, slăbită, cu ochii adînciți în orbite, Nectara avea înfățișarea unui om bolnav, devorat de un cancer secret. Din momentul legăturii cu Cesar contractase parcă morbul tristeții și scirbei : se simțea maculată ; din momentul hotărîrii de a se căsători, o măcina îndoiala și neputința ; se în-

doia că a hotărât bine, se simțea neputincioasă să se sustragă propriei sale hotărâri. Ceea ce-i greva libertatea de a da înapoi, era greutatea obiectivă a faptelor. De voia sau nu, omul căpătase asupra-i drepturi, intrase în viața ei și nu-l putea îndepărta cu un simplu act de voință. Cîteodată încerca să și-l închipuie mort, dar își dădea seama că nici măcar atunci nu l-ar expulza din memorie; pentru a se elibera total, ar fi trebuit să retrăiască momentul căderii sale: era încredințată că ar fi știut cum să reziste; dar acum, această legătură era tot atît de indestructibilă pe cît era trecutul de ireversibil. De aceea probabil socotea că a se căsători cu acela căruia îi cedase, era totuși un mod leal de a trage consecințele unei situații obiective. Apoi, căsătorindu-se, avea sentimentul că se pedepsește pentru slăbiciuni imparable. În sfîrșit, în a menge pînă la capăt, cu orice riscuri, în aceasta vedea probabil singura modalitate de a recîștiga superioritatea morală, sensul demnității pierdute.

Sensibilizată de indispoziții fizice și chinuri morale, își sporea încă suferințele cu teama de a nu agrava cu greșeli ireparabile, greșelile consumate. Deși i-ar fi fost foarte dificil să definească exact sentimentele sale față de Cesar, se întreba uneori dacă nu cumva e pe cale, prin purtarea sa rece, săucidă în inima lui orice sentiment pentru ea, să compromită șansele oricărei apropieri viitoare de un om alături de care va fi totuși obligată să trăiască.

Foarte mult o nelinișteau și relațiile cu mama sa. Resimțea disprețul bătrînei față de Cesar ca pe o jignire adusă ei: asta poate și pentru că disprețul față de viitorul ei soț, implica o notă proastă la adresa inteligenței și bunului său gust. În orice caz, preferă să se facă că nu observă nimic din comportarea jignitoare a mamei sale, numai pentru a nu fi obligată să se formalizeze, numai pentru a evita certuri cu consecințe imprevizibile. Aceste relații încordate îi impuse inevitabil întrebarea dacă căsătorindu-se, conviețuirea sub același acoperiș va mai fi cu putință. Cînd odată, plină de delicatete, socotind a liniști unele temeri ale bătrînei, făcu oarecari aluzii la o eventuală plecare a sa din casă, fu foarte afectată să constate că ideea sa e îmbrățișată imediat cu satisfacție: era evident că bătrîna gîndise ea însăși această soluție, se sfiise numai s-o propună ca să nu alimenteze animozități, dar se grăbea s-o accepte, bucuroasă că i se cruță o propunere greu de formulat și în același timp temătoare să nu piardă o ocazie pe care nimeni nu-i putea garanta că-i va mai fi oferită. Hotărît, Cezar îi era odios și nu dorea să-l aibă sub ochi.

Nu mai puțin neliniștitoare i se păreau Nectarei toate formalitățile legate de căsătorie. Zadarnic își spunea că ceea ce face e un act firesc pe care milioane de femei în întreaga lume îl îndeplinesc fără indispoziție; avea impresia că prin simpla expediere a unor invitații de nuntă se propune în atenția întregii lumi în ipostaza unei femei goale și lubrice. Curiozitatea firească în asemenea ocazii, a prietenilor, a servitorilor, a rudelor, o rănea; orice întrebare, cît de banală, în legătură cu viitoarea sa situație civilă i se părea o indiscreție; orice aluzie — cît de vagă — la viitorul regim sexual o îmbolnăvea.

Nectara ar fi preferat o cununie civilă în cerc intim: o călătorie de nuntă în străinătate cu o escală la primărie. Dar bătrîna se opuse cu vehemență.

— Asta nu se poate. Tu ești din neam de boieri... Și în neamul meu încă nu s-a pomenit pînă azi cununie fără popă și nuntă, fără meseni.

Obosită de emoțiile atîtor dispute și la insistențele lui Alfred, care voia să dea mamei sale barem satisfacția de a ului Bucureștiul cu strălucirea

Igiroșenilor, Nectara consimți.

Incepură pregătirile de nuntă. Cum nunta urma să se facă în Palatul Igiroșenilor, o armată întregă de meșteri fu mobilizată să redea strălucirea inițială interioarelor pe care vremea își pusese patina. Bătrîna, înviorată de zarvă, se agita bucuroasă că are cui porunci. Discută cu arhitecți și antreprenori, cu parchetari, argintari, tapițeri, tâmplari, grădinari, zugravi, bijutieri, electricieni, porunci cumpărături de mobilă, argintărie, persiane și porțelanuri, angajă bucătari și servitori, făcu diferite comenzi în străinătate, avu conciliabile de lungă durată cu croitoreasa, purtă îndelungate tratative cu forurile bisericești. Aprinse discuții provocă alcătuirea listei de invitați; bătrîna ar fi vrut să asigure strălucirea nunții exclusiv cu numele cele mai ilustre, dar se lovi de încăpățînarea bancherului, căruia interesele de afaceri îi impuneau să deschidă larg ușile tuturor aceluia de care avea nevoie: așa se face că alături de reprezentanți ai vechilor familii boierești, fură invitați miniștri, generali, bancheri, deputați; nu lipsiră fiște nici Andrei și Cornelia Radian, Barbu Ivireanu și Ruxandra Cristoveanu, Matilda Crețeanu cu Aristiția, domnul ministru Ion Stoenescu și generalul Nicolai Jurawski, părintele Filimon și profesorul Tiberiu Moga, Aristide Potoran și doctorul Toma; se trimise chiar invitații lui Șerban Timofti și în străinătate celui Grigorașco, colateral din spița Timoftilor, care prezidase cîndva educația Nectarei.

O adevărată ceartă izbucni cînd bancherul sugeră să i se ceară în elaborarea listei și părerea lui Cesar.

— Cum, izbucni bătrîna, am să-l întreb eu pe el pe cine să invit la nunta fiicei mele?

— Dar poate are și el pe cineva de invitat, interveni rezonabil, oncle Paul.

— El! Pe cine? Tejghetarii din Taica Lazăr?

— Mamă... încercă împăciuitoar bancherul s-o domolească.

— Nu!... L-ați vrut pe Stoenescu, avocatul hoților... am acceptat... Dar barem îi ministru!... L-ați vrut pe dumnealui domnul Potoran... Fie, m-am înduplecat! Deși dumnezeu știe că nu-i nimic de capul lui!... Ați vrut-o pe Ruxandra Cristoveanu... Mă rog, n-a catadicsit dumneaei să mă poftescă la cîntina aceea... Vezi dumneala, îi cădea coroana, de mă aflam și eu... Dar barem e femeie de neam, a fost la curte... Și pe urmă ați propus-o pe Cornelia Băleanu și pe barbat-său... Mă rog! De n-ar fi fost ea o Băleancă, mă uitam eu la el? L-ați vrut pe Filimon... Fie! Față bisericească! Dar acu să poftesc la nunta fiicei mele tot neamul lui de grataragii? Asta nu se poate! Dacă vor să vină, poftescă: îi angajez să servească șampania!

Bătrîna dovedindu-se intratabilă, bancherul se gîndi că nu rămînea nimica alta de făcut decît să emită o sumă de invitații fără știrea ei. Dar întrebat cu bunăvoință dacă nu are rude și prieteni pe care ar voi să-i invite, Cesar răspunse, spre ușurarea tuturor, că nu are pe nimeni.

Oncle Paul fu tot atît de surprins de știrea căsătoriei ca orice străin. Nu-și închipuise în după amiaza aceea, în care surprinsese convorbirea dintre Nectara și Cesar că s-ar putea ajunge atît de departe. Chiar cînd știrea căsătoriei se oficializă, i se păru atît de neverosimil ca omul acesta să ajungă soțul fragedei și nobilei Nectara, încît mult timp nu putu scăpa de impresia că este victima unei farse care continua încă din zorile acelei zile în care poruncise unui telal transformarea unui vagabond într-un gentilom. Ceea ce îl uimea era că nimeni nu părea să observe ceea ce lui îi era foarte limpede: că omul e un ticălos, hotărît să-și facă loc în lume cu orice

preț. Ceea ce îl dezarma în bună măsură era faptul că nu putea produce nici o dovadă palpabilă în sprijinul convingerii sale. De fapt convingerile acestea se hrăneau din teama sa de om bătrîn, depinzînd prea mult de Igiroșeni ca să nu-l îngrijoreze orice schimbare în raportul de forțe din familie. Un Cesar Dragoman în casă, însemna o necunoscută în formula relațiilor de familie care-i îngăduia cu atîta bunăvoință un atît de dulce parazitism. Prea dependent de Igiroșeni ca să riște discuții cu rezultate imprevizibile, toată dezaprobarea sa se reduse la glume și aluzii. O încercare mai serioasă de a sta de vorbă cu Nectara, singura poate la care ținea cu adevărat, fu primită cu răceală; oarecari aluzii făcute lui Alfred, fură primite cu un zîmbet ironic; să-i vorbească bătrînei, nici nu-i trecea prin cap: cu situația lui morală, nu putea avea nici o trecere. Poate pentru prima oară în viață, îi păru rău că inconsistența poziției sale morale nu-i permitea să acționeze eficace. Nu-i mai rămase decît nădejdea că o întîmplare va face cu neputință o căsătorie care nu era, după părerea sa, în ordinea firească a lucrurilor.

— Dacă bunul Dumnezeu există — îi spuse odată bătrînei Igiroșanu, văzînd-o posomorită — n-ar putea să ne-o probeze mai bine decît împiedicînd această căsătorie.

Bătrîna îl privi mută, cu ochi morți și-i întoarse spatele. Oncle Paul se înfioră: pricepu că femeia aceasta bigotă epuizase de mult, în rugăciuni inutile, încrederea în ajutorul divin. Era în felul în care-i întorsese spatele o recunoaștere a neputinței, o acceptare fără nădejdi, care îl sperie. Mai ales aceasta îl tulbura: acceptarea intrusului ca pe o fatalitate împotriva căreia nu era nimic de făcut.

Cununia civilă trebuia să aibă loc într-o sîmbătă dimineață, iar nunta a doua zi, duminică. La cununia civilă nu era prevăzut să asiste decît membrii familiei și cîțiva intimi. Matilda Crețeanu, deși nu primise o invitație formală, se infățișă totuși prietenei sale, însoțită de Aristiția pe care dorea să i-o prezinte.

— Iată scumpă Aglaie, aceasta este nepoata mea, aceea de care ții-am vorbit de atîtea ori: grija mea de azi, nădejdea mea de mîine.

Cu două degete prinse într-o cută a rochiei de tafta roșie, Aristiția făcu o genuflexiune stîngace. Bătrîna Igiroșanu întinse mîna să-i fie sărutată și fata, surprinsă, o atinse ușor cu buzele, gîndind nu fără neplăcere: „Cum mai miroase a mort!“ În mișcarea înainte pe care fata trebuia s-o facă ca să-i sărute mina, bătrîna avu timp să surprindă ochii ei neastîmpărați și să examineze critic umerii ei cruzi și albi.

— Are să fie o femeie frumoasă, Matilde! spuse Igiroșanca așa cum se spune orice față de copii, cu încredințarea că nu înțeleg nimic din vorbele celor mari. Dumitre — i se adresă lui oncle Paul — vrei s-o prezinți Nectarei?

Oncle Paul care o cunoștea pe Aristiția de la reuniunile Ruxandrei Cristoveanu, se gîndi că într-adevăr îi va face verișoarei sale o plăcere și amabil se oferî s-o conducă. Nectara era parcă mai palidă ca de obicei. Încerca și ea emoția tuturor aceluia care trăiesc în sfîrșit un eveniment ce părusse îndepărtat și nesigur. Așteptînd sosirea lui Cesar, răscolea fără curiozitate un maldăr de telegrame. Iscăleau oameni care păreau foarte fericiți de căsătoria ei. Nu cunoștea aproape pe nimeni; fiecare nume îi evoca o siluetă de manechin cu o față inexpresivă; avea impresia că e inconjurată de fantome, în așa măsură o domina sentimentul de singurătate, ivit din convingerea că fiecare își poartă singur destinul său.

Intrarea Aristiției îi făcu plăcere. De dimineață nu primise decît vizita părintelui Filimon care i se prezentase cu darul său de cărturar, cu un penticostar vechi de două sute de ani. După un popă savant, complicat și paradoxal, fata aceasta vie, curioasă și sporovăielnică, care se învîrtea în juru-i cu exclamații naive de admirație, fu ca un desert după o masă prea îmbelșugată: îi gustă prezența cu o senzație de înviorare.

— Vai, ce frumoasă ești! îi spuse Aristiția bătînd din palme. De-aș avea așa o rochie n-aș mai dezbrăca-o! Ah, de abia aștept să mă mărit!

Oncle Paul o găsi delicioasă și observînd-o pe Nectara zîmbind i-o lăsă bucuros în preajmă-i, sigur că o va distra cu ciripeala ei copilărească.

În aceeași dimineață, plecînd de acasă spre Igiroșeni, Cesar își părăsi garsoniera cu sentimentul că-și ia un adio. Nici în seara în care, după ani de așteptări și năzuințe, rămăsese în dormitorul Ruxandrei Cristoveanu, nici în ziua cînd fusese investit pentru prima oară cu dreptul de a sta în anticamera bancherului, nu avusese în așa măsură impresia că trăiește un moment decisiv. „Hotărît — își spuse el — din patul Ruxandrei în patul Nectarei nu e numai distanța de la situația precară a unui amant la aceea solidă a unui soț, dar e distanța dintre două trepte sociale, dintre un oarecare și un cineva.“

Din ceremonia consumată în fața ofițerului stării civile nu avea să-și amintească mai tîrziu decît două momente: cînd Nectara spusese „da“ și cînd primarul își pusese iscălitura; acel „da“ al Nectarei îi ajunsese la ureche cu tonul cu care îl auzise cîndva în gura Ruxandrei; iscălitura primarului îi sugerase o mișcare de dispreț: „Dobitocul! Habar nu are că prin simpla-i iscălitură îmi dăruiește averea Igiroșenilor.“

O clipă, cînd toată lumea schimba felicitări și sărutări, Nectara se temu că Cesar o va săruta în fața tuturor. Dar primul sărut al soțului său îl primi pe mîină; avu impresia că Cesar ține să-i dea posibilitatea de a se familiariza cu noua sa situație și găsi că gestul e delicat.

Cînd îi veni rîndul să strîngă mîna lui Cesar, Stoenescu, cinicul, cercă să-i ia temperatura morală:

— Ei, cum te simți la altitudine?

— Excelent.

— Sper că nu ești atît de naiv să-ți închipui că toată această lume care-ți surîde te iubește!

— Nu-mi fac iluzii.

— Foarte bine, aprobă ministrul. Să nu uiți niciodată că principiul aristocrației e să se iubească în exclusivitate; iubirea e un sentiment interzis în afara clanului.

Oncle Paul interveni indiscret:

— Ei, ei, ce sfaturi îi dai domnule ministru?

— Un sfat excelent — spuse Stoenescu acru, — să nu-și piardă capul. Hm, ce spui, n-am impresia că societatea înaltă îi va face declarații de amor!

— De, știu eu! observă echivoc oncle Paul. Tu ce crezi Cesare — încercă malițios să-l scormonească — te vom iubi?

Cu mîinile la spate, Cesar își trecu peste invitați o privire indiferentă parcă ar fi căutat un răspuns undeva dincolo de ei: adevărul era că întrebarea lui oncle Paul stîrnise în el sentimentul de panică al unui avar care află o găină scurmînd tocmai pe locul unde a îngropat o comoară. Răspunse rece, cu teama de a nu i se ghici tulburarea:

— Dacă voi fi puternic... mă veți iubi.

Stoenescu îl scrută încremenit. Îl socotise pe Cesar un ambițios inteligent, nu i-ar fi trecut prin cap că ar putea să aibă o filozofie. Cît privește oncle Paul, avea înfățișarea speriată a unui om în apropierea căruia a fulgerat. Invadat de impresia obscură că vechi presentimente sînt pe cale să se împlinescă, își întoarse privirea spre Alfred Igiroșanu, care, masiv și mut, cu mîinile împreunate pe pîntece, zîmbea invitațiilor, inocent ca un idol bucuos de credincioșii lui. Și se întrebă iritat: „Cum naiba de nu-și dă seama că-și pune lațul de gît?”

În ziua nunții, bancherul se sculă de dimineată, foarte bine dispus. Poate că visase, poate că soarele roșu strecurat printre jaluzele îi însufleși în memorie amintirea duminicilor festive din copilărie; simțea cu toate simțurile că în casă ca și afară, pe tot pămîntul, era duminică. Duminica avea lumina ei, vibrația ei specifică, chiar un parfum al ei pe care nu-l avea nici una din zilele săptămîinii, încît era incredințat că ar fi putut identifica duminica printre toate celelalte zile chiar dacă ar fi trăit fără calendar. Se sculă cu sentimentul că trăiește o mare sărbătoare. Poate unde inima nu-l mai supărase în ultimul timp, poate unde trecerea prin parlament a cîtorva proiecte de legi punînd în sfîrșit pe picioare afacerea din Ardeal îi liniștise într-o măsură temerile, poate unde nădejdea de a se apropia de Ruxandra Cristoveanu se reîmprospătase mai ales de cînd Cesar încetase de a fi un rival, Alfred Igiroșanu avu impresia că nunta surorii sale nu e numai o manifestare de forță a casei Igiroșanu, dar o încoronare a întregii sale politici. Se simțea atît de bine, încît în ciuda hotărîrii anterioare, luată de altfel cu avizul doctorului Toma, de a nu participa la cununie, își exprimă dorința de a merge și el la biserică. Ca să dovedească cît de pregătît era să suporte oboselele, urcă și coborî, sub privirile speriate ale bătrînei, patru din treptele scării din hol. Bancherul execută exercițiul cu mulțumirea unui copil care descoperă minunea de a se putea deplasa în spațiu.

— Ai văzut?... Sînt un Samson!... Să ști mamă că astăzi am să dansez.

Tot timpul de altfel fu într-o bună dispoziție cuceritoare. De dimineată o căută pe Nectara ca s-o felicite, o sărută emoționat și-i înfățișă, încîntat de plăcerea pe care i-o făcea, unul din cadourile pe care i le pregătise, o garnitură de bijuterii: colier, cercei și brățară.

Refuză hotărît să se ocupe de afaceri; cînd Andrei Rađian, copleșit de noi datorii, veni să discute posibilitatea unui nou împrumut, bancherul ridică mîna în semn că nici nu vrea să audă:

— Astăzi, dragul meu, în împărăția mea e sărbătoare națională!

Totuși se interesă personal la Ministerul de Externe de pașapoartele pentru Cesar și Nectara și fu bucuos să-și anunțe sora că proiectul de a pleca în străinătate chiar a doua zi după nuntă, nu avea să sufere nici o știrbire.

Singurul care găsi suspectă buna dispoziție a bancherului, fu oncle Paul. Copleșit la idea că nunta Nectarei este și pentru el însuși un eveniment capital, cu consecințe îngrijorătoare, se întrebă mereu posomorît și plictisit: „Cum naiba de nu-și dă seama că-și pune lațul de gît?” Dar Alfred Igiroșanu nu părea să se sinchisească de viitorul său. Omul acesta care putea să tacă zile întregi, fu glumeț și se arătă dispus să se învelească din toate nimicurile. Se distră mult timp privind cadoul unui fabricant de luminări, un datornic entuziast al băncii: două luminări gigantice, ca două coloane albe, înalte de vreun metru și jumătate, cu un diametru de cel puțin patruzeci de centimetri, împodobite cu diferite motive

caracteristice. Servitorul neștiind ce să facă cu ele, bancherul dispuse să fie duse deocamdată în cămară.

Prima întâmplare care-l tulbură pe Alfred Igiroșanu, fu vizita lui Ispas, directorul băncii. Ridicat dintre vechii funcționari, înnobilit încă de Ion Igiroșanu cu dreptul de primă semnătură, bătrînul era unul din cei mai devotați servitori ai familiei. Ajuns în fața lui Alfred, îi declară emoționat că are să-i spună ceva foarte important, dar se vede că era atît de copleșit de gravitatea gestului său, încît mult timp nu putu să facă nimic alta decît să-și șteargă fruntea de sudoare.

— Vă rog să mă credeți — începu el — dumnezeu mi-e martor, nu vreau să ponegrec pe nimeni, nici să stric bucurii... Dar socot că nu aș merita încrederea dumneavoastră dacă aș tăcea... Poate că ce am eu de spus, nici nu merită să fie spus, dar conștiința mea îmi spune că de astă dată a vorbi chiar cu riscul de a greși este mai nimerit decît a tăcea cu nădejdea că nu se va întâmpla nimic... Bătrînul îl privi pe Igiroșanu parcă i-ar fi solicitat un îndemn, dar bancherul, prăvălit în fotoliu, cu ochii închiși, cu mîinile încrucișate pe pînțece părea că doarme. Directorul oftă și — ca unul care-și cunoștea bine patronul — mulțumit că cel puțin e ascultat, continuă : Aseară a intrat în bancă unul Sile Popescu, care, pretinzînd că e cumnatul domnului Cesar Dragoman, a fost introdus în cabinetul meu... Era beat, mi-a strigat că vrea bani și m-a amenințat că de nu-i voi da, în două luni de zile mă va demite... „Ascultă-mă ce-ți spun — mi-a proorocit el — în două luni de zile vei fi ușierul meu, tot atît de sigur pe cît e de sigur că Cesar va mînca din coliva lui Igiroșanu.“... Asta e totul. Și toată noaptea m-am chinuit dacă merită să vin într-o asemenea zi ca să vă indispun cu proorocirile unui bețiv. Dar mi-am spus : „Doamne dumnezeule, gura păcătosului, adevăr grăește... De unde pot ști eu ce-i adevărat și ce nu e ?“

Bătrînul tresări. Ridicînd capul se descoperi sub privirile fixe ale bancherului.

— Ascultă Ispas, mai știe cineva de toate astea ?

— Nimeni.

— Foarte bine. Du-te acasă și fi liniștit. Dispoziția lui Alfred Igiroșanu avea precizia din momentele acelea rare, de încredare a spiritului și directorul înțelese că nu-i rămînea nimic alta de făcut, decît să plece.

O întâmplare ciudată, consecutivă acestei vizite a bătrînului Ispas, avea să-l tulbure pe Igiroșanu și mai mult. Erau tocmai adunați cu toții în holul cel mare, în care numai cu o zi înainte se terminase munca de restaurare, cînd intră Cesar. Acesta se îndreptă spre Nectara, cu intenția vădită de a traversa holul pe linia cea mai scurtă care-l despărțea de logodnica sa : prin centrul încăperii, pe sub policandrul cu cristale, a cărui instalare în fundul boltei se terminase abia cu cîteva zile înainte. Spre groaza tuturor, imensul complex de cristale se desprinsese deodată din fundul bolții, fulgeră vertical și se sfărîmă la cîteva pași înaintea lui Cesar, cu o larmă îngrozitoare, care se degradă prelungit în clinchete infinit muzicale. O secundă Nectara gîndi moartea lui Cesar ca un prilej de descătușare ; dar peste sentimentul încert de eliberare se suprapuse vechiul sentiment penibil că e totuși prizonieră atîta timp cît omul acesta, chiar mort fiind, nu poate fi expulzat din viața ei, din memoria ei. În clipa următoare, plină de remușcări de parcă ar fi atentat la viața lui, se repezi spre el cu mîinile întinse, ca și cum ar fi vrut să-l pipăie, să se încredințeze că e viu și întreg, și-i întrebă mișcată, cu un ton care ei înșiși îi era încă necunoscut :

— N-ai nimic ? N-ai pățit nimic ?

Cesar surise palid :

— După cum vezi, draga mea... nu-s făcut să mor din întâmplare.

Oncle Paul o văzu pe mătușa sa privind țeapănă și mută sfărîmăturile candelabrului. Alături, bătrînul intendent al casei Igiroșanu, chel și uscățiv, clătînd din cap, constată în consensul unanim :

— A trecut moartea pe lîngă el.

Bancherul însuși nu păru de loc afectat de sfărîmarea candelabrului, ba găsi chiar loc de glume :

— Erăi s-o pați cumnate ! Porniți să vină la nuntă, oaspeții ar fi ajuns la o înmormîntare ; în loc să ospătăm întru fericirea ta, ți-am fi mîncat coliva întru veșnica pomenire.

Pentru prima oară oncle Paul intui în Cesar invincibilitatea acestei ambiții care se realiza sub ochii săi și în forul său interior trecu cu arme și bagaje în tabăra inamicului. „Norocul i-a părăsit pe Igiroșani, îi voi părăsi și eu. Trebuie să știi să te lepezi la timp de acei care cad, dacă nu vrei să te tîrască cu ei“. Era hotărît să întărească prietenia cu Cesar și avu impresia că a hotărît bine cînd îi surprinse mai tîrziu pe servitori comentînd temători incidentul :

— Cine poate ști ce semn o fi fost !?

La masa de prînz bancherul nu voi să mănînce. Maică-sa îl privi bănuitoare, dar nu insistă ; știa că în situația lui era întotdeauna preferabil să mănînce puțin sau chiar deloc. Dar după masă, după ce Alfred plecă să-și facă somnul obișnuit, telefonă doctorului Toma. Cînd pe la cinci după amiază bancherul ieși din camera sa, dădu peste vechiul prieten al casei, care îl aștepta gînditor înaintea unei table de șah. Avertizat de bătrîna Igiroșanu asupra intențiilor bancherului de a participa la cununie, Toma venise să-l sfătuiască să renunțe. Alfred Igiroșanu ghici toată delicata măsinație de cum îl văzu.

— Degeaba doctore... de dus tot mă duc. Iți fac o singură concesie : îți îngădui să stai în preajma mea... Pînă atunci, hai să facem o partidă.

Toma îl privi cu ochiul critic al medicului : mai la urma urmei Igiroșanu nu arăta rău.

— Bine, consimți doctorul, bănuind de altfel inutilitatea oricărei împotriviri, să începem.

Dar nu putură termina partida căci trebuiră să plece spre biserică. Intrerupseră disputa pe o mișcare a lui Toma : un șah la rege.

— Vedeți, îi atrase atenția doctorul, cu mișcarea turnului pe alb aș fi declanșat un șah etern. Și adăugă pe gînduri : Șahul e într-adevăr un joc care te invită la filozofie. Cînd vezi popoarele de pioni și conducătorii lor ajungînd laolaltă în aceeași cutie și pricepi că pămîntul întreg este o imensă groapă comună, atunci poziția de șah etern te învață că eternă e numai mișcarea...

— Filozof incorigibil ! îl apostrofă bancherul prietenos. Notează poziția pieselor. Mîine vom continua.

Cununia avu loc la ora șapte și jumătate la Biserica Albă. Cu toate că era lume multă, o căldură apăsătoare și o atmosferă încărcată cu parfumuri grele, bancherul începu prin a suporta ceremonia destul de bine. Ceea ce îl ajută un timp să uite de el însuși fu spectacolul. Îl amuză mai ales Aristiția care se aranjase în așa fel printre tinerele fete încît să fie prima care să guste din pișcotul și vinul mirilor, desigur cu nădejdea că va fi și prima care se va mărita. Începu a privi asistența, interesat mai puțin de strălucirea toaletelor cît de dorința de a-și identifica prietenii. Pe soții Radian nu se aștepta să-i afle ; Andrei îi telefonase încă pe la orele

cinci ca să-și ceară scuze că nu va putea veni la biserică : unul din copii avea febră și Cornelia nu consimțea să iasă din casă înainte de a avea avizul doctorului. Pe Stoenescu, cinicul, îl descoperi în frac alături de Filimon îmbrăcat cu aceeași sutană de toate zilele ; Aristide Potoran, în frac impecabil, își rodea unghiile vădit preocupat ; Matilda Crețeanu se plasea satisfăcută între un Cantacuzino și Barbu Ivireanu ; Jurawschi priza tabac în umbra Elisabetei sale. Mult timp Igiroșanu pîndi intrarea bisericii cu nădejdea de a o vedea apărînd pe Ruxandra Cristoveanu ; pentru prima oară își simți inima cînd îi veni în minte întrebarea îngrijorătoare dacă nu cumva totuși făcuse o greșeală invitînd-o la nunta amantului său. La un moment dat i se păru că descifrează în asistență chipul prelung al lui Mihail Iliad, cu ochi de o stranie strălucire ; avu pe loc viziunea unui scandal și senzația că aerul a devenit mai dens ; dar Iliad dispăru și de astădată bancherul se întrebă indispus dacă nu cumva i se năzărise. Cu îndîrjirea caracteristică cu care lupta împotriva obsesiilor, simți nevoia să-și verifice impresia, ca un tehnician care ține să probeze capacitatea de înregistrare a aparatului său și-l întrebă pe Toma în șoaptă :

— N-a fost Iliad acolo... lîngă eșire ?

Doctorul aruncă o privire rapidă în fundul bisericii și, cu toate că nu văzu nimic, intuind mica dramă a pacientului său, răspunse echivoc :

— Poate.

Dar mai mult ca orice îl irită pe bancher oncle Paul care, în frămîntarea dinții a invitaților de a-și afla locul potrivit se nimerise lîngă el ; cu toate că ținuta sa părea ireproșabilă, judecînd după strălucirea nefirească a ochilor lui, după zîmbetele și clipirile cu care voia să-i dea a înțelege ceva cînd îi bănuia privirile — bancherului nu-i scăpă că vărul său era beat. Avu confirmarea presupunerii sale cînd, la momentul distribuirii inelelor, în timp ce preotul pronunța formulele sacre, oncle Paul îi șopti la ureche, chicotind ironic :

— Ia-n te uită ce beatitudine pe fața lui Cesar !... Pariez că are viziunea milioanei tale mai degrabă decît a patului nupțial.

Deși era deprins cu gura slobodă a grăsanului, îl izbi brutalitatea expresiei, poate unde era purtată pe o undă de alcool, poate unde asocia imaginea pură a Nectarei. În aceeași clipă, mamei sale care-l privea îngrijorată, îi zîmbi liniștitor ; lui Toma, care-l întrebă în șoaptă dacă n-ar vrea să iasă, îi răspunse cu un *nu* plin de afecțiune. Ce-i drept, la sfîrșitul slujbei se simți puțin obosit, dar la ieșirea din biserică aerul curat îl învioră. Se arătă deosebit de mulțumit de a fi făcut proba capacității sale de rezistență :

— Ai văzut doctore că nu mi s-a întîmplat nimic ?

Înapoiat acasă, se arătă foarte vioi și dispus :

— Doctore, astăzi vreau să fac o orgie : să beau un pahar întreg de vin !

— Mult ! îl cenzură intransigent Toma.

— Opreliștile există ca să fie călcate ! observă bancherul. Vasile — porunci unui fecior — adu-mi un pahar de vin !

Cînd ceva mai tîrziu o zări intrînd pe Ruxandra Cristoveanu, mulțumirea sa fu complectă. Îi ieși înainte pe cît de repede putu, îi sărută mina cu venerație și făcu oficiul de ghid spre fotoliul din care bătrîna Igiroșanu primea felicitările. Îmbrăcată în rochie lungă, grea, dintr-o califea de un verde întunecat, înconjurată de un întreg stat major de bărbați în haine negre, Ruxandra trecu prin salon, așa cum părea a trece prin viață : dispusă să înfrunte privirile și comentariile. Bătrîna, care o revedea acum

pentru prima oară după război, surprinsă de atîta frumusețe, distincție și demnitate, simți nevoia să se apere de atîtea farmece și, plecîndu-se ușor peste brațul fotoliului, îi șopti Crețeancăi instalată alături :

— Și cînd te gîndești că are patruzeci și cinci bătuți pe multe !

Dar cînd Ruxandra fu în fața ei, bătrîna găsi suficiente resurse de politețe ca să-i răspundă la salut cu amabilitate și să-i spună un cuvînt agreabil.

Andrei Radian și soția sa, își făcură apariția aproape imediat după Ruxandra Cristoveanu. În rochia de lamé argintie, strînsă pe corp, actrița fulgera sub lustre ca un pumnal. Pentru prima oară bătrîna se gîndi cu îngrijorare la apariția Nectarei ; nici frumusețea robustă a Ruxandrei Cristoveanu, nici aceea plină de făgădueli a Aristiției n-o mișcaseră atît, poate pentru că una era prea bătrînă ca să umbrească o frumusețe tinerească, iar cealaltă era încă prea crudă ca să rivalizeze ; dar frumusețea Corneliiei, împlinită de maternitate și necoruptă de bătrînețe, avea în același timp nobleță și forță. Andrei Radian înregistră cu satisfacție murmurul pe care-l stîrnea trecerea soției sale, ca pe o notă bună la adresa bunului său gust. Igiroșanu ieși în calea prietenului său, sărută mîna Corneliiei și-i conduse de asemenea în fața mamei sale. Fu ultimul efort pe care consimți să-l facă. Se retrase într-o încăpere din imediata apropiere a saloanelor, făcînd din locul pe care-l ocupa un post de observație, iar din masa la care sta o tribună de la care primi defilarea Bucureștiului politic, financiar și monden.

Cînd în sfîrșit se porni festinul, bancherul se așeză lîngă tinerii căsătoriți, între Cesar și oncle Paul. Ascultă cu mare plăcere, discursul cu implicații mitologice al lui Aristide Potoran și rîse din toată inima cînd oncle Paul îi explică tîlcul :

— Bietul om ! Mîine trebuie să achite tipografiei tipărirea revistei și pentru că nu știe cum să-i ceară Nectarei, tocmai în ziua nunții, banii de care are nevoie, a inventat un discurs întreg. Poftim, pentru cîteva mii de lei invocă tot Olimpul !

Il izbi totuși numaidecît agitația vărului său. Vorbea mult, vorbea tare, rîdea fără motiv, ori devenea trist de-i venea să plîngă.

— Mă, eu sînt un om fin, un om fin, mă !

Bancherul zîmbi amuzat :

— Ia seama, să nu te vadă mama că e vai de tine !

Obligat la regim, Alfred Igiroșanu mîncă cumpănit, consultîndu-și din ochi medicul așezat undeva mai în coada mesei. O singură dată, sub privirile muștrătoare ale lui Toma, călcă consemnul : sorbi însetat un alt pahar cu vin rubiniu.

Cînd apărură uriașele tavale încărcate cu fripturi împodobite artistic, găsi loc să-i șoptească lui Cesar :

— Știi că avem o ghicitoare printre bucătărese ? Mi-a povestit Spitz că s-au adunat în Sanhedrin și au cetit în măruntaiele unei găini evenimente grozave, moartea unui om mare... Ce crezi... sînt un om mare, Cesar ?

Cesar își privi cumnatul absolut uluit : era în zîmbetul lui o împletire ciudată de ironie și umbră care-l deconcerta.

— Nu înțeleg... Mi se pare absurd.

— Nu-i nimic absurd ! se amestecă oncle Paul. Bancherul se întoarse surprins pe partea stîngă : oncle Paul îl privea cu ochi mici, sclipitori, rîzînd gilgiitor, din fundul gîtului, parcă ar fi făcut gargară.

După masă, retras în colțul său, bancherul privi bucuros forfota. Era mereu înconjurat de prieteni, ori cunoscuți, care veneau de pretutindeni să-i spună o vorbă amabilă, ori să-i pună o întrebare de circumstanță.

Foarte mult insistă în preajmă-i, Andrei Radian. Îl chinuia grija pentru datoriile care trebuiau neapărat achitate și cu toate că încercarea de dimineță de a vorbi bancherului îi arătase limpede că prietenul său nu doarește discuții de afaceri într-o asemenea zi, totuși nu pierduse speranța să găsească un prilej pentru un demers. Își pregătise de acasă câteva fraze de introducere, câteva scuze, pe care, obsedat, le repetase de atâtea ori încît aproape le știa pe de rost și nu aștepta decît momentul de a le debita. Cînd i se păru potrivit, manevră să se apropie de Alfred Igiroșanu și deodată, decis, de teamă să nu-l îndepărteze vreun alt prieten în trecere prin încăperea vorbi :

— Dragul meu Alfred... Te rog iartă-mă că îndrăznesc să-ți vorbesc de necazurile mele într-o asemenea împrejurare... Dar tu mă înțelegeți... Viața curge înainte, ea nu vrea să știe de conveniențele noastre... Sînt obligat, n-am încotro și nu știu cum să fac mai bine ca să nu jignesc... Am nevoie de bani... Aceasta-i realitatea brutală.

Bancherul primi implorarea lui Andrei Radian cu un zîmbet prietenos și-i vorbi blajin :

— Fii liniștit... Vom sta de vorbă mîine... Doar n-au intrat toate zilele în sac. Nu se trec toate zilele într-o zi.

— Ah, răsuflă ușurat Radian, știam eu că n-ai să mă părăsești... Îi strînse mîna recunoscător și se îndepărtă rîzînd, promițîndu-i fericit : N-avea nici o grijă... să știi că mai trec pe aici... mai trec.

În clipa aceea îl învălui și-l luă cu ea o ceată de tineri care năvăliseră dinspre terasă cu svon de păsări speriate :

— Vine furtuna !... Vine furtuna !...

Bancherul mai apucă s-o zărească pe Aristiția într-un vîrtej de mătăasă albă și ceata se șterse dimainte-i, descoperindu-i în cadrul ușii, spre nespusa sa surpriză, pe Jurawski, zăpăcit de forfotă și privind neliniștit perdelele umflute de vînt ca niște pinze de corabie purtate dinspre terasă în salon.

— Pii ! Pii ! Ce curent !... Grijuliu, își înfunda urechile cu vată.

După Jurawski, îl vizită oncle Paul ; de beat ce era îngîna peltic și cuvînta sibilinic. Era transpirat, fața-i părea dată cu grăsimi, șuvițe de păr îi erau lipite de frunte. Pășea nesigur, cu smokingul descheiat, cu un pahar subțire în mînă ; plastronul, bombat nefiresc, se maculase. Se cunoștea cît colo că era beat de-a binele. Și bancherul se miră că bătrîna încă nu observase. Ce-i drept, cu experiența și antrenamentul cîștigat într-o viață de crailic, grăsanul se ținea încă pe picioare.

— Ia seama — îl avertiză bonom bancherul — să nu te vadă mama.

— Ei și ! făcu curajos oncle Paul. Se apropie de vărul său și-i cîntă discret :

Ori aici, ori mai departe,
Avem parte
Tot de-o moarte.
Cît ai rîde,
Tot ți-e gîde !
Cît ai plînge,
Tot te strînge !

Și apoi, ca și cum ar fi vrut să spună că pe această vale a plingerii trebuie să încerci a te consola cu bucuriile la îndemînă, continuă pe o arie de operetă :

Fetițele vesele
Fete de șantan...

Chicoti, clipi șăgalnic și dispăru piruetînd, congestionat și asudat. La un moment dat, obișnuit să se examineze, bancherul înregistrează o senzație obscură de indispoziție.

— Mi-e cald mie, sau e într-adevăr cald? o întrebă pe Matilda Crețeanu care tot căutînd-o pe Aristiția, se nimerise tocmai în preajmă-i.

— E cald, e cald, admise generăleasa, pe care corsetul o înăbușea. De fapt e înăbușeală... E cerul înourat, se pregătește de furtună... N-ai văzut-o pe Aristiția?

Un bubuit surd, îndepărtat, fu înregistrat de toată lumea cu satisfacție. Plăcerea de a se ști la adăpost sporea parcă farmecul petrecerii.

Ceva mai tîrziu — pe aproape de ora două — simțindu-se obosit, bancherul plănuie să se retragă discret, cu gîndul să se odihnească pînă în zori. Cum forfota era mare și saloanele vaste, era sigur că nimeni nu-i va observa lipsa. Incet, cu aerul că trece în revistă saloanele se îndreptă spre apartamentul său. Cel dintîi pe care îl întîlni în drum fu Toma.

— Ei, cum vă simțiți? îl întrebă doctorul.

— N-avea nici o grijă! îl liniști Igiroșanu zîmbind. De altfel mă duc să mă odihnesc.

— Foarte bine! Foarte bine! se declară Toma de acord. Și eu mă duc. Mă tem să nu mă prindă furtuna aici...

— Du-te, du-te! îl încurajă bancherul strîngîndu-i mîna cu căldură. Pe miine, doctore... Trebuie să continuăm neapărat partida.

— Da, da, consimți Toma rizînd. Numai atenție, — adăugă el, exact cu același ton profesional cu care își avertiza bolnavii de primejdiile care îi pîndeau — nu uitați ultima mea mișcare: șah la rege!

„Bietul Toma! gîndi bancherul cu bunăvoință. Pentru el toată lumea e alcătuită din pacienți“. Cîțiva pași mai încolo, nimeri printre dansatori. Se dansa un galop. Salonul părea un imens maneaj, un mare vîrtej; Igiroșanu avu o senzație de amețelă de parcă s-ar fi dat în călușei. Radian îl zări și, galopînd pe dinainte-i, îi strigă vesel, ca un semn de aducere aminte pentru făgăduiala primită:

— Nu se trec toate zilele într-o zi!

Abia scăpă bancherul dintre dansatori și-i tăie drumul Matilda Crețeanu. Pentru a doua oară o părăsise pe Aglaia Igiroșanu ca s-o caute pe Aristiția și era congestionată toată de căldură, neliniște și oboseală.

— Vai, n-o găesc nicăieri! i se jelui ea. Și ce căldură! Ce căldură! Barem dacă ar începe odată să plouă! Poate s-ar mai răcori... Și fetele astea zburdalnice! Mă simt neagră de oboseală... Parcă dumneata arăți mai bine!? Toți sîntem obosiți? Nu vrei să iei o oranjadă? Asta te-ar mai înviora nițel.

Bancherul o părăsi în cele din urmă indispus. Trecînd prin dreptul unei oglinde remarcă: „Într-adevăr, par foarte obosit.“ Abia după ce o pierdu din ochi pe generăleasă, îi păru rău că scăpase prilejul de a-i trimite vorbă mamei sale că se duce să se odihnească... „N-o să mă vadă și o să se neliniștească“.

Cînd în sfîrșit dădu să iasă în hol, îi veni înainte, cu un pahar de cristal în mîna, oncle Paul.

— Mă, eu sînt un om fin mă! Un om fin!

Bancherul surise îngăduitor și încercă să scape cu o glumă. Dar încăpățînat, oncle Paul îi aținu calea cu insistențe sîcîitoare:

— Nu, nu-ți dau drumul pînă nu-mi spui unde te duci. Zi, craiule: ce vădană te așteaptă ?

— Dragul meu — încercă bancherul blajin — mă duc să mă culc.

— La culcare stimabile ! ? se miră grăsunul. Bine, admise el serios, îți dau liberă trecere... Eu sînt un om fin ! Cu o condiție : să-mi spui pentru cine s-a făcut noaptea... Ha ?

— Foarte bine ! răspunse bancherul cu surîsul împăciuitor al omului care înțelege perfect cît de inutil e să contrariezi un nebun, ori un bețiv. Noaptea a fost lăsată pentru somnoroși, îndrăgostiți, bufnițe, tilhari și pisici.

Oncle Paul izbucni în rîs :

— Și pentru morți dragul meu, și pentru morți ! Vezi că n-ai ghicit ? Rîse fericit și se îndepărtă chicotind, făcîndu-i semn cu mina : La culcare bébé ! La culcare !

Alfred privi o clipă gînditor în urma vărului său, ridică din umeri și porni mai departe. Traversînd holul, întîlni în drum un servitor și-i porunci să-i transmită feciorului dispoziția de a-l trezi pe la cinci și jumătate.

— Poate doriți să vi-l trimit acum ? întrebă servitorul.

— Nu-i nevoie ! observă bancherul binevoitor. Lasă-l să petreacă și el ! Dar să nu uiți să-l trimiți pentru cinci și jumătate. „În zori — se gîndi el îndepărtîndu-se — se vor mira cu toții cît de bine o să arăt“. Cînd puse mîna pe clanța ușii ce da în apartamentul său, mai apucă să-l vadă pe părintele Filimon : se pregătea tocmai să plece ; portarul îi deschisese ușa și vîntul îi umfla sutana ; preotul părea o pasăre neagră gata să-și ia zborul.

Dormitorul lui Alfred Igiroșanu, fusese înainte vreme dormitorul părinților săi ; după moartea bătrînului Igiroșanu, bătrîna i-l cedase feciorului în întregime. Fiul păstrase toată mobila veche. Camera comunica cu alte două încăperi, una în prelungirea alteia, care deveniseră cu timpul biroul lui Alfred și biroul lui Cesar. Dormitorul propriu zis era o încăpere enormă, cu două ferestre tăiate în peretele opus ușii. Între ușă și ferestra se afla un imens pat dublu, cu două noptiere. La peretele de pe mîna dreaptă se aflau două dulapuri. Ferestrele erau acoperite cu perdele grele ; acum vîntul le umfla și bancherul avu, ca întotdeauna în asemenea împrejurări, impresia desagreabilă că în juru-i respiră o ființă vie. „Au lăsat ferestrele deschise, se gîndi el. Ce neglijență ! Dacă se pornea ploaia ?“ Aprinse lumina, își scoase ceasul și și-l puse pe noptieră, apoi se duse la ferestre și le închise. „În noaptea asta are să plouă“, observă bancherul. Trase perdelele grele în lături, căci cu somnul lui bucătălit de insomnia îi plăcea să urmărească din pat curgerea nopții și reveni să se desbrace. Pantofii și-i scoase fără să se plece, ajutîndu-se cu picioarele ; haina și-o depuse pe spătarul scaunului, pantalonii îi împături atent și-i așternu pe tabla patului. Pentru că-i era cald, socoti nimerit să lase ușa deschisă ; cum avea impresia că întunericul sporește senzația de răcoare, stinse lumina ; se întinse în pat oftînd cu satisfacție : „Oh, noroc că mai vine și noaptea“. Dar după un timp, bezna îl supără și aprinse lampa de noptieră. Abia atunci se liniști. Muzica se auzea stins, o dulce rumoare pătrundea pînă aici legănîndu-l.

Mult timp, nimeni nu observă lipsa lui Alfred Igiroșanu. Singură bătrîna o întrebă odată pe Nectara :

— Dar Alfred pe unde o fi ?

— Trebuie să fie cu Dumitru ! răspunse Nectara trecînd absentă înainte, la brațul lui Cesar.

Ceva mai tîrziu, întorcîndu-se lîngă ea Matilda Creţeanu, bătrîna întrebă iarăşi :

— Dar pe Alfred nu l-ai văzut, Matilde ?

— Ba da, cum să nu. Arăta cam obosit, altminteri foarte bine dispus.

Tîrziu, află prin mijlocirea lui Stoenescu, care la rîndu-i aflase de la oncle Paul, că fiul său se retrăsese să se odihnească.

— Foarte bine, foarte bine ! aprobă bătrîna, mulţumită îndeosebi că ştia în sfîrşit ceva precis. Şi liniştindu-se, continuă schimbul de impresii cu buna sa prietenă, Matilda Creţeanu.

Trebuia să fi fost pe la vreo patru sau cinci dimineaţa, cînd Cesar, obosit de freamăt, de dans, de obligaţia de a sta fixat în preajma Nectarei, dorind să se reculegă, se îndreptă, mai mult mînat de obişnuinţă, spre biroul său. Fu foarte surprins cînd intrînd din biroul său în biroul bancherului unde ştia că poate afla un chaise-longue, găsi uşa de la dormitorul lui Igiroşanu, larg deschisă.

Cum lămpa de noptieră era aprinsă, ea lumina patul dublu ca un proiector o scenă. În cămaşa de noapte, Igiroşanu părea un imens idol de lut răsturnat ; probabil că făcîndu-i-se cald, se dezvelise. Cum nu-l văzuse niciodată pe Igiroşanu decît în jeţ sau în picioare, poziţia orizontală îi revela parcă nu numai o nouă dimensiune a omului, dar o trăsătură a lui necunoscută, ascunsă, o jalnică neputinţă. Cu gura căscată, cu faţa uşor congestionată, bancherul respina greu şi sgomotos ; conul de umbră al lămpii se deplasa ritmic peste pîntecele revărsat în cămaşa ţărănească. „Doamne — gîndi Cesar, apropiindu-se de pat, fascinat — acesta-i marele Igiroşanu ? Un biet animal suferind ! Unde sînt cei care se tem de el, să-l vadă horcăind, luptînd pentru fiecare gură de aer ?“ Avu impresia că descoperă un adevăr pe care nu-l cunoştea încă nimeni, avu impresia că fusese tras pe sfoară, că omul acesta prăbuşit jucase toată viaţa o farsă şi-i veni să ridă la gîndul că atîţia oameni habar nu aveau că-şi îndoiaie spînrările în faţa unui măscăriciu.

Bancherul respira greu. Părea că un dop îi joacă undeva în leica gîtului şi că în momentul în care jocul respiraţiei îl va potrivi, omul va pieri sufocat ; uneori se părea chiar că acest dop s-a înfipt, dar în momentul următor, sub presiunea plămînilor, era evacuat explosiv în cerul gurii, lăsînd drum liber aerului care se cerea eliminat. Sforţarea aceasta mereu reînoită de a agonisi aerul trebuincios, lăsa o penibilă impresie de sufocare iminentă. „Dacă ar muri acum ?“ îi trecu prin minte lui Cesar. Dar nu mai avu timp să frămînte gîndul. Bancherul gemu, fruntea i se brobonă şi Cesar nu se îndoii că în clipa următoare va deschide ochii. „Dumnezeule — gîndi Cesar în panică — de mă află lîngă patul lui, de spaimă îl mai fulgeră damblaua ! Sau e în stare să creadă că am plănuit să-l asasinez !“ Privirea rapidă care o aruncă peste umeri îl încredinţă pe loc că uşa era prea departe în spatele său ca să mai aibă cînd ieşi ; abia avu timp să se retragă după perdeaua ferestrelor.

Răvăşit de spaimă, ridicîndu-se cu sforţări în cotul stîng, dar încremenind neputincios pe o parte, cu palma în dreptul inimii, ca s-o încredinţeze parcă că nu există nici un motiv de alarmă, Igiroşanu scotoci cu priviri sîngeroase de jur împrejurul camerei. „A visat ceva urît, îşi spuse Cesar, urmărindu-i îngrijorat mişcările. Asta ar mai trebui : să mă dibuiască aici !“ Dar observă uşurat că expresia de spaimă de pe faţa bancherului se diminua treptat : raţiunea părea să-şi reia prerogativele. În liniştea deplină nu se auzea decît rumoarea îndepărtată a balului care

continua, peste care se suprapuneau primele măsuri ale unui vals vienez. „Nunta e în toi“, își spuse Cesar.

Un tunet bubui foarte aproape. Ca și cum un cuțit ar fi sfîșiat deodată un pîntec hidropic, un burduf încărcat, furtuna se revărsă. Purtată de vînt, izbi în ferestre și bancherul gîndi: „În sfîrșit.. Poate are să se mai răcorească.“

Gura neagră prin care întinericul din biroul de alături îl privea prin ușa larg deschisă, îl indispușe. Simțea sudoarea răcindu-se pe el și se gîndi că ar fi mai bine să închidă ușa, să nu-l tragă vreun curent. Cu greutate, se dădu jos din pat; își căută papucii cu picioarele, dar nu și-i putu potrivi din vîrfurile degetelor și renunță să-i mai pună; tot preocupat să-și tamponeze trupul asudat cu cămașa aspră, buretoasă, se îndreptă spre ușă.

Abia după ce închise ușa, la jumătatea drumului spre pat, luminat de fulgere încrucișate, se opri locului, fixat de întrebarea dacă întorsese cheia în ușă sau nu: nu-și mai aducea aminte. Privi peste umăr în urmă, dar, firește, nu-și putu da seama din simpla constatare că cheia e în ușă, dacă o răsucise ori ba... „O să vină dobitocul ăla să mă trezească după cum am poruncit, și dacă o să găsească ușa încuiată o să bată și o să mă sperie... Ar trebui să verific... deși mai mult ca sigur că n-am încuiat-o.“ Șovăi o clipă. I se păru că dacă s-ar întoarce ar fi obligat să recunoască că e prada unei obsesii, și asta i se păru rușinos. „Ei, să mă ia dracul! Mai la urma urmei nu mă vede nimeni!“, își spuse bancherul, hotărît să curme îndoiala. Se întoarse și încercă cheia în ușă: nu era încuiată. „Vezi, medită el, știam eu că n-am încuiat-o!“

Reveni gînditor spre patul său. Se simțea indispus, dar nu-și putea da seama de ce. Și deodată avu impresia că a descoperit sursa indispoziției: nu se mai auzea muzica, nici rumoarea petrecerii. Era o liniște adîncă care-i anima sentimentul de singurătate. „Dacă aș striga după ajutor, nu m-ar auzi nimeni“, acesta fu primul gînd cu care se concretiză frica sa de cardiac. Privi nehotărît peste umăr: „Poate că tot ar fi mai bine să încui ușă... Ce e bine, nu e rău... Dacă dobitocul o să bată, n-o să fie nici o nenorocire... În fond, nu mai sînt un copil să mă sperii din toate fleacurile“. Însă pornirea de a reveni în fața ușii, fu frînată în aceeași clipă de gîndul pe care mintea sa scormonitoare îl frămînta de mult într-o celulă obscură a creierului: „Dar dacă ucigașul e deja în cameră?... Ușa a fost doar deschisă!... Dacă-i aici... undeva... și mă vede?“

Privi înebunit în jur, căutînd între fulgere ascunzătorile posibile; inima își spori bătăile și fruntea i se brobonă; simțea crescînd din adîncuri un îndemn de a striga, de a se repezi spre soneria care putea răspîndi în toată casa chemarea sa; nu-l reținu decît teama de a nu sparge nunta, teama de a nu se face de rîs; în acelaș timp, un rest de luciditate șoptea: „E o nebunie!... Nu e nimic!... E o nebunie!... Nu e nimic! Nu e nimic!“ Ca și cum ar fi fost o formulă incantatorie, meniță să convoace la luptă toate resursele sale interioare, de undeva, din cine știe ce tainiță a sufletului, deprinderea din copilărie de a lupta împotriva spaimelor cu o rugăciune, îi aduse pe buze, poate pentru prima oară după ani și ani, cuvinte de invocare a divinității:

— Tatăl nostru... carele ești în ceruri...

Abia pe terenul cîștigat cu primele cuvinte ale rugăciunii, se iți ironic conștiința omului realist de totdeauna.

Se îndreptă spre pat și consultă ceasul de pe noptieră: era abia ora patru și jumătate. Afară, la ferestre, noaptea se spălăcise. „Se face ziuă“, observă Igiroșanu. Se gîndi dacă n-ar fi mai bine să încerce să se îmbrace

fără să mai aștepte ajutorul feciorului, dar amintirea atîtor experiențe nefericite îl dezarmă repede. „Mai la urma urmei — își spuse bancherul — n-o să fie nici o nenorocire dacă am să mai aștept un ceas“. Se întinse în pat, în poziția sa favorită, cu fața în sus și se acoperi cu plapuma. Inchise ochii ca să guste parcă în secret dulceața patului, satisfacția de a se fi împotrivit spaimei. „Mi se pare că am să adorm“, își spuse. I se păru deodată că aude prin furtună un cocoș îndepărtat și tresări prin somn : „De unde naiba un cocoș în mijlocul Bucureștiului !?“

În spatele perdelei, Cesar își blestema ideea nefericită de a intra în dormitorul lui Igiroșanu. Urmărise cu spaimă mișcările bancherului și la gîndul că ar putea fi descoperit, simțise săgetîndu-l prin burtă, se temu chiar să nu vomite. Cînd în sfîrșit îl văzu pe Igiroșanu urcîndu-se în pat, răsulflă ușurat. Timp îndelungat — cel puțin așa i se păru — îi pîndi respirația ca să-și dea seama dacă a adormit sau nu. Simțea cu toți nervii că îl pîndește o primejdie și că trebuia să fugă neapărat, cît mai repede. În cele din urmă, respirația sgomotoasă a bancherului, îi dădu de veste că omul a adormit.

De la fereastră pînă la ușă, erau aproximativ zece-doisprezece pași. Primul pas, Cesar îl făcu cu teama de a nu auzi cumva parchetul țipînd sub greutate ; dar nu se auzi nimic. Se afla tocmai la mijlocul drumului, lîngă pat, cînd, obligat de un fulger să privească spre Igiroșanu, rămase încremenit întîlnindu-i ochii fixați asupra-i. Probabil că-l privea de mult. Congestionat, cu ochii ieșiți din cap, cu gura deschisă, bancherul încerca efortul de a-și ridica capul din pernă. Unele mișcări ale bărbiei indicau intenția de a rosti ceva. Dar nu mai apucă să spună nimic : capul îi recăzu pe pernă, omul rămase nemișcat.

Dintr-un salt, Cesar fu la căpătîiul său. Igiroșanu rămăsese cu ochii holbați, cu gura strîmbată de efortul de a inspira. Primul gînd al lui Cesar fu să strige după ajutor. „Poate că o injecție l-ar salva“, își spuse el. Dar rămase nemișcat, privind fascinat în ochii aceea holbați în tavan. „Fiece minut e prețios“, gîndi Cesar. Dacă nu strigă, pînă într-un minut voi fi un ucigaș“. Dar nu strigă. Avea sentimentul că de la o clipă la alta se joacă destinul său. Își cunoștea perfect de la masa de joc, această crispă a ființei, cînd ruleta s-a oprit și crupierul anunță cîștigul. Privi atent în ochii bancherului : căpătaseră o lucire mată, de corneie uscată. Înțelese : „S-a sfîrșit. Inchise-i sînt simțurile pentru lumea dinafară... Credeam că nu va mai adormi niciodată și acum a adormit pentru totdeauna... Cineva a devenit ceva : asta e totul. Și acest obiect se numea acum o secundă Alfred Igiroșanu !“ Afară furtuna se îndepărtase. Se auzea doar un țîrîit monoton, pe geamuri se prelingeau șiroaie de apă.

Cesar trase plapuma de pe pieptul lui Igiroșanu și ascultă în dreptul inimii. În clipa aceea se auziră în ușă două bătăi ușoare. Cesar se îndreptă din șale și se răsuci speriat cu ochii pe ușă, pîndind în liniștea deplină. „Să fi fost o părere?“ se întrebă el. Atunci auzi distinct alte două bătăi. „Trebuie să fiu calm, își spuse el... trebuie să acționez... Oricine ar fi... mai degrabă să bănuiască decît să fie sigur.“ Cu două degete rășchirate trase pleoapele mortului, îl acoperi cu plapuma peste gură și stinse lampa de pe noptieră. Camera rămase în semiobscuritate, ca înecată în ceață. În vîrful picioarelor, Cesar se îndreptă spre ușă și o deschise... În prag stătea bătrîna Igiroșanu, sprijinită în baston. Îl privi uimită :

— Dumneata !

Cesar ridică un deget spre buze :

— St! Vorbiți mai încet... Doarme! De abia a putut adormi... Venisem să mă odihnesc nițel în birou când am auzit gemete.

— Da, da, se bălbi bătrîna în șoaptă... Dar ce-l durea, ce a avut? îl scrută ea bănuitoare.

— Nimic... da... Mai nimic... O senzație de sufocare... Mai mult era speriat. I-am dat puțină apă și s-a liniștit. Acum a adormit. Bătrîna făcu un pas înainte, dar Cesar o reținu cu un gest grăitor: Nu vă apropiați... Faceți sgomot și se poate trezi... se poate speria.

Fie că nu-l auzise, fie că nu voise să-l asculte, bătrîna se apropie de pat; lângă ea, în spatele ei, Cesar aștepta palid. Sprijinită în baston, Igiroșanca își privi fiul. Deodată, ceva în atitudinea ei, amintind de un om atins de surzenie care încearcă să prindă un sunet, îl înștiință pe Cesar că o întrebare primejdioasă e pe drum. Și într-adevăr, ea veni însoțită de o privire neliniștită:

— De ce nu-i aud respirația?

Cesar se plecă peste umărul ei și-i șopti șuierător la ureche:

— Dumneavoastră n-ați auzit nici ce v-am spus adineauri.

— Ce mi-ai spus?! șopti bătrîna, speriată.

— Să nu aprindeți lampa de pe noptieră, că-l veți trezi.

Bătrîna rămase cu capul pe o parte, gînditoare:

— Ai dreptate, n-am auzit când ai spus asta... Bătrînețea slăbește puterea simțurilor... Cu grijă, abia îndrăznind, atinse fruntea fiului său ca să-și dea seama dacă are febră și se înfioră: Dar fruntea de ce-i așa rece?

— A asudat și din cauza asta... îi șopti Cesar.

— Dar gura... de ce-o ține așa deschisă?

— Poate respiră mai ușor.

— Da, da, asta trebuie să fie, admise bătrîna... Peste cîteva clipe, ieșind din cameră împreună, îi recomandă: St, trage ușa cu băgare de seamă. Așa!

În drum spre saloane, în spatele bătrînei, Cesar medită tulburat: „Cine m-ar crede dacă i-aș spune că de cinci minute sînt moștenitorul de fapt al bancherului?”

Oncle Paul, dormi a doua zi foarte tîrziu; amețit de vin ca sub efectul unui narcotic, nu auzise nimic din freamătul casei. Adormit în camera lui de la etaj, toată lumea îl uitase. Se trezi pe la vremea prînzului cu o strașnică poftă de mîncare; zîmbi soarelui foarte bine dispus, își puse un costum ușor, își calculă gulerul alb al cămășii răsfrînt boierește peste rever, își aruncă o batistă spumoasă la buzunarul mic din stînga, își puse panamaua și și-o potrive cu borul lăsat de jur împrejur, își luă bastonul și, învîrtindu-l între degete, coborî fluierînd în hol. Spre stupefacția sa, află ușile salonului din prelungirea holului larg deschise, zări de departe o masă drapată în negru și strejuită de lumînări, observă ieșind și intrînd cîte unul sau cîte doi, bărbați și femei în negru și deodată se înfioră de presimțirea adevărului. Trecînd pe lângă el un servitor, îmbrăcat în haine cernite, care pășea în vîrfurile picioarelor parcă s-ar fi temut să nu trezească pe cineva, îl întrebă stupid:

— Cine a murit?

Servitorul, politicos, fără să clipească, cu acea perfectă stăpînire de sine cu care o experiență îndelungată îl deprinsese să primească orice desuchială a stăpînitorilor, răspunse:

— Domnul Igiroșanu.

Ceea ce-l uimi în prima clipă pe oncle Paul, era că așteptările sale

obscur se împliniseră. Apoi îi explodă în minte imaginea unui Cesar triumfător, asociată cu o veche formulă, ca o legendă la un tablou: „Regele a murit! Trăiască regele!” Reveni în camera sa strivit de obligația căreia — își dădea seama — nu i se putea sustrage, de a considera poziția sa personală din unghiul noii situații. Când după douăzeci de minute apărură în hol în ținuta de rigoare, nimeni n-ar fi spus că inima sa fusese teatrul unui război civil între conștiință și interese; chipul său solemn, ținuta sa protocolară, erau semnul unei împăcări depline cu sine însuși. Un singur lucru îl mai supăra: deși socotea că nu era pios să se gândească la mîncare într-o împrejurare atît de tragică fu totuși dezolat să admită că-i este foame.

Istoria dramatică a primelor ceasuri de dimineață nu avea s-o afle oncle Paul niciodată. Când feciorul, amintindu-și în fine de porunca de a-l trezi pe bancher, bătu în ușa dormitorului și văzu că nu-i răspunde nimeni, sensibilizat încă de teama de a fi călcat un consemn, bănuî o nenorocire și îndrăzni să deschidă ușa. Constatînd moartea stăpînului, sentimentul de ușurare că scăpase de concediere fu copleșit de o spaimă superstițioasă. Ieși pe ușă strigînd după ajutor, vînturînd aerul cu mîinile ca un om a cărui haină a luat foc pe el. În primele momente de groază și zăpăceală, speriată că mortul zace fără luminări, o slugă, care își aminti de darul de nuntă al fabricantului de cartier, aduse repede din cămară cele două imense coloane de parafină și le aprinse lîngă pat, la căpătîi.

Inspăimîntată, Nectara nici măcar nu voi să-și vadă fratele la față; într-o singură clipă, crescuse peste toată cultura acumulată, sufocîndu-i inteligența, superstiția — alimentată cu amintirile încă proaspete ale nopții de dragoste și teroare sexuală — că fratele său a plătit pentru ea păcatele săvîrșite. Se temea poate să nu găsească pe fața mortului un reproș, căci se încue în camera sa și refuză să mai iasă. Se temea poate să nu i se cetească pe față drama fiziologică, i se părea poate din cale afară de monstruos să prilejuiască o asemenea lectură în preajma unui mort, căci refuză să mai primească pe cineva.

Bătrîna, după un moment de desnădejde, izbuti să se stăpînească. Severă, luă primele măsuri întru împlinirea celor obișnuite în asemenea triste împrejurări. Din cînd în cînd se retrăgea în camera sa; în fața icoanei, cu mîinile în poală, cerșea lui Dumnezeu un dram de liniște. O otrăvea viziunea lui Cesar în camera fiului său; dar o alunga neconținut, cutremurată mai ales că e în stare să gîndească posibilitatea unei crime, inspăimîntată că ar putea în ceasul acesta să-și nefericească fiica adăugînd o nenorocire la alta. „Doamne — se ruga ea clătînată de spaime — lîmpezește-mă și cruță-mă!” Cînd flăcăruia candelii însuflețea cu jocul de umbre chipul fecioarei de argint, avea impresia că ruga sa e primită, dar cînd închidea ochii ca să-și întrebe inima, afla că îndoiala a supraviețuit tuturor implorărilor. Atunci ieșea din cameră cu fața arsă de lacrimi plînsă în singurătate, mai scofilcîtată și mai țepănană ca niciodată. Întîlnindu-l odată pe Cesar în calea ei, i se adresă batjocoritoare:

— Fă domnule și dumneata ceva pentru familie. Ocupă-te barem de înmormîntare.

Cesar o privi fix, cu fălcile încleștate, cu buzele strînse, fără să scoată un cuvînt, fără să schițeze un gest. Avea aerul unui erou disperat care și-a propus să înfrunte privirile Meduzei pentru a se sinucide pietrificîndu-se. Ca și cum i-ar fi simțit hotărîrea, temîndu-se parcă pentru prima oară de a-și încerca puterile, bătrîna îi întoarse spatele și se îndepărtă.

Dar pentru Cesar era limpede : Igiroșanca voise a-i da a înțelege din capul locului că aceea care va porunci în casă este ea.

E foarte probabil că totuși Cesar ar fi îndeplinit poruncile bătrânei dacă întâmplarea n-ar fi colaborat să-l scutească. Încă de dimineață, de cum auzi de moartea bancherului, Matilda Crețeanu se înființă în casa Igiroșanilor. Își sărută prietena, plînsă împreună, mai la urma urmei își oferi serviciile :

— Draga mea, poate-ți pot folosi cu ceva ?

— Nu ai la ce, Matilde, îi răspunse limpede Aglaia Igiroșanu.

Totuși generăleasa rămase. Și în ceasul acela de zăpăceală, cînd ni-meni nu știa încă ce să facă, se dovedi foarte folositoare. Se instalează într-o cameră, telefonă Aristiței să vină și ea și întreprinse la repezeală o inspecție de pe urma căreia își dădu seama că Igiroșanca, cu tot aerul sever și stăpînirea de sine, era prea destrămată ca să se ocupe eficace de cele terestre. Igiroșanca însăși păru să-și dea seama cît de indispensabilă era prezența prietenei sale, căci o acceptă. În ce privește generăleasa, izbuli să se orienteze atît de rapid asupra relațiilor de familie create de moartea bancherului, încît numai la un sfert de oră după sosire, primele cuvinte pe care le șopti lui Cesar cu o privire complice pe urmele Igiroșancăi, fură :

— Știi că a încuiat toate ușile care duc în apartamentul lui Alfred ?

Cesar păli. Evită s-o privească și nu făcu nici o mișcare din care s-ar fi putut deduce că a înțeles ceea ce i se spusese. Din zori, de cînd ieșise din dormitorul bancherului, deși se gîndise adesea la întâmplările nopții, nu mai dăduse pe acolo. Fără să știe, Crețeanca declanșase amintiri neliniștitoare. Totuși, emoția lui Cesar se hrănea mai puțin din aceste amintiri. Nici chiar știrea că bătrîna Igiroșanu a luat oarecari măsuri de siguranță îndreptate desigur împotriva sa, menite, nici vorbă, să pună la adăpost biroul și casa de fier de niscaiva investigații indiscrete, nu-l mișcă atît cît atitudinea de complicitate a generălesei care, neîndoielnic, reflecta opinia unui cerc mult mai larg, opinia că raportul de forțe în casă se schimbasesc, odată cu moartea bancherului, în favoarea sa. Atitudinea generălesei echivala cu o dezertare din lagărul Igiroșancăi în lagărul său și Cesar o socoti de bun augur. Era prima luare de poziție față de el, era primul semn venit din afară care îi dezvălui cît de puternică era socotită situația sa în casa Igiroșanu și aceasta contribui la cristalizarea unui sentiment de siguranță, absolut indispensabil pentru a putea face față luptelor crîncene care trebuiau inevitabil să izbucnească pentru supremație.

De un neprețuit ajutor îi fu generăleasa mai ales în tratativele cu privire la organizarea înmormîntării.

— Lasă domnule Dragoman, te ajut eu. De unde să ști dumneata cum se îngroapă un om ? Ești tînăr și n-ai avut pe cine îngropa... Dar eu, pe toți ai mei ! Și cită putere mi-a trebuit ! Imi plîngea sufletul și mă durea inima... Dar obligațiile nu te întrebă dacă ai putere și pentru ele. A, dacă aș fi avut în preajma mea un om de treabă, cinstit și săritor... Lasă, lasă, eu nu văd cît de zdrobit ești ? Și pe mine nu mă doare inima de bietul Alfred ? Era un om atît de gentil ! Imi promisese ajutorul său pentru a o mărita pe Aristița, mă lăsase chiar să înțeleg că-i va constitui o zestre... Și acum ? Cine își va aminti de făgăduiala confidențială a unui om care nu mai este ?... Lasă, lasă, n-avea nici o grijă, chiar de îndată voi începe să comand toate cele trebuitoare !

Il părăsi pe Cesar cu un zîmbet trist, tamponîndu-și ochii și nasul cu batista măruntă. Se cunoștea în toată casa că cineva scăpase frîul din mînă ; mobilele deplasate ici colo din locul în care fuseseră calculate să

colaboreze la un anume ansamblu, forfota servitorilor zăpăciți pe toate direcțiile, sugerau o mutare sau o licitație. Trecînd cu fustele-i foșnitoare prin încăperi, împărțind servitorilor porunci din mers, restabilind ordinea, dispunînd cheltuieli care angajau masiv caseta Igiroșanilor, Matilda avea iluzia că retrăiește strălucirea de odinioară, că e stăpîină suverană. Cît privește Cesar, din clipa în care intervenția generăleseii îl scuti de obligația de a îndeplini poruncile bătrînei Igiroșanu, se putu mîngîia cu iluzia că e capabil s-o înfrunte.

Pe la vremea prînzului, casa Igiroșanu primi cele dintîi vizite de condoleanțe. Sicriul fusese așezat în marele salon, pe o masă lungă, drapată în negru, strejuită de lumînări și acoperită, ici-colo, de mari coroane ori buchete de flori. Cum masa, așezată în mijlocul salonului dreptunghiular, era paralelă cu latura cea mare a încăperii, ceea ce se putea vedea intrînd pe ușa de pe latura cea mică, era în primul rînd capul ras al mortului ca o imensă bilă montată la căpătîi. Un curent de aer care circula între ușile larg deschise, înfiora flacăra lumînărilor, dar nu izbutea să împrăstie mirosul greu de cadavru în putrefacție, de parafină consumată, de paciuli. Lîngă sicriu, la picioarele mortului, pe un jilț adînc, cu fața spre intrare, bătrîna Igiroșanu veghea sprijinită în baston.

Aci, în camera mortuară, începură să se formeze grupuri. Se discuta în șoaptă, cu clătînări din cap. Erau acolo și părintele Filimon, Jurawski, Stoenescu, ministrul justiției, Aristide Potoran și Menelaos Potopin, Andrei Radian și Zăvodnicu, Barbu Ivireanu, fostul senator Moțoghină și alții. Comentariile cele mai vii se învîrteau în jurul faptului ciudat că în afară de bătrîna, nimeni din familie, nici Nectara, nici Cesar, nici oncle Paul, nici Șerban Timofți nu se afla în camera mortuară.

— Hm, hm, mormăia Jurawski către Stoenescu, mă mir de Șerban Timofți. Pramatie, pramatie, dar pentru cîți bani a luat de la omul ăsta, putea să-și calce pe inimă și să vină.

Potoran, întunecat și nervos privea mereu în juru-i ca și cum ar fi căutat pe cineva.

— Nu înțeleg, se adresă el lui Filimon, unde poate să fie Nectara Igiroșanu.

— Nectara Dragoman, preciză popa cu un zîmbet.

— Da, da — mormăi nerăbdător scriitorul — Dragoman... Dacă nu plătim... tipografia va refuza să tipărească numărul de săptămîina asta... E absolut penibil.

La un moment dat, Filimon îi atrase atenția asupra Matildei Crețeanu :

— Iată pe cineva care ne-ar putea spune unde o putem afla pe scumpa noastră domniță.

Cînd Filimon îi veni înainte, generăleasa pricepu din toată atitudinea lui că vrea să-i pună o întrebare și tresări toată de mulțumirea de a i se fi recunoscut de fapt, rolul său în casă.

— Mă iertați doamnă, i se adresă Filimon.

— Pentru ce să te iert părinte ? se interesă cucernică Crețeanca, cu un zîmbet totodată trist și amabil.

— Dacă nu vă supărați... Pe generoasa noastră domniță... oare nu-i chip s-o vedem la față ?

— Tare mă tem, părinte că nu. A intrat în camera ei încă de dimineață și de atunci nu mai vrea să vadă pe nimeni : nici măcar pe frate-su, nici măcar pe bărbat-su. Numai plînge și suspină... Ce vrei, să-ți pierzi fratele în noaptea nunții, asta nu se suportă așa ușor... Își tamponă ochii cu ba-

tista și adăugă : E rîndul dumitale să mă ierți părinte... A rămas casa de izbeliște și trebuie să mă ocup de cîte unele.

— Da, da, făcu Filimon înțelegător și se înclină tăcut.

Ceva mai încolo, dînd cu ochii de Barbu Ivireanu, Matilda Crețeanu își aminti de Aristița. Nu abandonase planul de a-i căsători și cînd trecu pe lângă Barbu îl întrebă în șoaptă, cu gravitate :

— Nu mi-ai văzut nepoata, tinere ?

— Cu părere de rău, nu, răspuse puțin zăpăcit Barbu.

— Oh, fetele astea doamne, oftă generăleasa. Cu siguranță că stă pe undeva și plînge. Își tamponă ochii cu noblețe și trecu înainte solemnă.

De partea cealaltă a mesei, un bătrînel scund, cu capul alb, tuns scurt, cu barba albă, îmbrăcat într-un pardesiu larg și lung, sprijinit într-un baston, înainta încet, privind în sicriu. Curiozitatea lui nu avea nimic agresiv. Părea calm, nu se emoționă cînd dădu cu ochii de bătrîna Igiroșanu, o ocoli fără s-o salute, semn că probabil nici n-o cunoștea. Și nu făcu cruce.

— O fi vreun cerșetor ovrei ! aprecie senatorul. Obrăznicăturile astea au un talent de a se furișa !...

Probabil că și servitorii casei socotiseră că omul este un cerșetor, căci îndată se îndreptă spre el un vlăjgan înalt, în livrea, care-i puse în mîină o monetă și-i făcu semn discret să iasă. Cei care începuseră să urmărească scena, fură foarte intrigați observînd că bătrînul privește stupefiat în palmă. Interesul lor crescînd considerabil cînd îl văzură intervenind pe însuși ministrul justiției, pe Stoenescu cinicul ; ce-i va fi spus servitorului nu se putu auzi, dar servitorul se retrase înclinîndu-se, iar ministrul păși alături de bătrînel vorbindu-i cu amabilitate.

Radian, pe lângă care perechea trecu, îl putu auzi distinct pe bătrîn, care, arătîndu-i ministrului moneta, spunea amuzat :

— Iacă domnu ministru, ăștia sînt primii bani ai lui Igiroșanu care-mi trec prin mîină.

Cine va fi pronunțat cel dintîi numele bizarului vizitator nu se știe ; dar foarte curînd se află că bătrînul era Iosif Ely, directorul marilor magazine de pe Victoriei, în spatele căruia se bănuia capitalul lui Cesar. Lumea îl privi consternată. Cu toții aveau sentimentul că într-adevăr trebuise să se producă un cataclism pentru ca o asemenea prezență să fie cu putință în casa Igiroșanilor.

— Se cunoaște că a intrat un Cesar în familie ! își concretiză amărăciunea Barbu Ivireanu către un Cantacuzino. Iată-i avangărzile !

Ca un profet care amintește de dumnezeul lui, Iosif Ely aminti tuturor de Cesar. „Cum de nu m-am gîndit la el ?“ se întreba Radian înviorat. Privi în jur, apoi cerînd scuze lui Moțoghină, manevră să se apropie de Stoenescu. În drum, îl întrebă în șoaptă pe Barbu Ivireanu :

— Nu l-ai văzut pe Cesar ?

— Nu. Ca să-l fi văzut trebuia să se arate.

— E curios, aprecie Radian pe gînduri, în afară de bătrîna Igiroșanu, nimeni din familie nu e aici. Nici măcar oncle Paul. Nu ți se pare curios ?

— Aș ! făcu Barbu plictisit. Nu-i nimic curios. Cel puțin de oncle Paul aș putea să jur că doarme prăbușit pe undeva, amețit încă de beția de astănoapte.

Radian aprobă din cap și se îndepărtă. Presupunerile lui Barbu Ivireanu i se păreau plauzibile. Cînd totuși apărîu grășlanul său amic, răsuflă ușurat : avea în sfîrșit un om din sfera Igiroșenilor cu care se putea consulta asupra posibilităților de a căpăta banii necesari. Oncle Paul se

apropie de sicriu, făcu cruce, apoi se îndreptă către mătușa sa și-i sărută mâna în tăcere, cu pioșenia cu care ar fi atins o moaște. Bătrîna, cu capul în piept, posomorită, cernită, țeapănă și scofilcită, părea că nici nu-l vede. Abia cînd se îndepărtă, grăsanul îndrăzni să privească mortul, dar și atunci numai cu coada ochiului, parcă s-ar fi temut nu care cumva, privindu-l mai bine, să i se imprime în memorie o imagine terifiantă. Se mistui în grabă printre grupuri ca și cum ar fi vrut să i se piardă urma.

Andrei Radian, care-l urmărise îndeaproape, izuti să-l dibuie repede.

— Bine omule, i se adresă enervat, unde ai fost pînă la ora asta ?
Și fără să mai aștepte răspunsul aruncă o întrebare peste alta : Cesar unde e ?

— Să mă ia dracu dacă știi ! îi șopti oncle Paul. Pînă acum douăzeci de minute nu știam nimic din toate astea.

— Ascultă Dumitre, am nevoie de bani, sînt gîtit. Bietul Alfred mi-i promisese, dar acum... Crezi că Cesar m-ar putea ajuta ?

Oncle Paul înălță din umeri :

— Știi eu !

Poate pentru prima oară de cînd îl cunoștea, Andrei Radian avu impresia că bunul, glumețul, chefliul său prieten este un dobitoc.

— Dumitre, prietene, sînt într-o situație grea. Ajută-mă să-l găsesc pe Cesar... Trebuie să fie pe undeva ! Doar nu l-o fi înghițit pămîntul.

— Desigur, acceptă oncle Paul, zăpăcit. Vino cu mine.

Ieșiră împreună din camera mortuară și oncle Paul își conduse prietenul în primul rînd în apartamentul verișoarei sale. Cu Nectara nu izbutiră totuși să dea ochii. Le ieși înainte o cameristă, o fetiță tînă și naivă, aproape o copilă, care-i înștiință că doamna nu primește ; cît privește „domnu Cesar“ nu știa unde e. Cîțiva servitori pe care îi întrebă, le dădură indicații contradictorii : unul le spuse că-l văzuse pe Cesar plimbîndu-se la etaj, un altul că-l zărise la grajduri.

Ceva era adevărat în relatările servitorilor. Riscul de a se întîlni cu bătrîna Igiroșanu, poate jena de a da ochii cu întreg Bucureștiul în jurul unui sicriu, poate teama de a privi cadavrul aceluia om care murise sub ochii săi, îl ținură mult timp pe Cesar departe de camera mortuară. Pornit să se plimbe prin palat din nevoia de a-și cheltui enervarea de pe urma primei sale ciocniri cu bătrîna Igiroșanu, mînat la un moment dat mai mult de nevoia de a rămîne singur în tot acest căsoi imens care forfotea de lume, se lăsă cu încetul atras de farmecul călătoriei sale în jurul palatului : plictiseala cedă repede dorinței de a pipăi organizat hotarele imperiului său. Descoperi încăperi pe care nu le știuse niciodată, încăperi pe care nu le locuia nimeni. Se oprea cîte odată cu mîinile la spate, în fața unei mobile de artă cu luciul stîns, pipăia cîte o fereastră schimbînd mereu unghiul de perspectivă asupra Bucureștiului, se odîhnea cîteodată în vreun fotoliu, sau pe colțul vreunei canapele îmbrăcată în huse și trecea mereu mai departe ca un călător împătimit, bucuros să se rătăcească pentru a fi obligat să înregistreze mai atent. Ajunse pînă în aripa rezervată servitorilor, pînă în curte, la grajduri. Surprinse, slugile îl văzură trecînd prin țînutul lor, tăcut ca o umbră. Se închină înainte-i cu saluturi pioase ; în spate îl urmăriră cu priviri temătoare. Erau primele omagii ce i se ofereau și cu toate că doliul casei impusese o anume decență în felul în care-i fură oferite, Cesar le gustă ca un suveran, ca pe cele mai frenetice manifestații.

Aici, printre grăjdari și șoferi, se desăvîrși în el dorința de a determina exact valoarea noii sale poziții, înfruntînd întreg Bucureștiul care

defila în fața șcriului. Voia să cetească pe fețe, ceea ce pînă acum încă nimeni nu îndrăznise să spună cu glas tare, ceea ce numai el îndrăznise să gîndească: că era stăpînul. Și dintr-o dată, nerăbdător, porni înapoi repede ca un om care a uitat ceva. Drumul acesta, pe care mai înainte îl făcuse în trei ceasuri, îl parcurse acum în cîteva minute, aproape alergînd. „Dacă în zece minute — își spuse Cesar — nu vor înțelege că eu sînt stăpînul, înseamnă că nu sînt decît un biet închipuit, un nătîng și un om oarecare“.

Apăru în pragul camerei mortuare aproape gîfiind, palid, încercînd să cuprindă dintr-o privire întregul tablou: mortul, bătrîna, grupurile. Nimeni nu părea să-l fi observat, nimeni nu părea că e dispus să-i acorde atenție. Deodată, recunoscînd la doi pași de el, pe Nicolae Jurawski. În timp ce priza tabac, generalul îi aruncă lui Cesar o privire, dar nu păru să-l recunoască; își îndesă tabacherea în buzunarul vestei și-i întoarse spatele. „Sînt un dobitoc“, consimți Cesar. Dar în momentul următor, parcă l-ar fi tras cineva de mîneacă, Jurawski tresări și privi peste umăr spre Cesar...

— Dumneata erai!?... Nu te mai recunoșteam.

Tot atunci, reveniți după cercetări infructuoase, cu nădejdea de a-l afla totuși în camera mortuară, oncle Paul și Radian exclamă aproape simultan:

— Uite-l!

Radian își abandona amicul și se îndreptă cu pași sporiți spre Cesar. Mișcarea aceasta decisă și violentă, într-un loc în care se păsea cu sfială și se vorbea în șoaptă, fixă atenția și orientă privirile. Cesar se simți dintr-o dată ținta a zeci de ochi și avu senzația de amețală a unui debutant în fața unui parter. „Haide — își spuse el fericit — e timpul să-mi joc rolul“.

— Dragul meu — îi șopti Radian — îmi pare nespuse de rău de tot ce s-a întîmplat... Te rog să mă crezi, nimeni poate nu regretă mai mult ca mine moartea lui Alfred care mi-a fost un atît de bun prieten... De aceea nădăjduiesc că ai să mă înțelegi și ai să mă ierți că țin să-ți vorbesc de afaceri lumești într-o asemenea împrejurare... Viața merge înainte, ea nu vrea să știe de durerile noastre... Sînt obligat, n-am încotro și nu știu cum să fac mai bine ca să nu jignesc... Am nevoie de bani... Această-a realitatea brutală. Alfred mi-i promisese, bietul, încă de aseară, dar acum cine mi-i dă, banca?... Crezi că banca mi i-ar elibera? Sau trebuie să dea cineva un ordin! Și în cazul acesta cine poate da acest ordin?... Doar nu-și va închide porțile pînă se vor aranja juridic problemele legate de moștenire, nu-i așa?

Cesar ascultă atent. Era prima cerere pe care o primea în calitate de membru al familiei Igiroșanu și simțea nevoia să fie generos, ca acei prinți care grațiază condamnați la moarte în ziua încoronării.

— Domnule Radian — îi răspunse el politicos și stăpînit — nu cunosc încă toate aceste probleme legate de activitatea băncii ori de moștenirea bietului nostru prieten. În orice caz, fi liniștit... în seara asta vei avea banii.

— Ah, oftă Radian ușurat. Am știut eu că ești un băiat de treabă. Nu mai vreau să te necăjesc. La revedere.

Îi strînse mîna cu putere și fără să se mai uite înapoi, ieși din cameră, bucuros că poate în sfîrșit să respire. Ieșind, bătu cu degetul în lemnul ușii și-și spuse satisfăcut: „Știam eu că am o stea în ceruri... În totdeauna e prea devreme să disper!“.

În urma lui, rămas singur, oncle Paul urmări cu atenție evoluția lui

Cesar în încăpere, observă cu grijă grupurile care se desfăceau și se încheagau ici-colo în drumul lui, ca și cum ar fi vrut să suprindă legea intimă care le governa. Numărul vizitatorilor păru la un moment dat să sporească și nu-i fu greu să observe că de cealaltă parte a sicriului, Cesar colecta strîngerile de mîină ale tuturor acelor care se înclinaseră în prealabil în fața bătrînei. Dar era de astă dată în atitudinea față de Cesar, ceva din atenția cu care e înconjurat un prinț moștenitor. Ceea ce înainte cu o zi, părea încă o posibilitate îndepărtată, care intra cel mult într-un calcul al probabilităților, acum devenise o certitudine absolută de care trebuia neapărat să se țină seama. După ce-și înclinau fruntea înaintea răposatului, cu toții veneau să-și depună condoleanțele în mîinile lui Cesar: era un gest echivalent cu un jurămint de credință, un mod de a arvuni atenția pentru probleme de viitor pe care decența nu îngăduia a le discuta imediat, în preajma sicriului. Cel puțin aceasta era impresia lui oncle Paul.

Nu-i scăpa grăsunului nici reacțiunea mătușii sale. Aceasta simțise ceva din freamătul din juru-i și ridicase capul: dar numai o clipă. Îi fu totuși destul nepotului să-și dea seama că sub vălul negru, țepănană și îndîrjită, ea urmărește atent tot ce se întîmplă, înregistrînd fără să greșească toate dezertările. Infricoșat, oncle Paul nu îndrăznește să facă un pas. Atunci intră Gheorghe Ispas, directorul băncii, unul din cei mai vechi slujitori ai familiei Igiroșanu.

Ispas, primise știrea morții patronului său cu oroarea superstițiosului a cărui superstiție se consolidează din memorarea pătinitoare a momentelor la care întîmplarea a colaborat întru împlinirea unor așteptări obscure. Moartea bancherului, care îi confirma atît de rapid o profeție de care se temea, îl dispuse la convingerea că nu există nici un motiv să nu se îplinească și a doua parte a profeției: pierderea postului de director. Se îmbrăcase cu mîini tremurătoare și pornise spre Igiroșeni.

Trăit o viață întregă în umbra Igiroșenilor, respectîndu-le puterea și datorîndu-le recunoștința, sentimentele sale înclinau pentru bătrîna Igiroșanu în care vedea moștenitoarea legală; dar interesul de a-și păstra postul îl orienta spre Cesar Dragoman, în care, cu experiența bogată a omului hîrșit în afaceri, vedea pe viitorul conducător al casei. Dorința de a slui Igiroșenilor și teama de a nu-și pierde poziția, își disputau aprig inima lui; să păstreze încrederea unora și s-o cîștige pe a lui Cesar Dragoman, aceasta era soluția care i-ar fi plăcut poate cel mai mult. Ca și cum ar fi vrut să-i exemplifice pe viu dilema sa morală, întîmplarea îl puse simultan în fața ambilor pretendenți la conștiința sa. Încă de la intrare, Ispas o observă pe bătrîna Igiroșanu în jilțul ei, la picioarele răposatului; în acelaș timp nu-i scăpă prezența lui Cesar de partea cealaltă a mesei: în picioare, discuta grav, în șoaptă, cu Stoescu ministrul justiției, cu generalul Jurawski și cu cunoscutul scriitor Aristide Potoran. Se opri la zece pași de masă, cercetînd pe rînd, cu ochi miopi, oamenii și împrejurările. Văzut de departe, oricine l-ar fi luat drept un bătrîn sfios, un pensionar curios care își cheltuiește zilele căscînd gura pe oriunde e ceva de privit.

În cele din urmă, șovăind împleticit, ca și cum de la un pas la altul ar fi fost atras succesiv în direcții opuse, veni plecat spre Aglaia Igiroșanu; își făcu o cruce în dreptul mortului și se închină smerit bătrînei:

— Doamnă... îmi pare rău din adîncul sufletului.

Bătrîna dădu din cap în semn de înțelegere. Prin ochiul ei gol, rece, mort, trecu o umbră de bunăvoință: îi era dulce, în acest moment în care

se simțea părăsită, închinăciunea acestui vasal pios. Ispas, mișcat, simți lacrimile împăienjenindu-i ochii. Dar îndreptându-se din șale, cel dintii chip pe care-l zări printre lacrimi, de cealaltă parte a mesei, fu acela a lui Cesar Dragoman.

Cu capul în piept, bătrînul director făcu cale întoarsă spre ieșire. Simțea în spate privirile bătrînei și, deși era tentat să arunce o privire peste umăr, în direcția lui Dragoman, nu îndrăzni. Numai cînd să iasă, făcînd loc altui vizitator care dădea să intre, se potrive, trăgîndu-se politicos în lături, să arunce o privire îndărăt : chiar în clipa aceea, Stoenescu își lua rămas bun de la Dragoman cu o strîngere de mină. Gestul acesta, poate unde îi sugera posibilitatea de a intra acum mai lesne în discuție, îl decise deodată ; ca și cum abia l-ar fi descoperit pe Cesar Dragoman, se întoarse din drum și se îndreptă spre el.

Oncle Paul, care-l urmărise atent pe Gheorghe Ispas, înțelese fără greș întreaga semnificație a ultimului său gest. „Dacă șobolanii fug, își spuse Timofti, ăsta-i semn sigur că vaporul se scufundă. Trebuie să debarc cît mai e timp.“ Solemn, trist, fără să aibă aerul că ține să ajungă undeva, se îndreptă spre Cesar.

La două zile după aceste întîmplări, înmormîntarea lui Alfred Igiroșanu se consumă cu mare solemnitate. Se remarcă lipsa Nectarei și a lui Serban Timofti ; dar dacă nimeni nu găsi cuvînt de condamnare pentru Nectara, toată lumea părea să fie de acord că gestul generalului era de neiertat. Altminteri, nici un incident remarcabil nu tulbură ceremonia. Numai cînd trebuiră să coboare sicriul în cavou, cioclii se loviră de oarecari dificultăți, dat fiind proporțiile neobișnuite ale sicriului. Dintre membrii familiei nu coborîră decît bătrîna Igiroșanu și Cesar Dragoman. Privind raftul imens de ciment, în care sicriul bancherului își lua locul alături de acel al lui Ion Igiroșanu, Cesar își aminti de vizita pe care o făcuse cîndva aci și se înfioră. „În orice caz — se încurajă el — locul următor va fi al bătrînei. Căci dacă voi muri înaintea ei, nu-mi va îngădui un loc în cavoul familiei“.

Abia după o săptămînă izbucni un scandal. Deschizînd biroul fiului său, bătrîna Igiroșanu descoperi trei scrisori, fără adresă, cu conținut identic, prin care bancherul dispunea cu propria sa mînă în ce anume condiții să fie îngropat. Era limpede că bancherul le scrisese terorizat de gîndul morții aparente și dacă nu le trimisese, asta se întîmplase desigur mai mult din teama de ridicol. Buimăcită la gîndul că poate Alfred fusese înmormîntat de viu, bătrîna, cu toate încercările făcute de a o convinge de absurditatea unor cercetări, risipi o nemaipomenită energie ca să obțină autorizația de a deschide sicriul. Deschiderea sicriului se făcu cu asistența unui sobor de medici, a autorităților civile și a celor ecleziastice ; din partea familiei nu fu decît Aglaia Igiroșanu asistată de doctorul Toma și oncle Paul. Cesar refuză să meargă la cimitir. Prăbușit în imensul fotoliu al bancherului așteptă crispat singurul rezultat posibil.

În timp ce aștepta posomorît rezultatele acestei cercetări absurde, intră Nectara. Probabil că nu se aștepta să dea peste el, căci făcu o mișcare de retragere. Dar se răsghîndi și insistă :

— Cesar... crezi că-i cu putință ?

Soțul o privi speriat. N-o mai văzuse din noaptea nunții și i se păru îngrozitor de schimbată. Slăbise, pe fața-i fină, prelungă, se accentuaseră trăsăturile cavale.

— Nu-ți face iluzii Nectara, spuse Cesar scăzut. Alfred e mort și Hristoși care să-l învie nu există. În sinea sa se înfioră : „Omul acesta

obişnuia întotdeauna să vorbească cu întârziere, de ce n-ar vorbi după şapte zile ? Mutu dracului !“

Nectara înclină capul şi dispăru. Abia pe seară află Cesar rezultatul din gura doctorului Toma :

— Mort... fireşte ! Totuşi... e ceva curios... N-a fost găsit în poziţia normală.

Cesar îl privi încremenit.

— Probabil că l-au zdruncinat când s-au chinuit să coboare sicriul.

— Probabil, acceptă Toma gânditor.

Cam la o lună după aceste întâmplări, când se puse chestiunea unei procuri care să-l împuternicească pe Cesar să continue complicata şi vasele afaceri ale lui Alfred, Nectara iscăli actul pe care i-l propuse Stoenescu, fără nici o rezistenţă ; în schimb bătrîna refuză categoric.

— Am să mă ocup singură ! argumentă ea.

Zadarnic încercă să-i demonstreze Stoenescu că e cu neputinţă conducerea unor asemenea afaceri fără cunoştinţe şi fără experienţă : bătrîna continuă să-şi refuze iscălitura.

— Am să mă mai gîndesc. Asta fu tot ce se putu obţine de la ea. Forţa sa de rezistenţă căpătă o lovitură mortală în ziua în care află că Nectara e însărcinată. Asta consolida situaţia lui Cesar şi bătrîna nu era omul care să treacă peste fapte. În cele din urmă, când i se demonstrează că fără o conducere unică şi tot temporizînd se riscă pierderi uriaşe, iscăli, dar nu fără a stipula o clauză limitativă potrivit căreia procura e valabilă numai un an.

În aceeaşi epocă, Nectara, decise să plece în Moldova, la moşie, la fel de hotărîtă să nu se lase văzută în starea de degradare fizică în care se afla. Cesar, care îşi dădea seama că această plecare îi va îngădui mai multă libertate de acţiune, fu întru totul de acord.

În schimb, probabil din spirit de revanşă, bătrîna refuză la început să-şi însoţească fiica la ţară sub pretextul că nu s-ar putea acomoda traiului la moşie ; de fapt avea sentimentul că plecînd din casă, cedează lui Cesar locul şi aceasta n-o voia. Pînă la urmă, primi totuşi s-o conducă pe Nectara, atrasă mai ales de ideea de a revedea conacul strămoşesc.

Primul act de guvernămînt al lui Cesar, imediat după plecarea bătrîinii, fu concedierea tuturor servitorilor, de la cameristă pînă la şofer. Aceştia cunoşteau condiţiile în care venise în casa Igiroşanu, îl văzuseră în situaţia de slugă, niciodată n-ar fi putut să le dea un ordin fără să aibă impresia că e privit cu ironie ; apoi cei mai mulţi erau devotaţi bătrînei, din ei se puteau recruta spionii, ei alcătuiau de fapt o pepinieră de intriganţi, Cesar îi mătură într-o singură noapte, după tipicul unei lovituri de stat. Un comisar însoţit de cîţiva agenţi, îi ridică cu tot calabalicul ; pe cei proveniţi din provincie îi trimise la urma lor. În aceeaşi noapte, Mitică Danielache, care avea legături în lumea restaurantelor şi hotelurilor, prevenit de cu ziuă printr-un telefon, îi aduse douăzeci de servitori, bucătari, cameriste, grăjdari, şoferi, de toate.

— Nu-s tocmai tocmai, opina Mitică cu gustul şlefuit în aventurile sale nocturne, dar or să ineargă !

Cesar îi trecu în revistă, le porunci să-şi pună livrelele, şi numi peste ei un intendent. Prin această ocupaţie militară, îşi aroga de fapt întreaga putere în casă.

Cînd a doua zi dimineaţă oncle Paul, sunîndu-şi feciorul, văzu, intrînd un tînăr necunoscut, crezu că visează ; cînd plin de presimţiri funebre, coborînd să lămurească lucrurile, văzu chiar de la primii paşi în hol,

trecîndu-i pe dinainte un servitor necunoscut, îl urmări, încremenit locului, parcă ar fi defilat o stafie; cînd se convinse definitiv că toată casa era plină de servitori necunoscuți, că din vechii servitori nu rămăsese nici unul, îl copleși frica.

Mai puternic reacționă Aglaia Igiroșanu. Dornică să revină acasă, nu avu răbdare să rămînă în Moldova mai mult de o săptămînă. Chiar din clipa în care urcînd treptele palatului o întîmpină un portar necunoscut, un vlăjgan de doi metri, avu presimțirea unei nenorociri. Uluită, își află casa ocupată de oameni necunoscuți. Cînd în cele din urmă, gîfîind de enervare și de oboseală irupse în biroul lui Cesar și-i ceru în mod vehement socoteală, ginerele îi explică politicos că toți servitorii fuseseră ridicați de Prefectura Poliției în vederea unei anchete legate de dispariția din casă a unor importante documente.

— Puteam să vă las fără servitori pînă la sfîrșitul anchetei? o întrebă Cesar blajin, cu un ușor ton de reproș.

Bătrîna pricepu că pierduse o bătălie și ieși. Cîrînd, văzîndu-se în imensul palat singură cu ginerele său, avu o adevărată criză de descumbrare. Dintre servitori, numai bătrînul intendent încercă să revină să se plîngă bătrînei Igiroșanu: dar noul portar, incoruptibil la orice argumente sunătoare, îl alungă spunîndu-i că doamna nu-i acasă.

Incepînd chiar de a doua zi, Cesar continuă să-și ocupe cu oameni de încredere toate pozițiile cheie din imperiul băncii Igiroșanu: la bancă îl demise pe Gheorghe Ispas și-l numi în locu-i pe Iosif Ely; în consiliul de conducere al Metalurgiei impuse cooptarea lui Ion Stoescu; la Țesătoriile Radian, îndatorate băncii pînă peste cap, impuse un control direct, oficializînd dependența întreprinderii prin înlocuirea lui Zăvodnicu cu Mitică Danielache.

Aglaia Igiroșanu află foarte tîrziu de toate aceste schimbări și chiar cînd le află încă nu înțelese exact întreaga lor importanță. Pînă una alta, era mult mai preocupată să lupte împotriva lui Cesar în casă. Poate pentru că singurătatea o îmbolnăvea, poate pentru că simțea nevoia să aibă lîngă ea un om de încredere, cînd Matilda Crețeanu se oferi pe de departe, cu prudență, să-i țină de urît împreună cu Aristiția, pînă la întoarcerea Nectarei, Igiroșanca admise bucuroasă. Firește, generăleasa se înființă imediat, încîntată că poate să economisească bugetul pe cîteva luni. Cît privește Cesar, nu făcu nici o obiecție. Bătrîna ar fi avut totuși un prilej de îngrijorare dacă ar fi știut că ideea de a aduce pe Crețeanca în casă era la origine a lui Cesar.

CÎNTECUL LEBEDEI

*Nici eu nici alții foarte mulți, ca mine,
Cu rădăcini în secolul trecut,
Nu vom răzbi spre vremea care vine
Cu tot ce-aduce nou, necunoscut.*

*Și nu vom ști nicicînd de-atîtea forțe
Cari încă-n taina firii se ascund,
Pe care însă ale minții torțe
Le-or lumina și scoate din afund.*

*N-om ști nimic de oamenii din Marte,
N-om asista la primul zbor astral,
Nici vre-un mesaj de radio sau vreo carte
Nu ne-or vesti pe omul ideal.*

*Noi vom muri și, tragic, pe sub pleoape,
L-om mai vedea-n conflict cu însuși el,
Cu dumnezeu ca și cu cel de-aproape
Dar pururi urmărind un nobil țel.*

*Vom ști că-n plină eră nucleară,
Războiul, tot mai mult, va fi un mit,
Atomul spart chezașă păcii doară,
Iar omul, tot mai bun, mai fericit.*

*N-om părăsi aceste vechi meleaguri
Cu inima ușoară, dar văzînd
Cum cresc ale-nfrățirii albe steaguri,
Un imn va fi al morții noastre cînt!*

DRUMURI ÎN MUNȚI

LAC DE MUNTE

*Ape de gheață dorm de mii de ani
In brațe de-nflorit smirdar și stîncă...
Poate sînt lacrimi din durerea-adîncă
A fluielor primilor ciobani !...*

VA FI OSPĂȚ

*Va fi ospăț împărătesc, noptatec,
Cu smeură în coșurile pline,
Cu hribi înrouați și pe jeratec
Păstrăvi subțiri din lacuri cristaline.*

*Așteaptă-n ierbi, cu musturi dulci, ulciorul...
Dar nu începem ? Luna vrea să-nchine
Și greierii să cînte !... Căpriorul
A-ncremenit cu ochii spre coline...*

*Ce iazme-ncearcă tihna să-i frămînte ?
Zvicnirile-i din singe-mi sînt streine !*

*Tîrziu vin capre negre să-i descînte
De dorul ciutei care nu mai vine...*

AL. ANDRIȚOIU

PE O CARTE DE MARX

*În amintiri durerile intense-s.
O! ni-i rușine c-am cerut prin veacuri
numai atîta: „panem et circenses“ —
durerilor să ne aducă leacuri.*

*Mari generații moarte și bătrîne,
în sute de răscoale purpurii, —
cerură pîine, poate numai pîine
dintru sudoarea amărită-n glij.*

*Dar, nouă, proletari ce-aveam putere
în inimă, în minte și în pumni
nu ne-a fost pe măsură mica vrere
a sclavilor sculptați pe reci columni*

*Și am cerut, cu gusturi mai subțiri,
și cu o vrere nătură, anume
pe lîngă pîinea noastră, trandafiri
Drept care ne-am creat o altă lume.*

*Lîngă util am pus și frumusețe, —
așa cum astăzi lîngă pîine pui
și marmura semeață din statui.*

*• • • • •
Și, revoluției i-am dat binețe.*

ERA RĂZBOI

*Era război și moartea ospătase
cu corbii și cu viermii la un loc.
Văzduhul turbure mișca cu foc
iar țarina se-amesteca cu oase.*

*Se zgâlțuia tot veacul din țifini,
ura ardea ca soarele-n amiază.
Nu credeți: Vereșaghin desfătează
cu „piramida lui de căpățini“.*

*Oiștea am întors-o către noi
și am strigat: „acum ori niciodată!“
De clopote Rusia legănată,
bocea la dumnezeul vechi, greoi.*

*Și-am început. Și-a început să sune
O navă spre palatul hibernal,
Frumos, sub cerul rece, boreal —
nava cu cel mai mândru, proaspăt nume.*

*Cine-a numit-o „Aurora“? Cine
i-a dat, prieteni, numele-simbol?
Rusia nu-și mai clătina domol
Clopotnițele vechi și bizantine.*

*Ci-ntre oșteni se împărțea tutunul
și coji mucegăite de pesmeți.
Și, peste sfinți, peste anahoreți
a glăsuț în gura mare, tunul.*

P I N U L

*Răvășit de groaza morții...
Singur ești — un singur pin —
Viscolește ; codrul cîntă —
Tu visezi un timp senin
Sus, pe dîmb, în miez de vînturi.
De-ai cunoaște codrul plin,
N-ai visa fără speranță —
Și n-ai ști cuvîntul : chin.*

*Eu, din crînguri citadine,
Chiar dacă-mi vei fi sicriu,
Nu m-am clătinat de groază —
Frați de gînd am mulți și-i știu...
Alegîndu-mi drept papirus
Cerule calm și sideșiu,
Generos și-n fața morții —
Viața ta amară-o-nscriu.*

★

*Omul singur... pinul singur...
Prin ninsori ce reci se cern,
Prinși de viscol și de teamă —
Vor sfîrși grotesc și tern.
Viscolește ; codrul cîntă ;
Ani de cîntec se aștern —
Drag mi-i codrul omenirii,
In urcușul său etern...*

CÎNTEC DE TOAMNĂ

*Cu piersici, toamna mea, cu nuci mă amăgești,
Cu must mă-mbeți, și uiți cum prin albastrele tării
alunecă sălbaticele rațe peste mii
și mii de kilometri de visuri omenești!*

*Mi-aprinzi pădurea-n flăcări la fel ca-n orice veac,
răstorni cu-aceleași baniți porumb și griji mărunte.
cobori cu-aceleași turme și fluiere din munte,
și-n sufletu-mi întirziți cu ele să mă-mpac.*

*Dar eu cristalul apei îl sparg s-adun scînteii,
și fac viori din stîlpii cu volți și tensiuni,
vibrațiile luminii mi-adie printre pruni,
Iar tu-ntinzi tot arcușuri subțiri din funigei!*

*Privirea mea ca finul, din fin mi-o înălțai,
și-mi strălucea-n privire lumini de creator,
că Lucifer, eu cerul sfidînd, pornii cu dor
să migălesc prin țară adevăratul rai.*

*Iar tu cu vîntul fluieri prin frunze tot ca ieri,
cu nuci și-un pumn de piersici doar timpul îl măsori...
Din Thoriu, toamnă veche, eu știu să scutur flori,
petale minerale cu tone de puteri !*

P A S T E L

*In noaptea luminoasă-și face vacul
rînjind înșiptă-n vîrfuri de haraci
o lună stearpă, roșie ca macul
mîncată-ntr-un pătrar de vîrcolaci.*

*Mărit, pe fondul lunii, luminat,
din vîrf de culmi coboară-ncet pîndarul
și umbra i se-ntinde-ngemănat,
prelung, ca dintre două lumi, hotarul.*

*Cu foșnete de spaimă și de gol
se-așterne calmul nopții înțintate
cu stele care-ncep să-i dea ocol
lunatic, din sclipire argintate.*

*Din raza lunii strugurii se-ntorc
mijind furiș, cu umezeli de rouă,
cînd vracii fir din fir de noapte torc
și rîd în barba despîcată-n două...*

LA HANUL LUI RĂSPÎNTE

(Cronică)

*Doi călăreți au tras la Hanul lui Răspînte.
Hangița surzînd le-a dat vinarț ales,
încît, limbuți, pe dată glasul și l-au dres
prea bucuroși de ce-a fost dat să li se-ntîmple.*

*Cel tînăr gîlgîind licoarea tot mai des
porni aprins, dînd ochii peste cap, să cînte.
Furat de gînduri, cellalt duse pumnii-n tîmple
visînd la vinuri și muieri ce-au fost cules.*

*Hangița socotindu-i anii, — pase-mi-te
din ochi, chimirul cît de greu și cuvenit e, —
pre tînăr l-au mai îmbiat cu vinul dulce,*

*dar pre bătrîn cu glumă-n răfuire dreaptă.
Apoi, cînd rinduiala fost-a să se culce,
pre tînăr l-au visat hangița înțeleaptă.*

C. D. GHEREA

RECONSTITUIRE BIOGRAFICĂ

I

Datele biografice utilizate pînă în prezent cu privire la C. D. Gherea provin din prezentări oficiale în publicațiile mișcării muncitorești¹⁾ sau din articole comemorative ale prietenilor și intimilor săi²⁾. Se pare că aceste date au fost furnizate chiar de către C. D. Gherea, cu diferite prilejuri, și în lumina documentelor descoperite între timp, datele cunoscute rămîn, în general, valabile. Gherea a manifestat întotdeauna o extremă discreție în ceea ce privește activitatea sa revoluționară din Rusia, înainte de venirea în țară, și faptul este explicabil prin neplăcerile pe care acest trecut i le-a pricinuit, prin campaniile de presă pe care le-a stîrnit. În plus se adaugă, cred, faptul că Gherea ca om politic care propovăduia perfectă legalitate, respectul necondiționat față de legile statului burghez și moșieresc, se simțea jenat, în fond, de flacăra revoluționară a tinereții. Gînditorul politic oportunist ajunsese să fie astfel în dezacord nu numai cu tendințele revoluționare ale mișcării muncitorești, dar și cu propria sa tinerețe.

Ca urmare a acestei discreții, avem foarte puține și incerte știri cu privire la familia sa. Chiar și numele său este disputat în diferite versiuni de către izvoare diferite. Astfel în Marea Enciclopedie Rusă (vol. XXI, XXII din 1906—1907)³⁾ îl găsim trecut sub numele de Katz Mihail Nikitici, iar data nașterii este 1852. Data este evident greșită. Gherea s-a născut — după chiar datele furnizate de către el — la 21 mai 1855 în Țirgușorul Slaviana, din gubernia Ekaterinoslav, într-o familie de negustori⁴⁾. În ceea ce privește numele său adevărat, cred că trebuie luată în considerație propria mărturie a lui Gherea, așa cum o aflăm într-o scrisoare adresată lui N. Iorga⁵⁾, la Paris, din perioada în care criticul pregătea apariția revistei „Literatură și știință“. Gherea îi solicită lui Iorga

¹⁾ C. Dobrogeanu Gherea — notițe biografice, în „Lupta zilnică“, anul XI, nr. 107, duminică 10 mai 1915.

²⁾ Personalitatea lui Gherea de dr. C. Racovski, în „Socialismul“ anul XIV, nr. 99 din 10 mai 1920 (articol apărut mai întîi în „Calendarul Muncii“ din 1907); Gherea de M. G. Bujor (cu prilejul împlinirii a 60 de ani) în „Calendarul Muncii“ (1916) p. 38.

³⁾ Citat în „Trei revoluționari ruși în România“ de Dr. I. Duscian — „Adevărul literar și artistic“, an IV, Seria III-a, Nr. 123 din 6 mai 1923.

⁴⁾ Gh. Haupt în „Din istoricul legăturilor revoluționare romîno-ruse“, ed. Acad. R.P.R. 1955, pag. 154

⁵⁾ În „Studii și documente literare“ de I. E. Torouțiu, Buc. 1939, vol. VIII, pag. 249—251

colaborarea⁶⁾ (prietenia lor datînd de la „Contemporanul“, unde N. Iorga debutase cu poezii sentimentale) și în același timp, la cererea viitorului istoric, îi trimite unele date biografice, pentru o lucrare pe care Iorga o plănuia. Iată scrisoarea, din care reiese că numele de naștere al criticului este *Constantin Cass* :

9 ianuarie 1892

Dragă Prietene,

Am primit scrisoarea D-tale. Iartă-mă te rog, că nu ți-am răspuns mai curînd și totodată cu această ocazie te rog să mă ierți că nu ți-am răspuns la o altă scrisoare ce mi-ai scris. Am fost și foarte ocupat și foarte necăjit. Cred că ai auzit că avem de gînd să scoatem o revistă literară și științifică; putem noi oare să contăm pe concursul d-tale? Te rog foarte mult să-mi răspunzi, să nu mă pedepsești cu tăcerea d-tale pentru că nu ți-am răspuns la vreme. Îți trimit cîteva date din viața mea scrise de A. Bacalbașa; datele sînt exacte: în ce privește analiza scrierilor, te privește pe d-ta. Te rog foarte mult să-mi răspunzi în privința colaborării d-tale, aștept răspuns cu cea mai mare nerăbdare.

Salutare și frăție

Al d-tale

C. Dobrogeanu-Gherea

Arată respectele mele doamnei Iorga. Dacă Gheorghe din Moldova⁷⁾ cu nevasta sînt la Paris, spune-le salutările mele cele mai cordiale și că aștept cele promise.

Numele meu de naștere e „Constantin Cass“.

Cu privire la familia sa știm prea puțin. Cunoaștem existența unei surori⁸⁾, care se pare că a jucat un rol determinant în salvarea lui Gherea din exilul siberian, și a unui frate, medic la Harkov⁹⁾, care-l ajută materialmente pe viitorul critic după trecerea sa în România.

Gherea urmează școala elementară la Slavianka, iar gimnaziul la Ekaterinoslav. Se pare că încă de pe băncile gimnaziale el începe să fie receptiv la ideile revoluționare ale timpului.

Ajuns în clasă V-a este nevoit să părăsească Ekaterinoslavul, din cauza unui conflict cu autoritățile școlare, și pleacă la Harkov pentru a continua studiile și a-și da bacalaureatul. Îl aflăm apoi audient al cursurilor facultății de științe din Harkov¹⁰⁾ și în același timp membru al cercului socialist, alături de Kovalek, Bogoliubov, Govoruha, nume celebre în istoria mișcărilor revoluționare din Rusia. Este epoca imensei dezvoltări a poporanismului și a unui avînt generos de cunoaștere și ridicare a poporului robîit. Socialismul este încă în această perioadă un epitet pe care țineretul intelectual și-l acordă cu entuziasm, dar doctrina nu este marxistă ci

⁶⁾ În nr. 1 al revistei „Literatură și știință“ din 1893—94, N, Iorga publică „Inainte“ (singura colaborare la această revistă).

⁷⁾ Poet din grupul „Contemporanului“, pseudonim al lui Gh. Kernbach

⁸⁾ În „Documente privind istoria Romîniei“ — „Războiul pentru independență“, vol. I. (partea I-a), Edit. Acad. R.P.R. 1954

⁹⁾ Ibidem. pag. 652.

¹⁰⁾ C. Bacalbașa în „Constantin Dobrogeanu“ (Amintiri) din „Adevărul“, an XXXIII, nr. 11078, din 13 mai 1920, afirmă că Gherea ar fi fost „inginer din Rusia“, ceea ce este inexact pentru că nu și-a terminat studiile.

poporanistă, iar obiectivul principal nu este înarmarea ideologică a proletariatului, ci ridicarea moralului țărănimii, eliberarea și ridicarea ei în lupta împotriva autocrației țariste, pornindu-se de la ideea fundamental greșită că s-ar putea ajunge la o societate ideală, lipsită de exploatare, prin ocolirea etapei capitaliste, fără ajutorul proletariatului, numai cu sprijinul obștiilor țărănești. Lozincă tinerimii progresiste era „mersul în popor”. Studenții și tinerii intelectuali își părăseau studiile, învățau o meserie oarecare și mergeau la sate, pentru ca aflați în mijlocul poporului, împărțind cu el o existență mizeră, să-i poată câștiga încrederea și să-l ridice astfel către lumina ideilor revoluționare.

Un participant la această mișcare, Zamfir C. Arbore, relatează în felul următor atmosfera epocii: ¹¹⁾ „Sub impulsul acestei mișcări (poporanismul n.n.), tinerimea universitară, acest pionier credincios al pășirii înainte a lumii civilizate, ridică stindardul sub care alergaseră toți aceia a căror inimă palpita pentru binele obștesc. La Petersburg, la Moscova, la Kiev, Kazan și Harkov, adică în orașele cu universități se deschid școli pentru adulți. În aceste școli studenții învățau gratuit pe țărani și lucrători să citească, să scrie și să cugete. Alți tineri mai energici și mai tenaci, au mers mai departe, nemulțumiți cu jertfirea unui timp oarecare pentru a lumina poporul, ei părăsiră universitatea și coborîndu-se în mulțime au înființat ateliere de fierărie, tocărie, tâmplărie etc., unde învățând meseria, povățuiau poporul, propagând teorii socialiste. Alături cu acești tineri, surorile lor de asemenea se transformau din domnișoare în cusătorese și organizând ateliere de cusătorie, învățau carte pe fetele și femeile din popor, ridicîndu-le moralicește și intelectualește. Această mișcare băgă frica în sînul guvernului. Temîndu-se de lumină, guvernul puse capăt mișcării, desființînd școalele de adulți și persecutînd pe tinerii cari se dedau acestui apostolat.”

Ne aflăm deci în plină epocă a Verei Pavlovna, Lupohov și Rahmetov, creați cu atîta autenticitate de către Cernîșevski în „Ce-i de făcut?” Nu întîmplător Cernîșevski este unul din idolii acestei tinerimi intelectuale avîntate.

Insuflețiți de asemenea idealuri tînărul Cass împreună cu doi prieteni: Aptekman ¹²⁾ și Culașko ¹³⁾ se reîntorc la Slavianka și deschid o fierărie. Primul contact al tînărului student în științe cu munca fizică, grea, a poporului, se pare că este dramatic. Gherea suferă un accident de pe urma căruia rămîne cu o permanentă infirmitate a piciorului drept. Pe de altă parte, tinerii studenți ajunși fierari devin, în mod firesc, suspecti poliției și încep să fie urmăriți. Nemaiputînd acționa, ei închid fierăria și revin la Harkov, unde lucrează pentru organizațiile secrete revoluționare. Urmărit și aci de poliție, Gherea, pentru a nu fi arestat, se refugiază în coloniile germane Prișib și Halberstadt din guvernămîntul Taurida (unde își ducea propaganda revoluționară Brautner, figură luminoasă a mișcării, care va termina lupta lui revoluționară prin spînzurătoare, la Kiev). Aci Gherea intră într-o fierărie, dar după cîteva luni Ohrana țaristă îl află și trebuie din nou să fugă. Se pare că s-a ascuns un timp la Sevastopol, apoi

¹¹⁾ Z. C. Arbore — In exil (din amintirile mele), Craiova, 1896, p. 137.

¹²⁾ S. Aptekman oferă date asupra vieții și activității lui Gherea în Rusia în *Obșcestvo*, „Zemlea i volem” 70 godah, Petrograd, 1924, (v. Gh. Haupt, op. cit., p. 154). Nu am putut încă avea această lucrare.

¹³⁾ Culașko Ștefan Nikolaevici îl va urma pe Gherea în România și va muri de tuberculoză pulmonară la Ploești.

la Odesa și Chișinău. Aci, nemaiputînd fi salvat altfel, prietenii îi organizează trecerea în România. În martie 1875, călăuzit de contrabandiști, care mișunau în Sculeni și în general în orașele de frontieră, Gherea ajunge la Iași.

Începînd cu această perioadă informațiile pe care le avem asupra vieții și activității lui Gherea sînt mai bogate și mai certe. Descoperirea în ultimii ani a unei bogate corespondențe a membrilor cercurilor revoluționare din țara noastră, luminează foarte mult perioada de început a mișcării noastre muncitorești, care coincide cu venirea lui Gherea în țară. Puțin înainte de Gherea trecuse Prutul în România dr. Nicolae Zubcu Petrovici Codreanu¹⁴⁾, cu misiunea specială de a organiza trecerea ilegală în Rusia a materialului propagandistic revoluționar venit din Occident (mai ales din Elveția). Cam în aceeași perioadă vine în țară, tot cu același scop, Dr. Russel (Nicolai Sudzilovski)¹⁵⁾, care va juca, un răstimp destul de scurt, un rol însemnat în mișcarea noastră muncitorească. Nu am citat decît cîteva din numele cele mai însemnate ale numeroșilor refugiați politici ruși care găsesc azil în țara noastră și dau un ajutor extrem de important organizării cercurilor revoluționare în România.

Analizînd fenomenul politico-istoric al acestei epoci, tov. Gheorghiu-Dej atrage atenția asupra influenței decisive pe care a avut-o mișcarea revoluționară din Rusia asupra mișcării noastre muncitorești: „Îi revenea deci proletariatului din România, încă la sfîrșitul secolului al XIX-lea, sarcina istorică de a duce societatea înainte, sarcina de a fi conducătorul și călăuzitorul transformărilor necesare în direcția burghezo-

¹⁴⁾ M. Roller în „Nicolai Zubcu Petrovici“, Edit. P.C.R. 1946 și Gh. Haupt (op. cit.) dau ca dată a trecerii Prutului de către N.Z.P.C. toamna anului 1874. Z. C. Arbure în amintirile sale (p. 216) afirmă „Zubcu Codreanu a emigrat în România tocmai în anul 1875, adică atunci cînd la cirna țării era d. Lascar Catargi.“

¹⁵⁾ N. K. Sudzilovski, cunoscut sub numele de dr. Russel vine în țară, din Londra, în octombrie 1875, cu misiunea de a da ajutor mișcării revoluționare din România. Asupra biografiei sale, pînă la venirea în România, oferă date Gh. Haupt (op. cit. p. 154). După ce este expulzat din țară stă un timp în Bulgaria, apoi pleacă în Franța și de aci în S.U.A. unde se stabilește la San Francisco. Se pare că în 1891 pleacă, în calitate de medic, pe insula Hawai. Acolo, sub numele de Kauka Luchini, devine președintele senatului poporului maori. După ce mișcarea de independență a poporului maori este înăbușită, Russel pleacă în insula Ochin, unde-l aflăm ca proprietar al unei plantații de trestie de zahăr. În 1905, trece în Japonia, unde editează o revistă care face propagandă socialistă în rîndurile prizonierilor ruși aflați în Japonia în urma bătăliei de la Port Arthur. În Japonia se căsătorește cu o nobilă japoneză și apoi pleacă în China (v. în acest sens N. Deleanu „Din vremuri de demult. La moartea fenomenalului Doctor Russel“ în „Mișcarea Socială“ anul I, iunie-iulie 1930, nr. 9—10, Z. C. Arbure primește în 1930 o scrisoare, în care este anunțat că Russel a murit la Tien-Tin, în vîrstă de 83 de ani.

Aflîndu-mă în 1954 în R. P. Chineză și vizitînd, printre altele, și orașul Tien-Tin, am căutat să obțin unele informații în legătură cu existența în China a d-rului Russel. Timpul șederii mele la Tien-Tin fiind limitat nu am putut culege nici o informație; am plecat de acolo avînd promisiunea autorităților locale că vor face investigații pe care mi le vor comunica. Într-adevăr, în cursul anului 1955, prin bunăvoința Ambasadei R. P. Chineze, am primit răspuns din partea autorităților din Tien-Tin. Cercetările au fost dificile, pentru că foarte multe arhive de stare civilă au fost distruse de război. Nu s-a găsit nicăieri mormîntul lui Russel, dar prin membri ai familiei Ravinski s-a aflat că Russel a murit la Tien-Tin și a fost incinerat în prezența familiei și a prietenului său Ravinski, o figură progresistă a coloniei ruse din oraș. Urna a fost luată de către fiul lui Russel, care a plecat în Japonia înainte de eliberarea Chinei. Nu se știe unde se află în momentul de față. Tot înainte de eliberare, fiica lui Russel a plecat în Brazilia. În ceea ce privește activitatea lui Russel în China nu s-a putut culege nici o informație. Se știe doar atît că a avut legături cu elemente progresiste. Tîn să mulțumesc pe această cale atît tovarășilor din conducerea orașului Tien-Tin cit și ambasadei R. P. Chineze, pentru gestul extrem de amical făcut față de memoria lui Russel.

democratică pe cale revoluționară. În acea vreme centrul mișcării revoluționare se mutase din Apusul Europei în Răsăritul Europei. De aceea, începînd cu crearea primelor cercuri muncitorești „*cursul întregii dezvoltări a mișcării noastre muncitorești este influențat de cursul mișcării revoluționare din Rusia*“, despre care Friedrich Engels spunea încă în 1882 că ea reprezintă „*detașamentul de avangardă al mișcării revoluționare din Europa.*“¹⁶⁾

Situația materială a refugiaților politici ruși în România era foarte grea. Din materialele găsite în ultimul timp¹⁷⁾ reiese limpede abnegația și spiritul de jertfă, plin de eroism, al unei mîini de oameni, care neputîndu-se bizui decît pe un sprijin material modest, din Rusia sau din partea cercurilor revoluționare ruse din occident, au muncit în condiții grele pentru a asigura bunul mers al acestui important centru de legătură cu mișcarea revoluționară rusă, pe care l-au organizat aci, în România.

Sosit la Iași, în martie 1875, Gherea pentru a-și putea procura o existență minimă muncește ca salahor la diferite întreprinderi. Astfel lucrează un timp la calea ferată, pentru un franc și 25 centime pe zi. Apoi este vopsitor de acoperișuri, muncind fără întrerupere de la patru dimineața la opt seara, pietrar, lucrează împreună cu prietenul său Culașko într-un atelier de calapoade pentru cizmărie etc. etc.

Situația refugiaților politici ruși, ca și a muncitorilor din această perioadă, în general, este redată sobru, dar în tot dramatismul ei într-una din scrisorile nesemnate ale unui astfel de refugiat:¹⁸⁾ „Ambele tale scrisori le-am primit foarte tîrziu din cauză că o săptămînă întreagă am lucrat de la orele patru dimineața pînă la opt seara... În acest timp în general e foarte ușor să se găsească tot felul de lucru, mai ales pentru specialiști. Un pietrar primește 3—5 franci, un dulgher 3—6 franci pentru 13 ore de muncă, exclusiv vremea de odihnă (munca începe de la ora 4 dimineața și continuă pînă la ora 8 seara). În angajarea muncitorului, deși i se rezervă o oră pentru dejun și două ore pentru prînz, în realitate ei se odihnesc mult mai puțin decît trei ore în cazul obișnuit aici, cînd nu există un ceas prin apropiere. La crîsmă unde, așa cum știi, mîncîncă muncitorii, în mod intenționat nu se obișnuiesc ceasornice pentru că circiumarul este întotdeauna, bineînțeles, în conflict cu stăpînul muncitorilor. Aici, la crîsmă, muncitorul mîncînd pe datorie, este jupuit în modul cel mai crunt la socoteală, tot aici i se fură zilnic mai mult de jumătate din timpul destinat odihnei. Pentru nespecialist se găsește muncă de salahorie, să spargi piatră pentru pavaj, sau să sapi pămîntul; acest fel de muncă, ca și munca cîmpului, se plătește cu doi franci pe zi... Locuri sînt. În general, află pentru tine și pentru cei care trebuie să o știe, că un nespecialist trebuie să socotească întotdeauna la început să guste toate plăcerile muncii de salahor...“

Gherea nu gustă decît puțin timp din asemenea „plăceri“. În aprilie 1875 este trimis în Elveția cu o misiune politică, pe lîngă cercurile de refugiați ruși de acolo. Stă mai întîi la Berna, unde cu ajutorul lui Paul Brousse — mai tîrziu (1918) președintele Consiliului Comunal din Paris

¹⁶⁾ Gh. Gheorghiu-Dej: 30 ani de luptă a partidului în „Articole și cuvîntări“. p. 515, ed. III-a, 1953.

¹⁷⁾ Vezi documentele publicate sub redacția lui V. Cheresteșiu, V. Maciu, S. Stirbu, M. Roller (redactor responsabil) în „Documente privind Istoria Romîniei — Războiul pentru independență“, vol. I (partea I-a), Ed. Acad. R.P.R., 1954

¹⁸⁾ Documente privind istoria Romîniei, op. cit., pag. 726.

— găsește de lucru într-o fierărie. După puțin timp pleacă la Geneva. În Elveția stă foarte puțin, deoarece în mai 1875 revine în România, în mod evident cu o misiune specială în cadrul cercurilor revoluționare secrete de la noi.

Nu vom face aci o expunere mai largă asupra configurației acestor cercuri pentru că în momentul de față există lucrări realizate de către cercetători de prestigiu ai istoriei mișcării noastre muncitorești, care pot fi consultate cu mult folos. Vrem să atragem atenția numai asupra unui fenomen, care ne va ajuta să înțelegem unele aspecte ale gândirii lui C. D. Gherea.

Mișcarea noastră muncitorească începe să se dezvolte în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, epocă de avânt întârziat al capitalismului în România. Cît de tardiv este acest avânt rezultă dintr-o simplă cifră statistică: pînă în 1895 în România nu sînt decît aproximativ 250 de fabrici. Proletariatul este deci puțin numeros și fărîmițat, dat fiind că majoritatea covârșitoare a acestor întreprinderi aparțin industriei ușoare folosind un număr mic de brațe de muncă.

Situația muncitorilor era extrem de grea. Condițiile de muncă nu erau reglementate de nici o lege. Legea o crea patronul respectiv și era exclusiv în favoarea sa. Nu exista repaus duminical, muncitorul nu avea drept la concediu de odihnă, la asistență medicală sau la asigurări în caz de boală, bătrînețe etc. Protecția muncii era inexistentă, în schimb exista o reglementare a amenzilor, a bătăii ș.a.m.d. Muncitorii, ca și restul „mulțimii“, nu aveau drepturi politice, nu participau la viața de stat, deci nu puteau avea nici un cuvînt public.¹⁹⁾

În asemenea condiții iau naștere, în mod răsleț, primele asociații muncitorești: la 1868 „Asociația generală a muncitorilor“ din Timișoara, la 1870 „Asociația muncitorilor tipografi din București“, la 1872 „Asociația generală a lucrătorilor din România“, care editează și un ziar „Lucrătorul Român“. Caracteristic pentru aceste asociații era faptul că alcătuiau mai mult organizații de ajutor reciproc și în cadrul lor se aflau (cum e cazul „Asociației generale a lucrătorilor din România“) atît patroni, cît și lucrători, avînd astfel caracterul unor organizații de tip corporativ. Din punct de vedere ideologic aceste asociații erau încă străine de ideologia socialismului științific, în schimb erau receptive față de tendințele lassaleiene, anarhiste, socialist-utopice, ceea ce le dezarma în lupta lor împotriva exploatării. De altfel această luptă nu era dusă conștient, pe un plan larg, împotriva exploatării capitaliste, a statului burghez și a capitalismului ca sistem, ca orînduire, ci era o luptă parcelară, împotriva opresiunii patronale.

Paralel cu această activitate a muncitorilor din fabrici și ateliere, apar la noi în țară după 1871 cercuri revoluționare secrete, sub influența indiscutabilă a mișcării revoluționare ruse și a Comunei din Paris. Astfel în anii 1874—76 apar la Iași, Galați, București, Ploești etc., grupări alcătuite mai ales din intelectuali medici sau studenți în medicină, avocați, funcționari etc., dintre care unele se intitulează chiar cercuri socialiste. Așa cum am văzut, un rol determinant în organizarea acestor cercuri l-au avut refugiații politici ruși. Dar alături de ei găsim admirabile figuri de revoluționari ro-

¹⁹⁾ Vezi „Începutul răspîndirii marxismului în România“. Crearea Partidului social-democrat al muncitorilor din România (1893) P.S.M.D.R. între anii 1893—1900 în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.“ an I, nr. 4 octombrie, decembrie 1955 p. 74—110.

mini ca Eugen Lupu²⁰⁾ sau militanți ca Manicșa, Sănceanu, Istrati etc., etc.

Din punct de vedere ideologic nici aceste cercuri nu erau marxiste. Predominante erau concepțiile narodnice, aduse din Rusia, apoi cele bacuniste. Pentru membrii acestor cercuri rolul istoric al proletariatului era foarte neclar. Ei militau pentru transformarea socială cu ajutorul „comunelor ideale“ (cum iau naștere în America din inițiativa refugiaților ruși) dominate de o morală puritană, sau a falansterismului. Politicește ei luptă pentru înfăptuirea unor reforme democratice generale, pentru ameliorarea situației țărănimii, ceea ce în configurația politică a epocii este un lucru important. Nu trebuie neglijat faptul că în aceste cercuri alături de un interes acut pentru operele lui Cernișevski apare interesul față de opera lui Marx. Este extrem de importantă formația intelectuală a membrilor acestor cercuri sub influența unei concepții atât de luminoase ca aceea a democraților revoluționari ruși. În cadrul acestor cercuri se întâlnesc două mari tradiții democrat-revoluționare: aceea a lui Bielinski, Cernișevski, Herțen, Dobroliubov etc., și aceea a lui Bălcescu. Refugiații ruși, din momentul în care încep să învețe limba română, caută și citesc scrierile lui Bălcescu.

Fenomenul care credem că trebuie subliniat, în această epocă, este *parallelismul* dintre dezvoltarea asociațiilor muncitorești și a cercurilor secrete revoluționare. Activitatea intelectuală este deci ruptă de aceea a maselor. Acest fapt nu va fi fără urmări în mișcarea noastră muncitorească.

Cercurile secrete de la noi au legături intense cu cercuri similare din Rusia, în primul rând, și cu cercurile revoluționare ale refugiaților ruși din Geneva, Paris, Londra etc. De asemenea există legături cu revoluționarii Bulgari, Sirbi, Irlandezi, Italiani etc. etc.

În ce constă activitatea acestor cercuri? Din lectura atentă a documentelor găsite în ultimii ani reiese că, la început cel puțin, activitatea primordială era trecerea ilegală în Rusia a materialului propagandistic venit din Occident.

În această direcție s-a depus o activitate imensă, ale cărei proporții exacte nu le vom ști niciodată, dat fiind caracterul ei strict conspirativ. Ne putem face însă o idee în acest sens, din mărturia unui participant la munca cercurilor, Zamfir C. Arbure, care narează în volumul memorialistic „În exil“ istoria unui astfel de transport de literatură ilegală, dând și unele cifre: „Cercul revoluționarilor din Moscova, într-o scrisoare transmisă mie (la Geneva n. n.) prin intermediul lui Eugeniu Lupu din Iași, cerea grabnic ca să-i expediez 10.000 de „Chitraia mecanica“, 10.000 de „Patru frați“, o povestire tendențioasă pentru popor, 10.000 bucăți din scrierea lui Flerovsky „Cito eto bratti“ și o a doua edițiune din cartea mea despre „Comuna din Paris“. Lucru firesc ca o așa mare comandă să fie executată într-un timp foarte scurt, era absolut imposibil. Primo, din cauza că la tipografia noastră n-aveam decît trei lucrători culegători; secundo, că ne lipseau mijloacele necesare pentru tipărirea unei așa mari cantități de cărți și broșuri. După o sfătuire cu amicii grupului „Rabotnik“ am luat hotărîrea de a tipări numai pe jumătate comanda făcută... Ne-am pus pe lucru și lucrînd cite 14 ore pe zi — am dat-o gata²¹⁾; iar în altă parte, o relatare a unui alt transport de literatură ilegală: „În curînd... sosiră și sutele de kilograme de cărți tipărite la Londra și Geneva, încă de repau-

²⁰⁾ Un frumos portret al lui Eugen Lupu poate fi găsit în memorialistica lui Arbure (vezi „În exil“ pag. 114—121)

²¹⁾ Z. C. Arbure, op. cit. pag. 188—189

zatul A. Herzen. Cu aceste cărți aveam de făcut încercare, expediindu-le cu ajutorul contrabandei peste Prut. Deci imediat ce am scos cărțile de la depoul căilor ferate, am plecat tus-trei, Zdanovici, Eugeniu Lupu și eu la Sculeni, ducând în căruța noastră patru pachete de cărți și broșuri, fiecare pachet avea o greutate de 20 kilograme...²²⁾

La Iași, București, Ploești etc., se crează adevărate depozite de literatură interzisă în Rusia, la membrii sau simpatizanții cercurilor revoluționare, iar corespondența lor este plină de indicații pentru asemenea transporturi, sau de întâmplări dramatice cu transporturi rătăcite sau surprinse de autoritățile țariste.²³⁾

În același timp refugiații ruși studiază problemele sociale românești pentru a-și da seama în ce direcție și cu ce mijloace trebuie să-și ducă activitatea. O problemă care-i interesează îndeosebi este aceea a configurației mediului intelectual. Primele impresii sînt deziluzionante. Majoritatea intelectualității este adeptă a liberalismului, iar în ceea ce privește socialismul, el este văzut numai prin prisma prejudecăților. O scrisoare a lui Codreanu din 16 mai 1875 (?) exprimă această deziluzie sub forma unei filipici la adresa intelectualității liberalo-file: „Majoritatea intelectualilor de aici e educată în spiritul teoriilor liberalismului francez. În radicalismul lor ei nu vor să se ridice nicidecum mai presus de Quinet, Laboulet. La noi „muncitorii sînt proprietari de pămînt“, „de aceea socialismul nu poate avea loc la noi“ — iată ce spun aici toți liberalii cînd aud ceva de socialism. Găsim la intelectualii din România aceleași înjurături dezgustătoare și aceleași calomnie la adresa socialiștilor, ca și în cercurile liberale din Occident. Într-un cuvînt mă aflu aici în mijlocul unei intelectualități revoltător de scirboase. Dar sper și cred că se va putea face ceva cu tineretul. Fără îndoială că voi fi în bune relații cu poporul. Totuși va fi mult de lucru aici. Nu s-a făcut încă absolut nimic în privința răspîndirii, a propagării socialismului. Nu sînt decît prejudecăți supărătoare, revoltătoare împotriva lor...²⁴⁾ Iar în altă scrisoare: „Într-un cuvînt, nu există de loc cărți bune. Cu editarea unor asemenea cărți, cu traducerea celor mai potrivite cărți în care să se lămurească, în care să se elaboreze socialismul — iată cu ce va trebui să începem aici propaganda în rîndurile tineretului studios. Totodată vor trebui alcătuite și traduse cărți și pentru popor. După cum vedeți aici totul trebuie făcut de la început. E nevoie de multe cunoștințe, talente și fonduri materiale... Deocamdată (sînt) singur, fără cunoștințe, fac cunoștință cu instituțiile din România, cu viața muncitorilor ei, studiez și științele care au o legătură cu cauza eliberării poporului, studiez și medicina pentru a avea bani pentru aceeași cauză... și sper și cred că dacă nu cu surle și fanfare, apoi fie și foarte modest, socialismul va începe să se răspîndească și printre romîni, ca o veste nobilă care promite eliberarea de sub jugul suferințelor.“²⁵⁾

În corespondența membrilor cercurilor secrete cuvînte de cald elogiu sînt închinare poporului român. Într-un fragment dintr-o scrisoare a lui Zubcu Codreanu aflăm această apreciere: „...cu cît mai mult trăiesc în România cu atît mai mult mă conving că poporul muncitor român nu poate constitui în nici un caz o bază *mai nesigură* pentru propovăduirea evoluției

²²⁾ Ibidem, pag. 119

²³⁾ vezi Doc. 431 pag. 637 în „Documente privind istoria Romînilor“ op. cit.

²⁴⁾ Ibidem pag. 609

²⁵⁾ Ibidem pag. 703

sociale decât alte popoare europene, în rindurile cărora a început de acum această propovăduire. În rindurile poporului român nu se manifestă nici un fel de dragoste față de țară, prinț sau față de alt cineva asemănător, ceea ce ar putea frâna succesul propagandei. În rindurile poporului nostru s-a format zicătoarea „schimbarea domnitorilor, prinților — bucuria nebunilor“. Față de nobili, „boierii“ români, poporul are o atitudine dușmănoasă, ceea ce dovedesc, între altele, cîntecele populare românești. Țăranii români, mai ales cei care trăiesc în munții Valahiei, așteaptă ca și rușii care trăiesc pe malurile Volgăi, să apară din nou un oarecare român-revoluționar — Vladimirescu, care să-i organizeze și să-i conducă împotriva boierilor și „ciocoilor“.

Am insistat asupra acestor date epistolare, pentru că ne oferă foarte clar situația extrem de grea, de adevărat pionierat social, pe care au trebuit s-o înfrunte membrii cercurilor revoluționare. Au trebuit să învingă ideea atât de răspîndită în mediul intelectual că socialismul ar însemna pentru România, o plantă exotică, lipsită de viabilitate, și lupta în această direcție ne amintește de amplele polemici de mai târziu ale lui Gherea împotriva conservatorilor, liberalilor, și poporanștilor, uniți cu toții în jurul acestei idei. Au trebuit, pe urmă, să organizeze o presă și o activitate editorială socialistă. Presa mișcării noastre muncitorești, din a doua jumătate a secolului XIX, constituie — cu toate limitele și inconsecvențele ei ideologice — un model de publicistică realizată la un înalt nivel intelectual. Corespondența găsită ne destăinuie întreaga trudă, zbuliumul moral, grelele sacrificii materiale care au fost făcute de acești pionieri ai socialismului românesc pentru a înjgheba o presă muncitorească. Vom vedea rolul însemnat pe care Gherea l-a avut în această privință. Și în fine, materialul documentar pe care astăzi îl putem consulta, ne vorbește, în accente dramatice, de multe ori, despre situația materială extrem de precară a acestor pionieri. Ei trebuiau să-și câștige existența zilnică și în plus să contribuie materialmente pentru acoperirea multiplelor nevoi ale „cauzei“. Ajutoarele pe care le primesc din afară, sînt sporadice și neîndestulătoare.

În felul acesta ne explicăm și multiplele ocupații și profesii pe care Gherea le-a practicat, pînă a devenit birtaș al gării Ploiești.

Reîntors din Elveția, în mai 1857, el intră — cu ajutorul inginerului polonez Kaceanovski, membru al cercului revoluționar din Iași — ca lucrător la o fierărie din Iași (de lângă fostul hotel Binder). În același an se căsătorește. Este extrem de interesantă și de mișcătoare o scrisoare a lui Gherea din acest timp, către dr. Russel, care reflectă profilul moral, extrem de pur, al tînărului revoluționar.

„Scumpii, de o mie de ori scumpii mei prieteni!

Am primit scrisoarea voastră în care sînteți de acord cu rugămîntea mea. Dacă nu m-aș teme că mi se vor face reproșuri din cauza excesului de sentimentalism, aș spune că scrisoarea voastră m-a făcut să lăcristez. Sînteți de acord să mă ajutați (sau ceea ce e tot una) mult mai mult decît mă așteptam, mult mai mult, în sfîrșit, decît am cerut în scrisoarea mea. Situația voastră financiară este într-adevăr slabă și a vă lega încă un om de gît ar fi urît din partea mea (deși sînteți de acord cu aceasta, dar este grea de tot, zău așa). V-am scris că vor trimite din București pentru întreținerea ei 40—50 franci pe lună. Acum primesc în fiecare lună de la fratele meu 25 ruble lunar. Jumătate din acești bani îi voi trimite ei.

Afară de aceasta îmi scriți că în mai va trebui să luați o fetiță care să ajute pe Liubov Fedorovna. Dacă doamna mea va trăi cu voi, acest lucru va fi de prisos, căci ea nu va sta cu mîinile în poală și s-ar plictisi, căci

este obișnuită cu munca. Deci cred că sosirea ei nu vă va jena din punctul de vedere financiar, poate o să vă deranjeze din alte puncte de vedere.

Deși a suferit mult, a protestat atât de mult, ea este totuși un copil, un copil în vîrstă de 16 ani, care fără sprijinul moral al altora poate să piară ușor. Tocmai acest sprijin v-am solicitat. Este sălbatică și în ciuda tuturor eforturilor depuse de tatăl ei și de amanta lui, aceștia nu au reușit s-o civilizeze. „Ne chinăm cu ea” mi se plîngea amanta tatălui, „acolo la mahala, este gata să sucească capetele țăranilor, atât de veselă e, iar cînd o ia tatăl la mine, unde toată lumea e bine crescută, cumsecade, ea se ascunde de toți, devine mută, pe scurt sălbatică!” Cred că un timp oarecare se va ține departe de voi, dar îi va trece repede că sînteți oameni simpli, aceiași țărani, numai cu mai multe cunoștințe și mai dezvoltăți. Așa s-a purtat cu Codreanu care a venit din Rusia. La început se ascundea de el, iar după cîteva zile, după ce a văzut că e un om simplu, s-a împrietenit cu el. Cu ea Codreanu poate să-și încerce puterile sale de propagandă, căci ea aparține în întregime țăranilor, deși s-a căutat în mod sistematic să se dezrădăcineze în ea tot ce-i firesc, țărănesc. Dragă Ion, să ceri unui om care iubește să nu idealizeze puțin pe omul ce-i este drag, înseamnă să ceri unei păsări să zboare fără aripi, unui om lipsit de picioare să alerge etc. Este tinără, frumoasă. Dacă ar fi fost obișnuită cu o viață ușoară, ar fi putut să devină cu ușurință amanta unui bogătaș pervers. În loc de asta ea trăiește cu mine, or eu duc o viață cu nimic mai bună decît voi. I-am spus că plec de aici. ea mi-a răspuns că va pleca cu mine. Atunci cînd i-am arătat mizeriile vieții noastre de burlac, ea mi-a răspuns că e atât de bine, că îți voi putea dovedi că te iubesc... Apoi i-am vorbit cu privire la condițiile în care va locui, ea a răspuns, firește, că toate acestea sînt fleacuri. „Oare nu știi — mi-a răspuns ea — că pot sta în cele mai proaste condiții”. Și aceasta chiar este așa. D-ta, Codreanu, ai văzut doar gaura în care am stat cu prietenii mei, acolo am locuit împreună cu ea un timp oarecare și lucrul acesta n-o deranja de loc. Ea n-a avut încă timpul să guste din otrava numită viață de boier și chiar dacă a gustat puțin, din fericire are un organism tare și nu s-a otrăvit. În ce privește întrebarea d-tale cu privire la faptul dacă vrea să-și schimbe felul de trai, îți pot răspunde că trăind cu mine ea l-a schimbat și se simte foarte bine, dar aceasta nu se face în numele unei idei, ci pentru că nu este stricată. Ea m-a rugat să vă scriu următoarele: este foarte bucuroasă, foarte recunoscătoare și va fi fericită dacă vă va putea mulțumi pentru tot ce aveți de gînd să faceți pentru ea. Sînt acum în relații bune cu tatăl ei, dar încă nu știu cum va primi faptul că vreau s-o duc de aci. Poate să se opună și să facă uz de puțerea sa părintească. Are nevoie de ceva acte? Dacă va fi cazul să între undeva la școală, firește că va avea nevoie de acte, dacă tatăl ei ne va pune bețe în roate, va trebui să mă însor cu ea — nimic de făcut.

Scrie-mi dacă în virtutea puterii sale părintești el nu poate s-o rețină. Scrie-mi despre aceasta, precum și adresa d-tale amănunțită și cum poți fi găsit. Poate că-mi va fi imposibil să plec cu ea, căci călătoria aceasta va trebui să coste mulți bani, iar doamna n-a plecat încă niciodată din Iași și nu cunoaște cum merg lucrurile, așa că-i va fi greu la drum și fără adresa cea mai exactă poate să nu vă găsească.²⁶⁾

„Doamna mea”, cum o numește atât de poetic viitorul critic, — este Sofia Gherea, femeie energetică, inteligentă și cultivată, traducătoare în limba romînă a lui Cehov. Dacă idealului său social Gherea nu i-a fost consec-

²⁶⁾ Arhivele Institutului de Istorie a Partidului. Dosar nr. 13 Document 267

vent în schimb s-a dăruit idealului familial cu toată puritatea, fiind la vîrstă matură același îndrăgostit inflăcărat pentru „doamna “lui, ca în prima zi a legăturii lor romantice.

Fericirea tinerilor soți este zguduită de seismele mizeriei. Gherea nu cîștigă îndeșulător nici pentru propria lui întreținere și atunci cînd Sofia nu este adăpostită la Russel sau la Codreanu, muncește din greu alături de soțul ei. Atunci cînd prietenii nu-i pot dărui Sofiei rufărie sau rochii de schimb, spălatul garderobei în exemplar unic comportă claustrare în casă, iar pierderea unei saltele sau a unei plăpumi, prin dese peregrinări ale Sofiei, ia proporțiile unei catastrofe, fiind de neînlocuit. Cu un astfel de prilej Gherea îi scrie lui Russel: *„Nici nu avem pe ce să dormim și nici cu ce să ne învelim. În situația noastră nu avem nici posibilitate să ne cumpărăm ceva. Nu ne rămîne decît să ne tăvălim pe jos ca niște ciini.“*²⁷⁾

Dincolo de expedițiile care-l ajută să-și țină viața, ocupația lui principală rămîne organizarea trecerii ilegale peste Prut a materialului propagandistic, muncă plină de riscuri. Fire sensibilă, Gherea trăiește cu intensitate primejdiile prin care trec tovarășii lui care transportă și difuzează materialul în Rusia. Vestile cu privire la ajungerea la destinație a transportului, sînt așteptate cu înfrigurare, iar căderea materialului și a oamenilor în mîinile Ohranei îl descumpănesc. *„Ultimul scandal cu mărfurile (adică materialele ilegale, n.n.) lui Ralli (numele conspirativ al lui Z. C. Arbure n. n.) a arătat tuturor celor care m-au ajutat, mi-a arătat și mie însumi toată neputința noastră, tot tembelismul nostru. Cărțile împreună cu oamenii... au fost expediate încă de acum trei săptămîni și pînă în prezent nu se știe nimic, deși mi s-a promis să fiu înștiințat imediat în aceeași zi după sosirea mea la fața locului. Aproape e sigur că li s-a întîmplat vreo nenorocire. Și astfel, d-ta, dragul meu Codreanu, mă-nțelegi, că în toate împrejurările astea mi-am pierdut hotărît cumpătul... nu, dragul meu, să se ocupe cine vrea de această plăcută activitate — de predarea mărfurilor și oamenilor noștri în mîinile dușmanilor, iar eu nu voi face nici o mișcare decît să fac vreun rău în mod conștient. E aproape sigur că nu voi rămîne aici. Numai nu știu cum să comunic aceasta în Rusia, dacă celor plecați într-adevăr li s-a întîmplat vreo nenorocire. Inima mi se frînge, cînd îmi aduc aminte despre aceasta...“*²⁸⁾

Neavînd nici o meserie, se gîndește să plece la Viena pentru a învăța una, dar Sofia vrea să plece împreună cu el, ceea ce este imposibil pentru că pleacă întrucîtva în aventură, într-un oraș în care nu cunoaște pe nimeni.²⁹⁾

La un moment dat este vorba să plece împreună cu Sofia la Paris³⁰⁾ dar renunță. Pe de altă parte, mișcarea revoluționară intenționează să-l trimită în Asia Mică, unde existau foarte mulți ruși, dușmani înverșunați ai țarismului, grupați într-un fel de sectă sub numele de „adeptii lui Nekrasov“. Infirmitatea lui Gherea, deci faptul că ar putea fi reperat ușor de către agenții Ohranei, face ca acest plan să nu se realizeze.³¹⁾

În schimb îl aflăm pe Gherea după cîțva timp — în primăvara anului 1876 — la București, chemat probabil de către Codreanu.

Aici, împreună cu revoluționarul rus Jebuniof, deschide un atelier de arămărie și locuiește împreună cu revoluționarii bulgari Stambuloff³²⁾ și

²⁷⁾ Documente privind istoria Romîniei, op. cit., pag. 667

²⁸⁾ ibidem, pag. 806

²⁹⁾ ibidem, pag. 647

³⁰⁾ ibidem, pag. 548

³¹⁾ ibidem, pag. 70

³²⁾ Devenit mai tirziu dictator al Bulgariei

Botev, într-o odaie mizeră din str. Nerva Traian 165, la o anume Elisabeth Harding (cel puțin corespondența, el cere să-i fie trimisă pe această adresă). Împreună cu studenții Stănceanu, Manișca, Istrati, Gherea organizează cercul socialist din București.

În această perioadă Gherea se consideră marxist și face distincție între poziția sa politică și nuanțele de „socialism” nemarxist. Într-un manuscris aflat la Arhivele Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă C.C. al P.M.R. am găsit următoarea însemnare memorialistică: „Am cunoscut bine pe Stambulov înaintea războiului ruso-turc. Eram tineri amândoi, foarte tineri. El era pe atunci un fel de socialist lavrovist, vperodovetz, eu pe atunci deja eram marxist (șters: adică marxisto-poporanist). Dormeam amândoi într-o cameră săracă, îngustă și joasă în strada Nerva Traian și discutam toată noaptea, iar ziua consumam vrafuri de ardei grași copti. De ce tocmai ardei grași? Pentru că erau mai ieftini decât pînea. De atunci toate s-au scumpit grozav și ardeii și pînea și toate necesarele vieții, numai patriotismul a devenit ieftin, a devenit o monedă curentă și... ștersă”.³³⁾

Indemnat probabil de nevoile mișcării, el părăsește în curînd capitala și pleacă la Ploiești. Și aici Gherea deschide un atelier de arămărie, dar treburile-i merg foarte prost și familia s-a înmulțit, cu o primă născută (Tania). Atelierul ar putea să lucreze, dar în Ploiești nu se găsește lignit. Și atunci îi scrie disperat o scrisoare lui Russel: „Dragă John. Am la dumneata următoarea rugăminte. După cum prea știi, am deschis un atelier; deodată însă s-a iscat un scandal: pentru sudarea crătiților este nevoie de lignit, iar la Ploiești nu se găsește nicăieri. Ce-i de făcut? Arămarii de aici nu sudează fundul ci îl fac dintr-o bucată întreagă”, și îl anunță pe Russel că va veni la el un prieten căruia roagă să-i procure o sută ocale de lignit. „Nu uitați — adaugă el — că fără lignit va trebui să închidem atelierul, iar în condițiile actuale acest lucru nu prea ne convine. Ah! aceste împrejurări! Astăzi s-au întîmplat atîtea lucruri! N-am în buzunar mai mult de 30 centime, la băcănie sîntem datori 6 franci, și mai mult nu ne mai dau pe datorie; de o săptămînă ne hrănim cu fasole și fiica mea este nemulțumită de cantitatea prea mică de lapte, care i se dă. Fasolea începe să se facă simțită. Lucrul dracului!... Pentru două apartamente trebuie să plătim de la Sfîntul Gheorghe pe o jumătate an înainte. Într-un cuvînt lucrurile stau foarte prost! și fratele nu trimite bani, fie el blestemat! Eu și Sofia sîntem foarte recunoscători Liubei Feodorovna în numele fiicei noastre. În treacăt remarc că am fost înșelat, că în loc de băiat am o fată. Credeam că voi fi mulțumit, dar tot ce am poate fi numărat pe degete. Fiica mea are o singură cămășuță așa că atunci cînd i se spală, rămîne așa cum s-a născut pe lume. Liubov Feodorovna are cu ce confecționa două cămășuțe, acest lucru ar fi tocmai ceea ce trebuie.”³⁴⁾

Într-o altă scrisoare din aceeași epocă,³⁵⁾ Gherea îl informează pe un prieten — probabil pe dr. Russel — că ar dori ca Sofia să vină la București pentru a învăța — fără plată — meseria de spălătoareasă deoarece la Ploiești nu sînt spălătorese bune, „care spală pentru boieri”. În aceeași scrisoare Gherea își informează prietenul că fetița îi este grav bolnavă, că medicul i-a prescris o rețetă pe care nu o poate face deoarece costă 3 franci și nu mai are de unde-i lua.

În acest răstimp izbucnește războiul romîno-ruso-turc, care complică la maximum existența refugiaților politici. Armata rusă vine în țară înso-

³³⁾ Arhivele Institutului de istorie a Partidului, dosar 44, vol. I, Ms. nr. 12 pag. 11.

³⁴⁾ Documente privind Istoria Romîniei, pag. 662.

³⁵⁾ Arhivele Inst. de Istorie a Partidului, Dosar 13 doc. 515.

țită și de aparatul polițienesc respectiv. Or, fiind timp de război, pe baza legilor excepționale, în vigoare, poliția țaristă poate aresta oricare cetățean rus. Agenții Ohranei au misiunea de a lichida cercurile revoluționarilor ruși cu cea mai mare violență și o întreagă rețea de spionaj împânzește granița răsăriteană, ca și marile centre ale țării.

Mulți refugiați părăsesc țara, plecând în Occident. Cei rămași își continuă activitatea în mod realmente eroic. Sînt luate măsuri de precauție, printre altele refugiații nu-și mai scriu în limba rusă, ci în romînește. Într-o scrisoare din 15 aprilie 1877, Codreanu scria lui Russel și soției lui: „Nu vă mai scriu rusește și vă poftesc și pe dumneavoastră să-mi scriți de-acum înainte romînește.”³⁶⁾

Guvernul țarist face presiuni asupra autorităților romînești pentru arestarea tuturor revoluționarilor ruși aflați în țară. Dar se pare că în sînul guvernului există divergențe și organele executorii nu se grăbesc în această privință. În urma unei convorbiri cu Radu, cum îl numește amical Gherea într-o scrisoare pe Radu Mihai, prefectul poliției Capitalei, sînt obținute știri liniștitoare: „In comparație cu șelul în care se procedează cu oamenii noștri în străinătate, trebuie într-adevăr să recunoaștem că aici deocamdată nu sîntem relativ urmăriți; dar se știe că guvernul rus a cerut cu toate formele necesare arestarea tuturor nihilistilor. Știi desigur că Hartman a fost arestat la Paris. Pe aceste fapte se sprijinea R. pentru a dovedi că ei încearcă să ne apere și să ne ajute și că dacă s-ar întreprinde ceva împotriva noastră, aceasta datorită lui Cogîlniceanu, lui Crețulescu care îi cauzează lor și mai mult rău decît nouă. În toate aceste cazuri este o părțică de adevăr. Comunică cum stai lucrurile la voi, ca să știm ce să spunem aici. Te previn — adaugă Gherea — că la Iași a fost trimis cunoscutul spion Voronovici. A fost la Paris în toate cercurile radicale, l-a trădat pe Lopatin. E un om primejdios. Locuiește la Iași sub numele de Savcenca. Semnalmentele lui: e un om de statură înaltă, solid, blond, barba roșcată, ochii albaștri, nevasta lui e o evreică grasă, o brunetă foarte drăguță.”³⁷⁾

În momentul în care începe războiul Gherea își procură un pașaport american pe numele Robert Jeenx (sau Jincs). Adresa pe care o indică prietenilor la Ploești este Robert Jeenx, strada Spitalului, casa Păltineanu. Nu știm cum a obținut Gherea acest pașaport, dar se pare că lucrul era plănuit mai de mult, din momentul în care Gherea lucra „la graniță”, la Iași. Într-o scrisoare către Russel, din acel timp, Gherea adaugă printre altele: „Scrieți-mi, vă rog, cum se spune în englezește: „șchiopătez de piciorul drept”,³⁸⁾ rugăminte care poate părea bizară dacă nu este pusă în legătură cu semnalmentele care trebuiesc trecute în actele oficiale.

Împovărat de o situație materială foarte grea, nesigur în ceea ce privește libertatea și chiar viața, în calitatea lui de fost revoluționar rus, Gherea este nehotărît în ceea ce privește măsurile pe care ar trebui să le ia: „După cum vezi — îi scrie el lui Russel — am ghicit în ce privește războiul, deși pe propria mea piele. Dracu' știe ce trebuie să faci omul. Să stai în pacostea care va fi în România, măcar de-aș fi sigur, aș putea răbda mizeria și aș putea să mă ascund. Dar copiii sînt mici și mai ales n-am un ban pentru existență. Pe scurt, lucrurile se prezintă albastru de tot... Ce se aude cu locul d-tale? Ce-ai de gînd să faci cu Liubov Feodorovna? Mi se pare că va trebui s-o trimit pe Sofia din nou la Iași, numai că nu am

³⁶⁾ „Documente“ op. cit., pag. 523

³⁷⁾ *ibidem*, pag. 650

³⁸⁾ Doc, privind istoria Romîniei, op. cit. pag. 750

bani. Blestemat să fie războiul acesta". Iar în post-scriptum : „Sofia și fițița mea vă îmbrățișează, pe d-ta și pe Liubov Feodorovna și vă mulțumesc pentru rochia trimisă.”³⁹⁾

Un timp foarte scurt Gherea este corespondent — cu șapte copeici pentru un rînd — al ziarului „Novoie Vremea” („Timpul nou”) al faimosului Suvorin, despre care Lenin spunea că : „Războiul ruso-turc i-a ajutat acestui carierist să se găsească pe sine și să-și găsească cărăruia de la cheu...”⁴⁰⁾, iar Cehov care-l detesta, scria despre el : „Suvorin este un mincinos, grozav de mincinos, mai ales în așa zisele momente de sinceritate ; poate că e sincer cînd vorbește dar nu poți garanta că peste o jumătate de oră nu va spune exact contrariul”. Despre „Novoie Vremea” Cehov spunea că : „se bucură de o reputație foarte proastă, colaboratorii ei sînt numai oameni sătui și mulțumiți”.

Gherea îl informează pe Codreanu că a trebuit să se ducă la București pentru că a primit o scrisoare de la Suvorin, care-l primește corespondent al ziarului, ceea ce înseamnă că Suvorin a fost la București și că Gherea s-a văzut cu el. După trei corespondențe apărute în ziar, Gherea îi scrie lui Codreanu extrem de tulburat, că munca pe care o face este „stupidă” și „urită”. De cînd a citit corespondențele apărute — spune el — „nu pot să mai scriu”, „mă apucă frigurile.” Informațiile trimise cu onestitate sînt răstălmăcite de către ziar în așa măsură încît Gherea scrie că nu vede nici o diferență între „vînzarea cugetării” („*ce este altceva decît vînzare* — adăugă el — *a scrie într-un jurnal atît de stupid ca „Timpul nou”*”) și „*Vînzarea corpului de către o femeie publică*”. Îi scrie lui Codreanu că se mîngîie numai la gîndul că vina nu este a lui ci a aceluia care-i preface corespondențele. Deci avaturile lui Gherea, în legătură cu „Timpul nou” și cu Suvorin, sînt asemănătoare cu cele ale lui Cehov, în esență.⁴¹⁾

Un timp se pare că stă la București, deoarece adresa pe care i-o indică lui Codreanu este : „Robert Jincs”, București, strada Cometa nr. 26”.

Aceasta este și epoca în care viitorul critic se interesează îndeaproape de tradiția noastră progresistă. El îi scrie lui Codreanu că din primii bani cîștigați trebuie să cumpere operele lui Bălcescu și Șincai.

În mod aproape brusc situația sa materială se schimbă. Un ofițer rus de intendanță, — care se pare că a stat în gazdă la el — văzînd mizeria indescriptibilă a menajului, îi propune lui Gherea să spele rufe pentru spitalul rusesc din Ploești. În felul acesta Gherea intră în reșeaua „Cruții roșii” rusești și — spirit inventiv — pune bazele unei adevărate și extrem de înfloritoare întreprinderi cu centre la Ploești, Buzău, Brăila. Sediul pare a fi la Brăila, deoarece pentru mai multă vreme îl aflăm pe Gherea aici.

O scrisoare a lui Gherea către Russel confirmă începutul unei stări materiale înfloritoare, dar fără un corespondent similar pe plan moral :

„Scumpul, iubitul meu John,

De mult nu ți-am scris nimic. La scrisoarea d-tale n-am răspuns pînă acuma fiindcă așteptam de o zi pîn'la alta ca să pot transmite lui Boniface 100 de franci. Acuma ve trimiț 100 de franci. Cum îți merge d-tale? Știu

³⁹⁾ *ibidem*, pag. 662

⁴⁰⁾ V. Ermilov : Cehov, pag. 166

⁴¹⁾ Documente privind istoria Romîniei, pag. 648

că e rău, să mă erți pentru întrebare, știu foarte bine ca să pot să mă îndoiesc o minută despre asta. Trebuie să fie cineva un mare ticălos ca să simțesc o mulțumire acuma. Starea materială a mea nu e tocmai așa rea, am un capital mare : aproape o mie de franci (din care 100 trimit lui Boniface) : pînă la finita resbelului cred că am să am v'o 3 mii de franci, într-un cuvent sînt bogat, dar nu e tot așa și cu starea a mea morală. Alt dat am să fie scriu, dar cred, că n-am să am nevoie de scrisoare, fiindcă am să vin la d-ta. La paște, dacă n-are să se întimplă nimic extraordinar eu vin negreșit cu Alexandru, așa ne-am hotărît noi. Trimet lui Liubov Feodorovna poza Sofiei și pușorului meu. Mulți complimenti și salutări Liubov Feodorovnei. Eu și Sofica ve salutăm și ve dorim fericire din tota inima. Al d-tale pentru totdeauna

Cost(ică)

*Adio. Raspunde-mi pe adresa
D-lui Robert
Cetățui spălătoria rusească*

Braila

Eu ați scriu din Budeu, dar eu șed mai mult la Braila.“⁴²⁾

Dintr-o scrisoare a lui Codreanu către Russel aflăm că Gherea a devenit un mic capitalist : „Costică încă n-a terminat cu spălătoria. Va avea vreo 10, poate 12 mii franci. Cît pe cît ademenit de Larsi era să plece la Paris cu femeie cu tot pentru totdeauna... Acuma desigur va rămîne aicea, să va muta la București și se va apuca de treaba rominească. A dat mai mult de 50 ruble unui Rus pentru a-i trimite cărți rusești. Este încă tot la Brăila, de unde, poate, va veni la sfîrșitul lui septembrie în București.“⁴³⁾. Iar într-o altă scrisoare din 15 septembrie 1877, Codreanu îl informează pe un prieten : „Costică este în Brăila, am primit de la el o scrisoare, nu-mi scrie nimica despre visurile sale de-înainte de-a deveni, prin spălarea rufelor rusești mari capitaliști. Scrie că gîndește să iee spălătoria în Buzeu unde va fi afacerea lui mai întinsă... Adresa lui Costică : Gara Brăila, Bahmeister Bisoff pentru Robert. Eu n-am avut timp să-i scriu lui Costică, din ce cauză d-ta nu i-ai trimis parale. Scrie-i singur. Acum el n-are nevoie de parale după cum îmi scrie.“⁴⁴⁾

O întrebare firească, ce nu poate fi ocolită, este : a părăsit Gherea, amêtit de succesele sale comerciale neașteptate și de bunăstarea atinsă, idealurile „cauzei“ ? În bogatul material epistolar al epocii aflăm răspuns la aceasta. Într-o scrisoare a lui Codreanu către Russel, din Pitești, dataată „19 octombrie seara“, acesta vorbește despre mobilul febrei activității comerciale a lui Gherea, despre dezgustul său pentru această ocupație și dorința de a-i pune capăt : „În ziua de 16 a. c. am avut oaspeți pe Costică și pe Boniface. A doua zi a și plecat, fiindcă și eu am plecat la Stolnici. Ei au venit cu gîndul că te vor găsi și pe D-ta în Pitești. Costică vrea să se sfătuiască și cu noi, dacă mai trebuie să continueze îndeletnicirea sa, cu spelatul rufelor, dacă trebuie să se vîre în întreprinderi și mai bănoase. El se plînge că afacerile lui îl costă moralmente foarte mult, că cer chestile abateri de la regulile onestității. El vrea să afle, sîntem noi dispuși a începe afacerea noastră publică dacă el va face bani prin întreprinderile sale. Numai sub această condițiune el este dispus a continua a lucra, a se sili să

⁴²⁾ Arhivele Inst. de istorie a Partidului, Dos. 13, Doc. 516

⁴³⁾ Doc. privind istoria Romîniei, op. cit., pag. 627

⁴⁴⁾ Ibidem, pag. 629

capete în timpul războiului măcar vreo 40 de mii de franci. Eu i-am spus, că, cît mă privește pe mine și, în mare parte și pe d-ta numai lipsa de bani mă ține în nelucrare. L-am rugat, să facă ce poate pentru a strînge cît mai mulți bani. I-am spus chiar, că pe timpul războiului sînt și eu gata a părăsi medicina pentru vreo afacere mai bănoasă. El a plecat de aici cu hotărîrea să-și continue afacerile, să întreprinză tot ce-i va (fi) cu putință pentru a căpăta mai mulți bani. Cu părere de rău, mie nu-mi prea vine a crede într-un noroc prea mare.⁴⁵⁾

Ce semnificație are „afacerea publică“ de care vorbește Codreanu ? Trebuie spus, în primul rînd, că în timpul războiului, cu toată presiunea exercitată de autoritățile țariste, cercurile revoluționare secrete de la noi și-au continuat activitatea lor, răspîndind material ideologic progresist în rîndurile armatei ruse. Acest material venit din occident era scos de la vama Iași (pe unde soseau coletele), de către Eugen Lupu, însărcinat în mod special cu această misiune. Un martor și participant la această acțiune, în timpul războiului, Z. C. Arbure relatează astfel modul în care s-a făcut răspîndirea materialului politic antițarist în rîndurile armatei ruse.⁴⁶⁾ „După cîteva zile de ședere la Iași plecai direct spre București, pentru a mă întîlni acolo cu doctorul Zubcu-Codreanu. Pe amicul meu îl găsi instalat într-o mică odăiță din strada Teilor, închiriată la Căpitanul Groază. Mă oprii la dînsul pentru că-mi era incomod să descind la vreun hotel. Peste cîteva zile sosiră din Iași și coletele mele cu cărți. Pentru a nu atrage atenția poliției rusești asupra noastră, hotărîrăm : *primo* de a nu merge în persoană la gară pentru a le scoate, *secundo* de a nu le transporta la domiciliu nostru. În această privință ne-a scos din încurcătură răposatul doctor C. Stăncescu, care pe atunci era intern la spitalul de copii din strada Diaconelor, pe unde acum se află ministerul de instrucție. Dr. C. Stăncescu s-a dus la gară, a scos coletele și le-a transportat la spital, unde le-a descărcat în odaia sa, cu prealabila învoire a șefului său, răposatul dr. Sergiu. Așadar, lucrurile au mers pînă acum de minune — aveam un ajutor nebănuț de poliția muscălească, aveam și un depou sigur. Restul a mers și mai perfect. Peste două-trei zile inundasem cu cărțile revoluționare librăriile din capitală și din provincie ; ofițeri ruși aviză de a pune mîna pe fructul oprit năvăliră asupra acestei mărfi cu așa furie, încît două-trei săptămîni au cumpărat de la Graeve et Sölözi⁴⁷⁾ etc., absolut tot ce am depus pe-acolo. Această izbîndă mă încurcase întrucîtva ; depoul meu se topea vădit și-mi era ciudă că nu m-am aprovizionat mai bine. Din încurcătură însă m-a scos Dragomanov care, calculînd bine că coletele luate cu mine în curînd se vor epuiza, îmi expediase imediat ce a primit știrea despre sosirea mea fără accidente în România, peste 800 kilograme de cărți... Adeseori am fost martor ocular cum la Graeve în librărie se înghesuia lumea militară pentru a cumpăra cărțile depuse acolo...“ Autoritățile rusești, în persoana generalului Drenteln, interveniră pe lîngă guvernul român cerînd interzicerea vînzării în librării a cărților și ziarelor revoluționare. Guvernul a răspuns că nu poate face acest lucru, deoarece ar fi neconstituțional, dar că „autoritatea rusă poate lesne să ordone supușilor săi de a nu cumpăra cărți interzise“. Un asemenea ordin a fost într-adevăr dat și vînzarea literaturii antițariste a început să scadă. Atunci a fost folosit un alt mijloc de răspîndire, cu ajutorul medicilor din armata rusă. „În curînd —

⁴⁵⁾ Ibidem, pag. 693

⁴⁶⁾ Z. C. Arbure, op. cit., pag. 391.

⁴⁷⁾ Librăria la care Gherea va edita mai tîrziu „Literatură și știință“.

scrie Z. C. Arbure — am organizat niște transporturi regulate de cărți în mii de exemplare, în următorul mod: Crucea Roșie avea pe-atunci trenurile sale speciale care circulau între Petersburg, via Ungheni și Giurgiu. Medicii Crucii Roșii îmi aduceau în strada Teilor cuferurile lor de lucru înguste și lungi, vâpsite cu culoare neagră și avînd dintr-o parte crucea roșie reglementară. Aceste cuferuri erau pline cu scame și bandaje — deșertau acest conținut sub pat, și umpleau cuferurile cu cărți și broșuri. După această operațiune cuferurile ajungeau în Rusia fără nici o revizie pe la vamă“. ⁴⁸⁾

Relatări de acest fel cuprind numai un aspect, acela de relație cu mișcarea revoluționară din Rusia și din Occident care nu încetează o clipă. În sînul cercurilor revoluționare de la noi rămăsese vie și încă nerezolvată problema răspîndirii ideilor socialismului în țară și eventual a formării unui partid socialist. Problema se pare că ia un caracter acut din momentul venirii în țară a lui Arbure, după cum reiese dintr-o scrisoare a lui Codreanu către Russel din 1 septembrie 1877: „D-I Aivaza ⁴⁹⁾, după cum știi, a venit pentru mult timp în România. D-lui mai ales-năzuiește și se gîndește foarte serios la același lucru, la care ne gîndim și noi, formarea în România a unui partid socialist. Neapărat, că eu sînt nespus (de) bucuros de venirea d-lui Aivaza. D-lui ne va aduce o foarte bună bibliotecă și o tipografie franceză, care prea lesne se va putea transforma în Romîneasă“. ⁵⁰⁾. Iar în decembrie, Codreanu îi scria lui Russel: „E posibil să viu cu Costică. El mi-a scris că va căuta să vină la Pitești ca să mergem împreună la Dumneata... Sper să găsesc gata la Dumneata programul și statutul societății noastre *Social-democratică romîna*. Eu de asemenea „voi aduce asemenea proiecte.“ ⁵¹⁾

Entuziast pentru ideea unei astfel de asociații — dar mai ezitant decît Codreanu — este Alexandru S. Trușcă, inginer silvic, membru al cercurilor secrete, tovarăș de muncă și de mizerie alături de Gherea, la arămăria lui din Ploiești și pe care scrisorile sale ni-l redau ca pe un personaj pitoresc, care se declară a fi „a la Bakunin“. Într-o scrisoare adresată lui Codreanu (din 16 ianuarie 1878) Trușcă scrie: „Cu mare bucurie am luat cunoștință despre însemnata d-tale scrisoare, atingătoare de idealul nostru „a fi cît de mult util semenilor noștri“. Scrisoarea d-tale, ce-i drept, e datată de mult, dar trebuie să știi că Costică mi-a arătat-o de la 12 al acestei luni; scuzîndu-mă prin aceasta nu vreau să aduc vină lui Costică fiind că știi cît face el pentru cauza noastră alergînd fără preget în toate părțile unde i se prezintă chestiuni de buzunar... Costică și-a făcut un bun rost, sau ca să zicu așa — a prins cheag, și prin aplicarea sa firească în speculațiune, are să fie mult timp înaintea noastră ca cel mai bun lucrător pentru... știi d-ta... În scurt... îți spun d-le Codreanu că pe cît am putut înțelege din scurta întrevorbire ce-am avut-o cu Costică asupra scrisorii d-tale, ellu ca și mine crede celle ce urmează: 1) că sîntem subțiri la buzunar (și eu cred că chiar la minte de aceea ne interesează: ne trebuie înainte de toate cărți); 2-lea, Trebuie... să ne constituim în societate (recunoscută de stat); 3-lea. Trebuie să dobîndim adeziunea altora, căci numai 4, 5 inși cîți sîntem ce o să facem noi? Prin fun-

⁴⁸⁾ Z. C. Arbure, op. cit. 401—402.

⁴⁹⁾ Numele înscris pe pașaportul fals al lui Z. C. Arbure, cînd a venit în țară.

⁵⁰⁾ Doc. priv. ist. Romîniei, op. cit., pag. 626.

⁵¹⁾ Ibid. p. 636.

darea societății noastre înțeleg strângerea la un loc a câtorva membri care să lucreze încontinuu la jurnalul; uă bibliotecă cât de mică; ședințe și o corespondență viuă. Aceste toate ceru opinteli grosnice care puse în lucrare nu acum vor reuși“. Trușcă deci cere ca deocamdată să se ducă o muncă în direcție culturală și el chiar propune crearea unei „biblioteci circulante“, pentru care și alcătuieste un sistem de fișă, cu consemnarea cărților pe care le deține fiecare membru al cercului. El visează la o bibliotecă în care să se afle cărțile lui „Max Spențer, Spilgăghen, Cernișevî, Pacpe, Lasal, Comte etc.“ Il anunță pe Codreanu cu bucurie: „Costică a cumpărat scrierile lui Bălcescu; mi le-a dat mie spre citire. Găsești într-însele gândiri frumoase, stilul îmbelșugat de cuvinte românești...“ și își exprimă dorința de a citi „magazinul istoric“, jurnal în care a scris Bălcescu despre... „multe“. Ideea de a scoate un ziar este răspîndită și ea printre aderenți. Trușcă este de părere că numele ziarului trebuie să fie „Economia socială sau Sociologia“. „Titlul de socialism — scrie el — mi se pare prea fără formă și vechi“ (dat fiind că el era bakuninist)⁵²⁾.

Din documentele pe care le avem astăzi la îndemînă se profilează două atitudini esențiale în ceea ce privește formarea la noi a unui partid socialist, sau a unei „societăți“, cu răsuneț mai larg în mase. Russel și Codreanu sînt extrem de hotărîți în această privință și trec chiar la elaborarea unor lucrări menite să servească drept primă orientare ideologică. În 4 februarie 1878, Codreanu îi scria din Pitești lui Russel (care se afla la Curtea de Argeș): „În ultimul timp cresc mereu speranțele mele în posibilitatea dezvoltării societății proiectate în România. Am primit cîteva vești foarte plăcute. Meditează mai mult asupra lucrării proiectate de d-ta.⁵³⁾ Depune stăruință, principalul este ca opera proiectată să fie, dacă e posibil, *convingătoare* pentru societatea noastră. Pentru aceasta ea trebuie să fie foarte documentată, să fie însoțită de tot felul de argumente și să fie de asemenea sistematizată. Nu mai spun că ea va trebui să fie pătrunsă de sentiment etc. Deci, s-o scrieți. Munca nu va fi în zadar. Și eu lucrez de asemenea“.⁵⁴⁾

Altă atitudine este aceea manifestată de Gherea, împărtășită și de Trușcă, cum am văzut, și care în locul entuziasmului pune dorința unui plan concret, cîntărirea exactă a posibilităților etc., etc. O scrisoare a lui Gherea către Russel (care-i vorbise de începerea propagandei socialiste la Curtea de Argeș) expune cu claritate punctul de vedere al aceluia care avea — într-un fel — răspunderea financiară a întregii întreprinderi: „*Am primit scrisoarea d-tale, dar pînă acum n-am putut să-ți răspund. Sînt foarte bucuros că ai de gînd să vii la întîlnire, acolo toate se vor lămuri cel mai bine în privința felului în care trebuie procedat. Totuși nu pot să mă abțin să fac chiar acum unele observații cu privire la scrisoarea d-tale. Sînt absolut de părere că cel mai avantajos pentru d-ta ar fi să pleci la București. Trebuie să fii și d-ta de acord că la început acolo nu va fi nevoie de nici o propagandă sau exprimîndu-mă mai clar: cît timp nu sîntem organizați noi înșine, cît timp nu avem acolo forțe de intelectuali și nici revistă, cît timp nu ne-am manifestat în fața societății romine ca partid, propaganda și încă la Curtea de Argeș nu poate avea nici o importanță. Sîntem așa de puțini că este imposibil să ne împrăștiem, și trebuie să folosim toate forțele existente pentru ceea ce vom crede în momentul dat drept imperios nece-*

⁵²⁾ Ibidem, pag. 560—563.

⁵³⁾ Este vorba probabil de lucrarea: „Un studiu psihiatric urmat de cîteva comentarii asupra ideilor sănătoase“, apărut în 1880.

⁵⁴⁾ Doc. privind ist. Rom. op. cit. pag. 564.

sar, aceasta este părerea mea. D-ta gîndești oare altfel sau ești absolut de acord cu mine ; totuși pentru ca să putem stabili ceva și să nu fim ca lebăda, știuca și racul, trebuie să ne vedem... Cel mai bine va fi să ne adunăm la Ploiești unde se mută Aivaz. În ce privește partea materială care la început va fi o chestiune esențială avem aici diferite planuri... Deocamdată nu am hotărît nimic, de altfel este foarte greu să hotărîm ce, mai ales pentru că ne lipsește capitalul necesar. Cînd ne vom întîlni, ne vom sfătui. Am făcut un proiect ca d-ta, Codreanca și soția lui Aivaz să deschideți în București un birou medical⁵⁵⁾.”

Ceea ce trebuie reținut din tot acest schimb de păreri este dorința, resimțită ca o necesitate, a membrilor cercurilor revoluționare, de a părăsi limitele acțiunii lor de pînă acum și de a se dedica unei munci largi, care să cuprindă masele. Ideea că socialismul este menit să lumineze poporul și că nu poate fi realizat decît prin adeziunea lui, își face drum în conștiința pionierilor socialismului românesc. O încercare de a răsîndi învățătura socialistă fusese făcută prin editarea gazetei „Socialistul” apărută în mai 1877, dar din care nu pot fi tipărite decît trei numere. Brătianu cere schimbarea titlului, pe care-l consideră incendiar. Redacția se conformează dispoziției și ziarul apare cu titlul „Cuvîntul”, dar numai un singur număr, pentru că publicația este interzisă.⁵⁶⁾

În mijlocul acestor frămîntări Gherea este răpit de către agenții Ohra-nei și transportat sub pază puternică în Rusia. Vestea cădea ca o lovitură de trăsnet în mijlocul membrilor cercurilor socialiste, fiind prima manifestare brutală în România a tendinței spionajului țarist de a reduce la tăcere toate elementele ostile lui.

(Continuare în numărul viitor)

⁵⁵⁾ Ibidem, pag. 64.

⁵⁶⁾ Fapt curios că nicăieri în corespondența și documentele timpului, destul de numeroase, nu se vorbește un cuvînt despre această publicație.

Acad. C. I. GULIAN

HEGEL ȘI CULTURA EPOCII SALE

În scrisoarea către Ines Armand, Lenin a formulat extrem de precis cerința marxistă a abordării concret-istorice a fenomenelor: „Întregul spirit al marxismului, întregul lui sistem, cere ca fiecare teză să fie analizată numai a) istoric; b) în legătură cu alte teze; c) numai în legătură cu experiența concretă a istoriei”¹⁾ Aplicarea acestei importante indicații în interpretarea filozofiei hegeliene înseamnă a explica și de ce și cum a fost Hegel istoricește — adică obiectiv — determinat să dezvolte atât dialectica cât și sistemul său idealist. Marxismul nu caută să rezolve pseudoproblema: de ce Hegel a fost acela care a dezvoltat dialectica și totodată sistemul idealismului obiectiv la sfârșitul sec. XVIII și începutul sec. XIX și nu alt filozof, ci ne învață să căutăm cauzele obiective, concret-istorice ale apariției și dezvoltării ideilor filozofice. Faptul că Hegel și un alt filozof german a fost exponentul idealismului obiectiv și al metodei dialectice — este întâmplător. Dar că metoda dialectică și idealismul obiectiv trebuiau să-și afle expresia printr-o concepție filozofică în Germania în acea epocă era o necesitate obiectivă.

Pentru demonstrarea caracterului obiectiv determinat al contradicției între metodă și sistem în filozofia lui Hegel, pentru a demonstra că atât latura pozitivă cât și cea negativă au fost istoricește determi-

nate este deosebit de necesară confruntarea filozofiei hegeliene cu întreaga cultură a epocii sale — sau cum spune Lenin — studiarea ei „în legătură cu alte teze”. Pentru interpretarea marxistă a filozofiei hegeliene, această confruntare este foarte importantă, pentru că dovedește amănunțit justetea caracterizării dată de către clasici, filozofiei hegeliene — contradicția între metodă și sistem. Studiul atent al faptelor ne arată că această contradicție fundamentală nu este specifică filozofiei hegeliene, ci există în întreaga ideologie a epocii, indiferent de faptul că ea se manifestă mai palid la unii scriitori și artiști, iar la alții mai puternic, indiferent de faptul că la unii domină trăsăturile pozitive, iar la alții mai mult trăsăturile negative. Analiza amănunțită a chipului deosebit în care s-a manifestat această contradicție în opera diferitelor personalități literare, artistice, științifice etc. — este pricina specială a istoriei literaturii, artei, științei, filozofiei, pedagogiei, etc. Pentru toate aceste diferite ramuri ale istoriei culturii cât și pentru teoria marxistă a culturii este foarte importantă verificarea temeinică a explicației sociologice comune tuturor manifestărilor ideologice ale epocii: explicarea tuturor aspectelor variate și contradictorii ale ideologiei epocii prin tendințele contradictorii — progresiste și reacționare — ale burgheziei germane din această epocă. Trebuie, cu alte cuvinte, să ne străduim să aplicăm în practică cunoscuta indicație a lui Engels despre in-

1) V. I. Lenin, Opere, Ed. rusă, vol. 35, p. 200.

teracțiunea dintre diferitele forme ale conștiinței sociale. Aceasta înseamnă că cercetarea marxistă în istoria literaturii, artei, științei, etc., trebuie să facă incursiuni mai adânci în istoria filozofiei, după cum și istoria filozofiei, la rândul ei își poate dovedi mai amplu și mai riguros tezele sale dacă, la rândul ei, dă o atenție sporită celorlalte forme ale conștiinței sociale, celorlalte sfere ale ideologiei. Rezultatul unei astfel de cercetări atente nu face decât să confirme justetea tezei marxist-leniniste despre **unitatea** sferei ideologice, determinată de unitatea rădăcinilor de clasă ale manifestărilor ideologice.

În paginile care urmează ne propunem să indicăm pe scurt legăturile dintre pozițiile progresiste manifestate în cultura germană în epoca lui Hegel și latura pozitivă a filozofiei hegeliene — dialectica. Aceasta este firește numai o latură a problemei în fața căreia se află studiul marxist al lui Hegel. Rezolvarea problemei în întregul ei cere să analizăm profund legăturile dintre contradicția hegeliană dintre metodă și sistem și contradicțiile ideologice în cultura germană din epoca lui Hegel, ambele contradicții fiind cercetate ca expresii ale tendințelor contradictorii ale burgheziei germane. Dat fiind cadrul limitat al studiului de față am ales numai trei teme din complexul de relații dintre dialectica hegeliană și cultura epocii: 1) dialectica hegeliană și miezul ideologic antifeudal, umanist, iluminist din literatură clasică germană; 2) Dialectica hegeliană a Libertății și Spiritului și soluția compensării spiritualiste în cultura clasică și romantică; 3) Dialectica hegeliană și realismul în estetica și arta contemporană cu Hegel.

I

Cercetînd legăturile dintre marxism și filozofia hegeliană, Lenin a arătat că Marx a îmbogățit materialismul din sec. XVIII cu cuceririle filozofiei clasice germane, în special prin dialectica hegeliană pe care Lenin o consideră „...învățătura despre revoluție în forma ei cea mai completă, mai adîncă și mai liberă de unilateralitate...”¹⁾.

În general, după cum se știe, clasicii marxism-leninismului caracterizează dialectica drept „sîmbure rațional“, drept miez revoluționar al filozofiei hegeliene. Această latură revoluționară nu a putut însă apare în istoria gîndirii decât ca o oglindire a unor adînci contradicții sociale, ca expresie a necesității obiective de schimbare revoluționară a societății, ca expresie teoretică a puternicei lupte dintre vechi și nou, mai ales pe plan spiritual. Ținînd seama că la Hegel această învățătură revoluționară este permanent stăpînită de sistemul său idealist, reacționar, dialectica ca atare nu o putem înțelege în alt chip decât ca o însușire, de către burghezia germană, a ideii revoluției, a necesității luptei pentru satisfacerea revendicărilor ei social-politice. După cum se știe, conform legii economice obiective a concordanței dintre relațiile de producție și caracterul forțelor de producție, burghezia germană a trebuit să înceapă și ea lupta împotriva feudalismului. Acest simplu început a existat și el este acea rădăcină care ne explică nu numai dialectica hegeliană, nu numai elementele de dialectică la Kant, Fichte și Schelling și elementele materialiste din filozofia kantiană — dar și importante trăsături progresiste ale culturii germane reprezentate prin Lessing, Herder, Goethe, Schiller, Beethoven. Burghezia germană n-a dezvoltat acest început într-o luptă consecventă împotriva feudalismului, ci, speriată de etapa iacobină a revoluției franceze — s-a pus în slujba junkerilor și monarhiei. Totuși, aceeași burghezie, prin ideologii ei, a salutat izbucnirea revoluției franceze ca începutul erei democratice, și chiar după ce s-a înfricoșat de „metodele plebee“ (Marx) ale iacobinilor, tendințele ei de eliberare politică și ideologică n-au dispărut. Acest lucru trebuie subliniat deoarece altfel tendințele și elementele înaintate, noi — și noi nu numai pentru cultura germană, ci și pentru cultura universală — rămîn misterioase, inexplicabile, în perioada de pînă la 1848.

1) V. I. Lenin, Marx-Engels Marxism, Ed. rom. p. 75.

Existența și persistența acestor **tendențe** înaintate — un termen poate mai corespunzător fenomenului decât „trăsături“ — sînt bine evidențiate în opoziție cu situația de înapoiere din Germania care a dăinuit și după epoca în care a trăit Hegel. Căci ar fi greșit să nu distingem tendințele progresiste din literatura și arta romantică, după cum ar fi nejust să închidem ochii asupra trăsăturilor negative ale literaturii clasice. Toate fenomenele ideologice progresiste din această epocă sînt deci expresia tendințelor înaintate ale burgheziei germane și ale tuturor păturilor sociale interesate în înlăturarea absolutismului.

Dialectica hegeliană este generalizarea teoretică, este concluzia teoretică a acestei lupte antif feudale pe plan politic și ideologic a **precursorilor și contemporanilor** lui Hegel. Momentul culminant teoretic pe care îl reprezintă dialectica hegeliană nu ne apare deci ca un vîrf de munte izolat, ci ca un masiv care se ridică pe un platou. Dialectica hegeliană este totodată și rezultatul experienței revoluției burgheze franceze. Această dublă experiență — națională și internațională — a luptei dintre vechi și nou n-a fost experiența unei singure personalități, nici numai a unei generații, ci s-a sprijinit pe tendințele progresiste, politice și ideologice ale burgheziei germane, s-a integrat în ansamblul culturii germane din epoca lui Hegel.

Deci dialectica hegeliană este în primul rînd expresia teoretică a ciocnirilor dintre nou și vechi în epoca revoluției burgheze în Franța. Dar acuitatea deosebită a acestui moment — în care are loc geneza filozofiei, deci și a dialecticii hegeliene — nu trebuie să micșoreze importanța relevării faptului că **Hegel a absorbit în dialectica sa iluminismul**, nici a evidențierii legăturilor dintre Hegel și Goethe sau dintre dialectica hegeliană și unele teme ale literaturii romantice (de exemplu contradicția dintre ideal-real).

Evidențierea legăturii dintre unele aspecte ale dialecticii hegeliene și curentul luptei antif feudale în cultura clasică germană nu trebuie însă redusă la problema descoperirii „influențelor“ precise pe care le-a suferit Hegel prin intermediul lectorilor. Desigur că este foarte important să

precizăm care sînt filozofii, scriitorii, istoricii, etc. pe care Hegel i-a studiat și i-a conspectat. Se știe astfel că Hegel i-a studiat atent pe Lessing, Schiller, Forster, Moses Mendelssohn, pe Montesquieu, Voltaire, Holbach, Hume, Gibbon, etc. Dar problema influenței reciproce între Hegel și contemporanii săi trebuie pusă mai larg. Hegel a putut absorbi în generalizarea sa filozofică mult mai mult decât ne relevă hîrțile sale sau numele de scriitori, artiști și oameni de știință pe care îi citează, în măsura în care toți acești exponenți ai ideologiei porneau de la problemele de viață pe care le trăia și Hegel. Concepția îngustă a rezumării problemei influențelor la documente certe și consemnate trebuie să cedeze concepției marxiste despre unitatea ideologică a formelor conștiinței sociale, despre interacțiunea vie dintre toate sectoarele vieții spirituale.

Ceea ce a primit Hegel în dialectica sa din iluminism este mai important poate decât ceea ce el a respins din acest curent ideologic. Iluminismul a fost pentru Hegel o pildă bogată, plină de învățăminte, a valorii metodologice a **criticii**, un exemplu de acea „forță nemăsurată a negativismului“ despre care a vorbit Hegel atît de just și de profund în **Fenomenologia spiritului**. În această operă, Hegel arată că Negativismul trebuie înțeles și valorificat ca ceva eminent **pozitiv**, deoarece negarea, autonegarea este o trăsătură esențială a devenirii realității obiective. Această profundă descoperire a valorii dialecticii a Negativismului ar fi însă greu de despărțit de manifestările de viață feudale — politice și mai ales spirituale — pe care le-a dat iluminismul și în general cultura clasică germană în latura ei democratică, antif feudală.

În ce privește trăsăturile de bază ale dialecticii — ideile dezvoltării și contradicției — ele sînt o neîndoieală consecință teoretică a conflictului dintre burghezie și feudalism și un rezultat al experienței revoluției franceze. Dar, în acelaș timp, pe lîngă aceste determinări social-politice hotărîtoare, trebuie adăugat sprijinul ideologic pe care îl dădea tratarea literară-artistică a ciocnirii dintre vechi și nou, dintre

veleitățile burgheziei și forțele reacționare ale absolutismului.

Dacă asupra importanței contradicției nu este cazul să ne oprim în studiul de față, în ce privește elementul **criticist**, pe care Hegel l-a absorbit din literatura iluministă poate fi pe scurt evidențiat, deoarece pînă azi filozofia burgheză l-a desconsiderat. Această desconsiderare este foarte explicabilă din partea interpreților burghezi, deoarece, mai ales în perioada de tinerețe, **critica dialectică, critica istorică, hegeliană** are mai totdeauna un punct de plecare democratic. Analiza amănunțită a perioadei de formare a filozofiei hegeliene (Georg Lukacs) — a scos în evidență că în ciuda tezelor idealiste, spiritualiste, tînărul Hegel a dat o critică a religiei creștine ca pilon al despotismului, critică a elementului caduc, depășit din morala feudală și totodată o critică a filistinismului, a individualismului și egoismului în morala contemporanilor săi, o critică a dogmatismului eticii kantiene și a utopismului eticii fichteene; o critică în sfîrșit a „democratismului“ regimului politic din Elveția care merge pînă la sezizarea raportului dintre statul burghez modern și proprietatea privată; critică puternică a absolutismului în Germania și aprecieri critice asupra parlamentului englez, etc.

Ceea ce-i deosebit de semnificativ pentru tema noastră este faptul că în această perioadă a genezei dialecticii hegeliene se surprinde pe viu chipul în care **critica** formelor sociale și mai ales spirituale vechi, **determină simțul istoric, dialectic**.

În baza acestui simț istoric a putut Hegel să depășească poziția metafizică iluministă care înțelegea aspectele negative spirituale drept „erori“ și a reușit să întrevadă că deformarea, înjosirea morală, ignoranța, credulitatea și întreg complexul caracteristic conștiinței maselor aflate sub dominația religiei se află într-o anumită legătură cu o anumită epocă. Cu alte cuvinte, Hegel a început să întrezărească caracterul istoric, necesar, al diferitelor faze ale evoluției conștiinței sociale. Aceste elemente de dialectică se manifestă în cercarea de a înțelege evoluția religiei creștine, de a-i arăta caracterul ei caduc, depășit, de a sezisa lupta dintre nou și

vechi, dintre conștiința burgheză și dogmatismul etico-religios. Această primă manifestare a dialecticii a fost determinată de ostilitatea burgheziei împotriva instituțiilor politice și a ideologiei feudale, de dorința ei de scuturare a jugului feudal, de setea de libertate și manifestare creatoare pe plan politic și spiritual. Dar de la prima ei manifestare, dialectica hegeliană se împletește în chip contradictoriu cu sistemul idealist, cu interpretarea istoriei ca **istorie a libertății**, cu dezideratul aflării unei noi religii. (Nu vedem de ce G. Lukacs consideră începutul manifestării contradicției de abia în a doua perioadă (perioada Frankfurt 1797—1800) căci Hegel a fost ideolog reprezentativ, pentru tendințele contradictorii pozitive și negative de la început).

Dacă elementul criticii iluministe, al luptei împotriva formelor feudale de viață a fost atît de important pentru geneza dialecticii, este limpede cît de mult s-a sprijinit Hegel pe toate manifestările din literatura iluministă, clasică, care acuzau feudalismul sau chiar pe acele ogîndiri ale contradicției dintre ideal-real din literatura romantică (de ex. Jean Paul) care ogîndeau — în chipul specific al artei — contradicția dintre nou și vechi și ridicau problema înlăturării vechiului.

O bună parte din trăsăturile pozitive și negative ale filozofiei lui Hegel le regăsim în cultura epocii sale, — firește sub forma specifică a literaturii și artei. Filozofia lui Hegel este în acelaș timp o **cotitură** și o **continuare** față de filozofia anterioară. Faptul că Hegel și contemporanii săi au văzut în primul rînd **opозиția** dintre Hegel și Kant, dintre Hegel și iluminism — nu ne împiedică să sezîșăm linia lor ideologică comună. Cu toate criticile pe care Hegel le-a adus iluminismului german, filozofia lui a încoronat de fapt tendințele pozitive și negative — din punct de vedere politic-ideologic — ale iluminismului. Lucrul acesta trebuia scos cu deosebire în evidență, deoarece una din principalele tendințe ale interpretării reacționare nehegeliene — de la Dilthey la Kroner și Glockner — a fost de a-l înfățișa pe Hegel drept „irationalist“ și de a

nega legăturile de continuitate dintre Hegel și iluminism.

Comparat cu iluminismul englez, francez sau rus, iluminismul german apare mai sărac în personalități, lipsit de energia și combativitatea unui Voltaire sau Toland, inapt să ajungă la revendicările revoluționare ale unui Rousseau, departe de ateismul categoric al unui Diderot sau Holbach, sau ascuțita critică revoluționară antifeudală a unui Radicev. În timp ce în Anglia, Franța, Rusia, iluminismul s-a împletit cu o concepție materialistă asupra naturii, cu ateismul sau cel puțin cu deismul, în Germania iluminismul s-a acomodat cu poziții care au mers de la deism până la fideism. Totuși, cu toate aceste mărginiri, iluminismul a marcat începutul formării conștiinței de clasă a burghezei germane, a desemnat perspectivele ei de luptă — măcar ideologice — împotriva despotismului, care înăbușea viața politică și spirituală a poporului german.

Iluminismul german a început printr-o relativă eliberare de balastul ideologiei feudale, prin proclamarea dreptului la viață a rațiunii, științei (Leibniz, Wolff), prin punerea în circulație a ideii de „drept natural” și contract social (Pufendorf, Thomasius), prin clătinarea încrederii în valoarea „monarhiei luminate” (Schlosser, E. F. Klein, etc.), prin începutul sezișării trăsăturilor negative ale supunerii oarbe. (K. F. von Moser).

Ceea ce caracterizează de pildă spiritul filozofic al lui Lessing este nu numai credința în posibilitățile nelimitate ale rațiunii, dar și lupta pentru drepturile și împotriva obscurantismului, dogmatismului și fanatismului religios, împotriva spiritului de șicană și mărginirii clericale. (În așa-numitele *Colectanee* postume, se află schițe pentru un studiu despre „Libertatea generală”, în care vederile democratice ale lui Lessing ies și mai bine în evidență decît în fragmentul tragediei antitiranice „Spartacus”. În teatrul său, Lessing a ridicat probleme noi de viață ale burgheziei care nu mai voia să tolereze silnicia despoților (Emilia Galotti), nici a bisericii (Natan înțeleptul). Lupta lui Lessing pentru demnitatea umană ca și felul său dialectic de a polemiza l-au impresionat puternic pe

Hegel, care i-a păstrat admirație neștearsă. Și această admirație ne apare foarte firească dacă citim astfel de mărturii prin care Lessing reliefa importanța contradicției: „Publicul pare să uite că iluminismul își datorează multe din aspectele sale importante purei contradicții și că oamenii nu vor putea să fie întru nimic de acord, dacă nu se vor ciocni pe nici o chestiune”¹).

Lessing, după cum scria Heine, „era critica vie a epocii sale și întreaga lui viață a fost polemică”²).

La Herder, tendința antifeudală, ura împotriva absolutismului, despotismului, și-au găsit o expresie vie, dacă nu frecventă. Democratismul și umanismul lui Herder cuprindeau o largă simpatie și un real respect pentru capacitățile naturale și pentru aportul specific al tuturor popoarelor în istoria culturii. Herder și-a scris numele printre primii gânditori care au ridicat — și în parte el a și rezolvat — problema valorificării creației spirituale a maselor. Această valorificare a fost realizată de Herder în opoziție cu disprețul aristocratic pentru mase.

În aceeași epocă, *Sturm und Drang* a adus un aport însemnat la curentul rebeliunii democratice, antif feudale. Lozincile „întoarcerii la natură”, accentuarea individualismului, setea de libertate etică și estetică au avut la rădăcină protestul împotriva silniciei și asuprairii absolutiste care înăbușea și umilea omul. Exagerările individualiste, anarhice (noțiunea de „geniu”) n-au împiedicat apropierea de popor și aprecierea sinceră a calităților omului simplu.

Schiller a rămas întreaga sa viață credincios idealurilor democratice; el a biciuit tirania politică și silnicia spirituală, a opus atmosferei sumbre din Germania feudală idealul umanist al liberei dezvoltări spirituale, a cîntat în versuri, care au un deosebit timbru de însuflețire și fermitate idealul libertății, progresului, înfrățirii popoarelor.

Dintre dramele tînărului Schiller — „Hoții”, „Intrigă și iubire”, „Don Carlos”

¹ Lessing-Lesebuch, Weimar 1953, p. 16

² Heinrich Heine, Werke, Bd. 7, Leipzig 1920, p. 255

— care ridicau sub diverse aspecte **problema contradicției** dintre aspirațiile umane și ordinea socială reacționară, „Intrigă și iubire“ a fost caracterizată de către Engels drept „prima dramă germană cu tendință politică“. Drama **Fiesco** are drept temă conflictul dintre forțele feudale reacționare și forțele burgheze republicane din Germania în veacul al XVI-lea, iar în „Don Carlos“, eroul pozitiv Posa încarnează lupta pentru libertate a poporului olandez — temă care l-a atras pe Goethe (Egmont) cât și pe istoricul Schiller (**Istoria decăderii Olandei unite**). Continuitatea tendințelor democratice, progresiste, o reprezintă dramele istorice „Wallenstein“, „Fecioara din Orleans“ și „Wilhelm Tell“, tălmăcite și înțelese de către contemporani ca un protest împotriva reacțiunii, ca un îndemn la lupta pentru libertate și unitate națională.

Și la Schiller ca și la Balzac, artistul a fost superior ideologului. Aceasta o dovedește nu numai faptul că de pildă în drama „Wallenstein“ eroul, central devine cel care simbolizează ideea patriotică, pe când în „Istoria războiului de 30 de ani“ eroul era în chip greșit ales regele suedez Gustav Adolf. Mai important este faptul că în timp ce teoretic Schiller lua poziție contra rolului hotărîtor și a violenței maselor în revoluție, în „Wilhelm Tell“ poporul apare ca o forță de sine stătătoare, care acționează conform setei lui de dreptate și libertate. În „Wilhelm Tell“ Schiller ajunge să vadă împletirea dintre aspirarea națională și cea socială și să îndemne la sfărîmarea lor. Printre ideologii fruntași ai culturii clasice germane, Goethe a fost cel mai legat de probleme practice, social-politice: ca ministru la Weimar, Goethe s-a străduit să realizeze o serie de reforme cu caracter anti-feudal, progresist, privind armata, industria, școala, teatrul etc., a avut ideea unei uniuni între principate îndreptate contra dominației Prusiei și se pare că tocmai caracterul progresist al acestor încercări l-au dus la un conflict cu Curtea, iar deprimarea nereușitei l-a făcut să fugă în Italia (Mehring). Și Goethe a salutat cu însuflețire revoluția franceză ca începutul unei ere noi („Herman și Dorothea“) și și-a ex-

primat cu convingere crezul democratic antifeudal în imnul **Prometeu**, în dramele „Gotz von Berlichingen“, „Egmont“, prima redactare a lui „Faust“ etc. Goethe nu ajunge la accentele radicale ale poeziei politice a lui Schubert și Bürger, dar creațiile lui artistice au avut un ecou mult mai puternic și mai eficace în spiritul contemporanilor ca și al generațiilor de mai târziu. Spiritul democratic capătă în opera lui Goethe o expresie difuză, se împletește din tinerețe cu idealul umanist. În epoca de bătrînețe, Goethe scria magistralul epos satiric „Reineke Fuchs“. Goethe dă satirei un ascuțit accent politic: isprăvile vulpei se petrec pe fondul societății feudale, pe care Goethe o înfățișează ca un sistem de relații în piramidă, vârful fiind monarhul absolut. Relațiile sociale feudale sînt dezvăluite ca relații animalice prin caracterul arbitrar, primitiv, instinctiv al actelor prin dominația vicleniei, lăcomiei, samavolniciei. Punctul culminant al criticii sociale, — care cuprinde nu numai relațiile feudale dar și relațiile burgheze incipiente în acea vreme — îl reprezintă cîntul al optulea, în care Reineke (vulpea) dezvăluie putreziciunea și ipocrizia moralei societății pe clase; fraudă, corupția, egoismul, viclenia, lăcomia și cruzimea sînt legile firești ale vieții — declară Reineke.

Democratismul lui Goethe — cu toate slăbiciunile lui pentru nobilime și principii — a cuprins și simpatia sinceră pentru omul simplu, pentru masele muncitoare, pentru clasa „...die man die niedre nennt, die aber für Gott die höchste ist“*. Goethe respectă această clasă deoarece ea posedă toate virtuțile etice care lipseau de cele mai dese ori nobilimii. Goethe a văzut limpede că poporul muncitor este cel care susține edificiul social prin muncă, că această muncă dură, de care profită stăpînii, se deslășoară ca un chin și o povară: „Este de nedescris cum se chinuiesc bieții oameni pe acest pămînt“.

Cel care avea să cunoască cel mai adînc exploatarea și aspirarea, trăgînd concluziile politice cele mai radical posi-

*) ... numită de jos, dar care pentru Dumnezeu e cea mai înaltă.

bile în acea vreme în Germania a fost însă Georg Forster.

Forster a fost culmea cea mai înaltă a gândirii politice în Germania, în epoca lui Hegel. Prețuirea lui Forster nu trebuie însă să pună în umbră valoarea conținutului general progresist, democratic al culturii germane în această epocă, conținut pe care îl regăsim și în filozofia hegeliană în perioada ei de formare, dar și în întreaga filozofie hegeliană prin latura ei pozitivă — metoda dialectică.

Strîns legată de tematica luptei democratice împotriva absolutismului, feudalismului, etc. e tematica patriotismului și a luptei pentru libertatea și unitatea națională. Tratarea acestei tematici o aflăm la cei mai de seamă reprezentanți, atît ai literaturii clasice, cît și ai literaturii și artei romantice și ea se înfățișează într-o intensificare continuă pe măsura dezvoltării relațiilor capitaliste.

Idealul umanitar, simpatia adîncă pentru diferite popoare, s-a împletit la Herder cu grija pentru restabilirea unității patriei, cu dorința de a vedea o Germanie unită și puternică, așa încît „...das die sämtlichen Völker und Provinzen Deutschlands in ihren besten Köpfen, in ihren tätigsten Gliedern einander kennen, verstehen und in ihren Arbeiten fühns Wohl des Ganzen helfen und beistehen lernen...“*) Piesele lui Schiller — „Wallenstein“, „Fecioara din Orleans“ și „Wilhelm Tell“ — au fost înțelese de către contemporani ca un îndemn la lupta pentru libertate și unitate națională.

La Goethe, care a înțeles clar superioritatea relațiilor capitaliste față de cele feudale, rezolvarea problemei unității naționale este concepută practic, în legătură cu desființarea barierelor vamale, și, în general, a tuturor obstacolelor care frînau dezvoltarea industriei și comerțului, în legătură cu construcția șoselelor și a căilor ferate. Goethe a văzut de asemeni uriașa

importanță a literaturii și culturii naționale în făurirea unității politice.

Dacă romanticii au fost departe de această viziune lucidă a lui Goethe care a pătruns pînă la bazele materiale ale rezolvării problemei unității naționale, în schimb opera romanticilor — cu excepția unor exagerări șoviniste — a păstrat continuitatea substratului patriotic al literaturii și artei. Astfel la Hölderlin, oricît de puternică este nostalgia antichității, ea nu l-a dus la o ruptură de tematică patriotică. O bună parte din lirica lui Hölderlin are drept peisaj patria, dar nu ca un simplu decor sentimental sau pitoresc, ci ca o expresie a dorinței fierbinți de a da poeziei un conținut patriotic „deoarece conținutul ei trebuie să fie nemijlocit legat de patrie sau de epocă“.

Și în creația lirică a altor romantici, peisajul german, peisajul patriei devine o temă prețioasă, ca de exemplu la Brentano, Eichendorff, Uhland.

În cadrul tabloului ideologic complicat și contradictoriu al creației romantice, dragostea de patrie a dus la manifestări variate și pozitive. Valorificarea folclorului s-a realizat fie prin culegeri (**Des Knaben Wunderhorn** al lui Brentano și Armin, culegerea de povești a fraților Grimm) fie prin prelucrarea artistică a folclorului (poveștile lui Tieck, poeziile lui Brentano, Eichendorff, Chamisso, baladele lui Uhland, unele povestiri ale lui Fouque, etc) Armin de pildă a mărturisit intenția patriotică care a stat la baza activității sale folclorice.

Războiul de eliberare din 1813 a fost un moment culminant pentru dezvoltarea în profunzime și amploare a tematicii luptei pentru libertatea și unitatea națională.

Arnold, Theodor Körner, Schenkendorff, Uhland și alții mai puțin înzestrați dar însuflețiți de patriotism au știut să dea glas năzuințelor populare și totodată să infuzeze poeziei viață proaspătă.

În ciuda cenzurii franceze și prusace, artiștii berlinezi au știut să găsească forme ingenioase de înflăcărare a patriotismului — de la portretul realist, uman al conducătorului militar Schill, creat de către Buchhorn, pînă la tablourile militare ale lui Ludwig Wolf, Kersting, Opiz și

*) „pentru ca diferitele popoare și provincii ale Germaniei, prin cele mai luminate minți, prin cetățenii ei cei mai capabili, să învețe să se cunoască, să se înțeleagă și, în munca lor pentru bună starea comunității să se ajute, să se sprijine reciproc“.

mai ales Schadow (voluntarii în războiul de eliberare, cazacii care au ajutat la izgonirea cotropitorilor) și caricaturile.

Shadow a fost unul din cei mai activi și înzestrați artiști care a dat expresie năzuințelor democratice și populare. În caricaturile pe care le-a făcut în 1813, în vremea când trupele franceze se retrăgeau după dezastrul din Rusia prin Berlin, el a știut să biciuiască grandomania și despotismul napoleonian, fără să lunece în șovinism.

Părtaș la ideea eliberării naționale, Caspar David Friedrich, cel mai de seamă pictor al vremii alături de Runge, caută și află posibilități noi și originale pentru lărgirea tematicii și stilului nou. Este unul din creatorii peisajului romantic, din care nu dispăre omul, dar în care accentul cade pe efectul expresiv, privitorul fiind invitat la interiorizare și la vibrație sentimentală. În același timp pictorul reușește să dea o expresie subtilă simbolică temei luptei pentru libertate în tabloul **Mormintul lui Aminius și al eroilor libertății**, sau să înfățișeze tragicul sfârșit al planurilor napoleoniene în tabloul **Pădure de brazi cu corbi**.

Pentru relevarea raportului adânc dintre **critica feudalismului** în literatura clasică germană și **dialectica** hegeliană, relevarea legăturii dintre **lupta** pentru eliberarea socială și națională și dialectică — indicațiile noastre sumare au numai sensul ridicării problemei și a cercetării marxiste a filozofiei hegeliene, aceea de a demonstra că încercarea de a izola dialectica hegeliană de curentul progresist din cultura clasică germană este respinsă de fapte și că această încercare a avut și are la bază numai interese politice reacționare.

II

Tema centrală a filozofiei hegeliene — atît din punct de vedere al sistemului cît și al metodei — este explicația „Ideii“, a „Spiritelui“, a tuturor fenomenelor ca manifestare a „Ideii“, a „Spiritelui“.

Dezideratul dezvoltării spirituale a individului, a personalității, a libertății spiritului a jucat un rol din cele mai însemnate în ideologia germană din epoca lui Hegel — atît în filozofia lui Hegel și a

lui Fichte, cît și în literatură, artă, pedagogie și chiar teologie. Rolul acesta extrem de important al tematicii Spiritului și libertății a fost determinat de dezideratele social-politice ale burgheziei în luptă contra asupririi absolutiste feudale și totodată de necesitatea compensării lipsei de libertate politică. Pentru explicarea filozofiei hegeliene lucrul acesta este important de reamintit deoarece de filozofia spiritului este strîns legată geneza dialecticii hegeliene. Din concentrarea extremă asupra categoriei spiritului a izvorit simultan înțelegerea dialecticii spiritului și a existenței ca spirit și idee, — a izvorit deci — în bună parte — dialectica și sistemul la Hegel.

Nu este cazul să ne oprim aici nici măcar la schițarea analizei, a felului în care se împletește metoda și sistemul în filozofia hegeliană a spiritului. Aceasta-i o sarcină importantă a interpretării marxiste de ansamblu a lui Hegel. În lumina temei noastre vrem să atragem atenția numai asupra faptului că necesitățile obiective, social-politice și etice ale burgheziei germane care l-au dus pe Hegel la tratarea amplă, dialectică și sistematică, a temelor libertății și spiritului, s-au oglindit și în creația altor reprezentanți de seamă ai culturii epocii.

Dat fiind situația burgheziei germane în acea epocă — slăbiciunea, lașitatea, tendințele de compromis — tematica etică din ideologia epocii a avut un dublu caracter — pozitiv și negativ.

Tendențele progresiste antifeudale din ideologia burgheziei germane în perioada de care ne ocupăm și pe care le-am concentrat în jurul luptei împotriva absolutismului și a luptei pentru libertatea națională s-au prelungit pozitiv prin ideile progresiste etice și chiar estetice. Dezideratul libertății politice s-a extins și în sfera etică și estetică, exprimîndu-se în primul rînd prin tematica umanismului, a dezvoltării spirituale, a personalității. Dar, în același timp, neputința politică, slăbiciunile de clasă ale burgheziei germane au dus la tendința etică negativă a evaziunii din realitate și a compensării.

Avem în fond de-aface în filozofia clasică cît și în general în cultura clasică

germană cu o trecere continuă, dialectică, a tezelor etice pozitive în negative, trecere care reflectă limitele posibilităților politice ale burgheziei. Așa de pildă libertatea politică și etică sînt — pînă la un punct — expresii pozitive ale dorinței de putere, ale dorinței de a înlătura absolutismul, de a crea condițiile liberei dezvoltări a clasei și a individului, etc. Dar pe nesîmțite libertatea etică, libertatea spirituală ajunge să semnifice o compensare pentru lipsa libertății politice, o consolare pentru neputința cuceririi ei reale. Libertatea interioară sau iluzia libertății înlocuiesc libertatea politică, îmbătarea spirituală cu iluzia forței supreme amorțește orice voință de acțiune. Filozofia acțiunii (Fichte) compensează neputința acțiunii, filozofia libertății și Spiritului (Hegel) compensează neputința creării condițiilor obiective istorice pentru adevărata manifestare a libertății politice și morale.

Marx și Engels au subliniat puternic caracterul eticist al filozofiei lui Kant, Fichte și Hegel, caracterul ei de compensare pe plan etic a neputinții politice a burgheziei germane: Ceea ce Marx a arătat drept caracteristic pentru Kant — „teoretizarea“ revoluției franceze — este valabil și pentru Fichte și Hegel. Hegel însuși a lăsat o mărturie prețioasă în acest sens, el scrie că „...în zilele noastre ne-a rămas mai ales avantajul să revendicăm pentru om măcar în teorie (subl. mea — C.I.G.) comorile care au fost risipite în cer...“ Dominația eticului, obsesia spiritualității la un Schiller, Fichte și chiar la tînărul Hegel este compensarea teoretică (etică) a neputinței acționării politice a burgheziei.

Marx și Engels au criticat necruțător tendința de abstractizare, de golire de conținut a ideilor politice, tendințele de compensare și consolare pe plan teoretic „ins Luftreich des Traums“ *) (Heine).

Comentînd poemul lui Heine „Wintermärchen“, Marx scria, în Ideologia germană: „Acest imperiu aerian al visului, imperiul „esenței omului“, îl opun germanii celorlalte popoare cu puternică mîndrie, ca împlinirea și scopul întregii istorii universale...“ Satirizînd și comentînd fuga de

realitate, spiritul evazionist și abstractizant al ideologiei germane, Marx și Engels au recunoscut însă valoarea istorică a realizărilor culturale, și în primul rînd teoretice, care au compensat lipsurile politice a celor mai de seamă reprezentanți ai culturii clasice germane. Referindu-se la situația nenorocită economică și politică a Germaniei de la sfîrșitul veacului XVIII, Engels, arată însă că „...această epocă jalnică din punct de vedere social și politic a fost totodată epoca cea mare a literaturii germane“.**

Să vedem mai întîi cum s-au manifestat pozitiv tendințele etice ale libertății și dezvoltării personalității pe care le regăsim în filozofia hegeliană a Spiritului.

Problema noului ideal umanist al personalității este o problemă care frămîntă pe cei mai de seamă reprezentanți ai culturii germane, contemporani cu Hegel, avînd ca precursori pe Herder și curentul Sturm und Drang. Herder ridică problema prăbușirii omului în conștientă opoziție față de pozițiile aristocratice — ale subraprecierii lui. În „Briefe zur Betorderung der Humanität“ Herder cere să se redea prestigiul cuvenit noțiunii de om, să renască demnitatea umană, să izvorască bucuria și mîndria omului pentru valoarea sa. Dar valoarea omului nu se dobîndește decît prin educare, efort, „Bildung“. Predicatorul Herder nu l-a împiedicat pe umanistul Herder să proclame: „Ceea ce-i divin în specia noastră este educarea umanității...“

Idealul umanist al celor mai înaintate spirite din Germania de atunci nu se putea să nu se reliefeze în contrast pe fundalul (Grunde) înapoierii feudale și înăbușirii spirituale. Aceasta se vede foarte limpede la reprezentanții curentului Sturm und Drang, chiar dacă nu a căpătat o expresie teoretică.

La Goethe umanismul sau ceea ce s-ar putea numi etica goethiană se concentrează în problema personalității. În concepția lui Goethe despre personalitate aflăm un analog la importante teze ale filozofiei hegeliene: Goethe consideră personalitatea ca o continuă devenire, în care sco-

**) Fr. Engels, *Deutsche Zustände*, pag. 14

*) În imperiul aerian al visului.

pul este nu numai mijloc, dar și germene : „Să devii ceea ce ești!“

Goethe însuși făcuse parte în tinerețe din curentul Sturm und Drang, care proclamase cu ardoare și patos idealul „geniului“, al liberei dezvoltări individuale, împotriva înăbușirii spirituale în condițiile feudalismului. Dar Goethe și-a dat seama că lozinca aceasta nu cuprinde o soluție de viață, că dezlănțuirea nestăpinită, anarhică, a individualității poate duce chiar la pierderea personalității. În Poezie și adevăr, Goethe povestește despre astfel de cazuri, cum a fost Lenz, unul din tovarășii săi din Sturm und Drang. Sfârșitul tragic al vieții unor romantici, ca de pildă Kleist, i-au întărit desigur lui Goethe ideea că personalitatea este procesul anulării (Aufhebung) dialectice a subiectivității. Goethe arată cât de naivă și de primejdioasă totodată este teama tinerilor de a-și „pierde“ originalitatea. Fiecare om are particularitățile lui, uneori curiozitățile, ciudăteniile lui. Dar pentru a deveni o personalitate, „trebuie să ne dezvoltăm calitățile, nu particularitățile“.

Personalitatea este înțeleasă ca un proces nelipsit de ciocniri între subiect și societate, dar în care, prin crize uneori dureroase, biruie forța de caracter, se realizează obiectivarea etică, se realizează totodată armonia între eu și lume. Nu-i greu de găsit echivalentul teoretic al acestei concepții în dialectica hegeliană a dezvoltării spirituale, implicit nota de împăcare, resemnare și acomodare a bătrînului Goethe.

Dacă trecem acum la tendința negativă a compensării, este clar cât de important a fost pentru dialectică faptul că această tendință de compensare s-a manifestat atât de puternic la cei mai de seamă scriitori ai epocii. Tendința aceasta a creat fondul pe care s-a reliefat categoria Spiritului ca o categorie supremă, iar prețuirea maximă a categoriei Spiritului a determinat — în mare măsură — efortul expunerii sau explicației dialectice, istorice a Spiritului. Cât de puternică a fost tendința evaziunii și compensării se vede limpede atât în scrierile estetice cât și în diversele poezii cu semnificativ conținut ideologic ale lui Schiller. În poezia „Inceput de veac nou“ (1800)

Schiller dă expresie resemnării, renunțării la cucerirea reală a libertății :

„Din tumultul vieții trebuie să fugi
În liniștile încăperi ale inimii.
Nu există libertate decât în imperiul visului
Iar frumosul înflorește numai în cîntec“.

Schiller spune textual că germanul „chiar dacă suferă cele mai grele înfrîngeri politice trebuie să se consoleze pe plan spiritual“. Germanul „...pleacă nefericit din luptă, dar ceea ce constituie valoarea lui, aceasta el n-a pierdut-o...“. Germanul „și-a făurit valoarea sa proprie, separată de cea politică (subl. noastră C.I.G.) și chiar dacă imperiul va pieri, demnitatea germană va rămîne neatinsă“. În loc să îndemne la luptă politică, ideologii burgheziei germane au justificat slăbiciunea politică a acestei clase prin iluzionarea că germanilor le este rezervat ceva „superior“ în istorie : „măreția morală“, superioritatea spirituală, ca un apanaj care compensează mizeria politică. Măreția germană — scrie Schiller în aceeași poezie — „este o măreție morală, ce se află în cultura și caracterul națiunii, care-i independent de destinul lui politic... Germanul locuiește într-o casă veche, amenințată de ruină, dar el însuși este un nobil locatar și în timp ce imperiul politic se clatină, spiritualul s-a format din ce în ce mai puternic și mai desăvîrșit“.

Am dat acest citat în extenso pentru că el cuprinde o evidentă teoretizare a compensării spirituale a neputinței politice care stă la rădăcina atitudinii lui Hegel ca și la rădăcina poziției celorlalți fruntași ai idealismului și culturii clasice germane.

III

Al treilea aspect al temei noastre se referă la legăturile dintre dialectică și concepția realistă în artă, dintre dialectică și unele teme și realizări artistice în epoca lui Hegel. Apropierea aceasta — care unora li se poate părea curioasă — considerăm că este pe deplin justificată de concepția marxistă asupra artei și esteticii. Pentru artiștii și esteticienii stăpîniți de concepții idealiste, formaliste, arta n-are nici o legătură cu cunoașterea realității.

Dar pentru marxiști, arta — după cum se știe — este o formă de cunoaștere și este firesc să căutăm legăturile dintre filozofie și arta unei epoci, dintre concepția despre filozofie și concepțiile estetice ale aceleiași epoci. Marii scriitori și artiști au fost întotdeauna pe poziții estetice care corespundeau pozițiilor avansate în filozofie. Iar cei care erau în chip deosebit preocupați de exprimarea concepției lor despre artă nu rămăneau indiferenți față de filozofia epocii lor. „Wer gegenwärtig über Kunst schreiben oder gar streiten will“ — scria Goethe — „der sollte einige Ahnung haben von dem, was die Philosophie in unsern Tagen geleistet hat und zu leisten fortführt“. *)

Lenin a dat cea mai profundă și importantă apreciere asupra filozofiei hegeliene, cea mai importantă pentru valorificarea dialecticii hegeliene, atunci când a arătat că Hegel, în ciuda idealismului redă realitatea obiectivă :

„Idealismul obiectiv (și mai mult cel absolut) .. a ajuns aproape de tot de materialism, mai mult, parțial el s-a și transformat în materialism“ **).

Intrucât Hegel folosește dialectica, el redă realitatea obiectivă; dialectica hegeliană ca victorie istorică, — deși nu completă — asupra metafizicii a însemnat o cotitură în raporturile metodologice dintre gândire și obiect, încercarea reală, practică, de a reflecta realitatea, pe care alți filozofi, ca de ex. Spinoza, o formulaseră ca program metodologic. Hegel înțelege dialectica, ca un mijloc de a expune obiectul însuși, ca o grijă pentru redarea a ceea ce-i viu, real, particular, ca un efort de a înfățișa întregul („das Wahre ist das Ganze“). Toate aceste obiective metodologice însemnau o cotitură față de procedeele raționalismului metafizic; o tensiune a conceptului (eine Anstrengung des Begriffs), o hotărâre impunere a obiectului, a

realității obiective, o indiscutabilă desubiectivizare, demetaficizare a gândirii.

Această tendință, care constituie esența dialecticii o aflăm puternic marcată în concepțiile estetice cele mai înaintate din epoca lui Hegel, în primul rând în concepția lui Goethe, mai precis, în lupta lui împotriva subiectivismului în creație și concepția artistică. Trebuie să notăm de la început apropierea pe care o face Goethe însuși între artă, știință și acțiune, **obiectul și metoda lor comună** : „In Kunst und Wissenschaft sowie im Tun und Handeln kommt alles darauf an, dass die Objekte rein aufgefasst und ihrer Natur gemäss behandelt werden“. După cum se știe, Goethe a avut grijă să arate — mai ales prin exemplul propriei sale creații — că realismul — așa cum îl concepea el — este la antipodul naturalismului. Goethe cere un „real idealizat“, efortul de a selecta din natură (realitate) ceea ce-i esențial, în lumina menirii etice a artei. Artă este o „...a doua natură“, dar trecută prin efortul creator, ceea ce face ca aceasta „a doua natură“ să fie „... o natură simțită, gândită și desăvârșită de om“. (Eseul lui Diderot despre pictură) În ceea ce s-ar putea numi concepția dialectică goetheană despre creație, este puternic reliefat rolul ambilor termeni: subiectul și obiectul, realitatea și creatorul, dar cu o vădită dominantă a obiectului, a realității. Goethe a persiflat necruțător iluzia subiectivistă despre creație. Idealul artistului, ca și al gânditorului și omului de știință nu poate fi decât **obiectivarea**, submiterea conștientă față de superioritatea covârșitoare a realității, a vieții, a adevărului. Goethe condamnă subiectivismul atât ca poziție etică, cât și ca poziție estetică, ceea ce ne arată și legătura adâncă pe care o subînțelege între ambele poziții. Într-o convorbire cu Eckermann, Goethe vorbește despre „...boala generală a epocii prezente... subiectivitatea...“ El scoate în evidență mărginirea, neputința poeziei lirice redusă la problematica stărilor personale. Elogiind și dând el însuși desăvârșite pilde de artă cu conținut ideologic, Goethe a criticat foarte riguros dezechilibrul dintre conținut și formă, dintre „idee și natură“. Nereușita artistică nu

*) Cel ce vrea să scrie sau să discute despre artă, trebuie să aibă oarecare idei asupra a ceea ce stabilește filozofia în zilele noastre, și ceea ce are de gând să stabilească.

** V. I. Lenin „Caete filozofice“ ed. rusă, 259

poate fi nici o clipă scuzată prin noblețea intențiilor.

Aceleași tendințe speciale care au împins dialectica spre obiectivitate, care l-au determinat pe Hegel să depășească subiectivismul lui Fichte au dus în artele plastice la hotărâtoare schimbări în tematică și stil.

Istoricii artelor plastice consideră că în Germania de pe la mijlocul veacului XVIII începe să se simtă opoziția împotriva stilului rococo — a „rococo-ului friderician“, a stilului în care s-a întipărit expresia artei de curte, a artei aristocratice, a monarhiei prusace. Sfârșitul veacului XVIII a însemnat și descompunerea stilului rococo, căruia, în baza noilor cerințe ale burgheziei, i se opune clasicismul, ca expresie a nevoii de simplitate, firesc, „natură“ și tendința spre o artă „factică“, prozaică, care renunță la conveniențele, rafinamentele și excesul de ornamentică specific rococo-ului.

În Germania noile tendințe estetice și-au găsit exponenți prin pana lui Goethe, Winckelmann, Gentz și Schadow. Deși au existat divergențe și polemici și între acești teoreticieni ai artei, ei toți împreună reprezintă o nouă poziție comună, un front al artei burgheze împotriva celei aristocratice.

Noul stil burghez în arhitectură fiind neplăcut lui Frederic II, adepții lui au căutat sprijin la curtea fratelui lui, Heinrich. Construcțiile lăsate de Ermansdorff în Wörlitz și Dessau sînt mostre ale acestor noi tendințe antifridericiene: clădirile au formă antică, stilul este serios, sever, amănuntele sînt lucrate migălos și precis; influența antichității se resimte mai ales în interiorul clădirilor, prin alegerea motivelor ornamentale din modele antice grecești sau romane. Lucrările reprezentative ale noului stil arhitectural nu mai sînt castele, ci locuințe și clădiri pentru instituții (construcțiile lui Cuvillier în München, ale lui David Gilly în Berlin, castelele Paretz și Freienwalde).

Acest nou stil burghez se manifestă în pictură printr-o predilecție pentru zugrăvirea vieții de familie (Chodowiecki) interesul pentru intelectual, țaran, peisaj sătesc (Herrlein, Morgenstern), ca și prin-

tr-o întoarcere spre portretul de gen olandez (Dietrich). Această reîntoarcere spre natură este un fenomen paralel tendințelor curentului literar Sturm und Drang și este un protest vizibil împotriva artei aristocratice, este o expresie a setei de libertate și a individualismului.

În pictura germană din această epocă aflăm cultul „genialității“ și al vieții spirituale ca un protest — specific curentului Sturm und Drang — contra disprețului seniorial față de cărturarul și artistul mic burghez. Pictorii Anton Graff și Edlinger, sculptorul Messerschmidt, etc., își iau sarcina portretizării intelectualității germane. Tendința spre individual și caracteristic își află expresia în portretul individual. Pictorii caută să redea expresia interioară, sînt obsedați de redarea psihologului și spiritualului, chiar a iraționalului și demenței. Cei care vor să înfățișeze viața poporului (Kraus) nu reușesc să o vadă realist, echilibrat, ci sînt porniți să caute mereu psihologicul, ceea ce, duce la producții nereușite, neviabile. Cel care întruchipează cel mai puternic tendințele „titanice“ și patetice ale curentului Sturm und Drang este Johan Heinrich Füssli, inspirat de gesticulația expresivă, barocă a lui Michel Angelo și la care își face loc tendința spre fantastic și senzațional și cultul genialității. Tot analog curentului literar la Füssli, fantasticul este o expresie a protestului, un amestec de sublimare a neputinței politice care caută să-și făurească o lume a visului, dar în care se împletește și tendința valoroasă spre inspirație folclorică.

Este semnificativ pentru noul stil burghez faptul că monetăria lui Gentz este socotită drept una din cele mai de seamă construcții ale începutului sec. XIX. Despre această clădire, arhitectul scrie: „...în construcția ei n-am avut în minte nici un ideal roman, nici grec, nici egiptean... am conceput această clădire ca o monetărie, ca una din cele mai însemnate fabrici ale țării...“ Astfel vorbea artistul burghez în numele clasei sale, eliberîndu-se conștient de influența fără sens pentru a făuri un stil nou, adecvat preocupărilor și gusturilor burgheziei.

Eforturile spre definirea unei tematici și

a unui stil burghez se continuă prin Kersting, se îmbogățește cu tendințele umaniste ale lui Schadow, dar și cu tendințe mistice la Schinkel. Printre cele mai de seamă realizări se află tablourile lui Runge, care își exprimă intenția programatică de a umaniza natura, de a căuta în ea „calitățile și pasiunile umane“, dar care este în același timp un exponent al portretului sobru, realist (tabloul părinților pictorului) și, totodată, un membru al Societății patriotice din Hamburg.

În arta și estetica epocii lui Hegel pot fi relevate și alte trăsături și tendințe care reprezintă un analogon al trăsăturilor dialecticii în forma specifică a artei, trăsături și tendințe generate de aceleași fenomene social-politice și spirituale.

Iată de pildă importanta tendință a dialecticii, strâns legată de cea a obiectivității, am putea spune inseparabil legată de ea, a redării concretului, individualului, istoricului. Hegel, după cum se știe, a opus gândirii metafizice, schematice, „abstracte“, o logică nouă, o dialectică a conținutului, a concretului. În opoziție cu încercările zadarnice ale unui Lulliu sau chiar Leibniz („scientia generalis“) de a „deduce“ știința gândirii dintr-un singur punct, Hegel pornește de la ideea reflectării diversității concrete a fenomenelor, de la convingerea merituosă de a căuta categoriile în lucruri, de a rezolva în sfârșit dialectic problema universal-individual. Dialectica hegeliană, deși într-o formă idealistă, face efortul de a generaliza experiența, de a reda fenomenele; conceptul (*der Begriff*) are datoria să scoată cât mai mult din bogăția concretului și de aceea trebuie să se muleze elastic după diversitatea și contradicțiile realului, să redea conceptul (*begrifflich*), conținutul, concretul, particularul (*das Besondere*). În cadrul limitat al sistemului său idealist, Hegel, după cum se știe, a reușit să expună dialectica generalului și particularului.

Tendința spre concret, individual, s-a manifestat în literatură și artă ca o valorificare a individualului și mai ales a caracterului, în primul rând în cadrul teoriei și practicii artistice a curentului Sturm und Drang. Ceea ce i-a preocupat pe majoritatea scriitorilor curentului a fost pro-

blematica individuală, — libertatea individuală, desfășurarea personalității. Această năzuință era în felul ei un protest contra brutalității feudale care nu permitea și nu recunoștea altă voință decât cea aristocratică.

Scriitorii burgheziei și micii burghezi, neavând însă posibilitatea reală a cuceririi libertății, cad în disperare, pesimism sau exagerări ridicule. Exagerările individuale n-au împiedicat — prin mijlocirea aprecierii pătimașe a fenomenului creației — apropierea de popor și creația populară. Solul creației individuale este poporul, patria, cântecul popular. Sprijiniți pe creația populară, scriitorii curentului se ridică — pe urmele lui Lessing — împotriva canoanelor rigide, estetice care simbolizau asuprirea feudală. De aici și admirația fanatică pentru Homer și Shakespeare considerați ca cele mai înalte expresii ale poeziei „naive“, naturale, lipsite de ori ce limitări și constrângeri.

În strâns raport cu individualismul etic este făurit și idealul estetic: arta trebuie să redea caracteristicul, individualul, unicul. Această artă „caracteristică“, într-un anumit sens realistă, își caută model în acel sector al vieții germane, în care scriitorii considerau că se mai poate afla viață nefalsificată, nudă, — în popor. De aici binevenitul interes pentru creația populară ale cărei prețioase rezultate s-au cristalizat în filonul popular al liricii lui Goethe și Bürger și în activitatea de culegători de cîntece populare printre care s-au numărat Herder și Goethe, în sfârșit prin oglindirea vieții de la țară în teatrul dramaturgilor curentului Sturm und Drang.

Credem că nu e lipsit de interes să amintim că la Herder care a fost destul de strâns legat de Sturm und Drang, există prima încercare de a se zăvăli rolul istoric și valoarea specifică națională a diferitelor literaturi ale popoarelor. Herder s-a ridicat la problematica unei teorii a istoriei și culturii (*Idei despre filozofia istoriei*, 1784—1791). În ciuda unor elemente providențialiste și a neputinței de tratare și aprofundare sistematică a problemei, lucrarea lui Herder dezvăluie o capacitate deosebită de sezizare a istoricității culturii

și a complexității specifice a problemelor istoriei culturii.

De la planul din tinerețe despre „o istorie a sufletului omenesc în epoci și popoare”, Herder a trecut apoi la o schiță — fragmentară — a istoriei culturii, în care pornea de la cerința justă a caracterizării fiecărui popor, a fiecărei perioade istorice, a fiecărei culturi în parte. El arăta ineficiența caracterizării abstracte a popoarelor și culturilor, de pildă a egiptenilor sau grecilor printr-o definiție statică, scriind că „...egiptenii, romanii, grecii n-au fost aceiași în toate timpurile...”¹⁾ Herder critica ori ce caracterizare generală, care nu ținea seama de dezvoltarea și schimbarea în timp, de dialectica fenomenelor istorice: „... știu ... că ori ce tablou general, ori ce noțiune generală este numai o abstracție...”²⁾ Deși Herder accentua individualitatea și unicitatea fenomenelor istorice, el era la antipodul concepției „organiciste” a lui Spengler care neagă ori ce continuitate istorică între culturi³⁾. Herder s-a apropiat sensibil de ideea hegeliană că toate creațiile culturale sînt numai momente, mijloace ale unui scop, ale realiză-

rii progresului, ale dezvoltării progresive (Fortgang, fortgehende Entwicklung).

Pentru autor este clar că nici ultima temă tratată — legăturile dintre dialectică și realism în estetică și artă — nici primele două teme, nu sînt decît schița unor probleme și anume numai a cîtorva probleme desprinse din bogăția de relații dintre dialectică și cultura germană în epoca lui Hegel. În această direcție, cercetării îi stă în față un cîmp rodnic. Să ne gîndim, pentru a lua numai un exemplu, — la perspectivele pe care le deschide confruntarea între dialectică și stilul beethovenian ca expresie muzicală a eroismului, dramatismului și întregului conținut sufletească — stil cu totul nou față de stilul lui Mozart și Haydn. Sau să ne gîndim la legăturile dintre dialectică și tensiunea cu stare sufletească tipică pentru eroul liric și al romanului romantic, etc.

Credem că astfel de analize, menite să dezvăluie comunitatea trăsăturilor stilistice ale unei culturi pot nu numai să lumineze mai bine raporturile dintre filozofia hegeliană și celelalte forme ale conștiinței sociale în epoca lui Hegel dar și să illustreze problema — pînă azi puțin discutată în literatura marxistă actuală — a unei istorii și teorii marxiste a culturii.

1) Herder, *Mensch und Geschichte*, Kröner — Verlag, 1935, p. 155

2) *Ibidem*, p. 156

3) *Ibidem*, p. 164.

MOMENTE CONTEMPORANE

PAUL GRANEA

MODALITĂȚI COTIDIENE DE PERCEPERE A TIMPULUI ȘI SPAȚIULUI

Înțelegerea celor două modalități esențiale prin care materia își manifestă existența, formează obiectul de studiu al științelor de înaltă abstractizare: matematica, fizica, filozofia. Rezultatele sînt exprimate în formule savante, la îndemîna unor cercuri restrînse de specialiști. Cum se explică atunci că tocmai cuceririle din acest domeniu, oferind viziuni noi asupra timpului și spațiului, contribuie în largă măsură la modelarea spiritualității unei epoci? Prin aceea că progresele în domeniile amintite nu rămîn fără efect și asupra mijloacelor obișnuite, prin intermediul cărora marea majoritate a populației percepe timpul și spațiul. Matematicile și fizica exercită o asemenea influență, în chip mediat, mai ales prin intermediul tehnicii; filozofia prin intermediul literaturii și nu numai al literaturii.

Mijloacele cotidiene de percepere a timpului și spațiului sudează într-un singur tot spiritualitatea timpului, pe linia celor mai înalte progrese ale gândirii umane.

Străvechiul dicton romanic „carpe diem” (trăiește fiecare zi), integrează nu numai o ipostază filozofică și etică, dar și o atitudine revelatoare față de timp. Scurgerea vremii trebuie să fi apărut anticilor teribil de lentă și uniformă, evenimentele — jaloane lipsite de mișcare vie, ciclul elementar al vieții desfășurîndu-se alene, fără trepidații alarmante și necesități cotidiene inexorabile. Și în aceasta trebuie să conste explicația dictonului amintit, care fragmentează timpul în unități minime, îl oprește parcă în loc din rostogolirea lui nesîmțită.

O concepție asemănătoare reflectă preceptul apatiei stoice: timpul poate fi înfrînt prin inaderența la mișcarea lui, lăsîndu-l să treacă pe deasupra noastră.

Anticii marcau trecerea vremii cu fenomene naturale: mișcarea de rotație a pă-

mîntului, defilarea anotimpurilor, cataclismele intimplătoare și la intervale mari evenimente de origină antropomorfică. Dinamica vieții spirituale a epocii oscilau secole și chiar milenii; călătoriile erau rare și se transformau în adevărate expediții, campaniile militare și relațiile comerciale fiind singurele mijloace obișnuite pentru stabilirea contactelor între diferitele culturi.

E dificil să urmărești de la distanță apreciabilă evoluția aproape imperceptibilă a spiritului uman în raport cu modalitățile de percepere a timpului și spațiului; opozițiile flagrante și diferențele apreciabile sînt mai ușor de stabilit.

Epoca modernă, cu uriașele prefaceri în domeniul științei, tehnicii, vieții sociale și economice, impune noi raporturi, mode-

lează în alt chip gândirea și sensibilitatea umană. Judecata timpului se întreprinde cu noi mijloace, punindu-și amprenta asupra spiritualității vremii; ea devine mai variată în reprezentările despre univers, se mobilează bogat în contact cu civilizații diferite, este silită la o mobilitate sporită și la șlefuirea continuă a modalităților de înțelegere a vieții exterioare și interioare a omului. Timpul și-a pierdut imuabilitatea aparentă de acum două mii de ani și goana lui se materializează în mii de acte zilnice, la care sintem martori sau participăm direct.

În zorii epocii scurgerea lui rapidă și aproape palpabilă, deștepta nevrozele suprasensibililor și poetul exclamă :

„O, da! Timpul a reapărut. Timpul tro-nează acum ca un stăpînitor și împreună cu acest bătrîn hidos a revenit întregul său cortegiu satanic de Amintiri, de Spaime, de Visuri și de Nevroze.

Vă încredințez că acum fiecare secundă e grozav de apăsătoare și chinuitoare și prin tic-tac-ul pendulei spune: „Eu sînt viața nesuferită. Viața care nu iartă“.

Strigătul a fost scos acum o sută de ani și coloratura lui socială e de netăgăduit, cu tot sensul foarte generic pe care autorul „Florilor răului“ îl dă vieții și timpului.

Șirul de imprecății este străbătut de căderea precipitată a timpului, cădere simțită ca o apăsare materială, sufocantă.

Mașina cu aburi a scurtat distanțele și în trepidațiile ei regulate timpul însuși începuse a fi perceput cu o nouă forță; civilizații diferite se încrucișau în albia marilor drumuri de apă și istoria universală prindea contururi tot mai precise în timp și în spațiu; orașul modern își pocnea locuitorii cu biciul invizibil al timpului la fiecare colț de stradă, unde zgomotele uzinelor, bursei, mașinii de tipărit anunțau că nici o clipă nu poate fi pierdută fără consecințe grave.

Mintea omenească inventase toată mașinăria complicată, care înregistra cu o sensibilitate sporită scurgerea timpului, fără să devină însă și stăpîna ei; sensibilitatea lui se pusese în acord cu evoluția contemporană, dar gândirea era supusă

încă unor presiuni mult prea puternice și timpul o subjugă neîndurător.

Trăim într-un nou secol. Timpul și spațiul sînt în continuare fasonați după alte tipare. Mijloacele existente astăzi le supun unei presiuni nemaîntîlnite, care amenință să le smulgă drapajul fastuos, prin care ochiul nu distingea decît tenebre înfricoșătoare.

Cînd avionul supersonic a sclipit alb pe boita țării noastre, în străfulgerarea unei clipe, gîndul s-a rostogolit scurt spre poștalionul patriarhal, vrînd să indice parcă spiritului tulburat o modalitate de a recepta noua creație a tehnicii moderne.

Urmărind călătoria cu poștalionul întreprinsă de Radișcev sau D. Golescu poți stabili cu ușurință un grafic al oscilațiilor spirituale în contact cu oamenii, locurile, obiceiurile, întîlnite pe parcurs. Spațiile întinse evoluează în scurgerea nesimțită a timpului și spiritul într-o desfășurare pe care noi am socoti-o lentă, întreprinde fără efort comparații, apropieri, relevă lucruri noi într-un ritm care amintește viteza de rotație a celor două axe situate la extremitățile caretei. Într-un asemenea ritm gradul de solicitare a simțurilor, procesele de excitație și inhibiție nu erau prea ridicate; atenția călătorului nu era bruscată de evenimente și necesitatea reacțiilor definitive și imediate destul de rare. Evident, toate acestea sînt raportate la timpurile moderne și ceea ce ni se pare nouă astăzi puțin evoluat era într-altfel judecat atunci.

Vitezele ultrasonice indică o nouă perspectivă în aprecierea timpului și spațiului cu consecințe evidente pentru evoluția spiritului. Apare limpede de pe acum că gândirea umană este supusă unei presiuni încă neîntîlnite și că fără îndoială ea va trebui să găsească noi resurse în capacitatea de reacție față de timp și spațiu. O călătorie de cîteva ore dintr-un continent în altul, cu totalitatea modificărilor de peisaj, culori, obiceiuri, nivel de dezvoltare economică, cere o nouă ascuțire a simțurilor, un grad mai înalt de acuitate a minții, cu schimbări infinite mai rapide între procesele de excitație și cele de inhibiție, o nouă treaptă de abstractizare.

Geniul umanității a străbătut o cale

lungă pentru aplanarea contradicției dintre spațiile relativ nu prea vaste ale planetei noastre și timpul necesar acoperirii lor. Era o chestiune de prosperitate economică, de raporturi între popoare, de cunoaștere reciprocă a diferitelor zone de civilizație răspândite pe suprafața globului și în aceeași vreme tendința permanentă a omului spre perfecționare în întrecere cu natura generoasă. O multitudine de interese determinau o pasionantă luptă cu timpul și spațiul și reacțiile față de șirul victoriilor trebuie să fi fost de asemenea extrem de diferit. Reacțiile arheologului interesat în cunoașterea istoriei străvechi și ale omului de afaceri, ale militarului aplecat asupra hărții și ale omului simplu dorindu-și o călătorie de plăcere, ale reporterului în stare de permanentă efervescență și ale bolnavului așteptând intervenția salvatoare, reprezintă tot atâtea modalități de înțelegere a noilor creații menite să ne acorde stăpânirea timpului și spațiului.

Dar dincolo de modalitățile semnalate se profilează un plan comun de receptare,

cu valabilitate generală, planul evoluției spiritului uman în raport cu mijloacele aflate la îndemână, pentru a lua cunoștință de cele două elemente esențiale de manifestare a materiei.

Avionul cu reacție nu este decît unul din multele mijloace grație cărora contemporanii noștri percep într-un chip nou timpul și spațiul. Aparatul de radio și acum mai în urmă cel de televiziune, ceașornicul devenit bun comun, înlocuirea proceselor de muncă manuală cu mecanisme și instrumente de mare precizie, în care timpul și spațiile sînt fragmentate în unități extrem de subtile, mecanisme și instrumente răspîndite în proporții uluitoare și afectînd activitatea milioanei de oameni — iată varietatea neobișnuită a mijloacelor de înțelegere a timpului și spațiului de către omenire, în ansamblul ei. Noile mijloace șlefuesc viguros gîndirea și sensibilitatea individului, spre înțelegerea tot mai exactă și profundă a universului și a naturii umane, în manifestările lor multiple.

FEBRĂ MIZONEIANĂ

La o rubrică menită să semnaleze evenimentele epocii, fenomenul enunțat în titlu poate fi considerat paradoxal, iar raportat la impetuozitatea prefaceri ale timpului de-a dreptul anacronic și posibil deci a fi ignorat, dacă anacronismul n-ar reprezenta un moment posibil în mișcarea ideilor.

În secolul chemat să înnoiască teze științifice aparent imuabile cu viteza faptului divers și să înlăture cutume multisekulare într-un ritm amețitor, asistăm totuși la o resuscitare a mizoneismului (teamă de nou). E un fapt și-l semnalăm cu obiectivitate senină, convinși fiind că el nu poate tulbura noul echilibru pe care-l stabilește astăzi umanitatea, în zonele cele mai diferite.

Obișnuți de la antici să considerăm atomul ca ultimă modalitate de existență a materiei, aflăm că el a devenit cîmp obișnuit de excursii pentru curiozitatea neos-

toită a fizicienilor moderni; simbolurile unei asemenea perioade din dezvoltarea capitalismului, cum era vestita societate a Canalului de Suez, se prăbușesc vertiginos în urletele, mai mult groțesti decît înspăimîntătoare, ale foștilor beneficiari; spațiul și timpul — elemente tulburătoare, supuse doar gîndirii filozofice și imaginației bogziene, se pleacă docil în fața tehnicii actuale, distanța Moscova-Londra, spre exemplu, fiind redusă la o escapadă de trei ore și jumătate; aproximativ lunar ziarele consemnează fie proiectul unui plan cincinal într-o țară aflată dincolo de granițele socialismului, fie declarația unui președintele de consiliu din aceeași zonă, afirmînd necesitatea edificării unei societăți socialiste, cooperatiste, etc; pe ordinea de zi a „trusturilor inteligenței“, ocupate cu afacerile ideologice ale potențailor banului, apare cu o regularitate obsedantă necesitatea înlocuirii termenului „ca-

pitalist" (de astă dată ghilimelele nu ne aparțin) cu un altul mai puțin uzat și compromis.

Cu toate acestea mizoneismul infectează conștiințe și claustrează energii, chiar și acolo unde te aștepți mai puțin. Într-un loc fenomenul este semnalat ca o stare de febricitate cu simptomele cunoscute: atingeră centrilor motori cu pierderea echilibrului, o ușoară sau gravă stare delirantă, în funcție de evoluția bolii, constituția fizică și mai ales intelectuală a bolnavului; într-altul îl întâlnim sub forma banală de snobism, pentru ca în colțurile nebănuite să se prezinte sub aspectul jalnic al imitației pure — atavism greu dezrădăcinabil.

Dar acestea sînt formele exterioare de manifestare a mizoneismului. El este susținut de obicei cu argumente și teorii mai mult sau mai puțin savante, menite să-l poleiască prestidigios.

Într-un oarecare cerc literar se contestă caracterul novator al realismului-socialist în favoarea unei variante moderniste dintre cele două războaie mondiale, căzută în desuetudine citeva ore după apariție; boema în formele de jos este decretată drept cel mai sigur mijloc pentru realizarea talentului; expresia alambicată — dovada certă a unui înalt plafon intelectual.

Pe terenul științei, lucrurile se complică și reacțiile variază în funcție de necesitățile interpretării filozofice a faptelor în ramura respectivă. Dacă e vorba de matematică, interpretările fiind dificile, atitudinea față de nou este mai greu sezisabilă; în biologie însă pozițiile se disting precis. Bolnavul afirmă agresiv că orice investigație științifică din occident avînd ca temă o oarecare muscă, purtînd nume savant, Drosophila Melanogaster, spre exemplu, prezintă înfiniit mai multă semnificație decît dezbaterile în jurul raporturilor dintre lupta inter și intraspecifică. Riposta deșteaptă un suris aproape imperceptibil, otrăvit de malițiozitate, care vrea să spună: „încă un cap pătrat, deformat de morbul dogmatismului cronic“.

Pentru că uneori în diferite domenii științifice noțiunile inovație, perfecționare,

invenție au fost întrebuițate fără discernămint și acurateță, se contestă orice progres real și punct de vedere înaintat prin referire la informații absolut sigure, demonstrînd că un asemenea progres și un asemenea punct de vedere a fost afirmat în urmă cu circa patru secole și ceva, într-un pergament păstrat la o celebră bibliotecă, aflată la circa două mii cinci sute kilometri distanță.

Dar există și un așa zis mizoneism practic, unde argumentația savantă este abandonată în favoarea unor concepții cu iz medieval. În aceste forme el se manifestă ca dispreț net față de orice comoditate a secolului, rezultată din progresul tehnicii și rafinarea cerințelor, optînd pentru lucrurile și obiceiurile „din bătrîni“. Pentru mizoneismul de factură empirică, voiajul în avionul supersonic reprezintă o aberație cu consecințe fatale pentru specie, diligența fiind singurul mijloc capabil să consolideze robustețea fizică și să păstreze farmecul călătoriilor; nașterea fără dureri — sancționată și de papalitate — un moft și „coana moașă“ un ideal sanitar; cinematocul este socotit inovație diavolească, oftîndu-se după filmul mut din vremurile „bune“ (sau poate după vremurile bune ale filmului mut); pantofii cu talpă dublă, o catastrofă ireparabilă și sandalele romane culmea artei cizmărești.

Fenomenul se colorează intens pe tărîm etic, începînd cu simplele raporturi de politeță și terminînd cu problemele grave ale existenței. Bolnavul refuză cu înverșunare să răspundă la un apelativ care n-ar începe cu „domnule“ și se arată deosebit de sensibil la plecaciunile uzitate în secolul XVIII. Un galant și ofilit sărutat de mină, citeva expresii franțuzești de salon, conversația cu sensuri duble întretine atmosfera. Aici se discută cu aprindere despre calamitatea noilor raporturi dintre sexe stabilite în urma emancipării materiale a femeii și se întocmesc memorii pentru revenirea la vechea stare de lucruri în vederea salvării feminității grav amenințate.

Cînd febra atinge limitele de sus ale termometrului, asistăm la micile reprezentații teatrale, în genul comediei bufe. Sce-

na poate fi un birou oarecare. Comedia începe atunci când cei cîțiva colegi, lucrînd în aceeași cameră, descoperă o intimitate nepermisă în relațiile dintre ei, pe care o socotesc deosebit de gravă pentru integritatea gusturilor și înclinațiilor proprii, pentru dezvoltarea personalității, liber și nestîmjenit. Se constată că discuțiile fără ceremonial de la un birou la celălalt, întrebunțarea numelui mic fără vreun adaus, etalarea aventurilor intime și listei de bucate pe ultima săptămînă sînt ruinătoare pentru personalitatea ce se dorește absolut autentică, unică, producătoare de valori irepetabile etc. Raționamentele pe tema indicată se pot prelungi: se destramă universul intim fără de care personalitatea nu poate înflori, este anihilată imaginația, silită să se înfrupte din bunuri comune, în sfîrșit, se tocește gîndirea originală.

Soluția? Un efort de fantezie bolnavă. Fiecare birou este inzestrat cu o sonerie și mai multe butoane, în dreptul cărora se află cite o carte de vizită cu toate titlurile posibile ale colegilor aflați la dreapta, la stînga și în fața ta. Soneria înlocuiește bătaia în ușe. Apeși pe buton și aștepți să ți se răspundă. Dacă amicul din față binevoiește să declare că este dispus să te asculte, atunci poți începe prin înșirarea titlurilor academice sau neacademice, funcția pe care o ocupă și bineînțeles numele și pronumele. Primele formalități epuizate îți poți permite să adresezi întrebarea, de orice natură, dar pe un ton care să-l facă să simtă că e o adevărată și rară personalitate. (peste cinci minute el îți întoarce plăcerea, și dacă e generos, cu procente). E într-adevăr o rețetă ieftină, absolut comodă și probabil unică de fabricare a personalităților. Soneria și personalitatea: personalitatea gata ambalată după douăzeci și cinci de apăsări pe buton. Și cum

să nu fișnească din acest mecanism personalități distinse, vioaie, integrale, pline de spirit, cînd după ce ai fost sunat te aștepți la o formulă atît de revelatoare pentru un om deosebit, cum ar fi: „Domnul absolvent al Academiei de înalte științe comerciale, consilier tehnic de gradul trei, binevoiește să asculte următoarea propoziție interogativă“? Întrebarea n-are nici o importanță, pentru că singură aceeașă introducere asociată cu sunetul clopoțelului, după un exercițiu regulat, provoacă un reflex condiționat capabil să transforme temperamentul cel mai amorf cu intelectul oricît de plat, într-o personalitate de valoare universală. Nici regională, nici națională, ci neapărat universală.

Rezultatele experienței nu se cunosc exact; primele indicii însă nu pledează pentru fabricarea soneriilor în serie. Cit despre formarea unor personalități autentice, posibilitățile multilaterale existente nu includ, după cunoștința noastră, elemente de mică mecanizare.

Dacă pînă aici am semnalat boala, cu simptomele generale și particulare, ne încumbă obligația să stabilim și zonele contaminate. Mediul favorabil e destul de variat, cu toate că nu atinge păturiile cele mai largi ale populației. Microbul parazitează nestingherit în cercurile declasate, pentru care cuvîntul „nou“ este sinonim cu pierderea unui lung șir de privilegii. În sfera indicată se vorbește rar despre aceste privilegii, dar amintirea „ordinei străbune“ mîngie plăcut auzul, stîrnind grave stări melancolice. De aici se propagă pe căi greu detectabile, în rîndul altor categorii, la fel de restrînse: foștii oameni de casă ai mărimilor de ieri, pseudo-intelectuali, pentru care istoria civilizației se constituie dintr-un șir de anecdote triviale și alții de aceeași factură.

ION MARIN SADOVEANU

CULTURĂ DE CUVINTE ȘI CULTURĂ DE IDEI

Fără îndoială că unul dintre fenomenele cele mai interesante ale transformării societății românești de după 23 August 1944 este și crearea unei foarte largi mase de cititori, în creștere de zi la zi. Cititorul, mai degrabă decât spectatorul, dă măsura progresului său. Il poți urmări mai îndeaproape, îl poți surprinde mai des în curiozitățile și preferințele lui, îl poți cerceta mai ușor într-o conversație legată într-un colț de librărie. Iar priveliștea acestor librării și mai ales a standurilor de pe străzi este concludentă. Inghesuiala ce se produce în fața meselor cu cărți și mai ales o anumită atitudine sînt cu totul ale zilei de azi. Pe cîți oameni, în afară de cîțiva cărturari, i-ai văzut odinioară în atitudinea omului care răsfoiește, gustă, ia un prim contact cu o carte? Într-o frecventare de patru decenii de zi la zi a librăriilor și anticariatelor, nu-mi amintesc să fi văzut astfel degustînd, într-o pregătire spre o lectură temeinică, acasă, decât, după cum spuneam, pe cîțiva cărturari. Oamenii din așa zisa burghezie avută de atunci — niciodată. Astăzi atitudinea asta e frecventă. O poți întîlni oriunde și la oricine, la femei, la bărbați, aflați în situații mult mai grele, încărcăți de poveri sau izbutînd mai greu să întregească pe fundul pungii, prețul unei cărți. De cîteva ori am văzut regretul acesta — și după el am putut măsura și calitatea cititorului. De sigur că de curînd de pildă apăruta antologie a versurilor lui Heine este un eveniment important cultural, lăsînd la o parte neîngăduitele greșeli de tipar. Ni se înfățișează o carte frumoasă, grea de conținut, călătorînd de mult pe aripile largi al unei reputații mondiale. Am văzut ispita acestei cărți în licăririle lacome din ochii cercetătorilor ei, cari s-ar fi vrut și cumpărători. Mai sînt încă și astăzi prețuri, justificate ce e drept, dar grele la cărți. Oricum priveliștea descrisă dezvăluie o stare, care tocmai prin suferința ei este îmbucurătoare, ca fenomen. Care om politic,

sau industriaș, sau moșier odinioară ar fi avut o asemenea suferință?

Dacă acestea sînt numai cîteva trăsături din aspectul intelectual și moral al marelui mase a cititorilor, nu este mai puțin adevărat că și perspectivele unei lumi mai restrînse, să zicem a intelectualilor, s-a schimbat. S-a adîncit, s-a îmbunătățit. Și de lucrul acesta nu-ți poți da seama decât răsfoind publicații străine și mai ales ascultînd așa zisele pasionante emisiuni de radio. De mult, de cîțiva ani, am simțit în aceste emisiuni, în tonul, mentalitatea, orientarea lor, într-un cuvînt în tot cuprinsul lor, ceva vetust, uzat, îmbătrînit atunci cînd nu era ridicul. În subiectele mari ale nepuizabilelor teme clasice găsești dezbaterile aceluiași locuri comune, fără osteneala de a scoate la suprafață adevărate și autentice aspecte de fond, din imposibilitate sau din frică. Iar întru cit privește recenzia despre opera nouă, ea e atît de palidă încît singurul folos adevărat al ei, e că-și ia sarcina mai totdeauna să povestească subiectul al cărui conținut trece fără nici o chemare, fără nici o aderență pe lingă tine. De bună seamă că or fi fiind și opere vrednice de interes acolo, și aspectele unora mai puțin banale, în expunere inteligentă, ar stîrni interes. Dar totul e înfățișat searbăd și fără atracție. Un decalaj se simte. Cum spuneam, l-am resimțit de mult și mi-am confruntat impresiile și cu alți ascultători și lectori și n-am fost contrazis. Cauza? Cred că nu stă în ei, ci în noi. Noi ne-am schimbat. Și schimbarea aceasta ne-a venit mai ales de la cunoașterea mult mai adîncită a culturii și literaturii ruse.

De sigur că lectorii de literatură rusă se găseau și înainte în intelectualitatea noastră. Dar cît de sumar informați, la mîna a doua sau a treia, ca valoare de text. Din traduceri germane, poate cele mai bune alături de cele italiene, și mai ales din traduceri franceze, cele mai puțin valoroase, atît prin neexactitate de expresii cît și prin trunchieri, cititorul român abia de putea

să-și facă o idee completă despre un autor. Rar se strecura cite o operă în traducere românească și atunci, din altă tălmăcire. Apoi erau mari scriitorii ruși clasici (foarte mari scriitorii în cadrul literaturii universale) care se bucurau numai de o circulație redusă. Astfel Pușkin, Gogol (mai ales ca romancier și navelist), Salticov-Scedrin, Lermontov, în bună măsură Cehov (mai ales ca povestitor) și Gorki (mai ales ca mare scriitor memorialistic și pamfletar și poet liric) nu erau cunoscuți decît de cîtiva. Apoi, chiar pentru acei lectori-intelectuali, în majoritatea cazurilor, operele scriitorilor cu care luau contact erau și rămîneau izolate în cunoașterea lor. Valorau ca simple creațiuni (geniale, neîntrecute firește) dar nelegate, neasociate cu condițiile sociale și politice care le-au produs, nepuse „în cadru” cum s-ar zice, și aceasta din cauza unei totale lipse de cunoaștere a culturii și civilizației ruse. Primeam operele cele mai de seamă din literatura mondială a veacului al XIX-lea (Tolstoi, Dostoievski) produse într-o țară vecină, pe un drum ocolit, pe care se pierdea și adîncimea și înțelegerea. Dacă aceasta era situația pentru proză (roman și nuvelă) pentru poezie cunoașterea era ca și inexistentă, iar pentru dramă trunchiată și sporadică. Ce se știa despre opera atît de însemnată a creatorului dramaturgiei ruse A. N. Ostrovski? O broșură roșie cu o traducere mai veche a „Furtunii” și atît. Nu îndrăznise nici un teatru să o joace. Dar despre Stanislavski? Știau cîtiva prin cărți trunchiate față de adevărata „Viața mea în artă”, venite și astea tot prin traduceri franceze.

Această stare nu împiedica însă a se încerca să se facă față cu o simplă grimasă culturală, cu totul superficială, unui pres-

tigiu al literaturii ruse stabilit și impus din afară. O adevărată cultură de cuvinte, în contradicție cu o temeinică și solidă cultură de idei, circula și dădea o aparență nu numai găunoaselor conversații din așa zisa „lume bună”, dar și la mulți „culturali” și scriitori. Erau adevărate repertorii de titluri de cărți (și lucrul era valabil pentru toate multiplele sectoare ale culturii, deși noi semnalăm fenomenul aci în legătură cu literatura clasică rusă), care circulau învățate papagalicește. Fi-rește că ușurelele comentarii de astăzi ale Radio-ului sau coloanele multor ziare ce ne vin din afară depășesc starea aceasta rudimentară. Nu este însă mai puțin adevărat că ele nu aduc nimic din ceea ce ultimii ani ne-au învățat să vedem fie în „Război și pace”, fie în „Ana Karenina”, fie în atîtea lucrări ale literaturii clasice ruse. Concepția noastră despre literatură, funcția ei culturală și valoarea ei socială s-a schimbat complet. O cunoaștere mai temeinică a datelor creației printr-o cunoaștere apropiată a istoriei și culturii ruse ne-au înfățișat un alt Tolstoi, un alt Dostoievski și a adaos încă mult în cunoașterea noastră cu privire la alți scriitori ruși și sovietici.

Dar această ultimă metodă din recenta noastră formație a depășit cadrul literaturii ruse. Am înfirziat totuși în acest sector pentru a prinde fenomenul în creștere și pentru a-l înțelege. În toate direcțiile cunoștințele au crescut și în adîncime și în seriozitate. Și astăzi, statorniciți definitiv într-o adevărată cultură de idei, ne surprinde vechea cultură de cuvinte încetățenită cîndva în anumite medii. Iar acum cînd ne vine din depărtare, fie prin producția unei tiparnițe zadarnic cheltuite, fie prin încărcatele unde aeriene, ne întristează.

IBRĂILEANU CĂTRE GHEREA

La Biblioteca Academiei R.P.R. secția m.m.se. a intrat de curînd o scrisoare a lui G. Ibrăileanu din 14 februarie 1906 către Gherea, de o importanță ce nu va scăpa nimănui și pe care ne grăbim s-o publicăm. Afînd că are de gînd să scoată o revistă, Ibrăileanu propune lui Gherea să ia direcția revistei la care tocmai meditau ieșenii („Viața romînească“, apărută două săptămîni mai tîrziu, la 1 martie 1906) oferindu-se el, împreună cu alții, să deție rolul de secretar de redacție, rol pe care Iacob Negruzzi l-a avut la „Convorbiri literare“. Liberal de nuanță poporanistă la această dată, Ibrăileanu voia să lege doctrina revistei „Viața Romînească“, prin aducerea lui Gherea la direcție, de tradiția revistelor socialiste, să obțină, prin colaborarea sa, recunoașterea de către public a orientării socialiste a revistei, căci deși trecut la aripa stîngă a partidului liberal în 1899, Ibrăileanu se mai considera încă, lucru ce se vede și din această scrisoare, cel puțin din punct de vedere teoretic, un socialist deosebindu-se de Gherea cel mult în privința modului de a înfăptui idealul „comun“. Totodată Ibrăileanu mai asigură pe Gherea că revista va putea aduce critici partidului liberal și politiciii curente în genere și că va sprijini ideea ca „clasele dezmoștenite să fie făcute stăpîne pe țară“.

Gherea nu a primit direcția revistei, care a revenit lui Stere și socialistului Paul Bujor. Motivele refuzului lui Gherea trebuie să fi fost divergența de opinii cu Stere și în parte și cu Ibrăileanu, acesta din urmă cîștigat tot mai mult la ideea democrației de tip rural, de esență poporanistă, în care hegemonul — clasa desmoștenită care trebuie să fie făcută stăpînă pe țară — este țărănimea.

Al. Piru

Stimate prietene,

Nu te-am văzut de mult și nu mai știu ce faci, nici ce mai gîndești — nu-i vorbă, nu mai știu ce gîndește nimene și n-ași putea spune sigur nici ce gîndesc eu asupra lucrurilor vieții, în criza asta prin care trecem.

De atîta sînt sigur că, intelectualicește, am murit cu toții, căci nu mai însemnăm nimica în țara aceasta, unde alțiia alții, nechemați, sînt aleși. Și, cît despre mine, nu mă gîndesc la în adevăr obscurul meu nume ci la ceea ce reprezentam altădată și la ceea ce am mai putea, poate, fi încăodată.

Cîțiva de aici însă, ne-am gîndit să mai facem o ultimă încercare de a trăi și am hotărît să scoatem o revistă, mai propriu : revista, pe care D-ta o dorești de atîta vreme, dar pe care, cum mi s-a spus că te-ai exprimat, ai tot amînat-o din lipsa unui... Jac Negruți. Dacă voești, ne însărcinăm noi, mai mulți, să jucăm rolul lui Jac Negruți și ceea ce a făcut el, unul, poate vom fi în stare să facem mai mulți. Dacă D-ta o scoți în București în Martie ori Aprilie, n-am avea nimic de zis, ne supunem, dar D-ta s-o scoți, sub direcția D-tale... Dacă nu, atunci o scoatem noi și te rugăm sau să te pui în fruntea ei, sau cel puțin, să colaborezi, și dela primul număr, pentru că să știe toată lumea, prin faptul colaborării D-tale, ce vrea să fie această revistă.

Deși, cum am spus, nu știi bine ce gîndește nimene, și probabil fiecare dintre noi, socialiști, gîndește deosebit de ceilalți (juducînd după noi din Iași), dar sînt sigur că e ceva comun între toți, substratul adînc, modul de a gîndi, însfîrșit socialismul nostru teoretic. Dacă ne deosebim în privința a ceea ce credem că trebuie de făcut în lucrurile politice curente, deosebirea cred că vine de acolo că unii credem că slujim idealul într-un chip, alții în altul — dar idealul cred că e același la toți. — Așa că avem destule lucruri comune, care să ne apropie în de noi și să ne separe de rest.

Cred că îți va vorbi și Stere, dar pot spune chiar acum că politică de partid nu se va face în revistă, că vom fi liberi și față de liberali, pe care, dacă vom avea motiv, îi vom critica, și că partea afirmativă a politicii dacă se va face vreo politică, va fi arătarea falimentului politicii actuale și nevoia ca clasele dezmoștenite să fie făcute stăpîne pe țară.

Se poate să te hotărăști să scoți revista D-ta, atunci bine, numai s-o scoți imediat, căci, dacă declari că... mai pe urmă, nu credem și o scoatem noi. Se poate să nu o scoți, dar să nu vrei să fii cu noi, atunci vom regreta adînc. Se mai poate să te hotărăști să aștepți ce avem să facem, cum are să fie revista și apoi să colaborezi. De asta mă tem, căci cu D-ta sau fără la început, cînd se lansează, e mare deosebire. D-ta ești un factor foarte important pentru reușită și, dacă te substragi atunci reușita va fi mai mică... și însuși D-ta nu vei fi satisfăcut și... nu vei colabora... Te rog răspunde-mi ce crezi — și trimite-ne un articol.

Salutări prietenești

G. Ibrăileanu, profesor, Iași.

ENERGIA NUCLEARĂ ȘI SURSELE CLASICE DE ENERGIE

Ce rol va juca energia nucleară în viitor, cum se va încadra ea în viața economică de toate zilele a globului?

La conferința internațională de la Geneva din august 1955, consacrată utilizării pașnice a energiei atomice, un număr însemnat de referate au fost consacrate laturii economico-energetice a nucleonicii. Specialiști aparținând unor națiuni diferite de pe cele cinci continente, reprezentând sisteme sociale diferite, și-au expus părerile cu privire la feluritele aspecte economice ale utilizării energiei atomice pe o scară mai largă în viitor. Deși calculele cu privire la costul în viitor al energiei atomice dau rezultate destul de divergente, totuși un lucru a fost stabilit cu certitudine și în unanimitate: *omenirea, în următoarele câteva decenii, va avea nevoie de o sursă nouă și masivă de energie.*

Să vedem întâi care este situația actuală a producției și a consumului de energie și ce perspective există în această privință pentru viitor.

SURSE CLASICE: PRODUCȚIE ȘI CONSUM

Producția totală de energie pe glob a fost în 1952 de 29 miliarde megawattore, ceea ce înseamnă în medie cca. 12 megawattore pe cap de locuitor.

Din ce fel de surse se obține această energie? În cea mai mare parte din surse minerale: în 1952 din cărbune, lignit, petrol, gaz natural s-au obținut 23,7 miliarde megawattore¹⁾ sau 71,7% din totalul de energie produsă. Cu cel mai mare procentaj sînt reprezentați cărbunii de piatră, din care s-au obținut 13,3 miliarde megawattore, sau 45,5% din totalul de energie produsă în 1952. Petrolul reprezintă următoarea sursă importantă, cu o participare de 26,5% ceea ce corespunde la 7,7 miliarde, megawattore. Urmează apoi sursele ener-

getice vegetale cu aproape 16% (4,6 miliarde megawattore). Este surprinzător că resursele hidraulice participă cu un procentaj relativ redus: numai 1,4% din totalul de energie produsă pe glob în 1952 a provenit din surse hidraulice (0,3% miliarde megawattore).

Dar nu trebuie să credem că energia produsă se și consumă în întregime pentru scopuri utile; aproape 2/3, mai precis 65% din totalul de energie ce se produce pe suprafața globului, se risipește. În anul 1952, în procesul de transformare al energiei în lucru mecanic s-au pierdut aproape 19 miliarde de megawattore și au fost utilizate efectiv numai 10,2 miliarde megawattore pentru producție.

Din această cantitate de energie mai mult de jumătate, anume 5,8 miliarde megawattore sau 56,8% a fost utilizată în industrie. În mod surprinzător, după industrie cea mai mare cantitate de energie a fost consumată în gospodării: 3,3 miliarde megawattore, adică 32,3% din totalul de energie consumată. Pe locul următor stau transporturile cu 0,8 miliarde megawattore, ceea ce corespunde la 7,8% din total. Agricultură este reprezentată cu 0,3 miliarde megawattore sau cu 3,1% din consumul total de energie.

Consumul de combustibil îl putem exprima în echivalent de cărbune, luînd ca bază anumite valori medii statistice și specificînd ce cantitate de cărbune ar fi necesară pentru producerea aceleași cantități de energie din petrol, apă, etc. Acest fel de a exprima consumul dă o imagine comparativă plastică.

În 1929, pe tot globul, s-a consumat o cantitate de energie pentru producerea căreia ar fi fost nevoie de arderea a 1860 milioane tone de cărbune. În 1950 această

¹⁾ 1 megawat = 1000 kilowați = 1 milion wați.

cantitate a fost de 2750 milioane de tone cărbune. Creșterea medie pe an a consumului de energie în aceste două decenii a fost deci de aproape 2%. Dintre toate sursele clasice consumul energiei provenită din arderea cărbunelui a crescut în mai mică măsură, acesta fiind în medie pe an și pe glob de 0,5% (de la 1420 milioane tone în 1929, a crescut la 1850 milioane tone în 1950). Mult mai repede a crescut consumul de energie provenită din celelalte surse. Astfel, în același interval, consumul de energie provenit din uleiuri minerale a crescut în medie cu 4,7% pe an, iar consumul energiei hidraulice cu 3,3% pe an.

Deosebit de accelerat a fost ritmul creșterii consumului de energie între 1950 și 1954. În 1954, consumul total a fost apreciat la cca. 3.300 milioane tone cărbune echivalent, ceea ce corespunde unei creșteri medii de cca. 4% pe an pentru acest interval. În intervalul dintre 1948—1953 consumul de energie provenită din cărbune nu a crescut însă decât cu 1% în medie pe an. Consumul de energie bazată pe petrol a crescut în medie anual cu 7,1%, iar energia hidraulică în medie cu 8,6% pe an. În 1860, energia produsă a fost obținută aproape în întregime (98%) din cărbune. Participarea cărbunelui la producția energetică mondială a scăzut, în mod simțitor. În schimb participarea petrolului la producția de energie n-a atins în 1870 nici 1%, pentru ca azi să reprezinte peste un sfert din total.

producția anuală de cărbune se apropie de plafonul maxim și tinde să se stabilizeze datorită mai ales greutăților tehnice ce se ridică în fața deschiderii galeriilor noi. Astfel, în Anglia anulului 1924, adâncimea medie a galeriilor în minele de cărbuni a fost de 350 m., iar astăzi este de 400 m. Au fost eliberate autorizații pentru deschiderea de galerii noi între 550 și 900 m. adâncime. Datorită acestor împrejurări exploatarea cărbunelui pune probleme tehnice din ce în ce mai grele și toate acestea au ca rezultat scumpirea anuală a cărbunelui cu 1,2%, în medie pe glob.

Desigur, există rezerve uriașe de cărbune în Africa și în alte ținuturi ale globului mai greu accesibile, însă costul ridicat al transportului face ca multe din aceste zăcămintele să nu fie economice. Nici producerea pe loc a electricității din cărbune nu schimbă radical situația, deoarece transportul energiei electrice pe distanțe mari este și el foarte scump. Acesta nu este însă în momentul de față aspectul general. Alte țări, în special U.R.S.S., Polonia, regiunea Ruhr, intensifică exploatarea zăcămintelor de cărbune. Polonia și U.R.S.S. vor produce în 1960 mai mult cărbune decât produce actualmente America de Nord sau toată Europa Occidentală. Dar oricum stau lucrurile în prezent, fapt cert este că zăcămintele de cărbune sînt finite, ele nu se regenerează și mai devreme sau mai târziu nu vor mai putea face față necesităților de combustibil mereu crescînde.

PROBLEME

ANUL 2000

Exploatarea de energie se îmbunătățește lent.

Creșterea randamentului datorită progresului tehnic este însă contrabalansat în unele țări producătoare de cărbune, de greutățile crescînde, întîmpinate în exploatarea cărbunelui. Dacă consumul de energie s-ar stabili la nivelul din 1952 atunci rezervele teoretice de cărbune, cunoscute în prezent, ar mai putea satisface necesitățile încă cca. 2500 de ani. Dar lucrurile nu stau la fel de bine cu rezervele de cărbune accesibile unei exploatare economice. În unele țări producătoare de cărbune cum sînt Anglia, Franța, Japonia se pare că

Cum va evolua curba consumului de energie în viitor? Cum și cu ce vor putea fi acoperite necesitățile anuale mereu crescînde de combustibil în special în industrie, transport dar și în agricultură și menaj? Răspunsul la aceste probleme nu este ușor de dat. Totuși studiul dinamicii producției și a consumului de energie din ultimele decenii permite să se facă, — cu anumite precauții — extrapolări semnificative. Sînt foarte interesante prevederile făcute de profesorul Robinson, cunoscutul fizician englez de la Universitatea din Cambridge, împreună cu G. G. Daniel, comunicate anul trecut la conferința de la

Geneva pentru utilizarea pașnică a energiei atomice. Calculele lor se referă la necesitățile consumului brut total de energie, exprimată în echivalent cărbune, înglobând deci nu numai energia consumată în industrie și transport, dar și în agricultură și menaj. Ipoteza de bază de la care au pornit Robinson și Daniel prevede creșterea anuală a consumului de energie cu 2%. Această ipoteză este modestă, deoarece ea a luat ca bază rata creșterii medii dintre anii 1929—1950. Am văzut însă că rata medie a creșterii în perioada 1950—1954 a fost pe glob de 4%. În același sens s-a presupus că rata anuală a creșterii producției de energie provenite din cărbune va fi de 0,5%, rata creșterii energiei hidraulice va fi de 4%, iar randamentul mediu al termocentralelor va crește de la 21% în 1950 la 33% în 2000 și la 35% în 2025. Totodată se presupune că populația va crește cu 6% în zece ani, deci de la 2400 milioane în 1950 la 3200 milioane în 2000 și la 4300 milioane în 2050. Aceste extrapolări sînt de asemenea foarte precaute și minimale, deoarece între 1850—1900 rata medie pe zece ani a creșterii populației globului a fost de 7,5%, în timp ce între 1900—1950 a fost de 9%.

Dacă s-ar lua în considerație creșterea uniformă de 2% a necesităților, sursele astăzi cunoscute ar diminua rapid, ajungînd ca în 2025 ele să fie suficiente anual pentru 300 de ani. Dacă rata anuală a creșterii necesităților ar fi însă de 3%, atunci în 2025 rezervele ar mai fi suficiente pe 120 ani, iar în 2050 numai pe 40 ani.

În aceste ipoteze Robinson și Daniel apreciază că în 2000 consumul total pe glob s-ar ridica la 7400 milioane tone cărbune echivalent, de la 2800 milioane tone cărbune echivalent cit a fost în 1950, deci cu 260%. În 2025 consumul s-ar cifra la 12.100 milioane tone, iar în 2050 la 19.900 milioane tone cărbune echivalent.

Deosebit de repede a crescut și crește cererea omenirii în domeniul energiei electrice. În 2000 ea se va ridica probabil la nu mai puțin ca 9 miliarde megawattore, ceea ce corespunde la cca. 3500 milioane tone cărbune echivalent, adică la aproape jumătate din totalul necesităților presupuse de energie ale globului pentru anul 2000.

Ritmul de exploatare a surselor de cărbune și petrol cunoscute în prezent nu va putea ține pas cu creșterea vertiginosă a necesităților. Pentru acoperirea necesităților ne vor sta la dispoziție la sfîrșitul secolului, cca. 2000 milioane tone cărbune iar energia hidraulică într-o cantitate corespunzătoare cu 1000 milioane tone cărbune echivalent. Această producție însă nu va fi în stare să acopere nici măcar consumul probabil de electricitate. Dacă luăm însă în considerație că numai o parte din această energie va putea fi cheltuită pentru producerea energiei electrice, atunci trebuie să presupunem că o cantitate de energie electrică corespunzătoare la cca. 2—3000 milioane tone cărbune echivalent va trebui să fie acoperită de surse noi de energie diferite de cele utilizate pînă acum. Afară de energia atomică mai există și alte surse neconvenționale care ar putea înlocui cărbunele (de ex. captarea în cantități masive a energiei solare) dar acestea sînt mult mai greu accesibile omului.

ENERGIA NUCLEARĂ

În prezent unicul drum practicabil pentru a acoperi necesitățile mereu crescînde de energie ni-l oferă energia nucleară.

Astăzi se cunosc două căi de eliberare a energiei nucleare: una este reacția de fisiune în lanț a nucleului de uraniu 235, a plutoniului sau a uraniului 233 obținut din toriu (substanțe fisionabile). Reacția fisiunii în lanț poate avea loc în mod necontrolat sub forma unei explozii uriașe, în bomba atomică, dar ea poate fi eliberată și în mod controlat într-o instalație energetică numită reactor nuclear.

Cealaltă cale este sinteza heliului prin fuziunea nucleelor de hidrogen. Această reacție de sinteză poate fi produsă dar deocamdată nu poate fi stăpînită de om și ea are loc în mod necontrolat sub forma exploziei bombei de hidrogen (reacție termonucleară). În prezent, eforturile sînt îndreptate spre descoperirea posibilității de control a reacției de sinteză a heliului și fără îndoială, că oamenii de știință vor rezolva în anii următori și această problemă dificilă și de importanță uriașă.

Teoretic se prevede posibilitatea de a eli-

bera energie nucleară din oricare sau din aproape oricare element, în special din elementele ușoare, de la începutul tabloului lui Mendeleev. Dacă aceasta se va realiza pe o scară industrială vor dispărea definitiv toate grijile anticipate față de economia energetică a mileniilor ce vin, deoarece vom putea consuma tot globul pământesc pentru a produce energie.

REACTORUL : CONSUM DE COMBUSTIBIL

Din punct de vedere al previziunilor tehnico-economice nu vine în considerare în prezent decât reactorul nuclear cu combustibil de uraniu.

Superioritatea tehnică a generatorului de energie nucleară față de generatoarele tradiționale este bine cunoscută. Aceasta constă înainte de toate în faptul că reactorul are nevoie de o cantitate infimă de combustibil nuclear pentru întreținerea sa. Astfel, de exemplu, centrala atomo-electrică de 500 Kw a Academiei de Științe a U.R.S.S. consumă zilnic 30 de grame de combustibil nuclear și trebuie alimentat din 100 în 100 de zile. Consumul teoretic al unei centrale uriașe de 400.000 Kw ar fi de 70 kg combustibil nuclear pe an sau de cca 1 gr în fiecare 7 minute. În momentul de față o tonă de combustibil nuclear este echivalent cu cca 10 mii tone de cărbune, dar precum rezultă din calculele profesorului Cockroft — acest echivalent se poate ridica și la peste 1 milion tone de cărbune, în caz că randamentul utilizării energiei de fisiune a uraniului va crește în viitor la 33%, astăzi el fiind încă foarte scăzut.

În asemenea condiții, producția de energie electrică a țării noastre pe anul 1955, care s-a ridicat la 4,5 miliarde kilowattore, s-ar putea acoperi cu combustibil nuclear între maximum 50 și minimum 0,5 tone U_{235} .

Dacă consumul de energie va evolua așa cum s-a presupus mai sus, atunci în anul 2000 vom avea în acoperirea necesităților un deficit de cca 2—3 miliarde de tone cărbune echivalent. Aceeași cantitate de

energie ar putea fi produsă în reactori — după calculele lui Cockroft — de 2—3 mii de tone de combustibil nuclear.

SUPERIORITATEA REACTORULUI NUCLEAR

Comoditatea reactorului nuclear din punct de vedere al alimentării cu combustibil îl face propriu să fie utilizat în regiuni lipsite de surse energetice proprii cum sînt deșerturile întinse, regiunile polare. Lipsa sursei proprii de energie nu va mai putea constitui de acum înainte un impediment serios în dezvoltarea industrială a unei țări sau regiuni.

Reactorul atomic mai prezintă însă și alte avantaje față de generatoarele clasice de energie. În generatoarele tradiționale, precum se știe, combustibilul ars nu se mai poate utiliza la nimic: zgura se aruncă. În reactorul atomic însă „zgura“ rămasă în urma „arderii“ combustibilului nuclear este un material foarte prețios, cel puțin de valoare egală dacă nu chiar de mai mare valoare, ca însăși energia eliberată. În această zgură se găsesc fel de fel de substanțe radioactive de mare utilitate pentru tehnică și știință. În afară de acestea, cu ajutorul reactorului se pot produce și alte substanțe radioactive prețioase și de mare utilitate.

Combustibilul nuclear al reactorului este de obicei U_{235} . În reactor se introduce sub formă de bare sau de soluție un amestec de U_{238} obișnuit și de U_{235} sau al substanței fisionabile.

Proporția celor doi izotopi de uraniu variază între limitele mari. În reactorul sovietic de 500 kw, barele conțin 5% U_{235} . În noile reactoare de 100 mii kw, în construcție, elementele de combustibil vor conține cca. 2,5% U_{235} . Reactorul american de tip „boiler“ din Argonne, conține elemente de combustie cu 90% uraniu 235(16). Uraniul obișnuit (U_{238}), nu produce energie nucleară, însă în urma unor procese complexe se transformă în plutoniu, care este și el fisionabil și poate servi drept combustibil nuclear. Deoarece U_{238} poate să se transforme în combustibil fisionabil, el se numește material fertil.

În timp ce consumă combustibil nuclear,

reactorul regenerează sub formă de plutoniu o parte din combustibilul pierdut. Reactorul poate fi construit în așa fel încât să producă mai mult combustibil nuclear decât cantitatea consumată. Acești reactori se numesc „reproducători“ („breeder“).

Ritmul pătrunderii energiei nucleare în economia energetică mondială, în special în industrie și în transporturi terestre depinde înainte de toate de prețul energiei nucleare.

CHELTUIELI DE INVESTIȚII; APRECIERI

Nu sînt lipsite de interes calculele economice făcute de inginerii americani cu privire la cheltuielile de investiție și întreținerea reactorilor. Menționăm că aceste aprecieri sînt destul de divergente și variază între limite destul de mari, un preț mai ridicat fiind motivat cîteodată prin avantajii de altă natură.

Iată, de exemplu, calculele privitytoare la un reactor energetic care a fost pus în funcțiune la Laboratorul Național din Argonne (S.U.A.). Acest reactor are o putere instalată de 3500 kw. electrice și produce 14 milioane kilowattore pe an. Reactorul întreg are dimensiuni foarte mici datorită faptului că combustibilul este U_{235} aproape pur (90% U_{235}). Conține cca 12 kg. combustibil și consumă anual 3,6 kg. U_{235} , cca 10 gr. pe zi, lucrînd cu un randament de 20% ceea ce este încă destul de scăzut față de randamentul centralelor termice obișnuite. Reactorul este de tip boiler: miezul reactorului este scufundat într-un vas cilindric în care circulă apa. Aceasta servește ca moderator și ca răcitor. Apa este transformată în vapori direct în recipientul care conține miezul și — după ce a fost „decontaminat“ de substanțe radioactive — este îndreptat direct spre turbine. Toată instalația este foarte mică, încapă într-o baracă. Luînd ca bază 15—30 de dolari pentru costul unui gram de uraniu cu conținut de 90% U_{235} prețul unei kilowattore se cifrează între 30—35 milli (1 mill — o miime de dolar).

Interesul pe care-l prezintă acest calcul constă în aceea că el se referă la un reactor experimental în funcțiune. Celelalte cal-

cule au un caracter mai teoretic, ele referindu-se la reactori care există deocamdată sub formă de proiecte.

Există însă mari posibilități de a produce energie nucleară pe un preț mult mai scăzut.

Un proiect de reactor energetic de tip obișnuit cu combustibil de uraniu natural și moderator de apă grea destinată industriei, cu o capacitate instalată de aproape 250 mii de kw. ar reveni la 250 dolari pe un kw. instalat. Costul întreținerii fiind apreciat la 1,5 milioane de dolari anual, prețul a 1 kw, ar reveni la 7,7 milli din care 4,2 milli ar reveni amortizării investiției de capital.

Cheltuielile relativ ridicate de investiție și scumpetea energiei produse sînt motivate de proiectanți cu caracterul experimental al reactorilor menționați. Cu timpul aceste cheltuieli vor scădea simțitor. Se prevede că în cazul unor centrale atomice de mare capacitate — între 400—600 de mii kw. electrice — cheltuielile de investiții vor scădea la 130—135 dolari în medie pe fiecare kw. instalat. Pentru comparație amintim că la o centrală hidro-electrică de 200 mii kw. revin 115 dolari de fiecare kw. instalat, iar în cazul unei centrale de 15 mii kw. înzestrată cu motoare Diesel, prețul unui kw. instalat revine în medie la 125 dolari. Se apreciază de asemenea că la centralele moderne de mare capacitate se va putea produce energie electrică între 4—10 milli kw ora. Centralele termice (cărbune, ulei, gaz natural) produc kwh. între 2,91 și 7,70 milli, iar centralele hidro-electrice între 1,39 și 4,06 milli.

În ceea ce privește costul energiei electrice el variază pe glob între mari limite. Față de 2 milli din Norvegia, în Birmania kwh. costă între 52—105 milli, în Japonia cca 15 milli, avînd însă o tendință de creștere. În țările unde kwh. revine scump, instalarea unor centrale atomice ar fi o investiție economică rentabilă chiar în condițiile actuale.

Din comunicarea făcută de profesorul Blohnițev la conferința atomică de la Geneva rezultă că pe baza experienței de peste un an, făcută cu reactorul energetic de 500 kw. al Academiei de Științe a U.R.S.S., se poate prevedea că prețul unei

kwh. va reveni la centralele atomice mari, ce se construiesc acum în U.R.S.S. între 10—20 copeici kwh. costul mediu al kwh. în centralele U.R.S.S. fiind în prezent de 10 copeici.

Sînt de asemenea interesante aprecierile făcute de specialiștii englezi, pe baza construcției în curs a reactorului din Culder-Hall. Ele sînt caracterizate, în general, de optimism mai pronunțat, în comparație cu prevederile americane. Costul total al Stației de la Culder-Hall se ridică la aproape 17 milioane lire sterline — din care costul celor doi reactori se ridică la 7 milioane lire sterline fiecare în parte.

Din calculul lui Jukes, făcut pe baza experienței de la Culder-Hall, rezultă că pe lângă o investiție relativ mică în plus, capacitatea stației va putea fi sensibil mărită. Astfel el prevede că o stație de 150.000 kw. putere — deci de trei ori mai puternică ca cea de la Culder-Hall, — va putea fi construită cu o investiție de 24 milioane de lire. Într-o asemenea stație costul unei kwh. de energie va fi la început de 0,76 pence (egal cu 9 milli) față de 0,60 pence (7 milli), cit este în stațiile engleze cele mai moderne, acționate cu cărbune. Diferența nu va fi deci importantă. Dacă luăm în considerare însă că reactorul produce și plutoniu, atunci, luînd prețul unui gram de Pu pentru anii următori între 5—10 lire sterline, prețul unei kwh. va fi între 0,59—0,42 pence sau între 7—5 milli, deci sub prețul energiei din cele mai moderne stații de cărbune.

PERSPECTIVE

În aceste condiții va deveni din ce în ce mai rentabilă construirea unor reactori energetici în special pentru regiunile lipsite de surse proprii de energie. Reactorii energetici vor fi preferați, probabil, de acele industrii care sînt legate de anumite zăcămintele și au nevoie de cantități mari de electricitate —, cum sînt industria aluminiului și industria chimică, — ne avînd însă surse de energie-accesibile în apropiere. Ei vor putea fi utilizați cu succes probabil și la gazeificarea cărbunelui și la alte procese chimice directe.

Programul atomic civil al SUA prevede construirea a cinci reactori pînă în anul 1958. Aceștia vor servi însă numai ca prototipuri experimentale și nu se prevede deocamdată includerea lor efectivă în producția industrială. În prezent se găsește sub construcție un reactor energetic de mare putere la Shippingport în statul Pennsylvania, care, după prevederi va intra în funcțiune probabil în 1957. Adăugînd și puterea reactorilor experimentali în funcțiune, împreună cu acești 5 reactori proiectați, SUA va dispune în 1960 în centralele sale atomice de o putere instalată între 700 mii și un milion de kw., ceea ce comparat cu puterea totală de 150 milioane de kw. instalați ce se prevede pentru aceeași dată, va reprezenta o pondere de cca 0,5%. După Cockroft, chiar în 1975 energia atomică va participa în producția de energie a SUA doar cu o pondere între 1—15%.

Există în acest program al SUA, anumite elemente care ni se par semnificative și dau de gîndit. Iată despre ce este vorba.

În 1939, Otto Hahn a descoperit U_{235} . În 1942, deci abia peste 3 ani a fost construit, sub conducerea lui Fermi, primul reactor atomic. La începutul lui 1945 se producea deja U_{235} și plutoniu în cantități industriale. Sir John Anderson, care a condus cercetările atomice engleze în timpul războiului, a declarat, că, în 4 ani oamenii de știință au rezolvat probleme care ar fi necesitat altă dată 20—30 de ani. Într-adevăr în acest scurt interval de timp, oamenii de știință au rezolvat probleme teoretice și practice deosebit de complexe, care necesitau soluții cu totul noi, ingenioase. Problemele care sînt de rezolvat pentru ieftinirea energiei atomice sînt incomparabil mai simple. Totuși, pentru a parcurge această cale trebuie să treacă în aceeași țară, cu resurse materiale și intelectuale esențiale neschimbate, 12—13 ani deși după părerea specialiștilor realizarea acestui pas nu trebuie să necesite mai mult de 2—3 ani, dacă există desigur, bunăvoință exprimată în dolari și nu numai în declarații și promisiuni pentru a pune atomul în slujba producției de pace. Frînarea ritmului în construire a reactorilor energetici pentru industrie este una din do-

vezile cele mai concrete că această bună-vojnă nu a existat. Tendințele incontestabile îndreptate spre frînarea cercetărilor atomice în scopuri pașnice ne dau de gîndit dacă nu cumva cheltuielile de investiție și de întreținere au fost prea conservativ apreciate, pentru a obține un preț mai ridicat la kwh. produsă de reactor, cu scopul de a contribui prin aceasta la menținerea încetinelii construcțiilor atomoelectrice și de a sugera în fața acelor care ar dori să înceapă construirea unor asemenea instalații nerentabilitatea acestora. Dar mai mult. Marile firme capitaliste, care dețin monopolul efectiv al construcției de reactori, au posibilități practice nelimitate de a ascunde brevetele. Ce garanție există în asemenea condiții că dacă s-ar fi descoperit pînă acum sau s-ar descoperi de aci înainte inovații, care ar duce la ieftinirea energiei atomice, ele nu ar fi ținute în cel mai mare secret? Cine cunoaște cît de cît istoria invențiilor ajunse în mîinile capitaliștilor americani, știe foarte bine, că asemenea garanție nu există. Toate aceste ne silesc să avem o atitudine de prudență față de calculele pe care le-am menționat și să nu le privim în nici un caz sub specia aeternitatis.

Anglia fiind o țară amenințată cu deficit de cărbune pentru combustie, programul atomic englez prevede ca în 1960—1961 să se pună în funcțiune primii 2 reactori atomici pentru producție electrică, Conform planului, în 1965 vor trebui să funcționeze 12 reactori cu o capacitate între 100.000 și 200.000 kw. fiecare, ce prevede că centralele atomice vor avea o putere instalată între 10—15 milioane kw. realizînd prin aceasta o economie de peste 40 de milioane tone anual și acoperînd cca 40% din totalul necesității de energie electrică. Cu titlu de comparație menționăm că în anul 1954 consumul total al stațiilor energetice din Anglia era echivalent cu 40 milioane tone cărbune.

Se apreciază, că aici sporul de producție a energiei va fi acoperit după 1975 în în-

tregime de stațiunile nucleare, iar în 2000 acestea vor înlocui cca 150—200 milioane de tone de cărbune.

La fel ca și în cazul producției de energie din sursele convenționale, ritmul producției de energie atomică este cel mai rapid în URSS. Pe baza prevederilor celui de al VI-lea plan cincinal, U.R.S.S. va dispune în 1960 de 2—2,5 kw. energie instalată în centralele sale atomice, deci de cca unu și jumătate ori mai mult cît a fost instalată în 1955 în toate centralele electrice ale țării noastre. Se prevede că în cel de al șaselea cincinal să se construiască 10 tipuri de reactori atomici, cu o putere de 50.000—200.000 kw. electrici, fiecare. Se va construi un reactor puternic cu folosirea toriului, ceea ce va da posibilitatea de a utiliza și zăcămintele extinse ale acestui element pentru producerea energiei atomice. Specialiștii prevăd perspective foarte favorabile pentru utilizarea toriului drept combustibil atomic (37). Acad. Kruciatov a anunțat la Congresul XX al PCUS că proiectele pentru construirea unui spărgător de gheață cu motor atomic sînt pe terminate. Acesta va fi înzestrat cu un motor de 44 mii CP (cca 33 mii de kw.) și va remorca vase pe drumul maritim de nord fără a se alimenta cu combustibil timp de 2—3 ani. În cadrul acestui cincinal se vor desfășura lucrări în vederea proiectării unor motoare atomice pentru nave obișnuite, pentru aviație cît și pentru transportul terestru.

Nu de mult s-a terminat construcția celui mai puternic accelerator de particule din lume. O importanță deosebită are din declarația acad. Kruciatov partea ce se referă la problema reacției de sinteză a heliului. Acad. Kruciatov a subliniat că lucrările teoretice în domeniul fizicii nucleului atomic, fac posibilă efectuarea unor lucrări experimentale în vederea realizării reacțiilor termo-nucleare dirijate.

Geniul omului asigură prin eforturi neconținute noi succese de energie necesare dezvoltării în toate domeniile.

CRONICA TEATRĂLĂ

LASCĂR SEBASTIAN

DEBUTUL UNUI TÎNĂR DRAMATURG PROLOG

Pentru cine se scrie cronica teatrală?
— Pentru cititori!

— Am impresia, totuși, că cititorii unei cronici, să zicem matematice, nu-s aceiași cu cititorii unei cronici teatrale. Că, deci, ar trebui să definim categoriile. Și asta, fiindcă e important pentru un cronicar să știe cui se adresează. Firește, nu susțin că un pasionat de matematici n-ar putea citi și o cronică teatrală. Cu toate astea...

— Înțeleg. Vrei să spui că e vorba de anumiți cititori, speciali. Că dacă fideiul cronicii matematice citește și cronica teatrală, devine cu totul altfel de cititor. Ai dreptate. Prin urmare, să facem circumscrierea. O cronică teatrală se scrie pentru autorii dramaticei (cînd sînt în viață), pentru actori, regisori, pictori scenografi; într-un cuvînt: pentru oamenii din lăuntrul teatrului. Dar mai ales pentru spectatori. Și... pentru ceilalți cronicari teatrali.

— Și ce crezi dumneata că așteaptă de la o cronică teatrală fiecare din cei pe care i-ai numit?

— Răspund: Cei ce concurează la crearea unui spectacol așteaptă laude. Spectatorii care au văzut spectacolul vor confirmarea propriilor lor păreri (altfel, cronicarul nu face nici două parale), iar dacă n-au apucat să-l vadă își cer să le demonstrezi că spectacolul merită sau ba să fie văzut, deși niciodată nu se iau după cronică. În sfîrșit, confrății urmăresc în cronica ta, cu satisfacție anticipată, să te dis-

tingi ca un totalmente nepriceput în materie.

— Acestea sînt vorbele unui cinic. Și sînt potrivite, poate, cu alte vremuri. Astăzi, îți garantez eu că oamenii de teatru pretind de la dumneata, cronicar teatral, *analiza critică* a piesei și spectacolului pentru a trage concluzii folositoare. Spectatorii țin seama de părerile dumitale numai dacă le-ai captat încrederea, dacă în ochii lor ai căpătat deplină autoritate — și autoritatea nu se capătă decît dovedind competență și obiectivitate. Iar ceea ce caută confrății în cronica dumitale și dumneata într-a lor, vă privește personal. Numai că, atunci cînd ești într-adevăr obiectiv și competent, nu mai cauți ce spuneai

— La revedere!...

— Mai stai puțin. Cred că lista celor pentru care se scrie o cronică teatrală trebuie completată.

— Cî cine?

— Cu cei de la Direcția Teatrelor din Ministerul Culturii. O cronică teatrală se cuvine să-i servească și pe ei. Dacă nu din cronici, de unde să ia dinșii cunoștința de valoarea unui spectacol? Căci sînt atît de copleșitor ocupați cu problemele teatrului, încît foarte rar sînt văzuți pe la teatre.

— Asta n-o spun eu: o spui dumneata! La revedere!...

★

O cronică teatrală trebuie oare să se ocupe cu precădere de piesa de la care

pornește spectacolul, ori de spectacol în totalitatea lui? După felul în care pun întrebarea, se ghicește răspunsul. Dealtminteri, e curată naivitate să pui asemenea întrebare, când lucrurile sînt de tot limpezi: o cronică teatrală nu-i o cronică literară, chiar dacă e scrisă literar.

Am citit nu de mult în „Viața Românească“ analiza pe care criticul Ovid S. Crohmălniceanu o făcea pieselor „Preludiu“, „Familia Kovacs“ și „Citadela sfărîmătă“. Întrebați-l pe critic: „Ai scris o cronică teatrală?“ — și el însuși vă va răspunde cu hotărîre că nu! Cum, doamne! să fie *teatrală*, cînd analiza lui nu se referă la nici un teatru, la nici un spectacol; cînd se referă la trei piese cum s-ar referi la trei romane sau trei poezii, chiar dacă are în vedere genul specific al scrierilor analizate.

— Atunci — mă poate întreba careva — ce facem cu *primatul textului*, asupra căruia, în ultima vreme, la noi, se stăruie atîta? Se stăruie fiindcă mai sînt unii care cred că textul este pentru spectacolul lor numai un pretext (dar aceia nu-s oameni de teatru, ci niște „băieți dăștepți“ cu mare personalitate); se stăruie în înțelesul că putem avea la dispoziție regișori geniali, actori nemaipomeniți, decorațiuni teribile de expresive, recuzită bogată și că toate sînt zadarnice, dacă n-avem mai întîi și întîi o operă dramatică scrisă. Și se stăruie inutil, după părerea mea. E ca și cînd am voi să mai demonstrăm că ibricul a fost inventat pentru ca să putem fierbe cafeaua.

— Deci dară — cu toate că ideea despre „primatul textului“ rămîne în ființă — obiectivul unei cronici teatrale nu este cu exclusivitate analiza piesei, ci analiza piesei în strînsă legătură cu valoarea ei scenică și cu realizarea ei scenică. Mai mult: întrucît e *cronică*, adică se leagă de timp, trebuie să se ocupe de realizarea scenică a piesei în cutare stagiune la cutare teatru. Cine se poate ocupa de un spectacol care n-a avut loc?...

Cronicarul teatral care va trata cu precădere despre dramă, cînd tu vrei să afli ceva despre spectacol, ne furnizează — să recunoaștem — o cronică foarte dramatică,

și seamănă leit și poleit cu amicul care te invită la un pahar de vin, cînd tu ai vrea să mînci și n-ai cu ce plăti consumația. „Mi-e foame, domnule!“ — îți vine să-ți țipi în urechi, cînd el, imperturbabil, îți mai umple un pahar.

★

Pare-se că ne străduim să stabilim niște banalități. Așa și este. Și e bine așa. Căci — cum spunea nu mai știu cine — lucrurile care se știu bine e bine să fie repetate, ca să se știe și mai bine.

★

Dramaturgul francez Charles Vildrac spune cu dreptate: „Nu se cuvine ca un personaj să rostească lucruri pe care ar fi incapabil să le scrie. Dar nici nu se cuvine ca un personaj, oricare ar fi el, să folosească o limbă ce nu s-ar putea citi“.

Dacă am înțeles bine, asta înseamnă că textul care stă la temelie unui spectacol trebuie să fie un text literar, care deopotrivă poate fi ascultat și citit. De altfel, așa se și întîmplă cu opera marilor autori dramatici.

Prin urmare, în obligațiile cronicarului teatral intră și aceea de a urmări și de a ne arăta în ce măsură spectacolul dat conține poezie dramatică, fără de care un spectacol poate fi orice, numai teatru nu. Căci — zice Federico Garcia Lorca: „Teatrul nu-i altceva decît poezia care se înalță din carte și devine umană. Devenind astfel, poezia vorbește și țipă, plînge și deznădăjduiește. Teatrul pretinde ca personajele care apar pe scenă să poarte un costum de poezie, dar să lase să li se vadă oasele și sîngele.“

★

Însă, este oare îngăduit unui cronicar să se ocupe cu precădere de producțiile actuale ale dramaturgiei noastre?

Nu numai că este îngăduit, dar și este obligat. Vreau să spun că-l obligă viața. Lasă că, în genere, teatrul este legat de contemporaneitate mai mult, poate, decît alte arte. Dar noi ne aflăm azi într-o perioadă de construcție, cînd avem de lichidat unele tare ale trecutului, cînd creăm noul cînd — după legea dialecticei — cantitatea se transformă în calitate.

Cum o să fie scutit cronicarul teatral de a consemna eforturile către nou ale dramaturgilor noștri? El are a ține seama în deosebi de dramaturgia noastră tină, chiar mai mult decât o face Direcția Teatrelor.

★

Atunci, se cheamă că e obligat să aibă mai mult în atenția sa, tineretul din teatru îndeobște.

Fără doar și poate! Inșă nu și infatuarea, pretențiile fără teme, teribilismul unora din tineri.

★

Un cronicar teatral nu trebuie să fie dulce, dar nici acru.

★

În materie de artă teatrală, dacă n-o iubești total, cu pasiune — n-ai să înțelegi mai nimic și, deci, nici n-ai să poți comunica ceea ce bruma ai înțeles.

Așa că acel cronicar care nu iubește în teatru decât o actriță (sau chiar două) se poate lăsa de cronică, fără nici un regret pentru cititor.

★

Cronicarul trebuie să atace de front șablonul în artă, fie la autor, fie la interpreți.

Tristan Bernard mărturisea că-i e lehamite de acel final de piesă în care „rezonerul” — omul care le știe pe toate și pe toate le aranjează — apare ca să convingă pe tînăra și frumoasa femeie trădată să-l ierte pe tînărul trădător. „Știu prea bine — zice Tristan Bernard — că

după oarecare rezistență a cărei durată o prevăd, numitul „arrangeur” va obține în sfîrșit încuviințarea, și că va spune tînerei femei: „Atunci să mă duc să-l aduc?... E jos în trăsură”. — Intotdeauna e jos în trăsură, căci trebuie adus cît mai degrabă, deoarece la acea oră tîrzie publicul nu mai are timp să aștepte...”

Firește, asemenea șablon nu-și mai are loc în dramaturgia noastră actuală, fiindcă în piesele noastre nu se tratează conflicte de amor. Totuși — întreb — cu șablonul acesta nu seamănă oare acela după care, tot la final, își face apariția, atotștiutor și atotputinte, secretarul organizației de partid care dezleagă totul prompt, conștiincios și ireproșabil? Dușmanul de clasă e pus în cofă, nedreptățitul e reabilitat, ideea comunistă triumfă — și asta numai datorită acestui *arrangeur* de tip nou!

În interpretare? Această universală „pilulă Pink” făcută om cu ochi musai să poarte anume tunică și anume șapcă, musai să nu se tulbure de nimic; să nu fiarbă niciodată, de parcă ar fi emasculat; să vorbească sfătos, cu calm englezesc, cu singe rece de reptilă; să zîmbească modest, dar să lase să se înțeleagă că știe el ce știe etc. etc.

Față de asemenea șabloane, cronicarul cinstit cu sine și cu cititorii săi trebuie să pună mina pe tîrn, să le croiască și să le măture din teatru.

★

— Carevasăzică, cronicarul teatral trebuie să aibă și curaj?

— Mde!...

„Z I A R I Ș T I I”

— comedie de Al. Mirodan —

la TEATRUL NAȚIONAL „I. L. CARAGIALE” (Sala Studio)

Bucuroși de coincidență, inaugurăm seria cronicelor noastre cu premiera unui spectacol românesc actual. La care se adaugă — sau se află implicit — debutul unui tînăr scriitor.

Al. Mirodan — acesta e debutantul — a

scris o comedie în trei acte (patru tablouri) cu titlul „Ziariștii”.

Tema: Ziariștii zilelor noastre sînt elemente de mare importanță în transformările revoluționare de la noi.

Subiectul: În redacția ziarului „Viața

țineretului“ e mare frământare. S-a descoperit că unei scrisori cu conținut grav, trimisă redacției de un Ion Gheorghe de la fabrica de postav din Bacău, i s-a dat un răspuns nejust, că deci nu i s-a dat cursul ce i se cuvenea. Ion Gheorghe relatează în scrisoare că a fost dat afară de la fabrică fiindcă atacase în mai multe rânduri pe directorul fabricii și pe directorul general de la minister, un anume Pamfil. Răspunsul nejust este de fapt un răspuns ticălos, interesat, al lui Tomovici, redactorul-șef adjunct, care este vîndut tocmai directorului general. Acesta din urmă este un înrăit dușman al regimului, deși profitor, iar Tomovici o pușlama. Pînă să se descopere aceste realități, urmează să apară de urgență în „Viața tineretului“ un articol ce trebuie să facă dreptate lui Ion Gheorghe. Tomovici încearcă în fel și chip — la stăruințele amenințătoare ale lui Pamfil — să împiedice apariția articolului. Lupta se dă acerbă. Dar tînărul, energicul, cinstitul Cerchez, redactorul șef al ziarului, ia problema în mîinile sale și, ajutat de un grup de ziariști devotați, elucidează cazul lui Ion Gheorghe, izbuște să descopere manevrele lui Tomovici și face să triumfe dreptatea.

Minuat subiect! E rupt din viață Căci, din păcate, mai întîlnim cite un Pamfil, cite un Tomovici, cite un caz Ion Gheorghe. Dar, fără îndoială, întîlnim mai ales pe acei admirabili Cerchezi cu tovarășii lor, care vor și știu să răstoarne matrapazlicurile.

Ce a făcut din acest subiect tînărul debutant Al. Mirodan? A izbutit el să scrie o comedie?

Mă grăbesc a enumera aici ceea ce mi-a plăcut și uneori m-a încîntat la textul lui Mirodan: 1. — Ne plasează într-un mediu încă neexplorat de dramaturgia noastră actuală; 2. — Dialogul e sprinten și tineresc; 3. — Multe replici sînt spirituale; 4. — Are unele îndrăzneți; 4. — Unele aforisme exprimate concis și hazos realități ale vieții noastre; 6. — Cîteva personaje sînt bine creionate, deși fără mare adîncime; și în sfîrșit și mai ales: 7. — Personajele pozitive sînt vii și simpatice.

S-ar părea că e de ajuns. Totuși...

Fiindcă l-am citat mai sus pe Tristan Bernard, să-l mai citez o dată. Comedio-graful francez ne reproduce undeva felul în care unii amici, stingheriți, vin să-l felicite pe autorul dramatic după căderea premierei sale. Unul îi strînge mîna și-i spune: „Ei, ce zici, dragă, a mers, nu?“ Altul: „Sper că ești mulțumit!“ Al treilea: „Vai, ce mizerabil ți s-a interpretat piesa!“ În sfîrșit, cel mai groaznic compliment: „Eu unul găsesc că a fost foarte bine!“ Inchipuiți-vă, numai el, unul, găsește, fiindcă ceilalți...

N-aș vrea să se înțeleagă că enumerarea de mai sus ar fi o serie de complimente de soiul acestora. Nimic nu mă obligă la complimente. Cred că, în adevăr, acelea sînt calitățile reale ale textului lui Mirodan. Dacă, după enumerare, am adăugat un „totuși“, este fiindcă mai cred că acele calități nu-s suficiente ca să construiești o comedie.

Știu că a supune criticii pe un tînăr debutant e o treabă cum nu se poate mai gingașă. Nu-i bine să-l bruschezi cu adevăruri brutale: s-ar putea să ucizi într-însul cine știe ce nobile elanuri, bune pentru mari acțiuni viitoare. Nu mă tem. Din chiar textul său, văd că tînărul autor e „tare“, bine pregătit să suporte critica. Și s-o folosească, poate.

Din păcate, n-avem încă de a face cu o piesă. Arhitectonica este de tot defectuoasă. Actul întîi, luat izolat, este un bun act expozitiv, (așa se întîmplă întotdeauna la debut: actul întîi e bun). Printr-însul sîntem introduși în mediul specific al unei redacții de azi; facem cunoștința personajelor principale, autorul dîndu-ne caracteristica fiecăruia: conflictul ni se promite și se întrevede interesant; tonul este de comedie. Mai mult nici nu trebuie unui act expozitiv. Tot ceea ce urmează însă (trei tablouri) nu se mai susține decît prin unele scene reușite, luate de asemenea izolat. În deobște, comedia nu numai că nu capătă vreo dezvoltare, dar bate pasul pe loc. Ba unele personaje care au captat simpatia spectatorului și pe care spectatorul le așteaptă, cu anticipație bine dispus în favoarea lor, devin anemice și se sting pe măsură ce ne apropiem de final (de exemplu: Romeo Ionescu, „reporterul

special" și însuși Cerchez, care e miezul comediei, nu au aceeași vigoare lăuntrică de-a lungul celor patru tablouri).

Zic despre comedie că bate pasul pe loc, nu fiindcă ea nu ne poartă din surpriză în surpriză. Știm noi ce înseamnă surpriză la sfârșitul teatrului: niște „efecte" și „lovituri" că te miri de unde au ieșit, și mai bine dacă nu ieșeau! Molière nu ne surprinde cu Harpagon și cu Alceste al lui. De la titlu știm că vom avea de a face cu un avar și cu un mizantrop. În comedie, ne interesează să aflăm *cum e* Alceste mizantrop și *cum* Harpagon avar. Acest *cum* lipsește comediei lui Al. Mirodan.

În „Ziariștii" se vorbește foarte mult despre cazul lui Ion Gheorghe și, de fapt, acest „caz" constituie miezul intrigii. Totuși, autorul n-a simțit nevoia să-l aducă în scenă pe Ion Gheorghe. A greșit? Nicidecum! Nici nu era necesar. Dar, în actul întâi, ni se vorbește și despre Pamfil, directorul general de minister. De ce autorul a simțit nevoia să-l aducă în scenă pe Pamfil? Poate o să ne lămurească între patru ochi, fiindcă în comedie nu ne lămurește. „Tabloul" cu Pamfil — care nu e altceva decît aproape un monolog al acestuia — este cu desăvîrșire inutil. Ba este și dăunător. Nu numai prin inutilitatea lui (acțiunea se răcește), ci și prin faptul că, introducînd în acțiune un personaj de mare importanță, îl face să dispară precum a apărut, adică fără consistență și fără rost pentru economia piesei. Or, cînd aduci în scenă un personaj de oarecare însemnătate, buna lege a teatrului te obligă să-l duci pînă la capăt. (La capăt — nu înseamnă negreșit ultimul act, ultima scenă). Nu mai punem la socoteală că Pamfil care, după intențiile autorului, se vrea un cumplit dușman de clasă, ne este înfățișat de fapt ca un fleac imbecil. Asemenea dușman să tot ai!

La un moment dat, autorul dă afară din scenă, nemotivat și fals, pe Cerchez, pe Tomovici și pe unul Toth (și el un personaj de seamă), ca să lase singur pe Brînduș și pe Marcela, doi ziariști care, pare-se, și-au jurat cîndva amor. Din mica lor scenă aflăm aceasta, și mai aflăm că acum Marcela e nervoasă și nu mai consimte. Bine. În viață se întîmplă și așa.

Spectatorul însă capătă certitudinea că de aici se va dezvolta un conflict de dragoste, paralel cu marele conflict al comediei. Aș! Cu cei doi nu se mai întîmplă nimic. Ba mi se pare că mai e o scenă, tot mică, în actul doi, unde Brînduș îl pomenește fără rost pe Marx, scenă tot atît de anemică, puțintică, prin care nu ni se spune și nu se rezolvă nimic. Asta, de sigur, ca să avem și dragoste în piesă.

Către sfîrșitul actului doi, se desfășoară o lungă scenă care ar fi fost admirabilă, prin ingeniozitatea ei, și tonul ei totodată grav și spiritual, în care Cerchez ține să-i demonstreze „concret" lui Tomovici cît de minunați sînt ziariștii noștri și cît de efective acțiunile lor. Zic: ar fi fost admirabilă (și — cum am spus — luată izolat chiar este) dacă n-ar fi venit prea tîrziu. Vă întreb: dacă prindeți pe hoțul de meserie cu mîna în buzunarul vostru, vă apucați să-i demonstrați că „nu-i frumos" ce face, ori îl croiți și-l dați pe mîna miliției? Tomovici cere palme, și nu argumente. Dacă-i drept că n-a fost încă demascat complet ca fiind vîndut lui Pamfil, apoi s-a demascat îndeajuns prin propriile sale replici și atitudini, că-i o secătură patentă; iar numai cu cîteva scene mai înainte avem declarația categorică a lui Toth, secretarul organizației de partid, despre o faptă a lui Tomovici, faptă nepermisă unui gazetar, și cu atît mai mult unui redactor-șef adjunct. Atunci cum să mai stea în picioare încercarea pasionată a lui Cerchez de a-l convinge despre... (vezi mai sus)?

Autorul cade și în „tehnicism". Actul trei se desfășoară în tipografia ziarului. Și atunci, pregătește-te să auzi despre „chenar spart", „chenar de două puncte", „șpalturi", „linie de coloană", „o albă", „cap limpede unu", „casetă pe două", „cvadrați", „calandru" etc. etc. etc... Și Ibsen, în „Stilpii societății", ne duce într-o tipografie; totuși spectatorul nu devine ucenic tipograf.

Nu ne mai este cu puțință să ne oprim la atîtea amănunte nefericite care șubrecesc comedia. Totuși, nu ne rabdăm condeiul să nu subliniem aici că tinărul debutant — printre îndrăznelile sale de calitate — își mai permite o îndrăzneală:

pune în gura unor personaje expresii triviale, intolerabile pe scenă. Cum a acceptat Teatrul Național să se rostească pe scena sa: „lingi funduri“ „mi se rupe-n paișpe“, „dă-te-n...“ ?!

În concluzie, mă întorc la calitățile enumerate la început. Verva tinerească, replica spirituală, dialogul sprinten și mai ales căldura cu care ne sînt înfățișate personajele pozitive, care ne devin atît de simpatice — iată calități care anunță un dramaturg. Cu o singură condiție: tînărul debutant să nu-și făurească, neclintit, convingerea că de pe acum... ne-a făcut praf. Mai sînt multe de învățat și de observat în viață și în literatură. Dar — ce-i drept — și date preliminare că există virtuți de a învăța și observa iarăși sînt.

Avînd în vedere deficiențele ei, te poți întreba dacă s-a făcut bine că s-a reprezentat piesa lui Mirodan. S-a făcut foarte bine — răspundem noi. Deoarece, mai întii, calitățile ei sînt cel puțin tot atît de mari ca și deficiențele. În al doilea rînd, un autor dramatic începător nu-și poate verifica posibilitățile și nu-și poate da seama de scăderile lui și nu poate nimic învăța decît *pe scenă*. Și, în sfîrșit, nu s-au reprezentat oare pînă acum destule piese cu eroi pozitivi care ne făceau să căscăm, cită vreme aici îi avem aproape de inimă?

Ne-a rămas să vedem în ce măsură textul lui Mirodan a putut constitui un spectacol. Interpreții, în majoritatea lor, au scos în valoare calitățile textului și, cu abilitate, au izbutit să mai atenueze cîte ceva din slăbiciunile lui. Ideile se desprind clare și au un just ecou la public. Replicile de haz sînt bine servite, măcar că nu întotdeauna. Ritmul spectacolului e vioi și juvenil, chiar și acolo unde textul trenează. Impresia generală care se degajă după ulla cãdere de cortinã seamănã cu o întinerire. Meritul interpreților se face simțit. E limpede că au îmbrățișat cu căldură piesa unui tînăr autor talentat, deși și-au dat seama, fără doar și poate, de scăderile ei. Sã le strîngem mîna.

Radu Beligan îl interpretează pe Cerchez. Cerchez e un tînăr inteligent, spiritual, energetic, pãtruns de spirit partinic și întru totul simpatice. Distribuirea în acest rol a lui Radu Beligan înseamnă „mer-

gere la sigur“. Actorul radiază simpatie odată cu prima sa intrare în scenă. Din acest punct de vedere Radu Beligan n-a trebuit să facă nici un efort: era „de acolo“. I-aș reproșa numai un lucru: personajul său are — atribuite de autor — două excelente ticuri verbale: „ascultă-mă pe mine că sînt om bătrîn“ și „lasă că tu ești băiat deștept“, care ticuri ajută la caracterizarea personajului; or, Radu Beligan trece peste ele. Un ușor accent care să le sublinieze n-ar fi stricat, ca să ciști-găm și mai mult în simpatie și în sensuri.

Printre rolurile episodice, dar admirabile roluri-schiță, excelente tipuri, avem pe Romeo Ionescu, reporterul special și pe Leu, administratorul; pe Mișu Rosenblum, secretarul de redacție și pe Gurău, șeful cadrelor. Cită vervă, simplitate, firesc, la *Marcel Anghelescu* în Romeo! Actorul umple scena și te face să regreți cînd iese. Rolul acesta, îndeosebi, este o reușită și a autorului, și a interpretului. Cită finețã în compoziție, la *Mircea Constantinescu* în Leu! Atitudinea critică a interpretului față de acest birocrat n-are nimic din brutalitatea și grosolănia unei șarje. *Mircea Constantinescu* nu l-a văduvit de umanitate și prin asta ne-a convins și mai bine că trebuie să ne ferim de birocrați. Dar și în celelalte două roluri, doi actori mai tineri și mai puțin experimentați nu s-au lăsat mai prejos. *Victor Moldovan* în Mișu ne-a convins că el e un secretar de redacție agitat și alarmat, iar *N. Gr. Bălănescu* în Gurău, că este un laș și că nu vede în oameni decît dosare.

Niki Atanasiu a avut, din păcate, un rol ingrat: pe Pamfil. A scos dintr-însul ce s-a putut. În adevăr, ce poți face dintr-un rol linear, care-ți cere numai să te răstești? Te răstești- și gata!

Un actor de calitate, dintre cei tineri, se dovedește *Emil Liptac* care a izbutit un secretar de organizație de partid natural, omenesc, convingător. De asemenea, tinerii *Grigore Pavel* și *C. Stănescu* în scurtele apariții a doi redactori care mai mult au de mimat și de gesticulat decît de spus.

Interpretarea începe să schioapete la două roluri importante: Tomovici (*Alfred Demetriu*) și Brînduș (*Matei Gheorghiu*)

cum și la unul episodic Dorina (*Draga Mihail*). Alfred Demetriu e prea anchilozat și sumbru pentru o lichea ca Tomovici. Tînărul Matei Gheorghiu, care a avut un rol destul de „gras“ n-a avut destulă tinerețe, entuziasm, exuberanță, chiar atunci cînd trebuie să se supere, fiindcă supărările lui Brînduș sînt mai mult *bouderies*, fără adîncime și fără durată. (Peste conflictul de dragoste trecem, deoarece aici vina o poartă numai autorul). *Draga Mihail* a fost de-o tinerețe „făcută“, măcar că actrița e tînără, și pare că are un defect de dicție.

În ceea ce privește regia spectacolului, semnată de Mony Ghelerter, avem de pus

o întrebare care constituie și un reproș: de ce se fac, în ultimul act al piesei, schimbări de decor „la vedere“? Cînd primul act e „cuminte“, cînd al doilea e „normal“, de ce, așa, pe nepusă masa, să facem apel la scena turnantă? Dacă am fi conceput spectacolul dintru început și în întregime în acest fel, adică i-am fi imprimat — pentru unitate — acest stil, atunci apelul la scena turnantă apărea motivat și convingător. Dar așa faptul că scena începe dintr-odată să se învîrte te surprinde ca o piatră pe un tobogan.

Decorurile lui St. Norris sînt, poate, ale unui bun arhitect, nicidecum ale unui pictor scenograf.

ENIGMA OTILIEI (roman) de G. CĂLINESCU

S-a ajuns la un punct de vedere paradoxal în legătură cu „Enigma Otiliei”. Pe de o parte criticii spun: iată un roman balzacian, de cea mai tipică factură balzaciană, poate unicul roman într-adevăr balzacian din literatura noastră, pe de altă parte tot ei strigă: iată un exemplu de proză „modernă”, „citadiană”, „contemporană” plină de „pătrundere analitică intelectuală”, axată pe „concretul psihologic”, de o mare „mobilitate epică” ș.a.m.d.

Paradoxul e că ambele opinii se țin în picioare chiar după un examen atent: Cel puțin ca metodă, romanul adoptă metoda de lucru a lui Balzac. Viața socială e studiată în spiritul științelor naturale cu sentimentul unității ansamblului și cu intenția clasificării indivizilor pe specii. Se face descrierea animalului în mediul ambiant cu o mare atenție la valoarea definitorie, pe care o are pentru el vizuina. De aci limbajul mobilelor, al clădirilor, străzilor și cartierelor. Tema însăși e balzaciană; în centrul cărții stă istoria unei moșteniri și lupta pentru înavuțire, pentru urcarea scării sociale, imprimă acțiunilor principalul sens. Unii dintre eroi înaintează chiar către mobilurile vieții lor cu acea încordare a voinței tipic balzaciană, care-i înscrie în familia lui Rastignac ca pe Stănică Rațiu sau a lui Gobseck ca pe Moș Costache Giurgiuveanu. Narațiunea pornește de asemenea ca în Balzac, rupându-se deodată, dintr-un punct bine determinat în spațiu și timp: „*Intr-o seară de la începutul lui Iulie 1909, cu puțin înainte de orele zece, un tânăr de vreo optsprezece-nouăsprezece ani, îmbrăcat în uniformă de licean, intra în strada Antim, venind dinspre strada Sf. Apostoli, cu un soi de valiză în mână...*”, (s.n.) și oprindu-se fără sentimentul convenției pentru a face metodic descripția interioarelor sau a fizionomiilor:

„Casa avea un singur cat”, „anticamera. era de o înălțime considerabilă ocupînd spațiul a celor două caturi laolaltă. O scară de lemn cu două suișuri laterale forma un soi de piramidă în vârful căreia un Hermes de ipsos destul de grațios, o copie după un model clasic, dar vopsit detestabil cu vopsea cafenie, ținea în locul caduceului o lampă de petrol cu glob de sticlă în chipul unei astru”; văzu „un omuleț subțire și puțin încovoiat. Capul îi era atins de o calviție totală, și fața părea aproape spină și din cauza aceasta, patrată. Buzele îi erau întoarse în afară și galbene de prea mult fumat, acoperind numai doi dinți vizibili, ca niște așchii de os. Omul a cărui vîrstă desigur înaintată rămînea totuși incertă, zimbea cu cei doi dinți, clipind rar și moale, întocmai ca bufițele supărate de o lumină bruscă”.

Dar privite dintr-un alt unghi, personajele vădesc o complicație interioară străină prozei balzaciene. Astfel romancierul își întinde studiul și asupra psihologiilor incerte, „enigmatice”, cu răsturnări bruște și reacții derutante, cum e psihologia Otiliei. Ne lovim de firi anxioase, silite de un mediu social ostil să-și organizeze existența într-o permanentă defensivă, de firi care încercînd lucrul imposibil, să trăiască singure, împărțind dar refuzînd să primească afecțiune, rămîn pînă la urmă *neconstituite, într-o stare de proces* — cum observa cu finețe tov. Eug. Schileru în cronica din R.F. Nr. 2/1947, unde cu privire la Otilia zădăuga chiar: „mai rar în romanul românesc personaj ca acesta în care să se stringă toate crizele, neputințele și victoriile omului modern”.

Modern se poate spune că e și interesul pentru fenomene psihologice cercetate încă insuficient sub raport literar, ca desagre-garea personalității, alienarea, dedublarea conștiinței etc. „Cazul” lui Simeon Tulea

e astfel introdus în roman și lărgit prin implicații ereditare, la „cazurile” Tiți și Aurica.

În general sufletul omenesc e observat într-un spirit mai nou, intuindu-i-se dialectica. Analiza e împinsă cu subtilitate și cu un fel de satisfacție intelectuală pînă acolo unde trăsăturile de caracter trec prin jocul complicat al compensațiilor în contrariul lor. Gargariseala ramolită a lui Moș Costache se relevă a fi în fond o formă supremă de șiretenie senilă, iar asiduitatea echivocă a lui Pascalopol, un exercițiu de protecție delicată.

Pînă și arta lui Stănică Rațiu, de a se băga cu nerușinare în sufletul oamenilor, de a manevra și a trage sforile, cunoaște momente de dezinteresare, și se dovedește, sub o anume lumină, expresia unui puternic simț familial.

Se folosește apoi și o tehnică modernă a relativizării imaginii, prin resfrîngerea ei în mai multe oglinzi cu unghiuri de incidență variată, ca în romanele lui Camil Petrescu. Apar în carte de fapt mai multe Otilii. Una copilăroasă, tandă, liliacă, a lui Felix, alta capricioasă, atrasă de lux, și avînd nevoie de protecție, a lui Pascalopol, o a treia „fe-fetița” plină de tact a lui Moș Costache, în sfîrșit cea de a patra „zăpăcita”, „dezvățată”, „străina” de care vorbește mătușa Aglaie.

Tulburător e că toate imaginile eroinei se țin și păstrează între ele ceva comun datorită naturii contradictorii a sufletului feminin.

Există așa dar destule motive ca „Enigma Otiliei” să fie socotită un roman modern. Face însă dificultăți autorul însuși. Discuțînd teoriile lui Camil Petrescu asupra romanului (V.R. Nr. 1/939), observa de pildă enervat: „ar fi o problemă interesantă de deslegat cum se face că romancierii romîni nu sînt nici balzacieni, nici dostoevșchieni, nici flaubertieni, dar au devenit toți deodată proustieni.” Respingea apoi teza susținută și de Eug. Lovinescu, a necesității ca literatura să fie sincronizată cu ultimele curente din filozofie și știință. Argumentul, literatura e în legătură cu psihologia, psihologia e în legătură cu filozofia, ergo romancierul se

cade să cunoască filozofia, îl considera un enorm sofism.

„Literatura nu e în legătură cu psihologia — ci cu sufletul uman,” — scria G. Călinescu, apăsînd pe valoarea obiectivă a observației făcută de scriitor, direct, asupra naturii umane. „Sufletul e veșnic acelaș, cunoașterea științifică înaintează. Ar fi ciudat ca odată cu schimbarea filozofiei să se schimbe și datele psihologice, adică sufletul uman și eroii lui Balzac să rămîna anacronici.” (Ibid).

Într-un articol din Revista Fundațiilor nr. 2/1946, cu titlul „Sensul clasicismului”, autorul „Enigmei Otiliei” arăta și de ce îl sperie sincronizarea preconizată de moderniști. „Romancierul romîn — observa el — are spirit cronografic și-și închipuie că este real, ceea ce se poate determina spațial și temporal”. „Unghiul său de vedere este prea adesea jurnalistic, în înțelesul cel mai etimologic, și eroii lui sînt niște modele aproape neelaborate, „redate” cum se zice cu un termen semidoc, cu nume ușor grimate. Prozatorul romîn are deci despre realitate o noțiune sinonimă cu contingentă”. Autorul nostru pleda pentru căutarea permanențelor, pentru fixarea universalului. Recunoscînd că „orice literatură își ia ca loc de plecare lumea fenomenelor” și că peste tot „scriitorul se hrănește din epoca lui”, „alegîndu-și eroii din plină stradă”, făcea totuși următoarea distincție între metoda de lucru a clasicului și metoda cam naturalistă, — am spune astăzi — a romancierului romîn. Primul ia ca pretext sau ca mijloc de reprezentare istoricul spre a formula universalul care îi este a priori cunoscut, în timp ce al doilea „încearcă a desprinde din observația momentului o schemă universală, pe care în momentul începerii romanului n-o are clară în minte”. Deosebirea e aici între reprezentarea rațională și cea empirică. După G. Călinescu, „clasicul începe vizionarea fenomenului printr-o ordine morală prestabilită”, „el este edificat asupra categoriilor morale de umanități”. Toată plăcerea unui spirit clasic e „de a nu înțelni niciodată ineditul, de a rămîne mereu în tipic”. „În fața varietății lumii particularului și a noutății ei aparente, spiritul clasic suferă un sentiment de contradicție.

apoi în mijlocul superficial-insolitelui descoperă tipicitatea și el se liniștește, însă profită de falsa accidentalitate, stingînd cu forme impresioniste geometria morală și dînd exactității o ondulație de evanescență“. Interesul pus de G. Călinescu în lămurirea noțiunii de etern uman cu ocazia discuției despre tipic nu e iarăși streină de aceste preferințe clasiciste. Ce se poate scoate însă din ele, degajîndu-le de orice substract idealist și reducîndu-le la termenii discuțiilor noastre despre realism? De la început e vizibil că scriitorul cu o asemenea formație va căuta să prezinte caractere, care îmbracă natura sufletească a unei foarte mari categorii de indivizi. În noțiunea literară de tip, criticul spaniol Eugenio d'Ors, propunea cîndva introducerea unor gradații utile oarecum discuției noastre. După el eroul care se distinge prin singularitatea caracterului ca Mr. Pickwick al lui Dickens de pildă, e propriu zis un tip în înțelesul dat de vorbirea curentă cuvîntului. Exemplarul rămîne unic, nu reappare sub înfățișări diferite în alte cărți. Werther ar fi însă după Eugenio d'Ors un *arhetip*, pentru că păstrînd o individualitate distinctă, servește totuși de model unei serii întregi de personaje romantice care fac familie. În sfîrșit Don Quijote, Tartuffe, etc. ar fi *ectipuri*, pentru că generalizarea a atins în cazul lor treapta, la care numele personajului devine noțiune, donchișotism, tartuferie etc. Clasicul ar tinde către asemenea „ectipuri“. Ele implică însă vrînd nevrînd și un anume sens parabolic, o anume abstractizare demonstrativă. Există o contradicție, care nu poate fi înfrîntă. Cit cîștigă în universalitate, asemenea eroi pierd totuși în naturaleță, în firesc. Dacă pe planul universalității Cervantes trece înaintea lui Tolstoi, pe planul autenticității, al impresiei nemijlocite de viață, acesta își ia o revanșă netă, categorică.

Elementul demonstrativ, explicativ pe care îl presupune clasicismul e subliniat chiar de G. Călinescu.

„Adevăratul clasic — precizează criticul — nu se ridică de la particular la universal, făcînd sforțări inutile de a da semnificație evenimentului, el *exemplifică doar universalul*, cînd acesta apare înîmplător,

aproape formulat într-un eveniment“. (s.n.)

Discuția se poartă desigur aici în interiorul literaturii propriu zise, care exclude discursivitatea didactică și operează cu imagini vii. Distincțiile sînt de ordinul nuanțelor și cînd vorbesc despre intențiile demonstrative ale clasicului, înțeleg că el expune mai explicit, mai evident, cu mai multă insistență ideea artistică a operei, netrecînd însă dincolo de ceea ce își interzice orice scriitor. Sau cu alte cuvinte, dacă mi se îngăduie un paradox, el e cel mai schematic dintre autorii neschematici. Confirmarea o aduce acad. G. Călinescu însuși într-o recentă „Cronică a Optimistului“. „Lucrînd cu tipuri, — spune el — marile opere sînt caracterizate printr-un anume soi de schematicism, de care se sperie cei care fac critică cerebrală, să zicem mai bine printr-o anume transluciditate și lipsă de mister, prin claritate. Și unde este schemă este și șarjă“. Dar se constată așa că în fond nu există o incompatibilitate între spiritul clasic și tendințele romanului modern, plictisit de observația prea minuțioasă, atras de mari sinteze morale, plin de aceea de parabole și deschis unor infinite glosări. Răspîndirea pe care a luat-o în Occident romanul-olog de tip Kafkian e cel mai bun exemplu.

Ce folos are pentru noi această constatare? În primul rînd explică de ce G. Călinescu poate face roman modern, păstrîndu-și toate preferințele mărturisite. Dealtfel a și dovedit-o foarte direct în „Cartea Nunții“, unde într-un decor strict contemporan, cu eroi care se numesc Jim, Bobby, Vera, Medy, Lola, Dora, trăiesc în secolul vitezei, conduc automobile, se sărută în exprese, frecventează competițiile de box, și merg la ștrand, reia schema psihologică din Daphnis și Chloe, tratînd-o la modul grec, cu un lirism neascuns. În al doilea rînd, ne pune în gardă împotriva primejdiei de a vedea în „Enigma Otiliei“ numai o critică la adresa familiei burgheze și atît. Dintr-o astfel de interpretare strict sociologică dispăre universalul, și el înainte de toate constituie preocuparea principală a romancierului nostru.*)

*) „Documentar despre burghezia bucu-reșleană de dinainte de războiu“, Enigma Otiliei? respingea ideea G. Călinescu

Dacă nu se caută în carte decît un tablou al josniciei relațiilor familiale mic-burgheze romînești, la începutul secolului (Radu Popescu „Contemporanul“ Nr. 37/47) e oarecum de așteptat ca sau să i se descopere autorului intenții demascatoare chiar acolo unde nu le are (Pascalopol, aliat teoretic al Aglaiei! (ibid), sau să i se reproșeze — „că nu înțelege științific direcția dezvoltării sociale și cu atît mai puțin cauzele ei!“; probabil deoarece n-a suflat nimic despre răscoalele din 1907! sau despre luptele proletarietului (N. Dooreanu „Despre romanul „Bietul Ioanide“ V.R. Nr. 2/1955).

Care e însă atunci schema universală, formulată de G. Călinescu în „Enigma Otilliei“? Cea din toate romanele lui, a ideii de paternitate — îndrăsnesc să spun. Într-adevăr, cercetată mai de aproape, literatura lui G. Călinescu se vedește a fi un subtil studiu caracterologic în jurul acestei idei.

Ce e „Cartea Nunții“ decît o asemenea cercetare a plecării fiului din casa părintească, și a ieșirii lui în lume spre a întemeia un alt cămin? Ce e toată descripția atmosferei familiale în care trăiește Jim decît o proiectare semifantastică a psihologiilor pe fondul unor mari simboluri biologice? Nu închipuie „casa cu molii“ zecile de învelișuri protectoare ale sămînței, cu plușul, cu coaja lor, intrate într-un fel de scorojire treptată, de uscare și sgîrcire agonică, atunci cînd elementul germinativ nu mai are nevoie de ocrotire și se pregătește să plece spre a-și îndeplini menirea?

Nu are imixtiunea mătușilor celibatate în viața sentimentală a eroului, ceva dintr-o încercare disperată, grotescă a acestor fapte imbatrînite inutil de a-și împlini existența printr-un urmaș din neamul lor? Și nu pierе unchiul Silvestru ca un copac ce se usucă încet, pentru că nu dă rod, pentru că se refuză principiului perpetuă-

(V.R. n. 7/1938) „Nici noi și nici un romancier serios nu stringe cu probitate documente“. „Noi am pornit de la tipuri generale — preciza el — și le-am dat ca loc de așezare o epocă, fără totuși să utilizăm prea multă culoare“.

rii și viața se retrage din el clipă cu clipă ca printr-un proces vegetal?

Ideia paternității străbate și romanul „Bietul Ioanide“. Eroul lui G. Călinescu are drept la epitetul acesta „bietul“, „sărmanul“, pentru că și-a pierdut copiii, și nimic, ori cîte daruri ar avea cineva, nu-l poate lăsa mai sărac, mai de plîns, de cît o asemenea pierdere. Cînd va apare „Scri-nul Negru“, se va vedea cît de acută e problema paternității pentru Ioanide, ce forme ciudate iau amorurile lui din cauză că a pierdut, o pe Pica și ce insatisfacție îi lasă pînă și activitatea lui creatoare din acelaș motiv.

De altfel romanul pivotează în jurul unui orfan, Filip, fiul prințului Max Hangerliu, și urmărește disputa morală, socială și biologică a tutelei lui.

Chiar Șun — mitul mongoș nu se de-părtează de acest ciclu. A împăca învrăj-birea tatălui e încercarea finală pe care trebuie să o treacă înțelepciunea eroului.

YU

„Una din cele cinci datorii este respectul supușilor pentru împărat.“

KU-SEU

„Una din cele cinci datorii este respectul fiilor pentru părinți.“

SIE

„Păstorul călăuzește oaia, nu oaia pe păstor.“

KU-SEU

„De la împărat și pînă la cel mai mic dregător, toți trebuie să păzească pietatea filială.“

„Părinții au nevoie de respectul copiilor. Voi mă batjocoriți.“

HI-HO

„Greșești venerabile Ku-Seu, ți s-a dat locul de cinste, după rituri.“

KU-SEU

„Ce fel de cinste e aceea, dacă tatăl trebuie să se prosternă în fața fiului?“

HI-HO

„Așa spun riturile.“

KU-SEU

„Riturile nu spun asta, sfetnici fără știință. Sînt bătrîn și cunosc mersul lumii. Tatăl este tuen respectabil, el poruncește fiului precum principiul Yang poruncește principiului Yin.“

YU

„Da, dar Șun e stăpîn.

KU-SEU

„Tatăl e totdeauna stăpîn. Trupul fiului său e trupul său. Tatăl e suveran și fiul vasal, tatăl e strămoș și urmașul preot la altarul strămoșului. Șun, copiii lui și copiii copiilor lui vor face jertfe după moartea mea pe altarul meu și eu, zeul seminției, să mă închin lui Șun?”

YU

„Dar Șun e împărat.

KU-SEU

„Dacă Șun e împărat, eu sînt împăratul împăratului.“

Expusă așa, în treacăt, ideea ar părea cam vagă. Are însă ramificații nebănuite de întinse și un spirit de profunzimea lui G. Călinescu n-a pregetat să le vadă. Paternitatea e expresia cea mai directă a principiului creației. Ea implică deci misterul vieții, o filozofie a biologicului. Totodată, un întreg sistem etic, al răspunderii conținute în calitatea de părinte și în cea de fiu. Nu degeaba strigă Moș Goriot, în patul de moarte: „Fetele mele, fetele mele, Anastasie, Delphine! vreau să le văd: Aduceți-le cu jandarmii, cu forța! Justiția e de partea mea, totul e de partea mea, natura, codul civil. Nu se poate! Patria o să piară, dacă tații sînt călcați în picioare. Asta e limpede. Societatea, lumea se bazează pe paternitate, totul se prăbușește dacă nu-și mai iubesc copiii, părinții“.

O mistică a paternității domină opera lui Balzac, pe care iarăși am greși socotindu-l doar un pictor de moravuri al epocii, fără nici o preocupare de ordin universal. Iar dacă e vorba să facem aprecieri, *pe planul acesta*, G. Călinescu manifestă de fapt afinitățile cele mai serioase cu autorul „Comediei Umane“.

Paternitatea are și expresia ei social-economică. Condițiile nașterii și ale creșterii determină punctul de pornire al individului în viață. Descendența îl modelează într-un fel socialmente. Omul poate moșteni sau nu, stare, rang, avere. În existența lui socială se prelungește ceva din existența celui care l-a adus pe lume.

Ideea de paternitate atinge și problemele estetice. Artistul zămissește dar nu

în ordinea naturală, el e părintele operelor sale, și se perpetuează prin ele. Reprezintă însă acesta o împlinire omenească similară?

Dacă studiul caracterologic al paternității e întreprins în „Cartea nunții“ mai ales sub un unghi biologic, în „Bietul Ioanide“ sub unul etic și estetic, în „Enigma Otiliei“ cercetarea se face cu precădere sub un unghi economico-social.

În centrul cărții stau doi orfani. Soarta lor urmează să se decidă în funcție de determinatele materiale imediate ale paternității. Ce situație li s-a lăsat, ce protecție, aceasta urmează să examineze romanul. Polemizînd cu criticul Perpessicius (Cronica literară V.R. XXX Nr. 7/1938) autorul însuși arată că „Otilia nu e personajul principal“, „Felix și Otilia sînt acolo în calitate de victime și de termeni angelici de comparație“.

Oamenii se definesc în raport cu această situație. Așa i-l și descrie Otilia lui Felix pe Pascalopol: „El este un om delicat, care ne poate fi de folos unor orfani, în defînitiv, ca noi. Pe cine avem noi? (s.n.) Pe papa, numai. Papa e bătrîn, ascultă de tanti Aglae. Nu m-aș mira, deși țin la el, să mă lase pe drumuri... Tu ești încă sub tutelă și n-ai pe nimeni mai de aproape încă vreun an,“ etc.

„Voisem să numesc cartea „Părinții Otiliei“ mărturisește G. Călinescu, „dar editorului i s-a părut mai sonor titlul „Enigma Otiliei“. E cazul deci, dacă vorbim de valoarea realist critică a romanului să nu-l lipsim de perspectiva lui etică majoră. În cadrul schemei universale a paternității și a implicațiilor ei sociale judecă autorul lumea burgheză.

Cine sînt „părinții“ Otiliei? Cum își îndeplinesc rolul de suplinire cu care îi învestește societatea? Ce reacțiuni revelatorii au caracterele lor în aceste posturi? Iată scara universală la care romancierul raportează constatările sale.

Moș Costache, de pildă, e primul care-și exercită în mod penibil misiunea de protector al orfanilor. Față de Otilia el ar avea toate motivele să se simtă îndatorat ca față de copilul său. Fata a rămas singură după moartea mamei și averea

acesteia, fosta lui soție, Moș Costache a băgat-o în tot felul de afaceri incurcate.

Fără de rudele sale adevărate n-ar trebui în schimb să se simtă în niciun fel obligat. Clanul Tulea îi cenzurează gesturile; Aglaie, Titi, Aurica, Olimpia, Stănică nu numai că nu au nici o umbră de afecțiune pentru el, dar îi pîndesc moartea, așteptînd să-l moștenească. Personajul pendulează între o teamă bătrînească de soră-sa, care întruchipează pentru el familia în expresia ei cea mai mărginit burgheză și un simț al paternității mai mult moral, tradus sub forma unei dorințe reale de a-i asigura Otiliei viitorul. Omul însă e avar și aceasta capătă o importanță capitală în acțiunile sale. Ca toți avarii se teme de lume pentru că lumea îl solicită. De aceea se ține mereu în gardă, e suspicios, ascuns, lui Felix care intrînd pentru prima oară în casa din strada Antim, întrebă: „Aici șade d. Constantin Giurgiuveanu?” îi răspunde repede, speriat:

— „Nu-nu-nu știu... nu-nu stă *nimeni* aici, nu cunosc...” Reacțiunile omului terorizat de societate îi dă Aglaiei putere asupra lui. Moș Costache vede în soră-sa lumea, și de frica gurii ei, n-are curaj să înfrunte o situație netă. Amină mereu ideea de a o înfia pe Otilia, nu îndrăznește să treacă pe numele ei vreunul din multele lui imobile, imaginează tot felul de combinații complicate care să o pună pe față la adăpost din punct de vedere material. Dar în sgarceria lui Moș Costache, Aglaie are cel mai bun aliat. Bătrînul nu se poate despărți de banii săi. De aceea amină mereu hotărîrea de a trece efectiv pe numele Otiliei o parte din avere. Vinde casele spre a preface tot ce are în bun lichid, dar se pregătește apoi iarăși să clădească. Îi încredințează lui Pascalopol trei pachete cu bancnote ca să le deponă la bancă în contul Otiliei, dar se răs-gîndește, amintindu-și că mai are de încasat niște bani și e mai bine să fie dusă întreaga sumă, odată. La Moș Costache dispoziția de a împinge cit mai departe data cînd va trebui să-și împartă într-adevăr averea ia înfățișarea grijii extreme părintești. Pe Otilia o nenorocește cu sentimentul că tot ce face e pentru fe-fetița lui. Apare astfel în comportarea personajului o mecanică sufle-

tească, a cărei schemă autorul o indică nu fără secretă ironie.

Dincolo de un caracter admirabil prins în reacțiunile lui esențiale se citește în această logică a psihologiei lui Moș Costache, înscris pentru totdeauna, fără vreo posibilitate de schimbare, destinul Otiliei. El transpare cu concluziile sale, întristătoare și prin mecanica sufletului celorlalți „părinți” ai eroinei.

Pascalopol de pildă, care-și întinde asupra ei protecția dintr-un sentiment ambiguu, părintesc și amoros. Caracterul personajului îl determină aici delicateța, distincția și o anume luciditate paralizantă.

Pascalopol e bogat, a călătorit mult, cunoaște lumea, se îmbracă bine, are maniere alese și o indiscutabilă finețe interioară. Casa și-a mobilat-o cu mult gust, citește literatură bună, iubește muzica și cîntă chiar uneori, cînd e singur, din flaut, pentru plăcerea sufletului său.

Drama Otiliei e că Pascalopol nu-și poate realiza instinctul patern decît într-o expresie erotică. El, ca să-i fie tată, trebuie să-i devie soț. „N-am prea stat să disting ce e patern și ce e viril în dragostea mea” — îi mărturisește moșierul lui Felix. Și-i explică mai departe: „I-am făcut toate capriciile de cînd era mică... Da, domnule Felix. Otilia venea la mine simplu ca o fiică și-mi cerea ceva. Ea nu a avut niciodată ideea că e curtezană, mă ierți, care cere de la un bărbat. S-a format între noi o rudenie sui-generis... N-aș putea să-ți spun dacă iubesc pe domnișoara Otilia ca părinte sau ca bărbat”.

Pascalopol e însă un dezamăgit. O luciditate amară îl face să vadă că această rudenie include o ambiguitate fatală în ordinea sentimentelor. Pascalopol nu e un îndrăgostit generos și nici nu face acte de sacrificiu din dragoste, ca eroii lui Dostoievski. Amiciția pe care i-o arată lui Felix, înțelegerea pe care i-o cere cu un gest de implorare: („Eu unul vă ajut din toată inima, crede-mă... Aș fi fericit să vă știu fericiți. Pentru asta nu e nevoie să mă goniți, sînt un om inofensiv. Ce primejdie pot reprezenta eu, om bătrîn, față de tinerețea dumitale? Banii, ah banii! Cînd o femeie iubește, ia banii de la cel bătrîn și-i dă celui tînăr”) — isvorăsc din-

tr-o certitudine. Pascalopol propune o întrecere leală, deoarece știe că va câștiga. Otilia va veni pînă la urmă cu el, de aceea are tăria să aștepte. Știe totuși că nu câștigă decît o iluzie, că Otilia ca orice fată tină ră se simte atrasă *acum* de maturitatea lui, dar că devenind femeie va descoperi *foarte curînd* adevărata dragoste și-l va părăsi. Deacea tăria lui Pascalopol e tristă, prefigurînd destinul eroinei, — așa cum spuneam.

Oricît ar părea de bizar, Aglae se numără și ea printre „părinții“ Otiliei. De departe îi priveghează ca un geniu rău viitorul. Aglae e, cum spune Weissmann „baba absolută“, „fără cusur în rău“. Trăsăturile negative ale vîrstei apar la ea într-o dezvoltare completă. Aglae e rea, dar de o răutate supremă, acră, dar de o acreală totală. Nu pierde un prilej de a înțepa, de a spune lucruri jignitoare. Pe Felix îl ia în primire de la început, întrebînd de față cu el, insidios :

„Costache, la cine o să stea „băiatul“ ? Cînd Otilia îi răspunde „la noi“ ! se miră : „Așa ?“ și continuă conversația tot cu Costache ca și cum fata n-ar exista : „N-am știut : faci azil de orfani.“ La o nouă intervenție explicativă, din care rezultă că Felix are venitul lui, Aglae continuă implacabil : „Atunci faceți pensiuie“ și schimbînd tonul : „O să aibă Otilia cu cine se distra, ce zici Pascalopol ?“ Improșcarea cu venin e completă. Nimeni din cei de față n-a scăpat.

Aglae e rapace, apucătoare, dar iarăși la modul absolut. Pe bărbatu-său îl internează în balamuc cînd se scrîntește și apoi nu mai vrea nici măcar să plătească birja cu care a fost transportat. Pe frate-său așteaptă să-l lovească damblaua, pentru a-i ocupa casa militărește și a împiedica astfel să se înstrăineze măcar un capăt de ață din moștenire. Chiar față de copiii ei nu se arată mai blîndă. Pe Olimpia o nedreptățește în favoarea Auricăi și după aceea și pe ea în favoarea lui Titi.

Deși s-ar părea că n-are nici o urmă de simț familial, Aglae crede orbește în puterea legăturii de rudenie. Numai că o conține unilateral ca un drept, care nu presupune nici o obligație. Deaceia își îngăduie orice în numele rudeniei. E de ob-

servat că doar în relațiile cu străinii Aglae păstrează umbra unor conveniențe sociale. Cel mai politic tratat în casa Tulea e pînă la urmă Weissmann. Cu ai ei, Aglae se poartă fără înconjur, pe principiul că rudele nu ți le poți schimba, și ele trebuie să te tolereze așa cum ești. În consecință invidiile, aversiunile, ambițiile și le manifestă pe față cu o brutalitate dezarmantă.

Tot în spiritul „babei absolute“, Aglae are și o mărginire atotștiutoare, plină de „experiență“, agresivă.

Căpetenia clanului Tulea nu vorbește decît în concluzii definitorii. Toate judecățile ei se referă la un fel de bun simț trivial, la opinia „lumii“, prin lume înțelegîndu-se mediocritatea burgheză în expresia ei cea mai categorică.

Aglae disprețuiește îndeletnicirile intelectuale: „Facultatea e pentru băieții de bani gata“. De ce să meargă tinerii la universitate? Dacă au un venit „să-și găsească o slujbă acolo și gata“. Principiul e extins și la lecturi „cine citește prea mult se scrîntește“, știe ea, de aceea îi spune lui Titi bombănînd : „Mai dă-o în plata domnului de carte că n-am să te fac filosof.“ În materie de educație teoretizează darea din coate. Despre băiat se plînge „l-a lăsat corigent iar... îl persecută... fiindcă el e timid, nu e îndrăzneț ca alții...“ Pe fată o dojenește : „fii și tu mai înfiptă, fiindcă azi îți ia înainte zăpăcite de astea tinere“. Aglae are clasicismul ei. Ca să foloesc o expresie a autorului însuși, Aglae își începe vizionarea fenomenelor „printr-o ordine morală prestabilită, e edificată asupra categoriilor morale ale umanității“, face în genere judecăți universale de tipul, „*Femeile sînt fără cap*“, „*bărbații* vor lucruri moderne, *tinerii* nu știu... *părinții* se pricep, *oamenii cum se cade*... procedează altfel“, etc. etc.

Pentru Otilia, Aglae e o adevărată intruchipare a tot ce poate reprezenta mai odios ideia de vitregie în sistemul paternității. Mătușa vede în nepoată rivala principală a copiilor ei. Otilia e „prefăcuta“ capabilă să-l aducă pe Moș Costache pînă acolo încît să-și desmoștenească nepoții, „desmățata“ care-i suflă mereu „partidele“ Auricăi. Gîndul că are de a face cu o or-

Jană n-o stingherește. Dimpotrivă, dezarmarea îi încurajează înverșunarea. Cînd Titi se poartă necuviincios cu Otilia și e repezit, Aglae comentează faptul furioasă, teoretizînd situația fetei. „Nici n-a pus mina băiatul pe ea. Și dacă ar fi pus, ce? Fete ca ea *pentru asta sint*, să trăiască discret cu băieții de familie, să-i ferească de alte lucruri mai rele“. (s.n.)

Era firesc ca romancierul să nu primească ușor obiecțiile ridicate în legătură cu Stănică Rațiu. A admite cartea și a contesta că personajul acesta „se ține“ însemna efectiv a trece pe lîngă intențiile autorului. Intr-adevăr, dacă romanul s-ar ocupa numai de „enigma“ Otiliei, el s-ar putea dispensa eventual de persoana lui Stănică Rațiu. Dar printre „părinții“ eroinei, printre toți acei care sub semnul legăturilor familiale au pretenția să hotărască soarta orfanei, ginerele Aglaei ocupă locul principal. El e un Cațavencu al ideii de paternitate. Așa și țîșnește în carte reclamînd dota Olimpiei în numele copilului care s-a născut și al viitorului său :

„Eu mă gîndesc la viitorul copilului nostru — perorează Stănică. Pentru mine nu vreau nimic...“ -Lui Simion îi strigă : „Domnule Tulea... nu permit, înțelegi dumneata, să jignești pe aceea care în fața lui Dumnezeu este soția mea și mama fiului nostru“.

Stănică e un Cațavencu al ideii de paternitate, pentru că de la început trăiește pe o formidabilă impostură. Nici nu e căsătorit oficial cu Olimpia, pe „Relișor“ l-a lăsat să moară din neglijență și lipsă elementară de grije paternă, dar agită cu o volubilitate extraordinară ideea familiei, făcînd mereu apel la legăturile presupuse de ea și descriindu-le în forma lor cea mai ideal burgheză. Stănică e un veleitar și a fost pus în șirul ariviștilor care dela Dinu Păturică la Gore Pirgu populează literatura noastră. Dar eroul lui G. Călinescu are particularitatea că urmărește să se ridice exclusiv prin relațiile de familie făcînd în interiorul lor politică revendicativă. Lui Felix îi explică : „Am, ca să zic așa, un mandat moral, să apăr interesele generațiilor noi față de cea veche“. Forța principală a lui Stănică stă în arta cu care el practică o demagogie sui generis, de ordin familial, demagogia paternității. Clișeele

lui verbale au caracterul acesta. El vorbește avocătește de „căminul părintesc“ și „temelia matrimonialului“, de „scopul căsătoriei care e procreația“, de primejdia ca „omul să se piardă în negura uitării fără urmași“, de „legitimele drepturi ale copiilor“ perorînd pe tema „fericirii paternității“, de care a fost privat și amenințînd că se va impușca deoarece nu-și poate hrăni fiul și soția adorată persecutată de „părinții denaturați“. „Familia“ e „țărișoara“ lui Stănică, și nouă din zece vorbe ale lui se întorc la ea. Tupeul personajului vine de asemeni din enormul său sentiment de intimitate cu lumea din jur ; Stănică tratează toate lucrurile la modul familiar cu senzația că are un drept natural de imixtiune în viața celorlalți. „Nostimă față Otilia, îi spune lui Felix, făcîndu-i cu ochiul, are temperament, știe Pascalopol după ce umblă, stai alături de ea, las' că-i bine, las' că-i bine, și eu cînd eram student ședeam la gazdă pe aceeași sală cu o fată delicioasă, eh, ce fată, să te ferești însă de Otilia, e șireată, fă-ți interesele și atît, nu te cola, las că nu ești dumneata prost, nu te văz eu?“ ; „Eu înțeleg foarte bine sentimentul dumitale — îi explică între patru ochi Simion — ca avocat și ca om am întîlnit atîtea cazuri. O greșală de tinerețe a nevastii, pricepi dumneata, o mică infidelitate pe care un suflet generos o iartă...“ Georgetei îi dă sfaturi, „generalul nu te ia de nevastă că nu-l lasă rudele. Il pun sub interdicție. Mai multe scoți de la el așa. Cît ai cîștiga să fii măritată! Madam Tulea. Admirabil. Băiatul ăsta? Numai decît te ia de nevastă. Îți garantez eu...“ Pe acelaș ton Stănică face și considerații generale : Superficialitatea e o boală națională, „de aceea nu progresăm“. „Vax suflet — prostii, prejudecăți, ca să se îndoape popa cu băncuțe. Fugiți de aici. Azi sintem în secolul progresului, al luminii“... „bogăția înseamnă circulație. Intră în circulație, domnule. Adică ce urmărești dumneata, hai? „m-am plictisit tot de moșieri și de directori de fabrici. Să dăm ceara măsii, un Eminescu“.

Stănică e un personaj extraordinar. Volubilitatea lui are atîta intensitate vitală încît ridică arta de a trivializa orice lucru și de-al umfla fantastic, la o adevărată

perfectie. In materie de demagogie și ver-satilitate Stănică are geniu. Nu e foarte departe de adevăr cînd spune: „He, he, Stănică e profund, degeaba încercați dum-neavoastră să-l luați peste picior“.

In sfîrșit, Felix și Otilia. Intre ei se creiază o afecțiune care iarăși stă sub sem-nul situației familiale a eroilor. E o dra-goste între doi orfani cu tot felul de sub-blemări. Otilia are față de Felix atenții părintești. Acesta îi mărturisește la rîndul său: „Înțelegi că am găsit în tine tot ce mi-a lipsit în copilărie“. Nu Otilia are vreo enigmă, ci Felix crede că le are — explică romancierul. „Pentru ori ce tînăr de douăzeci de ani, enigmatică va fi în veci fata care îl va respinge, dîndu-i totuși dovezi de afecțiune“. „Iraționalitatea Otiliei supără mintea clară, finalistă a lui Felix. Apoi Otilia, fără interes material propriu zis, arată afecțiune pentru Pascalopol. Ca-zul e destul de comun. Se pare că fetele nu iubesc în chip necesar pe tinerii de vîrsta lor și că bărbații în etate exercită asupra lor un curios imperiu. Asta pentru Felix este o enigmă. Și apoi enigmă este tot acel amestec de luciditate și ștrengărie, de onestitate și ușurință. De ce Otilia să-l prefere pe Pascalopol și nu pe el și de ce apoi să-l părăsească pe Pascalopol, pentru o relație mai plată? De ce la o fată așa de fină, urme de impuritate în idealuri? Aceasta criză în tinerețea lui Felix, pus pentru înția oară față în față cu absurditatea sufletului unei fete, aceasta e „enig-ma“. Da, însă forma de amor mistic care ia naștere între cei doi tineri, sentimentul de răspundere cu care veghiază reciproc unul asupra celuilalt, aparținînd tinereții, aparțin totodată și unei psihologii speci-fice orfanilor însetați de ocrotirea paternă, predispuși să încurce planurile afectelor. Cum se exprimă Pompiliu Constantinescu — Felix primește într-adevăr o lecție ma-gistrală de viață, însă nu numai sub rap-portul vîrstei ci și al situației sale de copil crescut fără părinți.

„Enigma Otiliei“ se dovedește astfel un roman de profundă critică socială, de sin-geroasă execuție a familiei burgheze într-o perspectivă mult mai amplă de natură uni-versală. Lumea banului apare exagerînd monstruos viciile umanității. Dar exagera-

rea aceasta dă localizarea exactă istorică, atîta cit e nevoie, fără insistențe care ar prăbuși romanul în documentar. O uriașă suspiciune contaminează caracterele, de vreme ce lupta vieții se duce tot mai mult sub semnul interesului egoist material. Actele sînt bănuite de intenții ascunse, te-nebroase și nu fără motiv. Stănică „urmă-rește ceva“ în tot ce face cu o mare dega-jare. Moș Costache de asemeni. Un fel de urzeală infernală se țese pe dedesubt și romancierul are o artă specială de a o su-gera. Apoi, acea declanșare de mașinărie a caracterelor, mai ales în cazurile unde un viciu moral regizează toată mișcarea, în-tărește sentimentul de destin pecetluit al Otiliei și ascute semnificația critică a căr-ții. Se creiază situații de coșmar. Un sin-gur gest ar opri toată rostogolirea aceasta fără scăpare, dar gestul nu se poate face. Felix *nu poate* să-l întrebe pe tutorele său de ce venituri dispune cu adevărat. Pas-calopol *nu-i poate* smulge lui Moș Cos-tache banii și să-i depună la bancă pe nu-mele Otiliei. Aceasta din urmă *nu se poate* elibera de teama Aglaiei, etc., etc. Pare aproape neverosimil cit de puțin efort ar fi necesar pentru ca totuși prăbușirea către care merge destinul Otiliei să nu se pro-ducă. Dar acțiunile sînt perfect motivate, mișcarea caracterelor are acea logică teri-bilă a mecanismelor și în ciuda unei anu-me schematizări, care i-ar alarma pe unii, senzația de viață contemplată în adîncime e formidabilă.

Să ne întoarcem acum însă la problema noastră inițială. E „Enigma Otiliei“ un roman clasic sau un roman modern? Și are într-adevăr scrisul lui G. Călinescu o organizare clasică? E bine mai întii să știm că autorul „Enigmei Otiliei“ socotește în genere marea literatură aceia de stil clasic. „Ce este măreț în romantism, baroc — spune el — aparține tot ținutei clasice“ (v. Sensul Clasicismului).

Observațiile pe care le-am citat vizau așa dar problema modului în care „tre-buie să privim materia spre a obține ar-tisticește un unghi de vedere adînc“.

Așa cum am arătat, o bună parte din personajele lui G. Călinescu corespund într-adevăr după expresia lui unei „uma-nități canonice“, sînt studii de caracteriolo-

gie. Romancierul îl continuă în acest plan al operei sale pe Caragiale, poate scriitorul de cea mai severă ținută clasică din literatura noastră. Cu dimensiunea în plus, cerută eroilor de roman, G. Călinescu crează personaje caragialești, ca Aglae, Stănică, Rațiu, Moș Costache, Aurica, Weissmann, Suflețel, M-me Valsamaki Farfara, Gaittany, Prințesa Hangerliu, Gonzaly Ionescu etc.

Termenul numește aici doar familia; originalitatea autorului păstrându-se întreagă. Asemănătoare e arta de a surprinde mecnica sufltească, gesturile caracteristice, clișeele verbale.

De Caragiale îl apropie pe G. Călinescu și acea înverșunare împotriva moftangiiilor, pe care chiar dacă-i urmărește cu precădere în ipostaze intelectuale (Suflețel, Gulimănescu, Weissmann, Gaittany) nu le denunță cu mai puțină satisfacție drăcească, reacțiile tipice.

Dar în „Enigma Otiliei“, ca și în „Cartea Nunții“, ca și în „Bietul Ioanide“, există o a doua față a romancierului, foarte deosebită de cea descrisă pînă aici. Un gust enorm de transfigurare poetică a realității, de aglutinare și proiectare a formelor ei în plan fantastic trădează un Călinescu romantic. Descripția „Casei cu Molii“ din „Cartea Nunții“ ne duce în plin Hoffmann: încăperile sînt semi-obscur, tixite de mobile vechi, peste care s-au depus pulberi fine; un miros de mucegai înțeapă nările; din pendule ancestrale se desfac mici cîntece metalice ciudate; în scrinuri zac cutii cu jeuri și cu dantelă neagră, pene de struț, nasturi mari de os îngălbenit, mănuși de dantelă fără degete, toate arse de prea multă ședere; dulapurile închid o hăinărie vătuită mîncată de vreme, mantale de stofă deasă croite în chip de clopot, corsaje de tafta, manșoane de astrahan. În sfîrșit, apariții terifiante și groțesti se mișcă în acest decor. O babă cu figura de mască miceniană deschide poarta, niște mumii ambulante, mătușile celibatate spionează la uși, ș.a.m.d. Autorul are frenezia imaginativă a poetului și sub ochiul lui toate trec în alterarea muzeală a „casei cu molii“: brînzeturile desicate au căpătat țaria cremenei, fripturile s-au osificat, cozonacii s-au pietrificat asemeni piinii mi-

lenare aflate într-o piramidă, borcanele cu miere au devenit ciment și dulcețurile se prezintă complet carbonizate. De altfel, mineralizarea aceasta arheologică a alimentelor poetul a cîntat-o și direct în „Ghenca“:

„Dulapul e-o vitrină cu-obiecte milenare
„Dulcețurile-s grele de vișini și caise
„Cu zeama ca de sticlă elină, bloc de vise
„Și-n loc de linguriță mi-ar trebui amnare.

„Cu degetele pipăi această miere etruscă
„Uscată ca o lavă, cu smălțuri de coral,
„Solidă, fără vîrstă, cu miezul mineral
„În care doar-me-o veche, zaharisită muscă.
(„Ghenca“, Poezii)

De asemeni, descriind Bărăganul în „Enigma Otiliei“, cu sentimentul grandiosului, romancierul proiectează lucrurile pe un fond mitic, fabulos. Din miriști se ridică un bîzîit *formidabil, fără oprire*, de cosași, vărsați *în atîta cantitate* pe cîmp, încît la trecerea trăsorii, *săreau ca niște stropi mărunți de noroi*. Din cauza imensității și a lipsei de măsură proporția dintre lucruri devine *ne bună*. Prăjina unui puț dă impresia *unui stîlp colosal*. Un cal ieșit pe neașteptate în marginea cîmpului pare *gigantic*, copilul, care-l mîină din urmă cu o nuia, un *ciclop*. O roată cu găleți se conturează pe cer *ca un curcubeu de cenușă*. Stoguri de fîn scrumit arată ca niște *domuri negre cu țepi în vîrf*. Cîteva ocoale închipuiesc un *Pompei de lut* imposibil de gîndit cu oameni într-insul. Apariția turmei de bivoli, în sfîrșit, împinge totul către viziunea magistrală a unui spațiu scitic, încremenit într-o *absolută neistoricitate*. Se aude un chiot prelung, *ca și cînd cercul orizontului s-ar fi umplut de hoarde*. Un fum înecăcios începe să se ridice în zare și *un noroi negru gros ca o lavă înaintează zguduind pămîntul*.

Vitele *îndesate unele într-altele, pline de nămoale încrustate*, bărboase, inundă cîmpia. Și în urma lor, bouarul, călare, aproape gol, *cu pielea tot așa de neagră și de mînjită de noroi ca și a bivoliilor, cu degetele picioarelor atîrnînd fără scaun și îmbrăcate într-o coajă de tină*, în mîină cu un băț și în cap cu o pălărie mică ardelească foarte unsuroasă, asemănătoare

LUCIAN RAICU

COMICUL ÎN OPERA LUI GH. BRĂESCU

La ședințele săptămânale de la „Sburătorul“ Brăescu nu avea decât rolul de a ceti și a interpreta cu o complexă mimică propriile sale schițe¹⁾ care la drept vorbind trebuie să fi făcut o figură aparte, puțin cam stranie în raport cu literatura de rafinament psihologic obișnuită acolo. Era un om plin de vitalitate, bine dispus, lipsit de preocupări intelectuale, amator de realități și nu de himere, așa încît e ușor să ne închipuim că nesfârșitele monologuri interioare și în genere literatura de analiză, în mare prețuire în cenaclul pe care-l frecventa, îi produceau o stare de indispoziție vecină cu plictiseala. În analiza psihologică trebuie să fi văzut un inamic personal care și-a pus în gînd să-l indispuină și să-l tortureze ani în șir, regulat și simetric, odată pe săptămînă și anume duminica. A căutat să se răzbune și el într-un fel, oferindu-ne într-una din scrierile sale memorabile (**Un scos din pepeni**) monologul interior al conului Petrică, evident, sub aspectul hilar al parodiei.

Destinul i-a jucat însă o festă acestui om de bun simț, lipsit de cultură literară, inamic personal al rafinamentului intelectual și al psihologiei: astăzi ne vedem silii să-i interpretăm opera, scrisă în scop de divertisment, în afara oricăror ambiții literare moderne, ca o expresie din cele mai subtile, mai rafinate, mai evolute ale genului comic în întreaga literatură romînă. Nu-mi asum sarcina dificilă de a descrie

figura scriitorului, starea sa exactă de spirîrit la vederea încercărilor criticii de a descoperi în opera pe care el nu a considerat-o mai mult decît strict amuzantă, subtile implicații psihologice și tipologice. Și totuși o asemenea încercare e justificată de virtuțile într-adevăr subtile ale operei.

Brăescu a început să scrie tîrziu, aproape de vîrsta de cincizeci de ani, spre sfîrșitul primului război. A avut o viață bogată în evenimente și aventuroasă. Luat prizonier într-un lagăr din Germania, spre a-și distra camarazii care se cam plictiseau în inactivitate, Brăescu, povestitor plin de vervă, se așterne pe scris. Intors în țară e îndrumat către profesorul Mihail Dragomirescu care îl sfătuiește „să mai citească“. Lui E. Lovinescu și cenaclului „Sburătorul“ le aparține meritul de a fi descoperit, nu fără uimire, marele talent satiric al lui Gheorghe Brăescu, talent care ar fi rămas altfel în întunec, pierdut în masa anonimă a povestitorilor mucaliți de întîmplări vesele. Eugen Lovinescu nu a intuit pe deplin comicul specific lui Brăescu (și mai ales nu ne-a făcut să înțelegem de ce avem de-a face neapărat cu o operă a genului comic); însă meritul său nu numai de a fi descoperit talentul ci și acela de a-i fi subliniat cu justețe locul pe scara valorilor, rămîne incontestabil.

G. Brăescu a debutat în anul 1918 și a tipărit următoarele volume: „Vine Doamna și Domnul ghegeneral“, „Maiorul Boțan“, „Doi vuipoi“, „Schițe vesele“, „Nuvele“, „Un scos din pepeni“, „Cum sint ei“,

¹⁾ Memorii, vol. II, Eugen Lovinescu

„Schife alese“, „Moș Belea“ (roman), „La clubul decavațiilor“, „Conașii“ (roman), „Amintiri“, „Margot“ (roman); a colaborat la „Sburătorul“, „Luceafărul“, „Cugetul românesc“, „Rampa“, „Adevărul literar“, „Dimineața“, „Universul literar“, „Gîndirea“, „Revista fundațiilor“ precum și la o seamă de reviste humoristice. Opera sa este puțin cunoscută și departe de a fi apreciată în întreaga ei valoare. Dintr-un punct de vedere lucrul acesta este explicabil. Brăescu a fost un scriitor lipsit de conștiință artistică superioară. Scriitor extrem de inegal a scris mult și a tipărit cam tot ce a scris, irosind astfel o parte din remarcabilul său talent. În cuprinsul acestor pagini ne propunem să analizăm valoarea pozitivă, înnoitoare a operei lui Gh. Brăescu, subliniind în special **izvoarele comicului**, urmărind liniile triplei tipologii; cazone, mic-burgheze și rustice.

I

Distincția impusă de E. Lovinescu între satira lui Caragiale — „subiectivă“ — și satira lui Brăescu — superioară prin „sensul evolutiv de obiectivare“ — nu e tocmai limpede. Satira lui Caragiale reprezintă — e adevărat — un grad mai mare de caricare a realității, dar pornind de aici nu se poate clădi o ierarhie, cu atât mai mult cu cât și Brăescu intervine printr-o „atitudine superioară tradusă într-o continuă ironie“.

Despre „obiectivare“ în înțelesul conferit de Eugen Lovinescu acestei noțiuni — nici nu poate fi vorba, și nu numai în cazul lui Brăescu. Comicul include caricarea într-un grad mai mare — la Caragiale — ori într-un grad mai redus — la Brăescu. Comicul presupune intervenția voită a scriitorului care se exprimă într-o atitudine superioară față de eroi, priviți de sus în jos. Pasiunile sînt aici numai aparente. Caricarea, exagerarea sînt mijloacele absolute ale satiricului; dar ceea ce deosebește comicul realist de jocul gratuit care nu-și propune să dovedească nimic — e sublinierea prin exagerare, prin caricare, a unei trăsături caracteristice, a unui tip reprezentativ. Comicul realist exprimă prin mijloace specifice atitudinea scriitorului în

raport cu fenomenul observat. Acesta e și cazul lui Brăescu. Un erou al său își exercită, să zicem, furia, brutalitatea în gol, dintr-un motiv absolut neînsemnat: a dispărut un castravete. Se ia interogaTORIUL presupusului vinovat, eroul strigă sălbatic, cu o minie oarbă însoțind cu palme fiecare întrebare.

— (poc!) Ce-ai făcut cu castravetele, mă?

— Trăiți, don'căpitan...

— (Poc!) Unde-i castravetele, mă?

— Trăiți!...

— (Poc!) Scoate castravetele...

— ...

— (Poc!) Scoate castravetele, că te ia dracu'.

— Trăiți...

— (Poc!) Scoate castravetele, că te omor“.

Reducția intelectuală e o condiție eternă a eroului comic. (că în viață, ca și într-o obișnuită operă literară un om cu rațiunea întreagă poate avea reacțiuni comice — aceasta e altă problemă). Lumea eroilor lui Brăescu este o lume a prostiei, dar a prostiei pretențioase, a platitudinii, dar a platitudinii solemne. În timp de război un colonel n-are habar cum devine cazul cu Turtucaia ceea ce nu-l împiedică să aibe idei, să trateze chestiunea foarte volubil, cu un aer de familiaritate:

„— Domnule colonel, a căzut Turtucaia!

„— A căzut Turtucaia?... Bine le-a făcut! Mama lor de turci.. lasă că-i bine.. Ionescule!.. E bine, și-o spun eu..

„— Cum bine, domnule colonel?! Turtucaia e o noastră!!!

„— Așaaa?! E a noastră?!?! Ehe!.. Nu e bine.. Nu e bine, Ionescule.. Nu e bine, băiete, și-o spun eu.. Ascultă-mă pe mine, nu e bine deloc!“

Convorbirea are un caracter analitic, se dezbate cele mai neînsemnate lucruri cu gravitate, după o logică a prostiei; eroul comic împrumută lumii înconjurătoare propria-i sărăcie intelectuală, presupunînd că e un fenomen curent. Se îmbată de logica sa, atrăgînd și altora atenția asupra acestei calități. Iată ce discuție se poartă pentru a stabili că o armă e murdară:

„— Cum e arma ta, băiatule? Nu te uita la domniii ofițeri, uită-te la mine.. văd

că ne înțelegem bine. Tu nu ești prost, ești deștept, cum e ?

„— Cum să fie ?

„— E curată sau murdară ?

„— E murdară, să trăiți, dom' general !

„— Așa băiatule !...“

Respingînd ca „neartistică“ în genul comic „exagerația atît de comună lui Caragiale“ Lovinescu nu recunoaște nimic din această intervenție a scriitorului în opera lui G. Brăescu. Distincția poate părea subtilă dar, din nou, nu se sprijină. Dacă din Caragiale se extrag cîteva rînduri dintr-o schiță uitată — „Boborul“ — („A ! — sînt sublime momentele cînd un popor martir sfarmă obidele și cătușele tiraniei“ etc) — constatîndu-se „exces de ironie superioară“ în cazul lui Brăescu criticul pare a nu observa că paginile care servesc autoritatea tezei sale, demonstrează numai bine contrariul. Nu numai atît, caricarea realistă ia adesea la Brăescu aspectul șarjei. Nu vrem să spunem, firește, că acesta e cazul dominant, dar că șarja există, că Brăescu cultivă nu rareori comicul de cuvinte, limbajul grotesc — nu mai încape îndoială. „Masa de astăzi e o zi istorică în trecutul meu“ așa își începe discursul colonelul Popescu (în „Toasturi cazone“) și continuă : „Nu eu, dumneavoastră doamnelor ați născut neamul romînesc, care a uimit lumea prin vitejia lui. Voi femeie antice, ați făurit cu degetele voastre de roză România Mare, suportînd pe rînd și cu cel mai mare eroism, toată greutatea Neamului“ și mai departe : „Și acum doamnelor un sfat : păstrați-vă limba, că limba dulce-mulț aduce și limba dumneavoastră e dulce, dulce de tot, nespuse de dulce căci nu este limbă mai dulce decît limba romînească... Ura, trăiască județul Gorj ! (cade extenuat, copleșit de aplauze).“

Ni se dau aici sub un aspect degenerat, de imbecilitate, toate locurile comune ale oratoriei : comparațiile cu antichitatea (femeile au salvat „vitejia strămoșească“ precum „odinioară păsările cerului au salvat Capitoliul“), urările către dinastie, proverbele de circumstanță („ceea ce dovedește că din vultur vultur naște, din stejar stejar răsare“), procedeele retorice de mare efect („Sînt neputincios. Sînt neputincios să exprim ce simt, ce simțiți și dumneavoaș-

tră...)“ etc.

Ceea ce e particular satirei lui Brăescu în raport cu satira lui Caragiale, nu e — așa dar — o presupusă obiectivare, indiferența „imposibilă“. Acest aspect specific nu se poate citi decît în totalitatea liniilor care compun opera sa, în materia de viață tratată, în creația de tipuri și în observarea moravurilor. Ce e mai valabil în creația lui Brăescu reprezintă o monografie critică a mentalității cazone. Este o operă de psihologie a militarului retrograd, de denunțare a spiritului prusac. Există în adevăr o lume a eroilor lui Brăescu, cu o existență proprie. Cu preocupări și principii morale, cu un fel uniform, pitoresc și foarte specific de a interpreta viața.

Personajul lui Bacalbașa era împietrit în tipare vechi, consfințite prin tradiție și imposibil de urnit ; avea obsesia cazarmei și manifesta o rezistență ambițioasă, suspecțind pe civili și bănuindu-i de intenții dizolvante. Orice curent inovator era principial respins ca neavînd legătură cu tradiția cazonă, urmărind dimpotrivă a o năru. Stadiul observat de Brăescu e structural altul, caracterizat în special prin sforțarea de a adopta noile forme, spoiala de civilizație, fără însă a cînti nimic din împietritul fond prusac. Cazarma rămînea prin caracterul și conținutul său cel mai specific o expresie a reacțiunii, un instrument antipopular, conservator prin structură — și proiectate pe acest fond cultul „legii progresului“ și al metodelor „noi“, sforțarea de a se adapta ideilor generale și noului ritm al civilizației duceau la o disproporție, neîncetat obiect de exercitare a genului comic.

Lucrul cel mai izbitor comic în eroii schițelor lui Brăescu este deșarta ostentație a progresului, obsesia „reformelor“ și a noutăților de tot felul. Cavalerii progresului cazon sînt aduși, pentru prima dată într-o lumină reală de către Brăescu, și denunțați tot astfel precum, cu cîteva decenii în urmă Caragiale biciuise în chip necruțător frazeologia liberală și degradarea principiilor progresului de către demagogii burgezi.

Gesturile sînt ale unor oameni cu dragoste de progres, cu înțelegere față de cerințele moderne. Liniile nu sînt atît de simple ca la Bacalbașa, unde se proclamă

deschis spiritul cazon, eroul repudiind fățiș și cu voie bună instituțiile de cultură ca și orice manifestări ale existenței civile. Eroi lui Brăescu nutresc ambiția de a părea oameni de lume, persoane cultivate, distinse, înțelegătoare. E mai mult decât sigur că citind pe „Moș Teacă“, văzînd brutalitatea, concepția rudimentară și lipsa de cultură a acestuia, eroii lui Brăescu de toate gradele împreună cu soțiile lor ar fi petrecut de minune fiind probabil foarte mirați de vremurile de altădată. Nici vorbă să se recunoască. Rîzînd pe seama primitivității lui Moș Teacă, uimirea lor că pe lume au trăit și astfel de oameni, trebuie să se fi prelungit apoi într-un rîs uman, îngăduitor pentru ciudățeniile ce pot să existe la un moment dat. Acum sîntem în plin ev al civilizației, în care singură legea progresului stăpînește conștiințele, îndreaptă acțiunile oamenilor. Politeța, generozitatea, satisfacția de a purta o discuție despre evoluția omului, de a depăși pe adversar, un profund simț al egalității în virtutea căruia generalul se consideră camarad cu cel din urmă soldat — toate acestea au devenit un pucru curent, care nu mai surprinde decât pe retrograzi. Femeia nu mai e desconsiderată ca la Bacalbașa — și respectul datorat doamnei general Popescu „cea mai frumoasă floare a Gorjului“ (pe care „domnul general o udă în fiecare seară cu lacrimile sale“) poate întrece considerația și autoritatea de care se bucură generalul însuși. Din aceste gesturi proectate în gol vine tot ridicolul, pe cînd în „Moș Teacă“ comicul fiind de-o factură mai joasă izvorăște din afirmarea netedă a spiritului retrograd, a înapoierii și a brutalității, din prostia frustă, atît de încrezătoare în ea încît nu mai simte necesitatea să se acopere, cu atît mai puțin să se scuze.

E de 'un comic superior această pretenție a eroului lui Brăescu de a nu mai fi considerat un Moș Teacă, un automat primitiv. Oamenii s-au emancipat, disciplina formală („Drepti!... Pentru onor!“) e condamnată cu silă de generalul venit în inspecție, sprijinitor al altei faze de civilizație, căruia îi repugnă „clișeele vechi...“ E puțin jenat chiar : „— Lăsați... lasă astea, oprește te rog... clișee vechi, colonele!“.

E specific comicului din schițele lui Brăescu, faptul că eroii joacă subtil comedia conținutului.

Generalul vrea lucruri „de fond“, vrea să vadă de exemplu dacă soldatul știe să demonteze o pușcă. Dacă știe, e bine, înseamnă că „s-a muncit“. („Vă felicit domnilor și la revedere“).

Alcătuirea programului de masă echivalează, ca efort și consum de puteri spirituale, cu compunerea unei mari opere de artă, a unei simfonii ori a unei epopei vaste. E o operă ce nu se poate compune decât într-o deplină reculegere, capabilă să asigure comunicarea cu puterile misterioase ale inspirației. Colonelul s-a izolat departe de vuetul contemporaneității. Cînd relatează, scriitorul adoptă un ton grav, de pietate și înțelegere respectuoasă : „Lucra în cabinetul său cu stourile lăsate, într-o liniște profundă“. Munca la manuscris e grea, cere talent și, mai ales, multă putere de selecție : „... colonelul adîncit în lucru scie și taie, taie și scie din nou“.

Iată acum, negru pe alb, într-o expresie sobră, rodul inspirației înalte și al puterii de selecție :

„Luni. La prînz : borș cu orez.

Seara : cu cartofe.

„Marți. La prînz : borș cu cartofe.

Seara : borș cu orez“.

Omul are tot dreptul să-și contemple satisfăcut opera. Odată opera încheiată, privind-o cu obiectivitate, ceea ce îl încîntă mai mult, între multiplele ei calități, e variația („Observi variația, zise el privind pe ofițer pe deasupra ochelarilor...“).

Personajele s-au emancipat, cultul pur al cazarmei ne mai fiind la modă, vîdindu-se neîndestulător prin sine însuși. Colonelul nu mai e un Moș Teacă, merge la „reprezentatie“, ține să fie văzut, iar după aceea se retrage „la o bere“ cu un civil spre a discuta despre una și despre alta, și voind să demonstreze acestuia că nici ei, militarii, n-au rămas de tot în urmă, avînd și ei privirile ațintite spre Occident. La o bere colonelul dezvoltăuie amicului său „scheletul unui plan măreț“ menit să revoluționeze instrucția și s-o împingă mult înaintea. Progresul e văzut ca un meșteșug care se fură. Se fac asociațiuni, confederațiuni etc. puse toate sub patronajul „alteței sale re-

gale“. (nu e patronajul „majestății sale“ ci al „altefei“, acest lucru fiind de bun gust și arătând că ofițerul are și el, ca oricare om cultivat, simpatia sa). Ideia fundamentală e aceea a „legii progresului“ care își găsește rațiunea în agitatele discursuri ale colonelului: „Domnilor, spune el, ofițerilor, din două lucruri unul: ori eu sînt nepriceput, și atunci luați-mă de gît, scuturați-mă, strigați-mi: **Huo!** desful, oprește-te! dă-te jos nebunile! nu meriți să stai unde ai ajuns.. Ori dumneavoastră nu vă faceți datoria și atunci am eu dreptul să vă scutur și să vă strig: urmați legea progresului, pentru Dumnezeu!“

Scriitorul povestește lucrurile **potolit** — s-ar spune: potolit moldovenește — de parcă n-ar fi vorba de enormități. Nu subliniază cu ostentație grotescul, conștient de prfmejdia lucrului neartistic. Noile principii sînt prezentate ca un fenomen cu totul important. „Un an întreg — spune colonelul — m-a bătut neamțul în cancelarie pînă i-am prins meșteșugul“. „Meșteșugul“ — fusese surprins de colonelul Cristescu de la un „neamț“ și nimeni nu-l stăpînea atît de bine ca colonelul Cristescu — fiind o chestiune de „talent“ — dar nici colonelul Cristescu nu-l făcea „tocmai-tocmai ca neamțul.“ Am crede că e ceva greu de deprimat, esențial, subtil .

În cele din urmă aflăm că e vorba de superioritatea pasului prusian. Pasul prusian, nu e, acolo, un simplu mod de a pași — mai bine sau mai rău, — e o întregă concepție de viață, o viziune specifică a universului. „Dacă mergi așa cum îți arăt eu, și se deschide inima, și se curăță mintea, și se luminează orizontul“.

Contemplată fără intenții critice, lumea schițelor lui Brăescu pare așadar de o complexitate intelectuală extraordinară. Nimic nu e simplu aici sau pare simplu numai la o analiză superficială. Se încing discuții savante, de un caracter foarte academic, foarte civilizate. Fiecare are părerea lui („Iartă-mă, asta e părerea mea“). Dar care e obiectul acestor teribile dispute? Adesea ele au caracterul unor subtile observații lingvistice. Se spune cartușeră ori cartușieră? Grea dilemă. Superiorul e de părere că se spune cartușeră. El, deși su-

perior, e om civilizate, un intelectual, înțelege să argumenteze: „**Pentru că este de parte femeiască... Și altă dată te rog să fii mai cuviincios și să ascultă că noi sintem mai bătrîni decît dumneata și știm mai multe**“. Totuși părerea sublocotenentului Vîrtosu e greu de clintit, („nu vă supărați, este părerea mea“) așa că, în cele din urmă deși e om civilizate, un intelectual, deși e receptiv la părerile inferiorului și nu e un despot care face din cuvîntul său literă de lege, maiorul e silit de autoritate să pună punct:

„Nu merge pe păreri, nu ești de capul dumitale...“

Și în concluzie adresîndu-se tuturor celor de față, superiorul, totuși intelectual, și îndeamnă să extragă o învățătură.

„— Deprindeți-vă să vorbiți romînește, că-i frumoasă și limba romînească“.

Concluzie care, după atîta exegeză, se împunea.

Arta scriitorului este de a fi știut să dozeze într-o ecuație exactă (a cărei deslegare e secretul marelui său talent dramatic) acest amestec de autoritate goală, familiaritate și sfătoșenie îngăduitoare.

Mișcările exterioare sînt ale unui om frămîntat cu cea mai mare sinceritate, în cel mai înalt grad, de progres, gesturile sînt ale unui poet neînțeles de contemporanii săi, ale unui muzician cărui îi revine sarcina dificilă de a sparge vechile țfpare, ale unui savant inovator în știință, surprins de inerția, spiritul dogmatic și presiunea înăbușitoare a epocii. Dar dincolo de vîlul confuz al gesturilor caricat, se deschide pustiul. Mîhnirea metafizică a ofițerului, tristețea de a nu fi înțeles se revarsă în cele din urmă cu brutalitate asupra sărmanului soldat.

Eroul apare ca un iluminat, întristat de starea contemporanilor cărora le face amare reproșuri („Iată, domnilor, cu ce vă pierdeți vremea; aceasta este activitatea dumneavoastră“), și deodată găsește în el resurse de energie morală: e timpul ca această situație să înceteze, așa nu mai merge, e nevoie de măsuri hotărîte: „**Cițiți, luminați-vă, puneți-vă la curent cu civilizația, pentru Dumnezeu**“. Chestiunile de strategie se leagă de o viziune mai largă asupra viitorului, ele n-au doar un interes

limitat. E vorba de o acțiune capitală. Adoptarea metodei ~~not~~ e singurul drum ce duce la civilizație. Despre ce e vorba? „Am cetit aseară domnilor, o broșurică mică, subțire, citeva file. Dar cită lumină în ele, cîtă simplitate, cită filosofie“. (locurile comune ale publicisticii au pătruns în armată; e de fapt expresia degenerată a ideii că marile sisteme se expun în citeva pagini, omenirea revenind veșnic la problemele fundamentale; marile adevăruri sînt totdeauna simple: „broșurica“ se remarcă și ea prin „simplitate.“) Ce se spune acolo? „In această cărțuție (spune „cărțuție“ spre a pune în contrast simplitatea, modestia termenului cu bogatul său înțeles) un căpitan francez, Massacrier, arată cum se poate pregăti pentru război un soldat în cincisprezece zile“. Din „cărțuție“ reiese limpede că trebuie părăsită „faza veche“, a venit timpul marilor prefaceri. „Ei bine, domnilor, s-o rupem cu trecutul și să intrăm pe calea judecării, a luminii, adevărului“. Urmează o ședință „practică“ al cărei scop e să facă evidente pentru fiecare, foloasele noii metode „chicheroniene“. Familiaritatea cu care se vorbește de metoda lui Massacrier e de natură — iarăși — să pună în lumină, prin contrast geniul metodei și să dovedească din nou că marile adevăruri sînt simple, la îndemîna oricui. Ofițerul vede lucrurile practic. Autorul „cărțuției“ devine un personaj apropiat, care nu te învață pur și simplu, ci el însuși te duce la tragere, îți pune pușca în mînă, te dăscălește cînd greșești „Căpitanul Massacrier duce pe recrut la tragere a treia zi după sosirea lui în cazarmă. In prima zi îi explică mecanismul“... Massacrier ni se adresează nemijlocit: „Eu încep zice el, cu cel mai prost... dacă el prinde...“

Fiecare observație a autorului „cărțuției“ e însoțită de comentarii pline de familiaritate „vezi ce bine s-a gîndit, al dracului!“ E nevoie bineînțeles de „o probă“ — „Să încercăm, să vedem, n-am putea noi oare să furăm meșteșugul Franțuzului?“ „Dă-l dracului de Massacrier că n-o fi el mai deștept ca noi. Eu zic că se poate. Dumneavoastră ce credeți? Se poate ori nu se poate?... Tăceți, nu vă dă mîna! N-aveți încredere! Vă spun gogoși?! Ei bine, o să iau eu asupra mea“... Eroul coche-

tează, siguranța de sine îl umple de vobă bună. Comicul vine din diformarea ideilor curente asupra geniului: tăcerea contemporanilor, neîncrederea în marile fapte istorice („Tăceți, nu vă dă mîna! N-aveți încredere, vă spun gogoși?!), gestul superior al salvatorului care se jertfește pentru binele semenilor („Ei bine, o să iau eu asupra mea...“) În fine se face proba, menită să dovedească că „se poate“ dîndu-se astfel o ultimă replică neîncrederii și lașității. E adus „Ion“ și experiența începe cu cea mai mare bunăvoință. Cel adus e tratat la început cu blîndețe:

— Cum te chiamă de tine, băiete?

— Ion, răsuflă recrutul cu ochii pe ușă.

— De unde ești tu? continuă el întorcîndu-se triumfător la noi.

— De la Zăilești — mai avu curajul să îngăimeze recrutul.

— Bunn! (Ion e luat cu camaraderie.)

— Ia șezi tu coala lîngă mine. Dă-te mai aproape... mai... Șezi leger pe scaun... Nu te teme. Sîntem camarazi... Tu ești camarad cu mine... Domnii ofițeri, camarazi cu tine... Nu te emoționa, băiete... Știi tu ce e asta, măi Ioane?

— Pușcă!

— Vedeți domnilor? Nu l-am învățat eu. A spus singur... (primele succese ale metodei). Metoda chicheroniană: Il întrebi, îți răspunde“.

Dar treptat, colonelul se înfurie, izbindu-se de prudența filosofică a țăranului, care-și face socoteala că mai bine e să se arate prost, evitînd complicațiile.

„— Seamănă cu asta, băiete? Pușca pe care ai văzut-o tu acasă, seamănă... Nu te emoționa băiete... Nu te emoționa, mă?! Ce te emoționezi așa? Stai liniștit că te ia dracu! ce te zbați ca un crap?... Răspunde ce te întreb eu... Uită-te la mine, ce belești ochii la geam?... seamănă ori nu seamănă?“ Și tot așa înainte: „liniștește-te mă băiete... ce svîcnești ca o șopîrlă“ și „nu te emoționa, mă!“ și „n-auzi, să nu te emoționezi“ și apoi „paștele și grijania cui te-a închinat“ și în cele din urmă colonelul ca și în „Legea progresului“ se repede cu pumnii. Într-adevăr, metoda lui Massacrier nu era nouă...

Lumea mișună de reformatori, dar dacă băgăm de seamă, spiritul reformator e o

altă față mai spoită a vechii brutalități. Asta ar fi ideea mai tuturor schițelor lui Brăescu. Inoitorul — revoltatul — se recrutaază dintre noii veniți — cum e proaspătul comandant de regiment din schița „Un revoltat“. Noul venit e plin de candoare, plin de proiecte de viitor și nu poate înțelege cum de sînt unii lipsiți de constrîngere în fața evidenței. Mirarea lui este imensă la gîndul că astfel de lucruri mai sînt posibile în țara romînească („Fugiți, domnilor, d-aici... este imposibil“). Dar asta era realitatea, se străduiesc să-l convingă inferiorii: domnul comandant de brigadă lua zilnic de la regiment „cînd ouă, cînd unt, cînd miel... și parale ioc...“ Mirarea noului comandant e în creștere, nu-i vine omului să creadă („E posibil, domnilor?“) El unul — nu va răbda în orice caz una ca asta. Conștiința îi poruncește să se împotrivescă („Eu unul nu știu... Nu cunosc decît datoria... Poate să mă duc peste nouă mări și nouă țări. Mă duc bucuros oriunde... plec cu geamantanul și demnitatea mea. Eu nu adun ouă pentru nimeni“) Hotărîrea e definitivă: „Ei bine domnilor, orice s-ar întîmpla, cu mine nu merge“. Colonelul e total intransigent. Zădarnic încearcă să-l înduplece inferiorii. I se reproșează cu secretă admirație: — „Domnule colonel, vă expuneți de prisos...“

Dar a doua zi, pe neașteptate apare generalul. A venit să mulțumească colonelului pentru „darurile“ făcute: („Mulțumesc pentru brînză... e delicioasă... nevastă-mea e încîntată... Ea dacă are brînză nu-i mai trebuie nimic“). Urmează o convorbire în care toată încîntarea cititorului e de a urmări cum, într-un scurt dialog, fermitatea de reformator a colonelului se preface treptat în sfială conformistă și emoționată:

„... — Dar prea ai trimis multă, frate!

— Domnule general, mă ierțați...“

Colonelul e încă ferm, vrea să întrerupă, să pună lucrurile la punct, pe adevăratul făgaș, lămurind neînțelegerea.

— „Nu face nimic... de mîncat tot se mîncă.“

Sensibilitatea generalului e împietrită, e fixată în loc, nici nu-i trece prin mîntre că

lucrurile ar putea fi altfel decît gîndește el, decît e obișnuit el, ceea ce dezorientează pe colonel.

— Dar, domnule general, eu... Nu eu... (colonelul se clatină, nu bănuia o așa de neașteptată rezistență).

— **Apropos!** (generalul consideră chestiunea încheiată, poate trece la altceva). **Am întîlnit o companie de la dumneata, care se ducea astăzi la tragere... foarte bună impresie... bine îmbrăcați... cîntă bine... altă îngrijire... altă comandă... mîină de fier!**

— **Domnule general...**

— **..Repari trecutul.**

— **...devotamentul nostru...** (colonelul e definitiv cucerit)

— **...sarcină grea, foarte grea...**

— **...extrem de grea...** dar „vaincre sans peril“...

— **...cu toată dragostea v-asigurăm...**

— **...foarte mulțumit, la revedere colonelule, la revedere domnilor!**

— **...se poate?! Domnule general, nu stați la masă?“**

În atîtea variante tema cameleonismului a fost de atîtea ori atinsă în opera mai tuturor scriitorilor încît pare a fi deacum îstovită. Brăescu însă o întinerește, aducînd nu o nuanță în plus, ci o întreagă viziune foarte personală a cărei particularitate e frenezia spontană a adaptării, un mod specific eroilor săi de a privi cu neașteptată familiaritate, ca pe o chestiune a lor intimă, părerea superiorului. În realizarea acesteia ei pun o vibrație sufletească specială, ceva din rațiunea însăși a existenței lor. S-au plantat niște tei, prilej de nemulțumire pentru colonel (— „Să-i scoți, să-i scoți numaidecît... să cureți frumos și să pui zorele. Vreau verdeață, multă verdeață... Ce-i sărăcia asta în fața regimentului? Alt loc n-ați găsit?!“) Află că așa a dat ordin generalul și atunci cu aceeași căldură, cu aceeași nuanță de interes personal, de atitudine sufletească proprie susține părerea contrarie. Teii au devenit acum un factor al peisajului său sufletesc:

„— Să-i uzi... să-i udați în fiecare seară...“

— **Atunci nu-i mai scoatem?**

— **Cum o să-i scoți?... Ce comedie e**

asta!... Se poate?! Să pui tei, tei mulți, vreau pădure de tei maiorule. Să cari apă toată ziua..."

Resortul comic de o nuanță particulară a personajului e tocmai această sinceră pasiune pusă în apărarea unei idei ce citeva clipe mai devreme i se păruse absurdă. I se pare insuficient, cu totul insuficient să fie lăsați teii la locul lor. Vrea „mulți tei“ și mai ales ține neapărat ca maiorul să care apă „toată ziua“.

Ideile moderne pătrund sub un aspect denaturat și convingerea care se cristalizează cu timpul este că îndemnarea în instrucție, reprezintă un mare act creator :

— „Degeaba domnule colonel, oricât ne-am munci ca dumneavoastră tot n-o să facem..."

— I-auzi acuma, na!

— Dumneavoastră aveți experiență mare.

— I-auzi comedie!

— Nu e asta domnule, e talentul omului.

— Altă drăcie! O fi, nu zic, dar priceperea mea sau talentul cum îl numiți dumneavoastră reprezintă treizeci de ani de muncă, oculirile mi-au albit părul, și mi-au mincat sufletul. Două lucruri am cunoscut în viață : casa și cazarma. Muncii că și eu am muncit, învățați că și eu am învățat. Ce! Dumneavoastră nu sințeți oameni ca și mine? "

E aici : și falsa admirație venită din și-retenie și voința de adaptare a inferiorului, și orgoliul facil al comandantului, în care se asociază încrederea în sine cu neîncrederea și de aici nevoia de a fi flătat, pus în situația de a face confesii, de a desvălui procesul intim al creației (așa se întâmplă și cu un scriitor, care, lăudat începe să „mărturisească“ procesul creației, „cum scrie“ — considerînd acest lucru necesar, important pentru ascultător); și modestia falsă, de bun gust, care impune să nu se vorbească de talent (mă rog, o fi, nu zic, dar nu e o scripire divină), meritul constînd în perseverență, în zeci de ani de „muncă“.

Ridicolul e cu atît mai mare cu cît se dovedește în cele din urmă că „priceperea mea sau talentul, cum îl numiți dumneavoastră“ se reduce la puțin lucru. Nu

e decît un mod de a desvălui fondul brutal care străpunge în cele din urmă vălul de omenie și civilizație : soldatul e năucit de palme, bătut la singe. (Acesta e de fapt „pivotal“, nu e cine știe ce descoperire teoretică, e un lucru vechi și obișnuit la noi — spune printre rînduri scriitorul.) Incît, după ce se repede cu pumnii la soldat, ofițerul ostenit și ștergîndu-și sudoarea, se întoarce, își vine în fire, și continuă să explice cu aceeași bunătate și înțelegere răbdătoare :

— „Acum, după ce am pus pivotal la punct..."

Inspecția administrativă e un bun prilej pentru colonel de a face examenul vieții și trecerea în revistă a meritelor sale.

În fața unui astfel de eveniment, omul se simte dator cu o mărturisire intimă. E un prilej de a fi răscolit de melancolia trecerii anilor („cariera mea a sfîrșit — cariera dumneavoastră abia începe“), de a-și sublinia mărinimia, încrederea calmă în puterile sale pe care i-a dat-o cariera întregă, (apoi pentru scurtă vreme încrederea alunecă într-o omenească înțelegere pentru marile lui calități), e un prilej de analiză a vieții : avansarea nu a venit așa ușor, uneori a fost foarte greu, a muncit „foarte mult e drept“ dar munca i-a fost încununată, a „ajuns“, nu mai are ce-și dori. Simțul onoarei e foarte dezvoltat și vedem cum colonelul din „Un om dintr-o bucată“, face un apel călduros noii generații să nu-i păteze „trecutul“. De la înaltul principiu al onoarei se judecă toate. Privind de acolo oamenii au o altă viziune a vieții. Tot ce rîu e în conformitate cu onoarea, lezează și surprinde. De aici acel ton grav. („Eu mă mir de dumneata, căpitan Văleanu, cum spui dumneata că n-ai naftalină“) potrivit altor împrejurări Onoarea se ilustrează în fapte de minimă importanță, cînd un ofițer pretinde că n-are naftalină i se dă replica răsunătoare pe un ton grav : „Spune dumneata pe onoarea dumatăle de militar și om, nu v-am dat astă iarnă cite cinci kilograme?“ Constatarea că alții n-au înrădăcinat în ei principiul onoarei duce la descurajare ori la neîncredere în omenire. De pildă la vestea că naftalina s-a evaporat : „Da? S-a

evaporat? Bine, foarte bine! Dacă s-a evaporat și dacă se evaporează toate atunci evaporafi-vă și dumneavoastră, să ne evaporăm și noi și să isprăvim comedia". E reacția marilor înoinitori care în sforțările lor se izbesc de dificultăți enorme.

Noțiunea însăși de „carieră” — esențială pentru un militar de tip vechi — se traduce în termeni noi, lipsa de scrupule fiind formal condamnată. Aparența e aceea că militarul avansează prin „muncă”, prin „experiență”, chiar prin „talent”, prin merite personale; dar scriitorul observă subtil că înțelesul rămâne neschimbat, terminologia evoluează, totul se întemeiază pe accepția particulară dată noțiunii de onoare. Se crede, poate cu sinceritate, că spre a ajunge acolo „unde dorește” omul trebuie mai întâi să străbată „filiera încercărilor grele”; începe să se bucurе de timpul de „încrederea oarbă” a superiorilor.

În punerea bazelor unei cariere, cășătoria poate fi un factor hotărîtor, dar pe cînd eroul lui Bacalbașa se însoară din ordinul superiorului și conform alegerii acestuia, convingerea curentă este că militarul se însoară luînd „o fată curată, bine crescută”, „cuminte”. Odată ajuns acolo unde „a dorit” eroul începe a avea amintiri, povestește tuturor ce greu e să avansezi, ce calități sînt de presupus; generos, familiar cu inferiorii în grad, îi „notează”, întotdeauna „bine” („mult mai bine decît se așteptau unii dintre dumneavoastră”) trece „cu buretele”, din bunătate, chiar „peste păcate mai mari”; sentimental și în special pe cei mai tineri îi privește cu duioșie, le iartă „multe” aducîndu-și aminte de propria tinerețe, de trecutul său. Ochii tuturor sînt ațintiți către un punct din infinit în care se concentrează marile aspirații. E de ajuns să se „scrie ceva” acolo „unde trebuie” și destinul omului e hotărît. Eroul e urcat pe cele mai de sus trepte, mai presus de orice închipuire, ori totul e pierdut, nu mai e nici o speranță („îmbătrîniți căpitani”). Totul depinde de alte cuvinte de „muncă” și de „răbdarea” fiecăruia. Aluzia la avansări produce extaz, funcțiile demnității se desleagă; la început omul simulează că este supărat de ușurința cu care vorbesc unii:

— Să vă vedem general.

— Ce, domnilor... altceva n-aveți de vorbit... eu n-am pe nimeni, domnule, sînt cum mă vedeți și dumneavoastră.

— Se poate?... tocmai dumneavoastră?... la toamnă sinteți sigur locotenent colonel!”

Eroul e definitiv pierdut, amețit, se împleticește, nu mai nimereste vorbele:

— „Bine... ei... atît ar mai lipsi, colonelul m-a pus să mă notez eu singur... sînt propus la excepțional...”

(Ofițerii în cor) — Să trăiți, la mai mare!

Apoi își vine în fire, își recapătă cum-pătul, e vesel:

— Vă mulțumesc, dar mai este... în fine... să lăsăm asta”...

Orgoliul biciuit vrea să se ascundă în modestie dar omul n-are destulă tărie sufletească spre a se stăpîni. Pretutindeni i se ivesc ocazii de a povesti faptele din trecut, dar bănuind că lauda nu-i de bun gust caută pentru o clipă s-o reprime, („Dar n-am venit aici să vă povestesc faptele mele pentru care am fost viu feliicitat și decorat de maestatea sa regele și chiar de a.r. principele moștenitor”) însă cu atîta lipsă de abilitate încît efectul e contrar.

Ignoranța e plină de pretenții și se traduce într-o mare volubilitate dialectică. „Omul fără o pîrjoală ardeiată, mințit pe grătar, moare, mori și dumneata, mor și eu, murim cu toții, ascultă-mă pe mine”, susține colonelul spre a da dovadă că, spre deosebire de om, maimuța „a degenerat, s-a depărtat de noi”.

Omul vorbește, ridică tonul, strigă; cheamă la ordine ori dimpotrivă se înduioșează, are nostalgia copilăriei, e bine dispus ori mîhnit fără ca aceste manifestări să fie într-o deplină concordanță cu o stare de spirit bine determinată, explicabilă prin logica lucrurilor. Comică e lipsa de finalitate, gratuitatea, lipsa de logică omenească a manifestărilor exterioare, caracterizate printr-o totală neadaptare la fond. Dacă lipsa de preocupări mai înalte, ignoranța naivă, brutalitatea chiar — ar corespunde unui fond de bun simț, efectul comic ar dispărea și fără a fi ridicole manifestările acestea ni s-ar părea cel mult detestabile. Numind răul scos la iveală,

Încă n-am desvâluit nimic din caracterul eminentemente comic al situațiilor create de scriitor. Tot ce e firesc nu e comic, comicul vine din nefiresc și orice manifestare de bun simț îl anulează. În loc de bun simț, în locul percepției firești a vieții, eroul lui Brăescu are un fond de prejudecăți, puține și acestea, în virtutea cărora acționează mecanic, trecînd brusce de la indignare la iubire, de la descurajare la teribile accese de energie. Superiorul trebuie să fie „**mină de fier**“, dacă nu e „**mină de fier**“ subordonații își fac de cap, dau îngrijorătoare semne de anarhie. Odată înșurubată în mintea superiorului, formula aceasta exercită asupra comportării sale, mișcată de un mecanism pseudo-logic, o putere copleșitoare. Auzind că un oarecare căpitan Popescu Constantin se abate de la disciplină, „**mîna de fier**“ cade în panică. Nu mai vrea să știe de nimic, nu-l mai interesează nimic, nici cel puțin vina exactă a inferiorului. Se repede asupra primului venit care dă semne a fi căpitanul Popescu Constantin.

De fapt era o confuzie. Căpitanul Popescu era altul, acesta era nevinovat („**Nu beau, cărți nu joc, de fumat nu fumez**“). Dar forța mecanică a indignării superiorului, odată declanșată, trebuia consumată pînă la capăt. Aceste cîteva formule („**Va să zică dumneata ești...**“, „**Taci!**“, „**Nimic!**“, „**Te-mbeți!**“, „**Cum ai avut curajul?**“) trebuiesc spuse de superior, nu interesează cui și în ce împrejurări, altfel liniștea sufletească a superiorului e amenințată. Obiectul indignării e altul, indignarea însă e aceeași. Inferiorul se dezvinovățește, (nu bea, nu fumează) dreptatea e de partea lui, dar fără să vrea s-a făcut automat culpabil de altceva: se laudă! Vina sa e acum încă mai mare: inferiorul trebuie să fie modest. Pe lingă asta, în pledoaria sa s-a făcut auzit un cuvînt incompatibil cu spiritul vieții cazone: **nu știi!** (Nu știe să bea, nu știe să fumeze...) Puțin interesează fondul neștiinței sale, important este că **nu știe**. Ori inferiorul trebuie să știe: — „**Să-l fii din scurt maiorule... Ofițerul trebuie să știe de toate**“.

Dacă „**autoritatea**“ ar corespunde unui fond serios, n-ar fi nimic ridicol. În lu-

mea eroilor lui Brăescu **autoritatea** e însă un principiu mecanic, incapabil de a se adapta împrejurărilor. Capacitatea de a se adapta împrejurărilor schimbate e un semn de inteligență, de strategie superioară.

Nefiind un artist desăvîrșit nici pe departe, Brăescu a avut marele noroc de a-și fi **auzit** eroii.

E surprinzător că n-a izbutit să scrie teatru. Toată arta sa se rezumă la dialog. Acesta e atît de pregnant, vorbirea personajelor e atît de sugestivă, încît — literalmente — vedem gesturile însoțitoare, mimica, fără vreo indicație din partea autorului. De altfel dincolo de dialog, textul e mediocru și adesea plat. Descripțiile de natură sînt cu totul searbe și de altfel ar putea fi scoase din context fără vreo pierdere simțitoare. Poate și din insuficiență pregătire teoretică, scriitorul introduce în excelenta bucată „**Metodă nouă**“ notații asupra naturii, nu numai lipsite de interes, dar în total dezacord cu tonul dominant, de caricare și ironie răspicată: „**Plouă... Plouă mereu, de cîteva zile în șlr... O ploaie ca prin sită, cu ropot, mărunț și neîntrerupt, cerne ginduri negre din norii plumburii...**“

Mai e de observat că Brăescu, neavînd o bogată cultură, nu stăpînește meșteșugul construcției. În primul rînd se constată că nu știe cum să încheie. În schița „**Un revoltat**“ după concludenta explicație a colonelului, „**Abia am luat comanda... nu face să mă iau cu el la harță de la început**“... Brăescu adaugă în chip inutil replica dată de un alt personaj:

— „**Păi cînd vă spuneam eu**“, ca și cum această concluzie n-ar fi reeșit îndeajuns.

Calitatea satirică, precum și expresivitatea psihologică și socială a personajelor lui Brăescu se explică prin condiția specifică eroului comic. Rîdem de obicei cînd sesizăm elementele formei, mimica și gesturile exterioare ale unui personaj, neînsoțite de un conținut corespunzător, proiectate în gol. Dacă vedem gesturile oratorului și auzim concomitent argumentele însoțitoare, putem fi convinși cu seriozitate de justiția sau nedreptatea ideilor sale. Dar dacă ne înăbușim auzul, lipsite de o explicare

rațională, de conținut, gesturile ni se par de tot ridicole. Am rîde auzind versuri de o durere sfișietoare pe o melodie exuberantă. Cînd, de asemeni, gesturi potrivite unei anumite împrejurări, se deplasează în alte împrejurări care ar cere cu totul alte gesturi — avem de-a face cu un contrast comic și rîdem. Povestind unor camarazi un eveniment oarecare din biografia sa, în loc să se exprime cu simplitate, astfel cum pretinde buurul simț, amuzîndu-se sau dimpotrivă lăsîndu-se pătruns de nostalgie, personajul lui Brăescu („**Toas-turi cazone**“) adoptă un ton plin de gravitate, patetic, pornind o frază cu ecouri cutremurătoare: „**Mi-a fost dat mie...**“

Se vorbește în mod curent de complexitatea personajelor caragialene și se combate ideea că n-ar avea adîncimea psihologică necesară, că ar fi simplist concepute ca automați ai unei formule. Pe drept cuvînt se face această precizare, numai că nu trebuie să ne mîrginim la atît. În înțelegerea noțiunii de caracter, complexitate sufletească, adîncime etc., personajul comic se bucură de anumite condițiuni specifice. Confuzia de termeni și ignorarea particularităților eroilor comici, l-au condus pe Gherea la ideea că personajele „**Noptii furtunoase**“ și „**Scrisorii pierdute**“ n-au adîncime psihologică; și Gherea a reproșat acest lucru autorului. Eroii comici n-au ceea ce se numește o bogată viață sufletească, pasiuni intense. Numai profunzimea observației scriitorului conferă profunzime personajelor comice. Se poate vorbi uneori de o mare complexitate a reacțiilor, dar aceasta se consumă în gesturi mecanice, caricatice. În genul comic, varietății de patimi specifice oricărui om viu, îi corespunde caricatura. Asta diferențiază energic eroii comici. În ei se petrec necrezut de multe fenomene sufletești: de la înduioșarea sinceră la brutalitate, dar numai sub un aspect caricatural. De aceea sînt cu atît mai rizibili cu cît pustiul lor sufletesc se traduce într-o mai mare agitație zgomotoasă, gratuită. Comical se întemeiază pe o mare frenezie a gesturilor gratuite și a patimilor simulate, care deschide și adîncește disproporția între aparență și realitate.

II.

În observarea tipologiei țărănești Brăescu a avut cîteva intuiții strălucite. Moldovean, așadar liric prin tradiție, a știut să se ridice, în cîteva scrieri de dimensiuni modeste, pînă la o viziune eliberată de sentimentalitatea — tipic semănătoristă — a psihologiei țărănești. În privința aceasta, alături de Rebreanu, evident fără puterea de reconstituire a vieții pe planuri vaste a creatorului **Răscoalei** și al lui **Ion**, Brăescu este un inovator. I-a lipsit numai conștiința estetică, conștiința valorii de progres a operei pe care pornise s-o înfăptuiască. În observarea psihologiei țăranelui Brăescu este un modern. Mulți se sperie astăzi de acest termen bănuindu-l de excentricitate. Brăescu era însă, înainte de a fi scriitor, un om de bun simț, iubitor de lucruri firești, așa că amatorii de controverse terminologice pot să doarmă liniștiți. În acțiunea și vorbirea țăranelui, scriitorul distinge în primul rînd rezerva, neîncrederea, modalitate strategică de a se apăra de eventualele neplăceri. Tergiversarea strategică, rezultat al unei dureroase experiențe milenare, se aplică, după necesitate, în virtutea unui anume automatism (expresie a tipizării maxime). O țărancă e adusă de „**nevoie**“ la un dispensar din oraș:

„— **Ce vrei, femeie?**

— **Săru-mîna, conașule, ce să vreau...**

— **Ce vinț te-duce pe la noi așa de dimineată?**

— **Apoi eu știu ce să mai zic, doamne iartă-mă...**“

Dialogul continuă multă vreme și în fapt nu se termină niciodată fără să arunce o lumină limpede asupra țelurilor urmărite de femeie. Comical situației vine din aplicarea lipsită de finalitate a neîncrederii strategice care, cum vedem, se exercită în gol. La fel se întîmplă și într-o schiță a lui Rebreanu în care ni se expune felul complex de a se informa asupra mării și de a se tocmi al unui țaran înzestrat cu o răbdare strategică uimitoare ce sfîrșește prin a exaspera pe vînzător.

În schița citată mai sus femeia n-avea nici un motiv să complice lucrurile, cu lungi explicații lipsite de interes. Mecanismul strategic funcționa de data aceasta,

cum am spus, în gol, avînd un țel iluzoriu. E prefigurată în schițele lui Brăescu complicata strategie a eroului lui Marin Preda. Numai că Ilie Moromete avea motivele lui să tranșeze într-un anume fel cu vecinul său Tudor Bălosu chestiunea vînzării salcîmului. Strategia lui Moromete nu se exercită în gol, are un conținut și o finalitate, urmărește ceva cu premeditare. Nu funcționează automat ci știe să se adapteze împrejurărilor, de unde lipsa aspectului comic. Totuși scena cu salcîmul provoacă în noi oarecare veselie și multă satisfacție fiindcă ne place iritarea crescîndă mergînd la exasperare a interlocutorului lui Moromete.

În psihologia țaranului e relevată neîncrederea, atitudinea rezervată, bănuitoare, tendința de a cerceta îndelung, fără bucurie orice binefacere venită din afară, ca un lucru suspect, o posibilă cursă. Generozitatea sperie. Femeia de la țară care aduce o găină ofițerului ce îi împrumutase carul cu boi e complex buimăcită, dezorientată cînd acesta refuză darul, oferindu-se să cumpere găina. Părîndu-i-se suspectă această generozitate, femeia pretinde o sumă mare în schimbul găinii — după ce o clipă mai înainte o oferise în dar — motivînd că „așa se vinde la țîrg“. Fără să fac, doamne ferește, o comparație amintesc aici de o răvelă a lui Tolstoi „Dimineața unui moșier“ foarte caracteristică din acelaș punct de vedere. Tînărul boier Nehliudov părăsește universitatea hotărît să meargă la țară să îmbunătățească viața oamenilor de pe moșia sa. Lui Ivan Ciuris vrea să-i zidească o casă nouă dar țaranul după multe tergiversări, după ce se făcuse mai întîii că nu receptează înțelesul cuvintelor lui Nehliudov, respinge propunerea fiindcă n-are nici un fel de încredere în seriozitatea ei și cere în schimb, foarte umil, niște birne să-și sprijine casa cea veche și dărăpănată. Avertizat de tragica experiență a exploatării, țaranul n-are încredere în generozitatea boierului deși acesta e întîmplător animat de intenții bune, bănuiește pe Nehliudov că vrea să-și ridă pe socoteala lui.

Omul se retrage în sine ca într-o carapace și face gestul acesta în virtutea mai mult a unui instinct format și educat prin

experiență. Brăescu a intuit aici o particularitate tipologică de extraordinară însemnătate.

Foarte caracteristică e atitudinea în fața morții.

Aceasta e determinantă în psihologia țaranului. Cît de departe merge atitudinea obiectivată, detașată, de o aspră naturalitate a țaranului în fața morții ne spune Maupassant, un mare cunoscător al psihologiei țaranului. Într-o nuvelă a sa, asistăm la pregătirile de înmormîntare într-o casă de țărani francezi. Obiectul înmormîntării ce se pregătește cu febrilitate e încă viu. Bătrînul privește cu mult interes, pregătirile ce se fac dar se îndirjește să trăiască. Fiul și sora, pe cînd tatăl mai e în viață anunță pe țărani din împrejurimi să vină la înmormîntare. În dimineața zilei fixate oamenii se prezintă. Fiul și nora le ies însă în întîmpinare și cu mare părere de rău, își cer scuze, nu știu cum să îndrepte greșala: în ciuda presupunerilor lor, bătrînul nu murise. Dimpotrivă se părea că se mai întremase. Fiindcă tot veniseră, ca să nu se cheme că și-au pierdut timpul, întind masa și încep să petreacă, să bea, să mănînce. În toial petrecerii, bătrînul moare în părerea de rău a oamenilor care fură siliți să se cumințească. Toate acestea nu vin din răutate și nepăsare cinică față de soarta semenului pe patul de moarte, cum ar fi înclinați unii să creadă — ci pur și simplu dintr-o atitudine lipsită de prejudecăți, firească, ajunsă la un grad înalt de obiectivare, în fața morții.

Iată acum și o schiță a lui Brăescu: „Necazuri“. Două țărânci se întîlnesc la țîrg, prilej de a-și împărtăși reciproc necazurile. Boala grea a bărbatului și iminența morții nu e firește un lucru vesel, dar nici o catastrofă, ci un eveniment a cărui evoluție e așteptată în liniște „că omul dacă are zile lăsate de la dumnezeu, trăiește, dar dacă i-o sunat ceasul, s-o mîntuit...“ În schimb un prilej de durere mai intensă e faptul că vita i s-a îmbolnăvit și ea. Moartea acesteia ar da în adevăr sentimentul faptului tragic: „că atîta gîta am... dac-o muri, ce mă fac eu la iarnă c-o casă de copchii“. Bărbatul bolnav de oftică e totuși o făptură conștientă, cuvîntătoare pe cînd „gîta, ce știe ea?“

III.

După Caragiale, după Bassarabescu și D. D. Pătrășcanu se poate considera că portretul funcționarului de la oraș, al micului burghez în genere, văzut sub aspectul său comic, mai mult sau mai puțin caricatural căpătase contururi definitive. Intr-adevăr ce-ar mai fi fost de adăugat? Fără a avea claritatea tipologică și deciziunea în caricatură a lui Mitică, Lache, Mache, micul burghez al lui Brăescu ciștigă totuși o bogăție de nuanțe omenеști care-l aduc mai aproape de lumea reală, și îl face, prin aceasta, mai simpatic. Mecanismul sufletec al micului burghez e maleabil, e lipsit de puterea voinței, a îndeplinirii unei hotărâri în vederea căreia, mental, s-a consumat o uriașă cantitate de energie. Inert, cu totul incapabil de acțiune, pare a trăi în planul vieții sufletești cu o intensitate mărită. Are principii, nu poate suporta cu nici un chip să fie jignit; e ușor să ne închipuim în ce stare de agitație îl aduce impresia că „toată lumea“ își bate joc de el. Vecinul îl invită să-și lege cîinele („că mușcă“) ceea ce-l aduce la exasperare și îl determină să creadă că împotriva lui s-a ridicat lumea întreagă („toată lumea“) — mod prin care scriitorul înțelege să ironizeze hipertrofia vieții sufletești caracteristică micului burghez, cu atât mai aproape de ridicol cu cât replica acestuia în planul realității e o stare de perfectă nemișcare, de incapacitate de a-și pune în practică ideea cea mai puțin agresivă. În fața nevestei el trebuie neapărat să se bucure de autoritate și e catastrofal dacă aceasta în loc să găsească în el un sprijin, ajunge la concluzia că e lipsit de energie practică („e moale“). Ori tocmai despre asta e vorba și de aceea o soluție se impune, o soluție care să pună lucrurile la punct, restabilind autoritatea în primejdie a soțului și odată cu ea echilibrul normal al familiei burgheze. Femeia e exasperată de lipsa de prestigiu a soțului, slăbiciune evidentă, observată de toți vecinii care înțeleg să o speculeze, scontînd profituri maxime. Aceștia — îi spune soțului — „ne calcă în picioare“, sporindu-și pretențiile de la o zi la alta, fiindcă n-are cine să le dea o replică meritată.

Vecinii pretind de-a dreptul „să nu legăm fringhia de pom că crește strîmb“. Mai departe: „să legăm cîinele că mușcă“. „Acu ne trimite vorbă, că să nu ținem porci că le strică gardul“. Situația devine intolerabilă și ațîțat de nevestă care îl strigă că e „moale“ și nu-și cunoaște interesele, omul înțelege că nu mai e nici o clipă de pierdut. Mai ales că dînsa îl jignise „ca bărbat“ punindu-i chestiunea net: „Ce dracu, am ori n-am bărbat, sînt măritată ori nu sînt“. Indreptîndu-se decis spre vecinul care-l insultase, omul se înfurie din ce în ce mai tare. Se închipuie față-n față cu inamicul, trăind mental o scenă de curaj. Nu-l lasă pe vecin, nu se lasă călcat în picioare, îi strigă „Ia ascultă domnule, mult ai de gînd să pisezi pe nevastă-mea?“. Apoi se răsgingește, interpelarea i se pare mult prea politicoasă („Ce, domnule. Ce, cu mînuși?... Cu oamenii aștia nu trebuie mînuși“) Găsește altceva, o formulă mai proprie curajului: „Ia ascultă măgarule, să fii la locul duminat, că-ți sparg capul“. Il lovește, și cu o voluptate sadică aude zgomotul produs de lovitură în capul vecinului „Poc, Poc!“. Scena e compusă fără a se ignora nici un detaliu. În închipuirea deslănțuită a conului Petrică, vecinul e laș, fuge, dar e admonestat pe loc: „Stai pe loc, nu fugi lașule!“ Ce a urmat e ușor de bănuia. Vederea inamicului stinge ca printr-un miracol toată incandescența închipuirii conului Petrică. După febrilitatea nervoasă care-l încercase, după o atât de mare cantitate de energie intelectuală cheltuită fără zgîrcenie, după planurile voluptuoase realizate auditiv prin acel admirabil „Poc! Poc!“, după toate pateticele jurăminte de răzbunare ațîțate de furia nevestii, omul e istovit și încercînd să se destindă nu-și mai admonestează vecinul, nu-i mai strigă „măgarule“, nici „canalie“ și nici măcar „domnule“, nu-l mai bate, dimpotrivă, plăcut surprins de vestea că și vecinul suferă, ca și el, de stomac, îi cere scuze: „Apropos, te-am nemulțumit cu porcii mei, că ți-au stricat gardul, te rog să mă ierți... porcu-i tot porc“. Iar conu Petrică rămîne tot conu Petrică la oricîte exerciții de superbă energie și-ar supune închipuirea.

Față de o lume atât de complexă ca

aceia a funcționării de la oraș, ironia scriitorului prinde o mare variație de nuanțe, traducând, fiecare o atitudine. Spre deosebire de Caragiale a cărui obișnuită atitudine sfidătoare a făcut pe unii critici — între care și Gherea — să vorbească de lipsa de moralitate a scriitorului, considerând omul, dacă nu și opera, de un cinism diabolic, atitudinea obișnuită a lui Brăescu, dincolo de incisivitatea satiricului, e omenia, îngăduința blajină, tipic moldovenească. Fără a atinge vreodată sarcasmul, tonul tăios și intolerant, ironia lui Brăescu e totuși capabilă să se elibereze de indulgență. Un bătrîn tăietor de lemne, obosit de o viață întreagă și incapabil de a mai munci vine să se odihnească, din când în când, pe lângă casa judecătorului de pace. Judecătorul poruncește slugii să-l alunge, el, din milă zice, nefiind capabil să asiste la spectacolul suferinței umane :

„— Nu vreau să-l mai văd. Du-te Catinică și spune-i să plece imediat.

— Nu mă duc conașule, să știi bine că mi-i da o mie de galbeni...

— Du-te tu Mioară...“ se adresează el atunci soției.

— Dar tu de ce nū-i spui ?

— Eu sînt milos“.

Ardoarea politică, sentimentul de a fi un participant la marea dezbatere asupra destinului țării, de a avea un cuvînt de spus în conducerea treburilor statului, într-un cuvînt „miticismul“ fac de asemeni substanța unor schițe satirice de inspirație citadină. Fără a fi neinteresant, arătînd chiar o mică nuanță proprie, Brăescu, e pe terenul acesta, cum e și firesc, subordonat geniului complect al lui Caragiale. Pensionari, modești contabili într-un birou, neluați în seamă de nimeni se întîlnesc în stația de tramvai și discută ca oameni competenți și cu un cuvînt greu despre soarta țării, starea ei politică, economică. „E guvernul slab dom'le, n-avem oameni“ (Nenea Guță). Interlocutorul mai

moderat e imediat suspect de a fi partizanul guvernului („S-o crează ei, crede-o și dumneata, eu rămîn la părerea mea“).

Lipsa de lectură a avut consecințe furtive pentru Brăescu ca autor de piese de teatru și, poate, ca romancier. Nu rămîne îndoială că Brăescu, care-și auzea eroii vorbind ca nimeni altul în literatura noastră, în afară de Caragiale, ar fi devenit, ajutat de o cunoaștere, fie și elementară a tehnicii teatrale, a tradiției teatrului, un mare dramaturg. I-a lipsit însă această cunoaștere și a rămas, cu tot efortul, ceea ce știm că a rămas : un autor dramatic ratat, despre care puțin știu că a fost măcar atît. Din aceleași motive a rămas Brăescu un romancier cu totul facil, fiindcă romanul e un gen cu mari și felurite exigențe între care, destul de însemnată e stăpînirea tehnicii de construcție. Pătrundem, prin eliminare, pe terenul literaturii de maximă concentrare, a schițelor de cîteva pagini. Aici Brăescu a excelat, izbutind să-și pună în sfîrșit în valoare marele său talent satiric. Și cu toate acestea, lucru de necrezut, nu vom găsi, în atîtea volume și culegeri, nici o bucată desăvîrșită, nici o bucată de cîteva pagini care să reziste criticii, pînă la sfîrșit. Mai mult : necunoașterea tehnicii literare devine aici izbitoare. Este învederat că Brăescu nu știe prea bine să înceapă, nici să încheie o schiță și se lasă mai mult în voia instinctului său creator, ce e drept, foarte puternic. Comicul în opera lui Brăescu scoate la iveală efectul dezastuos al prejudecăților, al falselor precepte în existența de fiecare zi a oamenilor. Scriitorul era un om de bun simț, prețuind tot ce e firesc și simplu în ordinea naturală a lucrurilor, și a rîs cu părere de rău oridecîteori a văzut oameni ce vouau să-și complice inutil existența, călăuzindu-se de prejudecăți, precepte moarte și clișee, în loc să se lase conduși de legile simple ale înțelegerii și firescului.

ION MARIN SADOVEANU

DESTĂINUIRI SCRITORICEȘTI, sau Thomas Mann despre el însuși (I).

Noua ediție, în 12 volume, de la *Aufbau Verlag*, a operelor lui Thomas Mann, prezintă aceste opere într-o alegere care aparține și autorului, în patru capitole principale: marile romane; romanele mici; povestirile și eseurile. Din cele trei volume închinată eseisticii, fără îndoială că cel mai atrăgător este ultimul. El are și un titlu aparte: „*Zeit und Werk*“ (Epocă și operă) și cuprinde întregul material de mărturisiri ale autorului în legătură cu viața și opera sa. Rînd pe rînd, ne propunem să cercetăm aci aceste probleme scriitoricești, de soluții ale lui Thomas Mann și mai ales de mărturisiri ale enormei sale experiențe. Incepem astăzi cu ceea ce scriitorul însuși a numit „Introducere la „Muntele vrăjit“ (*Zauberberg*). Binecunoscutul său roman despre care e vorba a fost scris în 1924. Eseul care ne preocupă, în 1939. Deci, o perspectivă largă pentru creator, el însuși, de a judeca propria sa operă. Se găsesc aci idei fundamentale despre creație, la Thomas Mann, pe care le vom aminti numai. Cu alt prilej, vom adînci aspectul lor și le vom analiza. În primul rînd, se arată importanța deosebită a muzicii, ca al unui climat necesar de creație și a unei tehnice speciale. În al doilea rînd, se subliniază un element impletit îndeaproape cu cel dintîi, timpul. El nu determină numai o epocă, înfățișînd „Muntele vrăjit“ ca pe un roman istoric, dar intervine în chiar construcția romanului, legînd episoadele, creînd psihologiile personajelor, dînd un înțeles special, un

titlul anșuit întregii lucrări. De altfel, prin prezența acestor elemente poziția însăși a romanului, în întreaga operă este esențială; o spune și Thomas Mann: „Așa dar e greu, ba aproape imposibil să se vorbească despre „Muntele vrăjit“ fără a lua în considerare legăturile pe care, în urmă, le are cu romanul meu de tinerețe „*Buddenbrooks*“, apoi cu dezbaterile critice și polemice „*Considerațiile unui apolitic*“ și „*Moartea la Veneția*“, iar înainte, cu romanele legendei lui Iosif“. Plasarea aceasta a romanului este în legătură directă și cu mărturisirea lui Thomas Mann despre familia de scriitori căreia el îi aparține. Spre deosebire de alți scriitori, spune el, care pot fi găsiți întregi într-o operă, (Cervantes în „*Don Quichotte*“, Dante în „*Divina Comedie*“) el nu poate fi realizat decît din întreaga lui operă, întocmită printr-o permanentă deviere, creștere, potențializare a autorului ei, întocmai cum aceeași problemă a unei neîncetate sporiri îl caracterizează și pe eroul romanului care ne preocupă, Hans Castorp. Din cauza acestei poziții centrale, a „*Muntelui vrăjit*“, alegerea noastră a mers înspre el ca o primă cercetare. Problemele scriitoricești, izolate, pe care le ridică această „Introducere“ sînt de un deosebit interes. Astfel, una despre foarte intima lucrare în creație, surprinsă de analiza autorului. E vorba de schimbarea de ton în munca literară, de destinderea scriitorului, de recăpătarea forțelor noi, am scrie. Evenimentul se plasează în 1912. Un fragment de roman din

viața unui cavaler de industrie „un fel de parodie, scrie Thomas Mann, cu privire la marea literatură memorialistică a veacului al XVIII-lea și cu privire la „Poezie și adevăr“ a lui Goethe“, îl obosise pe scriitor, mai ales prin susținerea tonului. „Mă cuprinsese o nevoie de odihnă stilistică în alte sfere ale limbii și ale gândirii“, continuă el. Și din suspendarea aceasta, mai ales din necesitatea de a schimba tonul, ceea ce ne apare ca un element de prim ordin în ritmul de creație al scriitorului, s-a născut o bine cunoscută povestire a lui, „Moartea la Veneția“. Aci se găsea autorul „Muntelui vrăjit“, când, o întâmplare familială îl duce la o călătorie de trei săptămâni în sanatoriile de tuberculoși de la Davos. Experiența aceasta intenționa să o folosească (și mărturisirea e deosebit de prețioasă, arătându-ne prin câte transformări de la gândul inițial poate să treacă un material literar sub mîna creatorului său) pentru a scrie o bucată amuzantă tot pe tematica morții, dar de destindere, un fel de „joc de Satiri“, anexă finală „Morții la Veneția“ scrie Thomas Mann. În felul acesta el dovedește cu acest simplu adaos, puternica sa cultură humanistică, reamintind că vechiul „joc de Satiri“ elin, era o completare pe aceeași tematică folosită în tragedia sau tradițiile care îl precedau dar într-o altă tonalitate, opusă celei tragice, ba câteodată tinzînd chiar înspre parodierea, (un sens mai direct și mai vulgar decît la Thomas Mann) materialului tragic.

Și din acest scherzo, după suspendările războiului prim, mondial, la reluare, apare după 12 ani, voluminosul „Munte vrăjit“. E o pildă minunată pentru tot ce poate în creație să adauge planului inițial al autorului, schimbînd chiar actul de construcție al lucrării. În legătură cu această destainuire, iată o a doua problemă importantă adusă de introducere. Este analiza poziției însăși a autorului față de creațiunea sa. Thomas Mann mărturisește că permanent a croit la început lucrările sale la dimensiuni mult mai modeste. Așa a fost cu „Buddenbrooks“, așa cu „Muntele vrăjit“, așa cu „Moartea la Veneția“, așa mai ales cu „Romanele lui Josef“. Și e bine să fie așa, conchide tot el. Dacă ambiția autorului ar sta la început, enormă, și dacă

ei, el ar putea să aprecieze și să-i asocieze mai dinainte voința de evoluție și orientare a operei însăși, deznădăjdea l-ar face în fața unei întreprinderi atât de urașe să-și încruciceze brațele. Surpriza, în plus, apare oricum, pe parcursul lucrării. Așa că, nu numai e bine a se porni de la dimensiuni mai modeste, dar, (și nerostit, sfatul acesta se întrezărește) poate în afară de o idee-ax limpede deslușită, încețoșarea restului n-ar prinde rău, cu surprizele ei creatoare. Ideea condițiilor economice și sociale care stă la baza lucrării este de asemenea analizată. Scriitorul arată că existența bolnavilor „de lux“ din marile sanatorii elvețiene descrise în roman, este imaginabilă numai în condițiile capitalismului european de dinainte de primul război mondial. Astăzi nimeni nu ar mai putea-o concepe. Hotelele luxoase de odinioară pentru tuberculoși sînt astăzi hotele de sportivi. Așa că romanul înfățișează o formă de viață apusă. Și în legătură cu această idee, Thomas Mann formulează următoarea judecată deosebit de interesantă pentru istoria literară: „S-ar părea că e ca o lege conform căreia cu resfrîngerea în realizări epice se încheie cite o formă de viață, dispărînd apoi aceste realizări, înșile“. Firește că „Muntele vrăjit“ n-a dispărut și nici nu va dispărea nici din opera lui Thomas Mann nici din literatura universală. O exegeză tot mai amănunțită însă i se va aplica. Și „Introducerea“ de care ne ocupăm aduce un punct de vedere interesant și cu privire la poziția autorului discutat, față de propria sa critică. Sîntem îngăduiți așa dar a cunoaște măcar parțial relațiile și gîndurile lui Thomas Mann cu și despre criticații săi. În general el e recunoscător criticii pentru că îl ajută să se regăsească în formulele trecutului. În sensul acesta cariera și opera lui Thomas Mann trebuiesc interpretate, după proprie mărturisire, ca o descriere continuă în care scriitorului de azi îi e greu să mai regăsească și să fixeze trăirile de ieri după ce în anumite forme le-a consemnat în opera sa. Critica, mărturisește scriitorul, critica superioară firește, descoperitoare de sensuri nouă, îl ajută să-și reîntregească imaginea din propriul său trecut. Astfel Thomas Mann a cărui bucurie de mărturisire

se întrevede, după ce arată că ideea de dincolo de realismul cărții, ideea înalt pedagogică din „Muntele vrăjit“ face din acest roman un roman de inițiere (sîndu-l să treacă prin prveliștile morții și boală, pe eroul său, înspre viață și afirmarea ei) e deosebit de mulțumit că stă în consensul gîndului său și critica. Ba ea merge mai departe găsindu-i lui Hans Castorp, eroul din „Muntele vrăjit“ o în-

treagă filiațiune din eroii literaturii universale.

Vom urmări prezentarea documentelor acestea memorialistice și interpretative ale lui Thomas Mann, ele avînd un deosebit interes nu numai pentru o mai apropiată cunoaștere a scriitorului dar și mărturisiri prețioase pentru creația scriitoricească, în general.

ÎNTRE DOGMĂ RELIGIOASĂ ȘI UMANITARISM PE MARGINEA VOLUMULUI „OPERE” DE G. GALACTION

Se vorbește mereu — și pe bună dreptate — despre lupta ce se desfășoară în sinul operei lui Gala Galaction între umanitarismul social și concepțiile mistice, clericale. Ni se pare însă că uneori se supralicitează această contradicție, neîndoios esențială, într-o direcție care nu conduce la rezolvarea integrală a problemei. Vrem să spunem că analizele întreprinse, din păcate foarte puține, (merită atenție sub anumite aspecte, studiul lui T. Virgolici, publicat în „Studii și cercetări de istorie literară”) se opresc îndeobște la formularea generală: „în ciuda concepțiilor clericale, mistice. etc. scriitorul a reușit...”, reluată apoi de nenumărate ori pe parcurs, fără a se stabili însă cu precizie raportul care există între cei doi termeni. Considerațiile critice emise par de aceea unilaterale și abstracte, oferind o imagine oarecum trunchiată a operei scriitorului.

În fond se elimină aci din discuție — spre simplificarea problemei — raportul dintre ideea subiectivă și obiectivă a operei, ceea ce face aproape de nepătruns esența contradicției amintite. Ținând seama de această relație, se detașează mai pregnant o seamă de trăsături specifice concepției filozofice a lui Gala Galaction. așa cum reies ele din romanele „Doctorul Taifun”, „Roxana” și „Papucii lui Mahmud” la care ne referim în rîndurile de față.

Gala Galaction, preot luminat cu o înaltă cultură filozofică și teologică a încercat o experiență originală, și anume,

să transpună în literatură preceptele sfințelilor scripturi. Dar în această acțiune apostolică, preotul, totuși reprezentant al unei concepții idealiste, s-a întâlnit cu scriitorul progresist care a exercitat asupra lui o binefăcătoare influență. Desigur că fiecare dintre cei doi a trebuit să cedeze în favoarea celuilalt, după cum au crezut că-și pot împăca mai armonioasă principiile. Preotul a renunțat la miopia dogmatică, îmbrățișînd pe cei mulți cu o caldă simpatie, pledînd pentru dreptatea lor socială, scriitorul, la rîndul său, a trebuit să se supună canoanelor biblice, a căror apăsare l-a istovit uneori pînă la reverie mistică, înstrăinîndu-l de cele pămîntești. „Abaterile” cele mai frecvente sînt însă ale preotului care își leapădă adesea ranția pentru stindardul marilor revendicări sociale.

Este important să observăm că ideile și convingerile progresiste ale scriitorului Gala Galaction, exprimate în publicistica sa militantă, l-au îndemnat să împrumute religiei nu idei întîmplătoare, ci acele principii, care dacă nu se realizează în practică, cel puțin proclamă toleranța, frăția și dragostea între oameni. Cu alte cuvinte, el s-a îndreptat spre ideile generoase ale Vechiului și Noului testament pe care le-a tratat în spiritul unui înalt umanitarism. Judecînd în mod critic, este de la sine înțeles că noi respingem latura mistică, de altfel inconsistentă sub raport artistic, în cele mai multe scrieri; dar nu putem să nu recunoaștem valoarea morală a acestor principii evanghelice în

măsura în care ele se confundă cu trăsături general-umane, demne de a purta un mesaj social, ce tinde spre acelaș ideal cu al nostru. În „Papucii lui Mahmud” spre pildă, scriitorul a preluat motivul lui Cain, vrînd să evidențieze necesitatea spovedaniei și a canonului. Dar nu prin revelație mistică se susține procesul psihologic al ucigașului involuntar Savu, ci prin înseși elementele lui reale. Noi reținem ca absolut autentice frământările sufletești ale eroului, nu în vederea tezei pe care vrea s-o demonstreze autorul, ci pentru că ele sînt veridice și conforme cu viața. Un alt exemplu: Ideea biblică a dragostei față de aproapele, interpretată dogmatic, duce la împăcarea între clase, dar în ilustrația literară a lui Galaction ea cuprinde un sens fundamental schimbat de către concepția înaintată a scriitorului. Descifrăm în respectul și simpatia lui Savu pentru alte religii și popoare, un spirit umanitarist, neîntinat de ură șovină și rasială.

Prin urmare, nu trebuie să înlăturăm „de plano” ori ce idee religioasă, ca mistică și reacționară, deoarece asemenea idei nu sînt religioase, după cum vom încerca să arătăm și mai departe, decît în aparență. Înșefășirea lor în cadrul dogmei creștine provine din intenția autorului de a demonstra o teză morală. Dar cine nu recunoaște că aceasta e o idee subiectivă ce cade înfrîntă adese ori în opera lui Galaction sub valul biruitor al vieții?! Oricît de impresionant ar părea pentru un credincios momentul, în care ucigașul Savu e deslegat de păcatul ispășit cu ani de grea pocăință, el nu are autenticitatea dureroaselor cînșe pe care le încearcă acel om simplu, în primul rînd ca om înzestrat cu un fond moral sănătos, căruia îi repugnă crima ca și ura față de alte neamuri și religii. Admirăm caracterul și comportarea lui Savu tocmai pentru că profilul său răspunde realității și în linii mari idealului nostru de viață. Nu subscriem desigur ca modul în care propune autorul rezolvarea acestei crize morale, dar sîntem la unison cu el în a combate crima, bestialitatea, războiul, ura de rasă și

alte asemenea rămășițe ale epocii cavernelor. În lupta dintre concepția umanitaristă și clericalism a biruit prima, dar nu „în ciuda clericalismului” pur și simplu. Influențe s-au exercitat de ambele părți. Dacă scriitorul a reușit să depășească litera dogmei, construind tipuri și situații realiste, ceea ce și conferă prestigiu romanului, preotul nu s-a lăsat mai prejos în accentuarea ideii subiective care umbrește anumite momente și episoade, inclusiv soluția cărții. Este evident, concepția mistică a îngustat viziunea scriitorului, dar nu-i mai puțin adevărat că idei ca: toleranța și înșefășirea universală au fost împrumutate religiei de la care au moștenit și virtuțile și păcatele. Vrem să spunem că între cei doi termeni există o strînsă interdependență și interacțiune, că opera lui Galaction nu poate fi înțeleasă dacă se desparte în chip arbitrar umanitarismul de clericalism. Cele „două persoane” care au colaborat la opera lui Galaction, „scriitorul” și „preotul” nu și-au pus pana în mîină pe rînd, ci s-au contopit, încît o rezeclie ni se pare de-a dreptul riscantă. Nu trebuie să căutăm limitele ideologice ale lui Gala Galaction în primul rînd în alegerea motivelor, ci în tratarea lor, sau mai bine zis în interpretarea lor. Aici intervine cu succes scriitorul militant, care acordă sensuri noi, progresiste, vechilor precepte biblice, înscrîndu-le astfel în configurația noastră morală. Viața, oglindită de un adevărat talent, împinge extazierile mistice pe un plan secundar, scoțînd la lumină autenticul, realul, omenescul, așa cum se întimplă în „Papucii lui Mahmud”.

Aspecte intrucitva deosebite ne înșefășează romanele „Roxana” și „Doctorul Taifun”, în sensul că scriitorul s-a arătat mai supus canoanelor, ceea ce a dat un sensibil cîștig de cauză tezei religioase. Afirmatia nu trebuie înțeleasă în mod absolut, deoarece chiar aici, și în special în „Doctorul Taifun”, teza religioasă apare ca un pretext de incisivă critică socială. Ideea subiectivă, că o adulteră se poate îndrepta prin iertarea greșelilor, dezlănțuie un violent rechizitoriu la

adresa moralei și societății burgheze, susținut admirabil de însăși „acuzata“, doamna Floreal Vasilescu-Plopu, în fața „tribunalului“ improvizat în casa doctorului Tai-fun. Intervenția scriitorului progresist apare în momentul când autorul nu mai predică iertarea, ci ținutuește la stîlpul infamiei pe adevărații vinovați de „greșelile“ lui Floreal, vinovații ce se ascund în persoana unor înalți funcționari ministeriali și ministeriabili. Ideea subiectivă rămîne așadar, ca o soluție greșită (proprie realiștilor critici), romanul constituind în cea mai mare parte o frescă socială pe al cărei prim plan se reliefează tragica situației a femeii în vechile orînduiri.

Astfel pusă problema, s-ar părea că preceptul religios a fost pe de-a-ntregul de bun augur. Va trebui să observăm că ideea subiectivă a lucrat mult mai profund, că a lăsat urme apăsate asupra anumitor eroi, cum ar fi doctorul Hristodorache, adevărat port-parole al autorului. Personaj de o esență livrescă și de aceea izbutit numai pe jumătate. Teza religioasă fiind mai bine susținută, a aruncat asupra eroilor o mai accentuată paloare, tocmai pentru că aceștia, prin situația lor de intelectuali docti, ofereau prilejul unor spe-

culații teologico-filozofice care au loc în dauna realizării romanului.

Dacă am continua cu exemplificările, am vedea că în „Roxana“ scriitorul a alunecat și mai adînc în propaganda religioasă, încît se poate vorbi despre o disoluție a caracterelor, provenită din refuzul nemotivat al eroului principal de a trăi adevăratele drame omenești. Lupta dintre „preot“ și „scriitor“ înregistrează aici episoade mai puțin luminoase, care se explică însă prin aceeași coexistență de elemente contradictorii pe care n-o putem ignora fără a fi pîndiți de eroare.

Ca să nu interpretăm dogmatic opera lui Gala Galaction, trebuie să fim seama că autorul nu și-a scris nuvelele și romanele independent de pregătirea lui teologică, ci în strînsă legătură cu aceasta, că există o luptă permanentă în sinu operei scriitorului, dar și o influență reciprocă, între dogma religioasă și umanitarism.

A lua în considerație numai o singură latură înseamnă a netezi drumul de tristă și recentă amintire al simplificărilor, care se înfundă iremediabil în eroare și neadevăr.

LEGĂTURA DINTRE VIAȚĂ ȘI CREAȚIE LA JACK LONDON

— *Insemnări cu prilejul împlinirii a patruzeci de ani de la moartea scriitorului american* —

Ar fi putut fi printre noi, ar fi putut participa cu uriașa lui sete de viață la evenimentele vremii noastre și desigur că le-ar fi trăit din plin, mereu de partea progresului și cu ochii spre viitor. Ar fi avut optzeci de ani, dacă în toamna sumbră a anului 1916, când urgia războiului îngrozea întreaga lume, Jack London nu și-ar fi pus capăt zilelor. A murit tânăr, la patruzeci de ani, după ce și-a consumat cu înflăcărare, dar și cu nesăbuință rara energie ce i-o hărăzise natura.

A trăit cu o plinătate aproape incredibilă frumusețile și amărăciunile vieții, s-a ridicat pe culmile marilor înțelegeri despre om și societate, dar a cunoscut și abisurile, în care un altul lesne s-ar fi prăpădit. Având parte la început de un trai greu și nedrept, Jack London a fost încercat de viață ca puțini alții, dar totodată a încercat el însuși viața, căutând parcă înadins primejdiile și complicațiile, culmile și genunile. Dorea să cunoască viața, să-i trăiască adevărurile manifeste, dar și adevărurile la care ajungi numai prin anevoioasă osîrdie și supreme încercări, riscînd totul.

La Jack London dorul de cunoaștere a realității, pentru stăpînirea și transformarea ei, pentru realizarea-de-sine, dar și pentru înfăptuirea unei lumi mai bune — s-a împletit mereu cu dorul de aventură și, uneori, aventura ajunge scop în sine, în loc de a rămîne doar mijloc pentru țelurile mărețe pe care le trăia scriitorul. Aici

și-au spus cuvîntul mentalitatea lumii în care a viețuit, anumite teorii biologice, foarte prețuite la sfîrșitul veacului trecut, pe care — conștient sau inconștient — el le-a aplicat, în contradicție cu țelurile sociale în care a crezut fără șovăire și pentru care s-ar fi cuvenit să-și organizeze altfel viața.

Rareori, viața și creația artistică, omul și opera se îmbină mai strîns la un scriitor. Jack London nu numai că a consemnat în scrierile sale cele văzute și trăite, dar el însuși a provocat o seamă de experiențe interesante, neobișnuite, primejdioase pentru a-și făuri un material asupra căruia să scrie. Se poate spune că a forțat chiar limitele experiențelor hărăzite unui om ca dînsul, încercîndu-se mereu, riscîndu-și viața și adunînd în cei patruzeci de ani, cît a viețuit, o bogăție de cunoașteri, nu toate necesare însă nici sie-și, nici înaltelor sale idealuri.

Ceea ce ți se impune ca un fir călăuzitor de-a lungul întregii sale biografii și creații este interesul pentru viață, încrederea în viață, dorința de a o cunoaște și a o stăpîni în dublul scop al transformării proprii și al transformării lumii. În aceasta constă măreția și vigoarea vieții și opere sale, dar tot aici se ivesc și neajunsurile, contradicțiile, limitele, precum și prăbușirea finală a acestui om adînc încercat de viață și dovedind mereu o țărnie, în multe privinți pilduitoare. Scurta, dar intens trăită sa viață a făcut din vagabondul, aventurierul și in-

dividualistul, care a fost silit a fi, în grelele și schimbătoarele condiții ale începuturilor — muncitorul, scriitorul și revoluționarul de mai târziu și desigur că aceste prefaceri i-au hărăzit locul ce îl are în istoria literaturii universale, în istoria mișcării muncitorești din Statele Unite ale Americii, în galeria oamenilor iluștri.

*

S-a născut la 12 ianuarie 1876 la San Francisco, orașul așezat pe coline abrupte și scaldat de apele negre și aprige ale Pacificului. Orașul acesta din nordul Californiei începuse pe atunci să-și capete oarecare statornicie, să-și închege o viață mai orînduită, după ce, cu douăzeci și cinci de ani înainte, populația îi săltase într-un singur an de la cinci sute de locuitori la douăzeci și cinci de mii. Creșterea aceasta a populației se datora goanei după aur din 1849 și dezvoltării portului, care acum lega afaceri mănoase cu ținuturile Asiei. San Francisco-ul era un amestec de oameni proaspăt îmbogățiți, de afaceriști și aventurieri, dar și de muncitori dîrzi, care se lăsau mai puțin amăgiți de mitul îmbogățirii peste noapte. Pe vremea copilăriei lui London, portul dădea viață noii așezări, în care se iviseră cartierele luxoase, printre altele mizere, dintre care unul chinez și altul latin. Acolo venise, înainte de nașterea lui London, ca să asculte povestirile marinarilor și ale aventurierilor de peste mări și țări, scriitorul englez Robert Louis Stevenson. Acolo, în port, micul Jack, multă vreme vînzător de ziare, va cunoaște frumusețile și urîțeniile vieții. La vîrsta cînd alți copii știu numai de joacă, el era nevoit să ia în serios viața, simțindu-se dator să-și întreprină familia.

Neobișnuite i-au fost și experiențele de acasă. Era fiul din flori al unui scriitoras, W. H. Chaney, om trăznit, care se îndeletnicea cu astrologia, făcînd horoscoape și căutînd tot soiul de expediente. Mamă-sa, Flora Wellman, o ființă mioapă, grasă, exaltată, foarte dezordonată și cheltuitoare, încerca și ea să cîștige bani, dînd lecții de pian sau ținînd un pension, la care Chaney era uneori profesor. Bunicii dinspre mamă fuseseră cîndva bogați. Iși aveau

obîrșia în Țara Velșilor. Mai tîrziu, Flora Wellman s-a căsătorit cu John London, englez de origină, și acesta l-a înfiat pe viitorul scriitor, dîndu-i și numele.

Viața schimbătoare au dus și soții London. Fără o meserie statornică, încercînd felurite îndeletniciri, ajungînd de mai multe ori la faliment, John London se socotea „om nenorocos”, ca majoritatea celor veniți după chivernisire în California. Flora London își țira fiul pe la ședințele de spiritism, uitînd fie de pension, fie de ferma pe care o arendase mai tîrziu. La un moment dat, pe fragezii lui umeri apasă îndatorirea de a-și întreține năstrușnica familie. Cîștiga aproape doisprezece dolari pe lună ca vînzător de ziare și banii îi dădea familiei, neuitînd a ține, de pe la opt ani, registrul de cheltuieli. Latura aceasta practică nu va lipsi nici mai tîrziu din biografia scriitorului oricîte nesăbuițe și aventuri va săvîrși.

Vindea zjare în port, dar gîndul îi era mereu la mare. Din economii, cumpără mai tîrziu o bărcuță cu pînze, pe care și-o repară singur. Cu ea, străbate pitorescul golf, care nu-i departe de localitatea Oakland, unde îi locuiește familia. Poarta de Aur, cu limbile de pămînt, întinse peste apele aici mai blînzi și sclipind în puzderie de reflexe, îl face să veze la o călătorie în jurul lumii. La treisprezece ani, pe cînd urmează la „progimnaziu” și vinde mai departe ziare, Jack își cumpără o barcă mai mare, ajutat de doica sa, Mammie Jeny. Cu noua barcă poate pescui stridii, fără permis și în besna nopții, vînzîndu-le pe ascuns la piață. Pirații de stridii se simt stînjeniți și uneori cei din bărcile rivale se încaieră cu neînfricatul adolescent.

La șaptesprezece ani, îmbarcat pe vasul cu pînze **Sophie Southerland**, Jack London cîștigă prețuirea marinarilor mai bătrîni, prin curajul și vrednicia sa. Ajunge în Japonia, unde lucrează mai multe luni și pescuiește foci. Nu lipsesc chefurile și păruiele, cită vreme este la Yokohama. Fostul păunaș al stridiilor este încă un om nedisciplinat. Nu îl călăuzește niciun gînd măreț, ci se lasă ispitit numai de dorul aventurii. Întors în patrie, însă, începe să desprindă tilcul vieții și o adîncă prefacere se petrece în ființa lui.

Sîntem în anul 1893. Jack London are doar şaptesprezece ani şi este muncitor la o fabrică de ţesături din iută. Îşi dă mai limpede seama acum de mizeria lui şi a celorlalţi. În fabrică, muncesc cîte şaisprezece ore pe zi copii în vîrstă de opt ani şi cîştigă doar un dolar pe zi, ca şi dînsul. Mamă-sa îl îndemna să scrie; experienţele deja bogate, pe care le avusese, îi dădeau acelaşi imbold şi Jack London participă la un concurs literar, cîştigînd un premiu de douăzeci şi cinci de dolari pentru nuvela **Taifun pe coasta Japoniei**. Aceasta însă nu-i schimbă existenţa. Împărtăşeşte mai departe starea muncitorilor. Intră rîndaş la o altă fabrică, transportă cărbuni, este fochist. Munceşte treisprezece ore pe zi, plătit cu opt cenţi pe oră, ceea ce nu-i poate asigura mai mult de un dolar pe zi. În timpul marelui crize economice din 1894, pleacă în urma „armatei şomerilor“ a lui Kelly spre Washington. Călătoreşte clandestin în trenuri, este nevoit să cerşească, ajunge din urmă puhoiul de oameni fără lucru. Oraşele prin care trec spre Washington şomerii — sute de mii — îi ospătează şi îi îndeamnă să plece mai departe. La un moment dat, London se desparte de ei şi o ia înainte spre New York. Trăieşte ca un **hobo**, ca un vagabond, dar mereu stăpînit de năzuinţa mai înalte, dorind să vadă şi frumosul vieţii. Îl costă cam scump această dorinţă, căci, contemplînd fascinantă cascada a Niagarei, este arestat pentru vagabondaj şi întemniţat împreună cu un negru.

După alte peregrinări, îl găsim urmînd cursurile gimnaziului din Oakland şi apoi cele universitare. Foştii colegi vorbesc despre un tînăr vîguros, cu faţă luminoasă, dar pe atunci timid şi mîndru. În timpul studenţiei, se întreţine singur, lucrînd la spălătoria universităţii sau spălînd geamurile. Incheagă o idilă cu Mabel Applegarth, fiica unor burghezi înstăriţi, cărora nu le este pe plac tînărul London, colaborator la revista universitară *Aegis* şi care acum îşi împărtăşea tuturor ideile socialiste. Părăseşte revista, cînd i se refuză un articol mai răspicat socialist. Este arestat, cînd vorbeşte fără convenita autorizaţie la o întrunire progresistă. Publică mai departe povestiri de pe mare şi articole de ideolo-

gie, la unele periodice studenţeşti. Marile reviste încă îl refuză. În jurul numelui său se ţese o atmosferă de admiraţie, ură, interes, ba chiar şi de scandal, căci tot ce săvîrşeşte tînărul acesta cutezător şi sincer capătă răsunet. O ştie şi el prea bine şi uneori, ca american ce este, nu va dispreţui reclama, scandalul, senzaţia, neputîndu-se descotorosi lesne de inriuririle mediului.

*

În toiuul studiilor universitare, pune la cale plecarea în Alaska şi Canada. Renunţă la studii, angajîndu-se în primejdioasa aventură ce va constitui una din marile încercări ale vieţii sale, o răspîntie în formaţia sa, precum şi un nesecat material pentru literatura ce o va scrie.

Aventura o începe în 1896, cînd scriitorul nu are mai mult de douăzeci de ani şi este sărac lipit pămîntului. Mulţi pornesc în Alaska spre a căuta aur. Lumea socoate că şi el tot pentru aur îşi riscă viaţa. Aşa crede şi sora sa vitregă, Eljza, care s-a dovedit singura fiinţă ce l-a iubit necondiţionat, şi la bine, şi la rău. Aşa crede şi soţul Elizei, care îi împrumută o mie cinci sute de dolari pentru drum. Abia în mai 1897 ajunge în Alaska, hotărît să însemne tot ce va vedea, va experimenta, va gîndi. Banii s-au isprăvit. Împreună cu alţi patru inşi, împovărat cu bagajele pe care şi le cară singur, străbate munţii înzăpeziţi, gheţurile, pustietăţile, pîndit de fiare, ameninţat să degere.

Cînd ajung la cascadele fluviului Yukon, călătorii socot că le-a sosit veleatul. Fluviul pare de netrecut numeroşilor exploratori, care treptat se adună în preajma lui. A merge înainte părea cu neputinţă. A te înapoia însemna pierzania. Bărcile cu care încearcă unii să treacă prin cascade se răs-toarnă şi ei se îneacă. Singur, Jack London, netemător ca totdeauna, iubind viaţa şi netemîndu-se a o pierde, reuşeşte să treacă fluviul. Navigatorul de odinioară nu se dezice. Ştie pe unde să cîrmească barca, adică prin mijlocul cascadei şi ajunge cu bine pe celălalt ţărm. Altruist şi practic totodată, trece acum şi pe ceilalţi exploratori — şi asta o face de patruzeci şi două de ori, cîştigînd trei mii de dolari.

Iarna grea, vifornițele năpraznice și pustiitoare, îi apucă înainte de a ajunge la Clondyke. Sînt nevoiți să ierneze pe drum, în cabanele pe care le construiesc cu sudoarea frunții. Cabana lui London ajunge centrul de întîlnire al lumii aceleia pेत्रिष्टे, adunătură de ratați, naivi, aventurieri. London înseamnă tot ce îi povestesc fie un fost profesor universitar, fie foști medici, avocați, magistrați, fie femei de moravuri ușoare. Aurul, London îl și găsește în spovedaniile tovarășilor de drum și de aventură. Ajuns la Clondyke împreună cu ceilalți, London nu rămîne mult acolo, ci coboară Yukonul pînă la Dawson și la marea de Behring, și se întoarce acasă ca fochist pe un cargobot. Se înapoiază bolnav de scorbut, fără nici o lețcaie, dar bogat în cunoștințe și avînd un material prețios, pe care îl va folosi în scrierile sale.

Lucrează la o fabrică de conserve și cu excepționala-i putere de muncă scrie mereu. În sfîrșit, își vede publicată nuvela **Celor care străbat drumurile**. Aceasta constituie adevăratul său debut literar. Incepe să aibă căutare ca scriitor, dar încă nu scapă de mizerie, mai ales că mamă-sa continuă cu cheltuielile nesăbuite. Ar dori să ia în căsătorie pe Mabel, care va fi una din eroinele epicii sale, dar vîzînd că nu-i iubit cu adevărat (motivele se vor vedea în **Martin Eden**) preferă să se însoare cu o profesoară de matematici, femeie vrednică și cumsecade, care îi va fi devotată și va duce greul gospodăriei.

Experiențele din Alaska îl fac faimos. Cele consemnate mai sus apar în povestirile **Tăcerea Albă** (unde ni se împărtășește din eroismul oamenilor, dar și din poezia naturii), **De la Dawson la mare și Străbătînd cascadele în drum spre Clondyke**. Revistele din est îi cer stăruitor colaborarea, iar contractele devin din ce în ce mai dese și mai ademenitoare. Inceputul acesta de reușită nu-l tulbură. În preajma noului an 1900, pe care scriitorul îl întîmpină cu mare încredere, el își face legămîntul de a înnoi literatura patriei sale, de a fi vrednic de veacul al XX-lea. Era convins că noul secol va aduce adînci prefaceri, în sensul celor năzuite de dînsul și de milioanele de oameni ai muncii. Chiar în pragul trecerii în noul veac, London își face

un examen de conștiință. Este un amănunt biografic, plin de tîlc, care dovedește ne-curmata frămîntare a spiritului său, aspirația spre o continuă depășire, pe care din nefericire nu a izbutit a o respecta în totul.

★

Perloada culminantă a creației sale literare este cuprinsă între 1900 și 1910. An de an, se succed scrierile sale, uneori mai multe în acelaș an. **Chemarea sălbătăciunii** (1903), **Oamenii abisului** (1903) și **Lup de mare** (1904) sînt lucrările mai însemnate pînă la 1905. **Oamenii abisului** este rezultatul unei noi încercări, prin care London prefăce eșecul în izbîndă. Trimis în calitate de corespondent al unui ziar american pe teatrul de război din Africa de sud, London află la Londra, de unde urma să plece spre a urmări fazele războiului anglo-bur, că misiunea i-a fost revocată. Rămăs fără bani în capitala Angliei, el se stabilește în cartierul cel mai sărac de acolo, cunoscutul East End și din contactul cu viața și realitățile celor împilați și nedreptățiți scoate materialul cărții **Oamenii Abisului**, cu care își înnoiește într-adevăr opera. Dacă pînă atunci descrisese mai mult cele văzute în Alaska și Japonia, acum zugrăvește mizeria din cartierul East-End — șomajul, lipsurile de tot felul, besna intelectuală, alcoolismul, crima, disperarea, dar și revolta — și aceasta o face în forme variate, folosind portretul, comentariul gazetăresc, interviul, reportajul. Dacă materialul din **Oamenii Abisului** nu este unitar tratat și nu are o adîncime epică, în schimb este deosebit de viu și răscolitor. Concluziile socialiste se impun de la sine după lectura cărții și tocmai aceasta a urmărit scriitorul. Neuitat rămîne, de pildă, portretul docherului Dan Cullen din această carte, care a răscolit conștiințele vremii.

Un efort compozițional mai artistic îl dovedește romanul **Lup de Mare**, care de altfel oglindește limpede însușirile și neajunsurile creației lui London. Romanul descrie purtarea inumană și prăbușirea unui așa numit „supraom”, căpitanul de vapor Wolf Larsen, om amoral, care nu crede decît în legea supraviețuirii celui tare. Prăbușirea lui este datorită faptului că orbește. Romanul nu arată prezența valorilor sociale

opuse acestui fel de a vieții. Celelalte două personaje principale, care se împotrivesc lui Larsen și încep a se dumiri, se mulțumesc totuși cu o foarte sentimentală romanță, ceea ce face ca acțiunea epică să treacă de la naturalism la un soi de idilizare nesemnificativă. Romanul are forță și pe alocuri subiectul s-ar fi putut dezvolta într-o măreață viziune a binelui și răului din lumea respectivă.

Aici, dealtfel, atingem una dintre problemele cele mai însemnate ale poziției scriitorului — anume relația dintre social și biologic în opera și în concepția sa. Mai dinainte, London începuse să adâncească problemele socialismului. Prietenia ce o legase cu o intelectuală, plină de strălucire, Ana Strunsky, studentă la Universitatea Stanford din California, îi fusese foarte folositoare, după cum dovedește corespondența dintre ei. London va scrie și lucrări de ideologie socialistă, alături de opere literare, dar dacă în ideologia sa el va ajunge la o poziție destul de clară și precisă, nu va reuși a folosi decât parțial în epica sa această ideologie. Insuficienta legătură dintre ideologia și arta lui se datorește faptului că London nu s-a putut descotorosi de determinismul biologic, de anumite teorii darwiniene, pe care le cunoscuse prin mijlocirea lui Herbert Spencer. În pofida poziției sale progresiste, a concepției sale marxiste, London supraestimează rolul luptei pentru existență, văzînd în om mai ales instinctele inferioare, care i-ar cămui toate acțiunile și l-ar identifica sau asemui cu animalele. El crede în selecția naturală, neînțelegînd îndeajuns că folosirea uneltelor de muncă a dus la schimbarea naturii fizice a omului, la dezvoltarea unor valori spirituale, ce au creat o deosebire calitativă între om și celelalte animale. Și în *Lup de mare*, și în alte lucrări de epică, London ilustrează adesea greșita teorie organicistă a societății, potrivit căreia societatea ar fi supusă numai legilor biologice.

Și din acest punct de vedere interesante sînt cele două capodopere ale sale, în care cîinii dețin rolul principal, alături de diferiții lor stăpîni. London a scris mai multe povestiri cu cîini, dar neuitate rămîn *Chemarea sălbătăciunii* (1903) și *Colț Alb* (1906). În prima, cîinele-lup Buck, lipsit

la urmă de contactul cu oamenii, rupe cu codul civilizației și redevine lup, pe cînd în a doua povestire cîinele, tot pe jumătate lup din naștere, își pierde treptat din sălbăticie și își ia locul alături de om și de civilizația lui. În aceste măiestrite povestiri, Jack London arată mai cu osebire puterea eredității și a mediului fizic, chiar dacă nu nesocotește în total puterea omenei și a civilizației.

În purtarea lui Buck, animalul necuvîntător, se vădesc o seamă de virtuți. Buck are simțămîntul datoriei și își îndeplinește eroic misiunea de căraș al sacilor de poștă, înfruntînd primejdiile și greutățile drumului prin zăpezi. Instinctul și inteligența îl fac mereu să se adapteze noilor condiții, în care îi este dat să trăiască, noilor stăpîni de care are parte. Cînd în sfîrșit dă peste un stăpîn mai omenos, Buck îi salvează ca un viteaz viața. Rămăs fără tovarășia stăpînilor săi, nimiciți de pieile-roșii, Buck ajunge spaima pustietății albe înhăitîndu-se cu lupii, dar conducîndu-i, căci, amestec de Saint-Bernard, de cîine ciobănesc și de lup — este mai mare și mai voinic decît lupii. Nu putem spune, ca unii comentatori, că în Buck fiara este mai tare decît animalul domesticit. Buck redevine lup, numai cînd nu are altă soțuție.

Dacă pentru animale, evoluționismul este valabil, nu acelaș lucru este adevărat pentru oameni și aici se vădește una din marile confuzii și contradicții din opera lui London, care în viață și în unele scrieri cu caracter social și politic promova socialismul marxist, în timp ce în multe din operele epice nu se putea descotorosi de evoluționismul spencerian. Mediul american, cu luptele pentru cucerirea puterii economice și financiare, cu goana după aur, cu atîția pirați din faza trecerii capitalismului în imperialism, precum și teoriile biologice și individualismul vremii îl făceau să vadă în viață mai ales aspectele brutale, ciocnirea forțelor rudimentare, lupta pentru stăpînirea bunurilor concrete, jocul instinctelor. Totodată, însă, London, ca socialist convins ce era, aflase de existența salturilor în dezvoltarea naturii organice și că evoluția și revoluția, schimbările cantitative și cele calitative sînt două forme ale

unea și aceleași mișcări de dezvoltare a societății. London credea în necesitatea revoluției, înțelegea realitatea obiectivă a luptei de clasă, împărtășea încrederea în victoria proletariatului, dar numai arareori a avut puterea de a adînci realitatea în funcție de aceste adevăruri, de a le surprinde în structura evenimentelor pe care le trăia și descria. Între crezul său teoretic și activitatea sa literară nu s-a făcut totdeauna sudura necesară, cum dealtfel nici între atitudinea sa de viață și crezul său teoretic. După cum s-a observat de către unii istorici ai literaturii americane, London respingea doctrina nietzscheană a supraomului, dar temperamentul său o accepta în fapt, el ducînd-o pe propriul său risc pînă la un abuz de activism aproape demiurgic care i-a fost fatal. Individualismul său îl va face să se consume într-o seamă de vane și ambițioase întreprinderi, mai ales în partea din urmă a dramaticei sale vieți, și aceasta îl va duce la prăbușire.

★

Dincolo de confuzii și contradicții, se cuvine să vedem ceea ce este pozitiv și nou în activitatea acestui scriitor, care, deși a trăit numai patruzeci de ani, a lăsat în urma sa patruzeci și nouă de volume de epică, dramă și eseuri*). Mai cu seamă între 1905 și 1910 sub înfîurirea revoluției ruse și a literaturii lui Gorki — despre al

cărui roman „Foma Gordeev” scrie un elogios studiu critic — Jack London, cu mult mai receptiv în fața faptelor concrete ale vieții decît în fața ideilor, mai simțitor în fața operelor care îi vorbesc prin arta lor decît în fața teoriilor, fire mai mult spontană decît meditativă — cunoaște o prefacere substanțială și cele scrise în acești cinci ani constituiesc o depășire a poziției sale.

Romanele *Călcîiul de fier* (1908) și *Martin Eden* (1909), acesta în parte autobiografic, sînt cele mai semnificative pentru atitudinea sa. Dacă *Milioanele lui Midas* fusese primul roman cu jdei socialiste în literatura americană, poziția sa de socialist cu profetice viziuni spre viitor și-o exprimă mai ales în romanul *Călcîiul de fier*.

Eroul romanului, socialistul revoluționar Ernest Everhard, luptă pentru organizarea revoluției mondiale și dezlănțuie această revoluție, care este pentru moment înecată în sânge de către „oligarhie” sau „plutocrație”, acestea fiind „călcîiul de fier” care apasă proletariatul. Povestirea celor întîmplate o face soția lui Everhard, Avis, care însă își întrerupe brusc relatarea, sugerînd astfel că a început o nouă luptă, în care ea poate a căzut, poate duce mai departe lupta alături de proletariat. Amestec de realism și utopie, romanul, a cărui acțiune se petrece în diferite epoci ale viitorului, a constituit un mare act de curaj din partea lui London, căci a discuta pe atunci probleme ca acelea din capitolul intitulat „Matematica unui vis” ar fi putut distruge întreaga carieră a scriitorului. În acest faimos capitol, eroul romanului face, de fapt, un curs practic de marxism, tinzînd să dovedească micilor burghezi și intelectuali, cu care vorbește, că prăbușirea capitalismului este ceva de neînlăturat și vorbitorul încearcă să deducă „pe cale matematică” pricinile prăbușirii. Sînt discutate pe larg problema bogăției Statelor Unite, nedreapta distribuire a produsului muncii, lupta de clasă și, la un moment dat, eroul subliniază că „există o forță mai mare decît bogăția, mai mare în sensul că nu poate fi răpusă. Forța noastră a proletariatului stă în mușchii cu care muncim, în mîinile cu care votăm, în degetele cu care apăsăm pe trăgaci. De forța aceasta nu ne poate prăda nimeni. Este forța primitivă, aliata vieții, superi-

*) Bibliografia lui Jack London este următoarea: 1. *Fiul lupului* (1900); 2. *Dumnezeul tatălui său* (1901); 3. *Fiica zăpezilor* (1902); 4. *Copiii ghețurilor* (1902); 5. *Croaziera lui „Dazzler”* (1902); 6. *Chemarea salvăciunii* (1903); 7. *Correspondența Kemptom-Wace* (1903); 8. *Oamenii abisului* (1903); 9. *Credința oamenilor* (1904); 10. *Lup de mare* (1904); 11. *Lupta de clasă* (1905); 12. *Jocul* (1905); 13. *Povești din patrularea pescuitului* (1905); 14. *Fața lumii și alte povestiri*; 15. *Disprețuirea femeii* (1906); 16. *Colț-Alb* (1906); 17. *Dragostea de viață și alte povestiri* (1907); 18. *Înainte de Adam* (1907); 19. *Drumul* (1907); 20. *Călcîiul de fier* (1908); 21. *Martin Eden* (1909); 22. *Fața prăpădiții* (1910); 23. *Revoluția* (1910); 24. *Lumina care te arde* (1911); 25. *Furtul* (1910); 26. *Risul lui Dumnezeu* (1911); 27. *Aventura* (1911); 28. *Croaziera lui „Snark”*; 29. *Povestiri din Mările Sudului* (1911); 30. *Fiul soarelui* (1912); 31. *Casa mindriei* (1912); 32. *Fumul* (1912); 33. *Cel născut în noapte*; 34. *Flara neîmbîlîntită* (1913); 35. *John Barley Korn* (1913); 36. *Valea lunii* (1913); 37. *Puterea celor puternici* (1914); 38. *Răzvrătirea de pe „Elsinore”* (1914); 39. *Plaga slacofie* (1915); 40. *Rătăcirorul stelelor* (1915); 41. *Semăndătorul de ghindă* (1916); 42. *Mica domniță din casa cea mare* (1916); 43. *Broaștele testoașe din Tasmania*; 44. *Pornirea umană* (1917); 45. *Jerry, cel din insule*; 46. *Michael, fratele lui Jerry*; 47. *Omul roșu* (1918); 48. *În cadrul de la Malakoa* (1919); 49. *Trei inimi* (1920).

oară bogăției, forța pe care bogăția nu poate pune mîna l'". Apoi, vorbitorul atacă proprietatea particulară, instituțiile burgheze, plutocrația, care „astăzi deține întreaga putere. Ea este aceea care fabrică legile, căci stăpînește senatul, congresul, curțile de justiție, cum și pe legislatorii statelor". De asemenea London a avut aici previziunea viitoarelor acțiuni ale muncitorilor precum a prefigurat și reacțiunea fascistă de mai târziu. Anatole France l-a numit, în urma acestei cărți, Karl Marx al Americii, spiritele progresiste au salutat apariția romanului care abia peste zece ani a cunoscut o largă răspîndire. Deși au fost unii socialiști care l-au acuzat că predică violența și îndepărtează astfel simpatiile față de socialism, Partidul socialist a vroit să-i pună candidatura la președinția Statelor Unite. Chiar dacă romanul conține și unele confuzii ideologice și partea utopică a fost depășită de evenimentele reale ale istoriei — nu-i mai puțin adevărat că romanul **Călciul de fier** constituie o realizare însemnată a literaturii progresiste și lucrarea epică, în care London și-a precizat cu adevărat poziția revoluționară.

Deși scris după acesta, celălalt roman mai însemnat al lui London, **Martin Eden** nu are vigoarea și luminozitatea **Călciului de fier**. Eroul aspiră la valorile înalte ale lumii, caută ceea ce este nobil și măreț în viață, identificînd la început aceste idealuri cu felul de viață al intelectualilor universitari, al claselor dominante, cărora le atribuie simțăminte, concepții și năzuinți pe care acestea nu le au în mod necesar. Martin Eden caută să cîștige prin puterea voinței faima, bogăția, iubirea, dar cînd vede zădărnicia acestei năzuinți, cînd își dă seama că Ruth Morse, fata mult visată, este imaginea leită a lumii aceleia egoiste, necinstite, ipocrite, rapace, trăind după convențiile burgheze, el se sinucide. Romanul constituie o critică la adresa alcătuirii sociale din vremea scriitorului, iar convingerile socialiste ale eroului sînt puse în contrast cu realitățile societății conduse de bancheri și oameni de afaceri. Dezamăgirea și sinuciderea de la urmă a eroului sînt însă un protest prea slab, care nu are semnificația optimistă a celeilalte lucrări. Romanul **Martin Eden** este autobiografic în

bună măsură. Martin Eden este însuși Jack London, din anumite perioade ale vieții sale, drama eroului este însăși drama scriitorului, iar Ruth Morse, fata iubită, nu-i decît Mabel Applegarth, pe care cîndva voise să o ia în căsătorie. Familia ei deosebită apare în acest roman, pe alocuri cu aspecte tragice și nu lipsite de acel individualism neîmblînzit, care va duce pe scriitor la prăbușire.

Romanul **Călciul de fier** și eseurile **Lupta de clasă** (1905), **Ce înseamnă viața pentru mine** (1908) și **Revoluția** (1910) sînt cele mai reprezentative pentru poziția sa socialistă. Acela care își încheia scrisorile cu formula „yours, for the revolution“ (al dumatile, întru revoluție), în loc de obișnuita formulă „cu sinceritate, al dumatile“ — a crezut cu adevărat în cauza clasei muncitoare și a fost convins de triumful foarte apropiat al proletariatului.

Jack London a avut în unele perioade strînse legături cu proletarii americani și cu o seamă de intelectuali progresiști. În convingerile sale politice, el a fost consecvent și a condamnat fățiș oportunismul unora dintre conducătorii partidului socialist american.

Cu dîrzenia pe care i-o știm și din aventurile în Alaska, și din atitudinile tinărului student de mai înainte — London continuă să atace pe adversarii, care acum caută să-l atragă de partea lui. În această privință, sînt pline de semnificație două fapte petrecute în aceiași ani de întărire a combativității sale sociale. Bogat și celebru în urma succesului numeroaselor sale cărți, London este invitat la Clubul Femeilor Ziariste din San Francisco să vorbească despre Kipling. Dar în loc de a se ocupa de scriitorul englez, cu care are unele înrudiri, dar mai mult aparente, London vorbește despre vagabondaj și învinuiește auditorul, alcătuit în bună parte din protipendada locală, a fi cauza unei astfel de situații. „E vina noastră că există vagabonzi pe lume“ a spus el, stîrnind un scandal, care nu este unicul în activitatea sa. La Universitatea Standford ține, deasemenea, o conferință despre socialism, arătînd ce lipsește din literatura engleză și americană, din istoriile literaturii, adică sublinierea tocmai a elementelor progresiste din viață și artă. În

replică, unul dintre profesori îi citește un capitol referitor la opera sa, cuprins în noua istorie a literaturii, iar London declară că este totuși prea puțin.. În timpul revoluției burghezo-democrate din Rusia, în 1905, este invitat să vorbească la Clubul oamenilor de afaceri și aici stîrnește un scandal cu urmări foarte pozitive. London declară în fața businessmenilor că revoluționarii ruși sînt frații săi. Imediat marea editură Macmillan îi tipărește esul despre lupta de clasă și la Oakland i se pune candidatura pentru un loc în consiliul comunal. În 1906, ține un turneu de conferințe în toată America vorbind despre socialism. La universitatea Yale un tînăr student, care făcea ucenicia la gazeta studențească vine să-i ia un interviu. Studentul era Sinclair Lewis, romancierul de mai tîrziu, creatorul lui **Babitt** și al **Străzii Mari**.

*

Departate de a-și concentra eforturile creatoare, de a căuta o reculegere, atît de necesară scriitorilor care au trăit intens, de a-și adînci pregătirea ideologică — Jack London se lasă mereu atras de viață și temperamentul său vulcanic, energia-i nemărginită, neliniștea lui lăuntrică îl fac mereu să încerce tot felul de experiențe.

Se adaugă la acestea și nemulțumirile domestice. Dacă legătura spirituală cu strălucitoarea Ana Strunsky-Comptom i-a fost spre folos în formarea convingerilor sale politice, în schimb se simte din ce în ce mai înstrăinat de soția sa, profesoara de matematici, care între timp îi dăruise două fiice. Ea îl ajutase în momentele grele și îi corectase ortografia primelor scrieri. London se îndrăgostește de Clara Charmian Kitt-ridge, o femeie mai apropiată de felul său de a privi și mai ales de a trăi viața. Divorțul și apoi căsătoria cu Charmian nu au fost scutite de multe complicații, dînd apă la moară dușmanilor săi, care caută să se lege de orice greșală sau slăbiciune. Nu-i pot ierta atitudinea de socialist, prestigiul pe care și-l cîștigă, răsunetul oricărei scrieri sau vorbiri. În 1906, London amintește la universitatea Yale că în Statele Unite sînt șapte milioane de muncitori uniți întru revoluție. La New York vin zece mii de socialiști ca să îi asculte cuvîntarea, în care pre-

vestește că în anul 2000 tot globul va fi socialist.

Paralel cu activitatea literară și politică, London se angajează în două întreprinderi dificile, care îi răpesc din energie, îl fac să piardă bani și timp, îl demoralizează prin piedicile și complicațiile lor. În 1913 își mărește conacul fermei de la Glen Ellen, California, dar cînd impunătoarea clădire este aproape gata (folosise acolo șomeri, bine plătiți și își dovedise ingeniozitatea de constructor, conducînd împreună cu Charmian lucrările) cade pradă flăcărilor. Se pare că incendiul a fost pus la cale. Mai dramatică încă fusese călătoria pe care o începuse, în 1907, în jurul lumii, cu o corabie construită de dînsul. De copil, nutrise visul de a face ocolul lumii. Mai cu seamă Mările Sudului îl atrăgeau, ca mai înainte pe R. L. Stevenson și Gauguin. Mereu consecvent felului său de viață și dorind a face din orice cunoaștere și un act de încercare a propriei sale țării și iscusințe, avînd acum și pe Charmian, care îi ținea hangul, London începe construirea unei mari corăbii cu pînze, adunînd în jurul său tot soiul de meșteri pricepuți și nepricepuți, cinstiți și necinstiți, care îl înglobează în datorii. Pentru a-și plăti corabia, scrie în grabă romane și povestiri fără valoare artistică (romanul preistoric **Înainte de Adam** sau romanul „darwinist” **Povestea lui Ab**). Cutremurul din 1906, urmat de focul nemai-pomenit, năruie și pîrjolește o bună parte din orașul San Francisco. Lemnul pregătit pentru construirea corăbiei **Snark** cade pradă flăcărilor. Presa urmărește peripețiile construirii vasului, făcînd uneori haz de nenorocirile și complicațiile lui London. Se pun rămășaguri că vasul, construit destul de fantezist, nu va ajunge nici pînă la Hawai. Înșelat, jefuit, sabotat, London nu dă înapoi. Voluntar și naiv, totodată, nu renunță la călătorie. Cînd să fie lansată pe apă, la Oakland, corabia este prinsă între două vapoare și are avarii serioase. După alte peripeții, în aprilie 1907 London părăsește la drum, cu un personal ales după criterii destul de arbitrare. (Marinari amatori, nu profesioniști!). Constată abia pe drum cît de subred fusese construită corabia, cum i se puseseră materiale proaste, cît de nepricepuți erau navigatorii angajați

de dînsul. London este nevoit să învețe arta de a conduce un vas. Cu o mîină îndrămă corabia, cu alta ține cartea după care învață logaritmii. O furtună aprigă îmbolnăvește tot echipajul, în primele zile ale călătoriei. Charmian, soția sa, ține cîrma vreme de opt ore, în timp ce, cu apa pînă la brîu, London gătește mîncarea. În asemenea condiții, fiind navigator, bucătar, conducător de echipaj, London găsește răgazul de a scrie poate cel mai elaborat roman al său **Martin Eden**. L-a scris fără nicio ștersătură, după cum dovedește manuscrisul.

După douăzeci și șapte de zile, corabia ajunge la Honolulu. Ziarele anunțaseră că naufragiasc. Amestecul de visare, practicism, spirit organizatoric, imprudență, cutezanță îl manifestă și în zilele acelea. Scrie de zor pentru ziare, concediază pe doi dintre membrii echipajului, scrie nuvela **Casa soarelui**, referitoare tocmai la șederea din insulele Hawai și — culmea — petrece o săptămîină printre leproșii din insula Molocai, fraternizează cu ei, bea împreună cu ei, exagerînd, după cum se vede cu documentarea, și alegîndu-se de pe urma acestei temerare experiențe cu povestirea **Leproșii din Molocai**. E mai sănătos și mai viguros ca oricînd, și aceasta o dovedește faptul că lansează un nou sport — skiul pe apă — mergînd cu o scîndură lată pe apă și țînîndu-se înhămat de un vaporuș. E un sport practicat de hawaieni și el l-a introdus în America și Europa. De altfel, London a iubit sportul și nuvelele sale inspirate din viața boxerilor, dau în vileag exploatarea dindărătul răsunătoarelor matchuri. În nuvela **Mexicanul**, în care eroul este un tînăr revoluționar, apar de asemenea crîmpeie semnificative din lumea boxului.

Vasul este în stare de paragină. Face unele reparații și, în sfîrșit, apelează la concursul a doi marinari de meserie, un cîrmaci olandez și un căpitan de vas, acesta recent eliberat din închisoare, după ce ispășise pedeapsa pentru omor. De la Hawai ajunge peste două luni la insulele Marchize, făcînd o trecere socotită de către navigatori a fi cu neputință pentru corăbiile cu pînze. **Snark** întîmpină o seamă de peripeții din cauza furtunilor și numai ploaia

salvează echipajul de a nu muri din pricina setei.

Ajunge în insulele Tahiti, chiar la începutul anului 1908. La Pago-Pago este oaspețele regelui cu piele arămie. Căpitanul angajat își ia tîlpășița și London devine din nou conducătorul expediției. În insulele lui Solomon trăiește viața celor din plantațiile de cocotieri și fabrică împreună cu indigenii copra, făina de cocos. În insula Malaita sînt impresurați pe bord de către canibali și echipajul dă o luptă aprigă pentru a-i respinge. Adună perle, arme, unelte locale. La Solomon, toți ceilalți s-au îmbolnăvit de malarie și Jack London rămîne singurul om sănătos. El conduce corabia și de nevoie este medic, dentist, sanitar. Nu renunță însă a scrie zilnic zece mii de cuvinte, adică vreo cinci pagini și ține mai departe corespondența cu cei de la fermă, cu ziarele și revistele.

Cele scrise în această perioadă constituiesc fermecătoarea carte **Povestiri din mările sudului**, în care apar întîmplările recent trăite în „însămintătoarele insule ale lui Solomon“ și în alte locuri, viața primejdioasă ce a dus-o în contact cu canibalii, dar și frumusețile paradiziace de acolo, munca vrednică a băștinașilor, nu toți canibali, ci dimpotrivă unii mai buni decît alții pe care îi întîlnește. (London adesea a luat apărarea popoarelor oprimate, și a înțeles reacțiunile lor în fața cuceritorilor).

În cele din urmă, pînă și acest uriaș, de-o neverosimilă tărie fizică și sufletească, este răpus de boală. Și pe el îl atacă bolile tropicale, de care nu scăpaseră ceilalți de pe echipaj. Scriitorul are trupul acoperit cu bube mari cît moneda de argînt. În septembrie 1908 se îmbolnăvește și mai rău, în timp ce navighează. A căpătat o boală necunoscută. I se umflă mîinile și pielea îi cade fișii-fișii. Dureri nespuse îl împiedică de a mai lucra, de a mai scrie, de a mai citi. Este nevoit să renunțe la ocolul lumii. În un vapor și se duce la Sidney, unde zace cinci luni. Corabia **Snark**, adusă la Sidney, este vindută pe trei mii de dolari, după ce costase cel puțin de zece ori atîta. La 23 iulie 1909, după doi ani și mai bine de călătorie, se întoarce la San Francisco, plin de datorii, abătut, demoralizat.

Scriitorul încă are resurse morale și nu

se dă bătut. Lucrează cîte nouăsprezece ore pe zi. Romanele și povestirile se ivesc mereu. În 1913, anul în care îi arde casa mult visată și seceta îi nimicește recolta, London scrie patru romane. În 1916, mai călătorește în insulele Hawai și plănuieste un mare roman autobiografic **Călare pe valuri (Sailor on horseback)**. Din ce în ce se simte mai singur. Uremia îi strecoară teama de a nu-și pierde mințile. În ziua de 21 noiembrie 1916 pomenise despre o călătorie la New York, dar seara, ducîndu-se la culcare îi spune surorii sale, Eliza: te las singură, fetițo! A doua zi, era în comă și pe la șapte seara moare. Toate concură la încheierea că se sinucisese. Aceasta este și părerea celui mai devotat și documentat biograf al său, Irving Stone, care a dat biografiei titlul romanului plănuit, dar nescris de London: **Călare pe valuri**. Alături de reconstituirea vieții și activității scriitorului, pe care am făcut-o pe baza scrierilor sale, urmărind continua întrepătrundere a vieții și operei, această biografie ne-a limpezit unele din problemele ridicate și mult mai puțin alte biografii și studii, printre care și biografia scrisă de Charmian London, soția scriitorului. În ultimii ani, London se izolare oarecum de cei mulți, slăbise contactul cu mișcarea muncitorească, avusese o seamă de deziluzii, se văzuse înșelat, sabotat, neînțeles. De aici, simțămîntul acela al singurătății care l-a îndemnat la sinucidere.

*

Privind acum în întregul lor omul și opera, ne putem da seama cîtă bogăție poate conferi literaturii viața din belșug trăită, ce izvor de inspirație și documentare este „aventura“, înțeleasă în sensul ei pozitiv, ca o încercare a vieții, a propriei tale ființi, ca o întreprindere îndrăzneală întru cunoaștere și prefacere în bine. Dar totodată ne dăm seama că viața singură, oricît de viu ar fi trăită, nu este deajuns pentru desăvîrșirea-de-sine și nici pentru creația artistică. Pentru aceasta este nevoie — alături de viață — de cugetare, de o orientare intelectuală mai susținută, de echilibrarea spontanității și temperamentului cu meditația, cu pătrunderea mai substanțială în adîncul realităților. Jack Lon-

don ar fi îmbogățit și mai mult literatura universală, dacă activismul său nestăvilît, energia-i năvalnică ar fi fost mai călăuzite de gîndire, sau ar fi avut o îndrumare ideologică mai consistentă și mai adîncă. Însăși combativitatea sa, atît de remarcabilă și curajoasă, ar fi cîștigat o limpezime, o consecvență, pe care numai în anumite faze și momente le are.

De aceste contradicții, confuzii, lipsuri — în fond limite — suferă o parte din lucrările sale literare și trebuie să spunem, fără a-l micșora prin aceasta, că acolo unde el redă suflul direct al vieții, acțiunea concretă a oamenilor sau animalelor, el atinge măiestria, pe cînd acolo unde este nevoie de o elaborare mai complexă, de arta compoziției, luată în sensu-i pe care ni-l relevă operele unui Tolstoi sau Stendhal, Shakespeare sau Balzac, Twain sau Ibsen, Gorki sau Cehov, el nu mai răspunde genului literar pe care îl cultivă. Romanele lui London sînt din această pricină mai puțin izbutite decît nuvelele sau povestirile. Dacă și în acestea rămîne uneori la reportaj, la descrierea faptului nud, fără prelucrarea artistică și adîncirea filozofică, în schimb el are o seamă de nuvele și povestiri, în care este cu adevărat reprezentativ pentru arta literară a vremii sale, aducînd o înnoire certă, prin acțiunea intensă, prin mișcarea personajelor, prin dramatismul luptei dintre om și natură, dintre diferitele forțe ale naturii și ale civilizației, dintre prejudecăți și convingerile social-revoluționare.

Mai cu seamă nuvelele și povestirile sale au plăcut și au impus prin forța, adevărul, dinamismul lor. În amintirile sale despre Lenin, N. N. Krupskaja spune: „cu două zile înaintea morții sale (a lui Lenin, n.r.) i-am cetit spre seară povestirea lui Jack London — care și acum e pe masă, în camera lui — „Dragostea de viață“. Este o nuvelă foarte puternică. Printr-un pustiu de zăpadă, pe unde n-a călcat picior de om, își croiește drum spre portul unui mare rîu un bolnav care moare de foame. Puterile îi slăbesc: el nu mai poate merge, dar se tirăște, iar alături de dînsul se tirăște un lup, care și el moare de foame. Între ei se dă o luptă; omul învinge și ajunge la țintă, pe jumătate mort, pe jumă-

tate nebun. Lui Ilici povestirea i-a plăcut foarte mult. A doua zi, m-a rugat să-i citească mai departe alte povestiri ale lui London. Dar la Jack London lucrurile puternice alternează cu altele extrem de slabe“. Este perfect adevărată această observație asupra inegalității scrierilor lui London, excepțional de expresiv și puternic în povestiri în care se dezlănțuie forțele naturii și instinctele, de pildă în **Chemarea sălbătăciunii**, **Colț-Alb** și în alte povestiri din Alaska și Mările Sudului și foarte interesant în romanele ideologice, scrise însă cu mai puțină măiestrie, tocmai din pricina conținutului lor nu totdeauna limpede și adâncit pînă la ultimele consecințe. Faptul însă că el a adus în epica americană viața cea largă și primejdioasă, dragostea de om, atitudinile revoluționare, critica multor rele sociale — îl așează în rîndul marilor scriitori progresiști. Stilul său este acela al unui temperament năvalnic, al unei firi spontane, care nu-și ia răgaz să mediteze și să adîncească psihologia — deci un stil mai

puțin căutat și elaborat. Adesea scrie neglijent și expeditiv ca un reporter. Și totuși, de cele mai multe ori, îți place să-l citești pentru că spune lucruri trăite, adevăruri fățișe și aduce unele acțiuni și comportări semnificative, unele idei răscolitoare. El are muzicalitatea naturală a frazei. Cuvintele se înșiruiesc armonios la el, avînd din suflul și ritmul vieții. Povestirea sună sugestiv și nimic nu se împleticește, nu pare bolovănos, chiar dacă scriitorul nu și-a cultivat stilul. O spontaneitate autentică își dezvăluie aici virtuțile, în ciuda celorlalte cusururi. Acest „vîntură-lume“, cum zice poporul marilor călători și vagabonzi, a vînturat într-adevăr lumea, căuțînd cu nesaț și tărie viața și adevărurile ei, spre a le împărtăși cu gînd bun celorlalți. Și gîndurile i-au fost mereu bune, ca și faptele și scrierile. Jack London a adevărit încă odată spusa lui Pascal: într-un om mare, totul este mare, calitățile ca și cusururile. Uriașul cu inimă de revoluționar și suflet de copil a dovedit-o din plin.

ÎNSEMNĂRI DESPRE POEZIA LUI LERMONTOV*)

De la vârsta de optsprezece ani Lermontov scrie poezii în care dă dovadă de maturitate poetică. Așa este „Pinza de corabie”, care poartă data anului 1832:

Pierdută-n largu-albastrei mări
Lucește-o pinză albă-n zare.
Ce caută-n străine țări?
Ce-o fi lăsat acasă oare?

S-aplecă-n vîntul ce vuește
Catargu-mpins de-al mării joc.
Ea spre noroc nu năzuește
Și nici nu fuge de noroc.

Albastre-s undele sub ea,
Cu aur soarele-o-ncunună;
Dar ea numai furtună vrea,
Parc-ar fi liniște-n furtună!

În această poezie neliniștea romantică este exprimată într-o formă concisă și vi-guroasă. Lermontov de pe-acum și-a găsit stilul și tonul. Răzorătirea împotriva unei vieți mărunte, dragostea de libertate și, mai înainte de orice, firea lui întregă care oscilează între două atitudini contrastante, dorința de acțiune și contemplarea poetică, îl fac pe Lermontov să caute mereu o formă nouă de viață, adîncă, cuprin-zătoare, în care sentimentele înalte ale omului, dragostea, devotamentul, admira-ția, prietenia, mărinimia, să se poată dez-volta nestingherite.

Lermontov și-a făcut singur portretul în Peciorin, personajul central din „Un erou al timpului nostru”. Peciorin e un mare plictisit, un om care suferă de prea multă autoanaliză sufletească. Se cercetează me-

reu pe el însuși și își falsifică viața fiindcă nu se hotărăște să trăiască limpede, sincer, deschis, nici nu poate să se hotărăscă fiindcă are o fire bănuiloare și sucită. Plin de avînturi contradictorii, delaoaltă gene-ros și crud, face rău cînd ar vrea să facă bine, își greșește mai întotdeauna țelul și e mereu în conflict cu propriile lui inten-ții, sau, mai exact, între ceea ce el vrea și ceea ce face este întotdeauna o contra-dicție.

În poeziile lui Lermontov această stare de spirit apare subliniată liric, poate și exagerată în unele privințe dar și atenuată în altele. Trăsătura constantă a liricei lui este neliniștea, rezultat al peciorinismului, care este și el o varietate a neadaptării ro-mantice. Totuși neliniștea lui Lermontov nu are decît într-o mică măsură caracte-rul metafizic pe care îl are neliniștea ro-manticilor germani, exprimată în *Sehn-sucht*, acel dor nelămurit dar puternic, fără un obiect anumit, dor de lumea de dincolo de zare, dor de tot ce e îndepărtat, puțin cunoscut și deci misterios și fantastic. Ne-liniștea de acest fel se rezolvă în contem-plație poetică și în speculație transcenden-tală, nu în revoltă amară și în indignare satirică, așa cum se rezolvă neliniștea lui Lermontov care e înrudită cu neliniștea lui Byron. În poezia lui nu întîlnim renun-țare sau resemnare. Dimpotrivă, poetul vrea să fie tare, neclintit în atitudinea lui de răzorătire și de invectivă. Se uită la un pumnal pe care „o mină i l-a dăruit” și spune:

* *Lirica*, M. Lermontov, Ed. Cartea Rusă, 1956.

În semn de dragoste tu mi-ai fost dat;
Și-i drept, cu tine nu mă simt stingher

Și vreau să-mi fie sufletu-ncordat
Și tare ca și tine, tovarășe de fier.

Dezlănțuirea indignării lui față de societatea în care trăiește se produce cu toată violența în poezia „Moartea poetului” scrisă în 1837, după ce Pușkin e ucis în duel:

Sclav al onoarei, suflet drept,
Jignit de clevetiri mărunte,
Poetul cu un glonte-n piept
Muri plecându-și mîndra frunte.
Ocara lumii și minciuna
L-au supărat, nu l-au supus,
Și singur ca întotdeauna
S-a răzvrătit... Și-a fost răpus!...

Poezia continuă în acest ton de indignare dureroasă și culminează într-o acuzare adusă acelora care l-au împins cu ipocrizie și falsă prietenie pe Pușkin într-o rețea de intrigi și de calomnii din care nu mai putea ieși decît primind să se bată în duel.

Odată cu latura indignării satirice iese tot mai mult la iveală și amărăciunea pe care i-o dă nepotrivirea dintre firea și năzuințele lui și lumea în care trăiește. Acest sentiment stă la temelie poeziei „Îmi port prin noapte pasul”, scrisă în ultimul an al vieții:

Îmi port prin noapte pasul meu
Pe drumul cu pietriș lucind la stele.
S-apeacă peste lume Dumnezeu
Și stau de vorbă stelele-ntr-ee.

Solemn e cerul, minunat mereu!
Pămîntul doarme-n ceață azurie.
De ce mi-i sufletul atît de greu?
Aștept ceva? Părerî de rău să fie?
Părerî de rău? De ce? În van sînt toate!
Și de la viață ce-aș mai aștepta?
Vreau numai liniște și libertate,
S-adorm adînc, să dorm, să pot uita!

Un loc cu totul deosebit printre poeziile lui Lermontov îl are poezia „Un vis”. Poetul se vede pe el însuși cum zace cu o rană grea în piept într-o văgăună a Caucazului și în agonia lui visează că o femeie iubită și care e departe în Rusia vede deodată moartea lui. E una din cele mai

tulburătoare poezii din literatura universală, pătrunzătoare ca o nocturnă de Chopin:

Zăceam, la ceasu-amiezii, într-o vale
Din Daghestan, în piept cu-o rană grea;
Și sîngele, cu picături domoale,
Din rana încă proaspătă curgea.

Jos pe nisip zăceam în nemișcare;
Stînci mari se-ngrămădeau în jurul meu
Și-nfierbîntîndu-le, cumplitul soare
Mă dogorea; dar eu dormeam somn greu.

Visam; și-n vis vedeam o sărbătoare
Din țara mea și vii lumini lucind;
Femei frumoase-n păr cu cite-o floare
Vorbeau de mine, vesele, glumind.

Și numai una singură, deoparte,
În vorba celorlalte nu s-a prins;
Și sufletu-i întunecat de moarte
Era de-un trist și straniu vis cuprins.

Vedea, la ceasu-amiezii, într-o vale
Din Daghestan, un trup cu-o rană grea;
Și sîngele, cu picături domoale,
Încet, încet, răcindu-se, curgea,

Ceea ce este curios din punct de vedere psihologic în această poezie este că în ea poetul își vede și își descrie moartea; la vreun an după ce-a scris-o, el avea să zacă tot așa, cu-o rană în piept, într-o vale a Caucazului, lovit de moarte într-un duel, ca și Pușkin. Lermontov iubea primejdia, ba chiar o căuta. Să-și fi căutat el moartea? În duelul în care a fost ucis el, a tras adversarul lui, a țintit bine și a lovit în plin. „Un vis” este în ori ce caz o mărturie că el se vedea murind de moarte năpraznică și că și-a descris cu exactitate moartea.

Nu toate cele vreo patru sute de poezii care au rămas de la Lermontov sînt de aceeași valoare. În operele complete își au locul toate, chiar și cele scrise la patru-sprezece ani, cu stîngăcie. Cînd e vorba însă de o antologie atunci trebuie să se aleagă într-adevăr cele care dau un sunet plin și adînc. De acest principiu trebuie să se țină seamă cu strictețe mai ales atunci cînd e vorba de o traducere. În volumul „Lirice” de Lermontov care a apă-

rut nu de mult în românește, selecția a fost făcută pînă la un punct, bine. Puteau totuși să lipsească cîteva bucăți din adolescență cum ar fi de exemplu „Jelaniile unui turc”, „Caucazii”, „Către N.T.I.". În aceste poezii sau în altele din aceeași epocă, poetul adolescent exprimă cu o firesc de slabă convingere, din cauza vârstei prea fragede, dezamăgirea și spleenul care erau pe vremea aceea teme poetice la modă, stîrnite de influența lui Byron, influență care s-a exercitat foarte puțin în Anglia și excesiv de mult pe continent, în Franța mai ales și în Rusia.

Chiar și unele poezii din epoca de mai tîrziu, între optsprezece și douăzeci și șapte de ani, vîrsta la care Lermontov moare, nu au vreo însemnătate decît doar pentru cineva care vrea să studieze în amănunt opera poetului. Așa este, de exemplu, „Către M. A. Scerbatova”, poezie ocazională, sau altele care sînt numai dedicații pe albumuri, excepție făcînd doar către „A. O. Simonova”, opt versuri lapidare care pot fi socotite drept o capodoperă a acestui soi de poezie, minoră în esența ei.

În afară de acestea și de cîteva bucăți, ele înșile traduceri de-ale lui Lermontov, și care ar fi putut de asemenea să lipsească,

s-au ales pentru acest volum poeziile esențiale. Desigur că deosebirea de sunet dintre ele se datorește deosebirii dintre traducători; fiecare traducător a lucrat în felul său și cît a putut mai bine și a dat deci traducerii sale nota sa personală, fenomen firesc cînd e vorba de o traducere de versuri la care traducătorul interpretează originalul. Dar ce dovedește asta? Dovedește că un volum de traduceri dintr-un poet trebuie făcut de un singur traducător. Este bine înțeles loc pentru cît de multe traduceri din același poet dar ele nu trebuie publicate în același volum fiindcă mai mulți traducători nu pot păstra unitatea stilului autorului tradus. N-ar fi mai bine atunci să se dea mai puține poezii dintr-un poet dar să se aleagă cele într-adevăr esențiale și să se încredințeze traducerea lor unui singur traducător? Ar fi atunci o singură interpretare și unitatea stilului ar fi păstrată. Și asta e desigur mai însemnat decît o traducere cu ghioțura, încredințată mai multor traducători deosebiți între ei și deosebiți într-o mai mare sau mai mică măsură și de autorul tradus.

Al. Philippide

VICTOR EFTIMIU: TEATRU

Piesa care l-a impus pe Victor Eftimiu ca autor dramatic în anul 1911 — „Înșir-te mărgărite” — era tratarea liberă a unui motiv folcloric de întinsă circulație, mergînd în direcția „feeriei naționale” a lui Alecsandri și, mai puțin, a basmului versificat al lui Eminescu. Poemul feeric are scene luate, cu o ușoară modificare, din proza populară, fără a da impresia unei versificații gratuite, întrucît autorul e preocupat să înșăfășeze în „Înșir-te mărgărite” nu numai atmosfera „folclorică” ci și fondul, substanța simbolurilor. Desigur că nu toate elementele conflictului aparțin basmului și povestirii populare și că unele sînt plămuite ad-hoc dintr-un material quasi-folcloric; o cercetare minuțioasă poate arăta această filiație.

Lumea acestui basm dramatizat aparține mitologiei noastre valahe: Murgilă, Zorilă, Voie bună, Apă dulce, Ion Voevod, Țară bună etc. Acțiunea începe la curtea unui împărat bătrîn — Alb împărat — care veghează ca fetele să-și aleagă soți destoinici din mulțimea pretendenților. Aici, spre deosebire de creația populară, faptul este simplificat, concursul fiind mai mult un pretext decorativ. Feți-Frumoșii și vitejii din împărățiile îndepărtate nu mai dau dovada forței lor și nu se mai încumetă să-și riște viața, ci numai defilează cu solemnitate prin fața fetelor. Fetele aleg după propriul arbitru, aruncîndu-le mărul le-gendar de aur. Milena și Maranda se căsătoresc cu oameni care nu au nimic din atributele eroului, pe cînd fiica cea mică,

Sorina, reamintind într-un alt plan cazul Cordeliei, nu vrea să se mărite, din prea mare dragoste pentru părinți, gândindu-se la o mamă căruntă pe care ar trebui s-o lase singură în pustietatea palatului. Împăratul o alungă. Urmează o complicație a intrigii care păstrează mai puțin verosimilitatea literaturii folclorice. Făt-Frumos caută pe Ileana Cosânzeana furată de Smeu, în timp ce Sorina îndrăgindu-l vrea să-i devină soție. El însă o refuză și pleacă în căutarea soției. Sorina e nevoită să se mărite cu Buzdugan, unul din pretendenții refuzați mainainte, dar îl părăsește urmărind pe Făt-Frumos. E intercalată și o întâlnire între personaje folclorice din lumea satului, cu Păcală, o fată și un țăran. Sorina e metamorfozată în Zina Florilor spre a-l putea determina pe Făt-Frumos să renunțe la zbuciumul provocat de pierderea soției, dar nu reușește să-l înduplece. Ea însă se consolează iubindu-l și ajutându-l în lupta cu smeul. Deși eliberată, Ileana nu-l mai iubeste pe Făt-Frumos și acesta într-un acces de mînie vrea s-o omoare, dar Sorina îi oprește brațul cu încrederea că dragostea acesteia va reveni. Armonia clasică a basmului popular e ruptă de introducerea acestei intrigi care în cele din urmă va duce la soluționarea conflictului folcloric. Personajele se definesc printr-o umanitate și generozitate care ajung pînă la sublim. Sorina ferește pe Ileana Cosânzeana de paloșul sofului dintr-un precept moral și nicidecum dintr-un joc chibzuit care să ascundă decepția. Făt-Frumos rămîne rece la chemarea Sorinei, el trebuind să-și aștepte soția, vrăjitoarea o ajută pe fata împăratului și chiar smeul nu are decît poza semeniului său din basmul popular — altminteri el trăiește în aceeași sferă morală. De aceea urmărirea smeului și lupta lui cu Făt-Frumos este prezentată oarecum ca o șarjă a motivului popular. În conjunctura conflictului autorul ține și la reliefaarea unei tipologii folclorice unde însă intervine în definiție alături de păstrătorul tradiției, autorul modern. Făt-Frumos e delimitat în linia basmului oral cu precizarea uneori mai evidentă a trăsăturilor. Împăratul-Alb nu iese din familia crailor încărungiți, preocupați să lase în tihnă tre-

burile împărăției, după moarte, dar și rigizi și cu lacune în dragostea lor paternă Buzdugan este omul dur, insensibil fără un țel superior, renunșind fără remușcări să mai caute soția plecată pe urmele lui Făt-Frumos. Declamată, piesa capătă euforia atmosferei basmului și versul are în unduirea sa ritmul interior al povestirii.

„Ringala“ și ultima piesă „Haiducii“ intră aparent într-un alt sector de inspirație: istoria poporului. Cadrul folcloric într-un sens mai larg — tradiție, cronică, literatură — e menșinut, schimbîndu-se numai intriga. Ringala, soția lui Alecsandru cel Bun, este o doamnă Clara care vrea prin calitatea ei să uzurpe tronul Moldovei și să aservească țara leșilor. Domnul, în planul ficțiunii literare, nu are geniul conducătorului ca Vlaicu și îndărătnicia și înțeleptea în acțiune nu compun o strategie particulară ci ne apar mai degrabă ca defecțiuni caracterologice. Trebuie să intervină Coman, vlăstar domnesc pentru a înlătura pe Ringala de la curtea lui Alecsandru. Inițiativa o are așa dar altcineva decît însuși domnul, încît rolul lui e subordonat acțiunii lui Coman și a celorlalți moldoveni patrioți. Interesantă este intriga pe care dramaturgul o înserează în jurul luptei de la Magdeburg, cu care ocazie Ringala minte pe boieri că Vladislav va înapoia moldovenilor pămînturile zălogite dacă îl vor ajuta în lupta contra teutonilor. Inscenarea Ringalei este bine chibzuită: lupta va fi nimicitoare. Alecsandru află de crima Ringalei și se consumă fără un rezultat pozitiv, căci Ringala va fi înlăturată prin hotărîrea și insistența lui Coman. Detailarea dialogului și umflarea frazei, umplerea intrigii cu acțiuni secundare ce amîna desnodămîntul îngreuiază mișcarea scenică.

În „Haiducii“ din peisajul istoric se reține aspectul luptei sociale, cu mișcări de rezistență în codri și cu înpăimîntătoare mijloace de asuprire a poporului. Piesa este o evocare lirică a rezistenței poporului român în fața jefuitoarelor autohtoni și streini. Construcția piesei se susține și aici tot pe elementul folcloric și numai motivarea desnodămîntului este istorică. Haiducul Sandu Lixandru, căpetenia cetii, a ieșit cu ortacii săi înaintea ispravnicului și a altor oameni

ai stăpînirii, i-a prădat, pornind apoi să facă dreptate ȋrgoveşilor şi ȋăranilor. Poporul ȋi susţine pe haiduci ferindu-i de puterea domnească ȋn ascunzişurile munţilor. Ţara este sârăcită de poftete nesăţioase ale boierilor şi domnilor gata de plecare oricînd cu şirul de care ȋncărcate cu avere. Sandu este prins, dar oamenii ȋl ajută să scape şi să ajungă a pedepsi pe boieri.

„Prometeu“ readuce o temă din lumea miturilor antichităţii (ȋn fond aparţinînd tot folclorului), devenită simbol al eforturilor şi sacrificiului pentru ridicarea omului la o condiţie de viaţă demnă de el. Prometeu este, ȋn interpretare contemporană, eroul care-şi dă viaţa pentru ca omenirea să se poată bucura de viaţă. Efortul e imens. Focul monopolizat de zei ȋn Olimp trebuie redat omului. ȋnfruntînd ȋndărătnicia zeilor, Prometeu fură, din dragoste pentru om, acest mare secret al puterii „absolute“, primind după aceea osînda cu mindrie. Pedepsirea lui nu mai poate amîna amurgul zeilor din Olimp. După ȋncercarea lui Atlas de a se elibera de sub tutela lui Joe, pedepsită cu purtarea pămîntului pe umerii săi, Prometeu reuşeşte să clatine domnia „eternă“. Secretul nu mai poate fi retras şi suprema bucurie a marşianului este cînd vede că focul nu s-a stins pe pămînt. Omenirea a săltat acum pe o treaptă superioară spre ȋnălţimea Olimpu'ui. Supremaţia lui Zeus nu mai poate fi apărută cu niciun fel de mijloace, căci dorinţa individului de a se elibera va fi dobîndită cu prilejul oricîror jertfe.

Totuşi ȋn piesă printr-o anume solemnitate se simte respiraţia clasică. Prevalează ȋnsă ȋn compoziţie, semnificaţia simbolică a acţiunii ȋn ciuda efectelor scăzute ale

scenei, şi lectura, credem, ar da o impresie superioară aceleia obţinută ȋn faţa rampei. Restul pieselor ȋntră ȋn ciclul vieţii cotidiene. „Dansul milioaneelor“, „Inspectorul broaştelor“, „Marele duhovnic“ şi „Omul care a văzut moartea“ sînt, ȋn moduri diferite, dovada atitudinii protestatarii a scriitorului. Comedia distribuirii posturilor alături de repulsia faţă de ȋntocmirea socială nedreaptă, şantajul presei, minciuna declarată ca raţiune a existenţei, fariseismul, sînt temele acestui sector al dramaturgiei lui V. Estimiu. Alexandru Filimon din „Omul care a văzut moartea“ n-a fost ȋn stare să se afigure ȋn viaţă prin niciun act care să depăşească banalul, dar ȋntr-o clipă de curaj salvînd de la ȋnec un tînăr, gest care ȋl mîră şi pe el după aceea, crede că are motive să depăşească acum mediocritatea burgheză. ȋn „Dansul milioaneelor“ Camil Valonidy, o secătură, trece ca protector al muzelor pe pămînt. Vocaţia lui se confirmă numai ȋn culisele piesei. Ca proprietar al ziarului „Amurgul“ se ocupă de mici aventuri bănoase, ca de pildă, ȋnscenarea de scandaluri publice, care pentru a fi oprite trebuie achitată o sumă respectabilă de bani. Primeşte de la bancherul Schwartz o sumă imensă pentru că ȋntr-un articol l-a ameninţat cu publicarea unor acte care l-ar compromite. Cu „ȋnşir-te mărgărite“ şi „Prometeu“, cu „Marele duhovnic“ şi „Haiducii“ la care se adaugă şi altele, avem azi reconstituit profilul animatorului şi autorului dramatic care ȋn jumătatea de secol trecută s-a străduit să aducă ȋn dramaturgia originală o sursă şi-o modalitate nouă de creaţie.

M. Bucur

HOWARD FAST: SILAS TIMBERMAN

Silas Timberman, din cartea cu acelaşi nume a lui Howard Fast, este un erou care reprezintă evoluţia conştiinţei umane ȋn condiţiile specifice de viaţă ale Americii.

Om mediocru la ȋnceput „care se ȋndrepta fără vreun gînd deosebit către bătrîneţe şi pensie“, Silas Timberman, acest „american obişnuit“ care trăieşte „vre-

muri neobişnuite“ ȋn „sfinţul ev al conformismului“ ȋncheie volumul transformat cu totul, fîinînd piept unei societăţi care ar fi vrut să-l facă să abdice de la adevăr şi raţiune.

ȋn centrul universitar Clemington, profesorul de literatură americană Silas Timberman refuză să participe la „apărarea civilă“ organizată de conducerea univer-

sităţii şi semnează alături de soţia sa Myra şi alţi profesori, o listă prin care se cerea interzicerea armei atomice.

Conducerea universităţii nu suporta însă surprizele venite din partea oamenilor pe care-i voia iraţionali, supuşi unei forţe din afară, ca unei comande mecanice.

Pe Silas Timberman, şi odată cu dinsul pe Ike Amsterdam, Alec Brady, Hartman Spencer, Susan Aller, care au îndrăznit să nu se supună acestei comenzi mecanice, i-a învinuit de comunism, de trădare de patrie, de nerespectarea legilor şi le-a înscenat un proces, cu martori plătiţi. În urma procesului Silas Timberman este condamnat la 3 ani închisoare. Şi toate acestea fiindcă: „ai căutat mereu adevărul. Ai rămas pe poziţia ta! Ai dovedit tărie de cuget. Ai iscălit o petiţie deoarece credeai că așa trebuie să faci. Cînd Anthony C. Cabot ți-a cerut să spui cine ți-a înmînat petiția n-ai acceptat să devii denunțator. Cînd ți s-a cerut să nu predai la școală anumite lucruri, n-ai acceptat să te minți pe tine și pe alții. Ai luat parte la o întrunire de protest... Acestea sînt crime în zilele noastre, Silas, adevărate crime!”

Acesta este, schematic redat, subiectul romanului. Tema are o semnificație socială adîncă și e în fond, mărturia destinului unui popor simplu și cinstit, a cărui conștiință nu poate fi înfrîntă de persecuții.

Oamenii trăiesc prin problemele lor sufletești, iar romanul este o carte de analiză. Evoluția lui Silas Timberman este analizată în special.

La început, el vrea anumite lucruri, dar se teme de primejdii. Se mulțumește să trăiască „cum îi place”, „să voteze numai odată pe an”, „să depună zece de dolari pe săptămîna la bancă”, și în fond se mulțumește cu viața-i molcomă „unde-i călduț și bine și unde fiecare zi e la fel cu ziua dinainte”, iar „ziua de mîine va fi ca cea de azi”.

Increderea lui în această liniște personală dispare însă din moment ce își dă seama că libertatea democratică și constituțională nu există în fapt, că orice încercare de apărare a rațiunii, a demnității și a independenței e privită ca o „încălcare

a legilor” și că felul lui de a gîndi „este fundamental opus felului de a gîndi al oficialității.

Silas este supus unor încercări dure care-l fac să presimtă gravele urmări ale faptului că nu vrea să renunțe la cinste și la rațiune. Orice manifestare a lui, chiar interesul pentru opera lui Mark Twain, despre care ținea curs la facultate, este suspectată de comunism.

În carte există două categorii de oameni, diametral opuse. Sînt oamenii simpli, cinstiți pe deoparte, și funcționarii vinduți unor interese, departe de a fi cele mai înalte și demne de un om.

La cei dintîi, energia și curajul, izvoarăsc tocmai din deșteptarea conștiinței lor atînsă în ceea ce avea ea mai profunzul uman. Celorlalți, cinismul le vine tocmai din selea de a depăși nivelul normal de viață, mînași de interese și uri care otrăvesc mediul înconjurător.

Cazul lui Silas Timberman este caracteristic pentru marea majoritate a cetățenilor cu un orizont restrîns, care iau viața așa cum este, fără s-o complice, avînd o judecată limpede și suficientă, care nu depășește normalul, asupra cărora se exercită o forță străină de interesele și de mersul normal al lucrurilor. Pornind de la acest stadiu de conștiință, Silas Timberman ajunge totuși să înțeleagă că lupta pentru tradițiile literaturii americane și lupta pentru dreptatea socială împotriva unei politici de agresiune și distrugere, înseamnă, în fapt lupta pentru umanitate.

Și el mai înțelege că atingerea marelui fel al acestei lupte este posibilă doar prin mijloace cinstite, fără delațiuni. De aceea susține în plin proces, adevăruri usturătoare:

„...și cred că urăsc neștiința mai mult decît orice alt lucru pe lume, neștiința și oamenii mirșavi care se folosesc de ea, care se tem de rațiune și fug de logică, care blestemă pe cărturari și pe savanți, care rîd de ei și îi batjocoresc, care se tem de adevăr mai mult decît de dracu' și care zbiară: comunism și Uniunea Sovietică — și care se socotesc din cale-afară de isteți, cînd întrebă pe cineva dacă va lua armele împotriva Uniunii Sovietice. Dar, vedeți dumneavoastră, eu vreau să

trăiesc, domnule senator Branningav, și vreau să trăiască și copiii mei. În curînd va trece vremea aceasta cînd oameni ca dumneavoastră pot urla pe limba barbariei și trimite milioane de ființe la moarte”.

El e un acuzat, dar nu e un învins. Din moment ce a înțeles, înainte de toate, că nu se poate minți pe sine, că n-are dreptul să se dea înapoi de la afirmarea drepturilor omului în societate, Silas Timberman devine un învingător, ajuns la stadiul de a înțelege „bucuria de a învăța ce este viața”.

Alături de Silas Timberman se află Myra, soția lui, o adevărată intruchipare luminoasă a feminității, creată pentru dragoste și maternitate. Ea depășește însă stadiul de femeie-umbră a bărbatului, devenind odată cu înțelegerea evenimentelor, un adevărat tovarăș de luptă, susținînd moralul soțului ei chiar cînd are înaintea ei perspectiva închisorii :

„Cînd îi puseră cătușele, o lăsară pe Myra să vină la el și să-l sărute. Nu mai erau cuvinte pe care să și le spună unul altuia acum ; pentru ceea ce fusese, cuvintele se rostiseră. Pentru ceea ce avea să fie, încă nu se creaseră cuvinte — ci numai convingerea că oriunde se vor afla,

vor fi din ce în ce mai strîns uniți unul alături de celălalt. În chipul acesta, pentru ei nu era un sfîrșit, ci un alt început”.

Tocmai în sezișarea acestui „început” constă forța cărții lui Howard Fast.

Corpul didactic, reprezentat prin obscurantistul Lundfert, delatorul Bob Allen, președintele Cabot, cu minciunile, meschinăria și prejudecățile lui, a slujit pentru a scoate și mai mult în evidență simplitatea senină a lui Silas Timberman. Alături de el, figuri luminoase sînt comunistul Ike Amsterdam, Alec Brady, Laurance Kaplan, avocatul Mack Allister, și alții.

Fiecare personaj trăiește în cartea lui Howard Fast, dar punctul de plecare nu-l formează indivizii ci faptele lor. Romanul tratează cu simplitate evenimentele și în cadrul acestora sînt prezentate pe rînd, verosimil și coerent, personajele.

Howard Fast se exprimă așa fel încît orice detaliu să fie esențial și cu neputință de înlăturat, sub primejdia prăbușirii întregului.

Romanul e un document din viața poporului american, care alături de alte popoare, merge încrezător spre adevăr și umanitate.

Cornelia Ștefănescu

CRONICA LIMBII LITERARE

— *Tălmăcirea cărților de literatură* —

Niciodată n-au apărut în limba română atâtea traduceri cîte apar astăzi și niciodată operele literare străine nu au fost tălmăcite cu atîta îngrijire ca acum.

Editurile au urmărit, cu toată stăruința această țintă, atînsă astăzi în cea mai mare parte. Cei mai de seamă dintre scriitorii noștri și-au dedicat ani de zile pentru a desăvîrși traduceri de toată frumusețea.

Tălmăcirile de odinioară au rămas — cu extrem de rare excepții — de pomină, iar lectorul de astăzi dacă le mai găsește rătăcite prin rafturile vreunei biblioteci sau anticării poate descoperi în filele lor stranii spectacole de panopticum: cuvintele zburdă în paginile tălmăcirilor de pe vrenturi, ca bizarele lighioane care populează universul unui coșmar; propozițiile, frazele, perioadele reprezintă dezordinea, haosul unei lumi, plăsmuită de un nebun.

O tălmăcire, făcută în urmă cu două-trei decenii, din Shakespeare, din Goethe, din Tolstoi sau din Balzac seamănă cu originalul mai puțin decît seamănă lătratul ciinelui cu constelația ciinelui!..

Cu alt prilej voi înfățișa lectorilor unele dintre acele grozăvii numite pe nedrept „perle“ și spun „pe nedrept“ numai pentru că nu e nevoie de scafandri cutezători, care să le zmulgă din fundul oceanului, de vreme ce ele apar singure, aidoma cadavrelor umflute de apă și zvirlite pe țărnam de o putere irezistibilă.

Acum vreau să discut o problemă care poate fi formulată astfel: de ce o traducere bună implică stăpînirea perfectă a limbii în care este redată o carte străină? Mai mult: de ce se poate spune că pentru a se desăvîrși o traducere, este nevoie de o mai profundă cunoaștere a mecanismului limbii decît cunoașterea pe care-o implică o operă originală?

Nu vreau să fiu înțeles greșit și de aceea invoc o distincție, fără a cărei înțelegere aceste rînduri pot părea caduce. O operă originală implică talent, dar de compoziție, inspirație și cine știe cîte alte rare însușiri. Dar ea nesprijinindu-se doar pe cunoașterea limbii, plătește un bir care se împarte între toate aceste însușiri, și astfel, în jocul calificărilor de etalon, o operă literară originală poate să fie mai valoroasă decît o alta de care e depășită sub raportul artei stilistice.

Anatole France, de pildă, este un mare artist al stilului, dar opera lui nu se ridică pînă la semnificația tulburătoare a operei unui Balzac, despre al cărui scris uneori foarte accidental s-a vorbit atît.

Birul pe care-l plătește un traducător nu se împarte însă deloc. Un traducător trebuie să cunoască limba, pînă în cele mai tainice încheieturi ale ei și iată de ce: o propoziție tradusă urmărește pas cu pas gîndirea autorului tălmăcit. O frază, o perioadă tradusă trebuie să oglindească meandrele unei șerpuiri necunoscute, nefamiliale. Executăm mai ușor propriul nostru gînd decît pe acela al altuia, pentru

că între intenție și realizare alcătuirea noastră psiho-fizică durează un pod unitar, omogen. Cînd ne supunem vrierii altuia, nu facem decît să adaptăm mijloacele de care dispunem, unui scop ce nu ne aparține.

Din acest punct de vedere — esențial într-o asemenea discuție — trebuie să judecăm dificultățile legate de opera unui traducător. Singurul mijloc la care face apel cel ce tălmăcește o carte, este mecanismul limbii, pentru că numai el e în stare să descompună dificultatea ce aparține specificității stilului original. Atenția încordată a unui astfel de știutor de limbă poate reda fluxul personal al scrisului unui autor.

Stăpînirea acestui mecanism este singura în stare să infirme ideea că o creație literară conține secrete indecompozabile și e singura în stare să rezolve — prin ceea ce s-ar putea numi o mișcare de translație — realcătuirea așa zisului fenomen original.

Un adevărat traducător este un scriitor de talent, dublat de un mare cunoscător al modului în care funcționează mecanismul limbii.

Nici talentul care prin natura lui este foarte personal nu poate înfrunta singur obstacolele pe care le ridică ceea ce este original în scrisul unui autor tradus, și nici ăscușința unui mare grămătic nu e suficientă pentru a reînsufleți, într-o traducere, textul original.

Numai îmbinarea acestor două însușiri e în stare să realizeze o tălmăcire artistică.

Doamna Bovary de Flaubert — în românește de Demostene Botez.

Această traducere vădește un susținut efort artistic, fără de care, de altfel, realizarea ei nu ar fi fost cu puțință, pentru că, spre deosebire de mulți alți mari scriitori, Flaubert a fost un neîntrecut maestru al stilului, pe care l-a lucrat ca un șiefiutor de pietre rare.

Povara care apasă pe umerii traducătorului unei asemenea capodopere este enormă, pentru că în acest caz el trebuie să mai aibe — dincolo de știința limbii

și de talent — puterea de a pătrunde atmosfera densă și complexă, între ale cărei imponderabile hotare se desfășoară acțiunea propriu-zisă a romanului.

Demostene Botez trebuie să fi lucrat cu înverșunare, ca să fi izbutit în așa măsură să redea incomparabila frumusețe a cărții lui Flaubert.

Limba traducătorului este limpede și calmă, apropiindu-se prin cele mai firești mijloace de expresie de aceea pe care-o folosește genialul autor al „Doamnei Bovary“.

Tălmăcirea acestei cărți este făcută fără stridențe, sobru, „fără razne și prisosuri“, cum spune Mateiu Caragiale, cînd vrea să înfățișeze vraja ce se desprinde din povestirile eroului său Pantazi.

Am admirat această frumoasă tălmăcire străbătută de la început pînă la sfîrșit de seninătatea unei geometrii severe.

Și totuși, grămăticul din mine, a surprins unele neînsemnate abateri de la ceea ce s-ar putea numi o perfectă corectitudine a limbii.

Iată unele dintre aceste abateri.

La începutul cărții (pag. 18) traducătorul se exprimă așa: „Dar fie că el nu prinsese mișcarea, fie că nu cutezase să facă la fel, noi terminaserăm rugăciunea și noul venit tot își mai ținea șapca pe genunchi“.

Dacă spunem pur și simplu: „fie că el nu prinsese mișcarea, fie că nu cutezase să facă apel“, ne angajăm să continuăm cu ceva care trebuie să se refere tot la el. Pentru a continua cu ceva referitor la altcineva, trebuie să spunem: „fie din pricină că el nu prinsese mișcarea, fie din pricină că nu cutezase să facă la fel, etc.“

Dar traducătorul continuă cu o propoziție care se referă la altcineva decît la subiectul propoziției anterioare.

Alta trebuie să fie topica frazei. Intii, pronumele „el“, din prima propoziție, trebuie să cadă, ca fiind nu numai de prisos dar chiar dăunător.

Iată cum trebuie să fie construită fraza: „Dar fie că nu prinsese mișcarea, fie că doar nu cutezase să facă la fel, noul venit își mai ținea încă șapca pe genunchi, cînd noi terminaserăm rugăciunea“.

Sau:

„Dar fie din pricină că nu prinsese mișcarea, fie din pricină că doar nu cutezase să facă la fel noi terminaserăm rugăciunea, cînd noul venit își mai ținea încă șapca pe genunchi.“

Introducerea lui „doar“ se vede bine, e necesară pentru că existența lui implică ideea că eroul despre care e vorba, ar fi făcut la fel dacă ar fi cutezat.

Mai este ceva : „nu prinsese mișcarea“ se pare că nu are destulă sobrietate. Nu am în față textul original, dar nu cred ca el să conțină vorbirea unui argo atît de degradat.

La pagina 19 :

„Urmară apoi, tunînd, sunete răzlețe, ce se potoleau cu mare greutate, ca să înceapă uneori dintr-odată, în cite-un rînd de bănci, unde mai răbufnea ici și colo, cite un ris infundat, ca o petardă prost stînsă“.

Intii „uneori“ cade în frază prea brutal pentru că sensul lui e oarecum deosebit de acela pe care i-l atribuie traducătorul.

„Uneori“ se referă la un cadru general de fapte.

Voi da un exemplu : „Barbarii care năvăliseră în această parte a continentului, se abăteau uneori și prin meleagurile noastre“. „Uneori“ fixează un moment într-un cadru mare și de oarecare permanență.

Nu pot însă să spun, în cadrul unei întîmplări, petrecută o singură dată, și care durează ea însăși foarte puțin, că „uneori“ se mai întîmplă ceva.

Cred că mai bine ar fi fost : „Urmară apoi, tunînd, sunetele răzlețe ce se potoleau cu mare greutate pentru ca la răstimpuri, sau cînd și cînd, să reînceapă“ etc.

Mai este ceva : în aceeași frază se repetă de două ori : „cite-un“ și apoi „ca o petardă prost stînsă“. O haină este „prost“ croită, o carte este „prost“ scrisă, o treabă este „prost“ făcută. Din exemplele date mai sus se vede că adverbul „prost“ se referă la ceea ce s-a făcut rău cu intenția de a se face bine.

Cele ale naturii, în care nu intervine mîna omului, nu sînt nici „prost“ nici „bine“ făcute, decît dacă le atribuim vreo forță supranaturală condusă și ea de-o anumită intenție.

Intreaga frază cred, ar fi trebuit să fi fost astfel alcătuită : „Urmară apoi, tunînd, sunete răzlețe, ce se potoleau cu mare greutate pentru ca, la răstimpuri, să reînceapă dintr-odată, în cite-un rînd de bănci, unde mai răbufnea ici-colo (și nu „ici și colo“) un ris infundat, ca o petardă nu de tot stînsă.“

Tovarășul Demostene Botez nu îmi va lua în nume de rău aceste observații, care ar fi fost prea mărunte ca să merite să fie luate în seamă dacă această traducere n-ar fi fost ea însăși atît de bine realizată.

„Hoții“ de Schiller — traducere de N. Argintescu-Amza.

N. Argintescu-Amza este un excelent traducător, atît de proză cît și de versuri. Folosind un lexic foarte variat și o topică ce urmărește meandrele frazelor și perioadelor textului original, el izbuteste să-l redea cu o admirabilă artă a folosirii nuanțelor.

Opera dramatică a lui Schiller impune traducătorului — prin ceea ce este propria ei forță de expresie — un efort artistic susținut și satisfacerea unor prea dificile condiții mai alës în limba romînă, cu totul deosebită de limba germană, sub raportul mecanismului care domină alcătuirea propozițiilor, a frazelor, a perioadelor.

Îi supun lui N. Argintescu-Amza, ca unuia ce cultivă nuanțele și o remarcabilă puritate a limbii unele nedumeriri pe care mi le-a provocat tălmăcirea sa în limba romînă a „Hoților“ de Schiller.

În actul al II-lea, scena I-a, pag. 91 autorul tălmăcirii scrie : „Și-acum toate căile ar fi libere, netezite, dacă n-ar sta în cale această halcă de carne ciolănoasă, nesuferită“.

„Toate căile“ și „ar sta în cale“ constituie în aceeași frază, de altfel și foarte scurtă, o repetare supărătoare.

În aceeași pagină : „Se cuvine însă ca planurile mele să se plece sub jugul de fier al mașinăriei astea ? — Trebuie ca spiritul meu înaripat să fie înlăntuit de mersul de melc al materiei ?“

În prima parte autorul traducerii spune :

„se cuvine ca“ iar în a doua parte, „trebuie ca“.

„Se cuvine ca“, firește înseamnă „drept este ca“, iar „trebuie“ înseamnă „este necesar“.

Tovarășul Argintescu-Amza ar fi putut scrie așa: „Se cuvine însă“ etc., iar a doua oară: „drept este oare“, sau: „se cade oare“.

La pagina 93: „Am să-ți vorbesc de anumite lucruri“.

Se spune: „despre anumite lucruri“.

La pagina 94: „Ce poate face un guzgan împotriva unui leu?“

Aceasta înseamnă doar atât: „ce-i rămîne de făcut unui guzgan în luptă cu un leu?“ Cred că sensul este însă altul și anume: „Ce rău poate să-i facă un guzgan unui leu?“

La pagina 95: „...bătrînul e chinuit de remușcări, din pricina acestui pas făcut în grabă“. „Un pas făcut în grabă“ nu are decît sensul concret. Figurat, cum au intenționat și autorul textului original și acela al textului tradus, se spune: „Un pas făcut în pripă“.

La pagina 96: „Iată dar cum stau platurile tale de căsătorie cu rîvnita domnișoară“.

Dacă tov. N. Argintescu-Amza ar fi pus o virgulă între „cu“, și „rîvnită“, încă ar fi fost mai bine!...

Și totuși, în ciuda acestor scăpări, care ar merita, la o viitoare ediție, un travaliu suplimentar. N. Argintescu Amza a izbutit să facă o foarte frumoasă traducere, de o nobilă ținută, într-o limbă cursivă și totuși aleasă.

GAZETA LITERARA (nr. 32-33)

Ion Roman trece în revistă câteva din dogmele cele mai primejdioase care și-au făcut simțită trista lor prezență în analiza operelor clasice. Din articol rezultă că scriitorii morți s-au pretat cu ușurință concilierii cu puncte de vedere înguste, sumare. Autorilor acestor strîmte puncte de vedere li se cuvin vorbe aspre. Și a evita o atitudine severă față de ei înseamnă a-i frustra de un drept pe care și l-au cîștigat pe merit. Printre frazele expuse zîmbetului nostru e și aceia cu privire la Neculce dintr-o prefață semnată de Mitu Grosu și apărută în 1950. Mitu Grosu după ce înșirue moșiile cronicarului conchide că „lista aceasta e suficientă ca să arate pentru ce Neculce nu a văzut cu ochi buni destrămarea regimului feudal”. Mierea articolului lui Ion Roman e culeasă de pe asemenea flori ale înțelepciunii. De altfel fraza citată se distinge prin faptul că îngăduie să se vadă profunzimea științifică a criteriului, care nu lasă loc pentru indeterminism sau îndoială și în plus are meritul de a funcționa automat și fără greș. Profilul unui gînditor sau om de litere, se susține implicit, poate fi stabilit cu ușurință după ce i-am cercetat veniturile. Este desigur mai curînd o judecată fiscală decît una marxistă, dar care ne prilejuește satisfacția de a înțelege un aspect din mecanica gîndirii umane și a legilor univiersului.

O schiță cu totul remarcabilă iscălește Bajor Andor. Eroul schiței e un bătaș îngîmfat și sîngeros, recalcitrant și obtuz din vocație. Lipsurile lui Bogнар, șeful unui important serviciu sînt înconjurate însă de

bunăvoința generală și în loc să se ia hotărîri drastice se depune asiduitate pentru a fi convertit la sentimente mai bune. Bogнар își jignește grav și și maltratează crunt subalternii sau colegii, dar nimeni nu are curajul să-l sancționeze și, din lășitate, fiecare se exersează în apostolat: vor cu orice chip să-l aducă pe calea cea bună. Ei arată, astfel, virtute, într-o împrejurare în care ar trebui să dea dovadă de omenie. Urmăriți de ideea de-a face din întreprinderea lor o radioasă cetate a dragostei și a înțelegerii reciproce, în care producția să crească neconținut aceștia rostesc tot felul de vorbe care nu înseamnă nimic și prin care transpare, în cele din urmă, perspectiva din care privesc huliganica atitudine a lui Bogнар: „Victimele nu mai pot participa la procesul de producție: or asta stînjenește bunul mers al planului”... „am stat de vorbă cu mulți tovarăși din posturi de răspundere și toți par a fi împotriva procedurii”. Schița satirică a lui Bajor Andor e scrisă, — alocuri, cu acea ironie care lovește cu adevărat în ceea ce trebuie extirpat din realitatea noastră. Autorul redă cu mare exactitate ticurile verbale, clișeele de gîndire care iau locul judecăților personale instaurîndu-și tiranica dominație: „Prea bine știm cu toții că pe tovarășul Bogнар îl animă loialitatea, în-suflețirea și bunăvoința față de masele populare, dar știm și că, — odată și pînă la un anumit punct, — și-a bătut, în general, nevasta la sînge. După bătăte, nevasta a căzut pe gînduri. Am să-i propun șefului de cadre să te ajute să-ți înșringi întru totul și să-ți elimini, în general vor-

bind, lipsurile. Apoi și-a luat tălpășița și a dezbătut în fața șefului de cadre slăbiciunile lui Bognar. Șeful cadrelor dădu din cap: — Foarte bun tovarăș, tovarășul Bognar, dar trebuie sprijinit. În fond, pentru atitudinea tovarășească față de dumneata, tot eu sînt răspunzător, deoarece nu l-am lămurit deajuns asupra acestei probleme“...

După cum vedem, la „Ei aș“, „Parol“, „Cest-copil“, „Nu pot pentru că“... se adaugă alte formule verbale de mare circulație.

Un reportaj interesant este acela intitulat „Am pierdut carnetul de reporter“ de N. Tănase. Surprinde faptul că autorul nu dă atenție amănuntelor tehnice, ci eroilor săi, pe care ni-i descrie cu naturalețe și humor, în mod degajat, fără artificialități. Din câteva fraze, N. Tănase ne familiarizează cu viața minerului Iosif Ilie Băloiu. Autorul se înțelege cu eroii săi din câteva cuvinte, le câștigă îndată încrederea. Din cînd în cînd, — și de ce n-am spune, spre farmecul cititorilor, — N. Tănase uită că e scriitor și-l vedem rostind cu delectare și, mai ales, firesc, expresii ca: „Vax“, „Aiurea“, „Tff“. Niciodată tonul său nu e mai personal și mai autentic ca în asemenea momente. Dar să nu-l copleșim nici

sub povara laudelor nici sub aceia a rezervelor, pentru că fiind tînăr, nu a avut vreme încă să exceleze nici în bine, nici în rău.

Mai de mult încă s-a pornit în paginile „Gazetei literare“ o discuție despre o problemă foarte interesantă și anume, a spiritului modern. Din discuțiile purtate pînă acum, a reieșit doar greutatea de a defini spiritul modern și trebuie să cădem de acord că această dificultate e mare.

Ultimul articol datorat lui Nicolae Labiș readuce în discuție ideea interesantă că arta modernă are de descoperit în sufletul uman trăsăturile noi, generate de împrejurările epocii noastre. Iar în clipa cînd va reuși s-o facă, arta noastră se va diferenția tot atît de substanțial de vechea literatură pe cît spiritul și inima noastră se deosebesc de cele ale înaintașilor. Noutatea nu poate să rezulte, în primul rînd din revoluționarea mijloacelor artistice, cît din descoperirea în sufletul uman, a unor laturi noi, care asigură artei o viață mai lungă decît durata unui sezon literar. Așa dar, mulțumită acestui nou articol este reanimată această veche idee.

E. B.

„STEAUA“ nr. 6-7-8/1956

Ceea ce impresionează în primul rînd pe cititorul „Stelei“ din ultima vreme este efortul susținut, preocuparea intensă a colectivului redacțional, de a găsi revistei un profil propriu, viu și interesant, de a promova în literatura noastră înflorirea unor personalități literare originale. Revista, tinzînd spre formarea unei șinute artistice proprii aduce o notă aparte în varietatea stilurilor ce pot și trebuie să se dezvolte în literatura noastră realist-socialistă. Prin orientarea sa generală ideologic-artistică, „Steaua“ contribuie din ce în ce mai substanțial la înviorarea literaturii noastre noi. Se afirmă din ce în ce mai puternic în paginile ei dorința de a crea o literatură nouă, bazată pe principiul spiritului de partid, dorința de a oglindi cu competență artistică fenomenele noi ale

vieții, de a sprijini dezvoltarea și conturarea personalităților artistice a unor poeți fineri ca Aurel Rău, Victor Felea, A. Gurghianu, ș.a.

Menționăm, așa dar, în primul rînd dorința de a crea revistei un profil propriu și tendința justă de reinnoire, de găsirea unor modalități noi de expresie, mai moderne și mai potrivite cu spiritul contemporan. Mi se pare totuși că, din păcate, tendința aceasta laudabilă nu și-a găsit întotdeauna rezolvarea cea mai potrivită, ducînd cîteodată la unele clișee poetice, la unele formule vagi de lirism ceșos. Subliniem acest lucru nu atît pentru a vorbi de unele slăbiciuni ale poeziei din „Steaua“, cît pentru faptul că fenomenul e străin însuși spiritului nou al revistei.

Totuși, în general, poezia din „Steaua“

are o orientare realistă, fiind în mare măsură o poezie de bună calitate. Maria Bănuș, poeta care în ultima vreme a creat o poezie de simboluri grandioase, oglindind complexitatea problemelor omului contemporan, în poezia „Vacanța” imaginează o plimbare cu iubitul „peste zecemii de ani”, în „Săgetător sau Capricorn”. Versurile împletesc planul realităților prezente cu acel al închipuirii, nota serioasă cu humorul creind momente de reală desfătare sufletească. Reținem de asemenea: „De ce te-ntorci, duioasă rîndunică?” de Marcel Bressășu, „Peisaj în apă” de A. E. Baconsky, „Notații” de Aurel Gurghianu. Merită menționate unele poezii izbutite de V. Felea, ca „Timpul nostru”, și Leonida Neamțu, „Meșterului Manole”. Pe o altă modalitate artistică merge Mihai Beniuc în „Focul lui Horea”, care respectă o formulă clasică, înrudită cu cea a lui St. O. Iosif în „Gruia lui Novac”. Tiberiu Utan în „Despre Pîntea” urmează și el aceeași cale folosind cu îndrăzneală inspirația folclorică.

Cred că din toate trei numerele lucrul care trebuie remarcat în mod cu totul deosebit este ciclul lui Aurel Rău „Dintr-o nouă călătorie în Munții Neamțului”. Ciclul, compus din circa 20 de poezii are o tematică actuală și variată, versul e original, limba expresivă și nuanțată, sentimentele autentice și puternic reliefate. Se împletesc aci într-o admirabilă armonie artistică imaginile unei lumi de altădată: „Schituri în amurg”, „Sfinții lui Tonitza”, „Stejarii lui Ștefan cel Mare” cu imaginea dinamică, grandioasă și totuși simplă a constructorilor unei lumi noi: „Sosirea constructorilor”, „Întîia treaptă de la baraj”, „Muncă de noapte la fundația uzinei electrice”, „Inginerul de drumuri”, etc. etc.

Ciclul acesta face dovada unei remarcabile maturități artistice care nu surprinde de loc pe cei ce cunosc talentul real al poetului clujan. Am întîlnit versuri de o intensă înfiorare lirică, menite parcă să răscolească un trecut istoric glorios și să afirme un prezent măreț, să lumineze o filă din biografia constructorilor socialismului. Sînt versuri de o plasticitate și de o putere evocatoare cu adevărat memorabilă

ca de pildă „Sfinții lui Tonitza”. În amurgul serii sub tînguirea clopotelor, călugării vin la schitul Durău și ingenunchiază în fața sfinților pictați de Tonitza. Se roagă mecanic, sărînd rîndurile, într-o plictiseală îngrozitoare:

Ca niște umbre duse-n veșnicie,
Par schivnicii s-asculte calvarul monoton.
Moaștele sfîntului Pantelimon
Au adormit și ele pe laviță-n cutie.

Și asta va dura. Și parcă-i seară.
Iar vremea curge atît de inutil.
Subt bolțile înguste s-a stins ori ce profil
Și rîndurile sare...

Dar afară,
Afară munții-nchiși, poiana verde
Și norii albi — contraste vii aprind!
De plictiseală, sfinții lui Tonitza
Din fumul zugrăvelii se desprind.

Cred că printr-o astfel de poezie modernă, „Steaua” își poate defini într-adevăr un profil propriu.

Proza din „Steaua” e semnată în aceste numere de Ion Marin Sadoveanu — „Puterea gîndului nou”; Petru Dumitriu — „Copilării”; Ion Istrati — „Cum devine cazul”; Aurel Mihale — „Batalionul doi”.

„Copilării” de Petru Dumitriu vin să întregescă cu aceeași forță artistică imaginea puternică realistă a „Cronicii de familie”. Cu scenariul literar „Batalionul doi” de Aurel Mihale, în care se înfățișează o fază a luptelor pentru eliberarea Ardealului de sub armatele fasciste, ne mai apropiem de zilele noastre, prin septembrie 1944.

Fragmentul de nuvelă „Zilele săptămîinii” inspirat din viața satului de azi e destul de anemic realizat. Bucata „Cum devine cazul?” de Ion Istrati, tot cu o tematică actuală, are o viziune simplistă, care exploatează într-un chip poporanisto-semăntorist, pentru efecte artistice, naivitatea și nepriceperea fărînească, confuziile de la tribunal.

Sectorul de critică se remarcă prin varietatea și bogăția rubricilor și a materialelor. Se pare că „Steaua” — așa cum se prezintă în ultimele numere — este una dintre puținele reviste din țară care are

permanent rubrici utile și interesante. „Carnetul sovietic” prezintă vioi, atractiv, fără morga rigidă din alte reviste, mișcarea literară și de idei din Uniunea Sovietică; „Cronica științifică”, „Aniversări”, „Cronica literară”, „Viața artistică”, „Viața cărților” etc. sînt iarăși redactate cu inteligență și aduc material substanțial.

Cum s-a mai arătat și altă dată, unul din succesele cele mai de seamă le-a obținut „Steaua” prin rubrica „Viața Cărților”, reușind a rezolva o problemă arzătoare, nerezolvată, din păcate de alte reviste lunare, ca de pildă chiar prezenta, și anume comentarea în fiecare număr a circa zece cărți recent apărute, majoritatea din producția literară originală.

Mulțimea cărților recente nu împieteză cu nimic asupra calității recenziilor. E un exemplu demn de urmat.

Un merit al revistei „Steaua” îl constituie lărgirea considerabilă a cercului colaboratorilor, prezența în paginile ei a unor personalități culturale de primul ordin, ca

Tudor Arghezi, G. Călinescu, L. Blaga, T. Vianu etc. De asemenea este cu totul pozitivă și promovarea tinerelor talente din toate domeniile: poezie, proză, critică literară. În fiecare număr apar semnături noi, promițătoare. Trebuie remarcate și notele variate și vii publicate în revistă.

Prin luări de poziții curajoase, chiar cînd nu sînt întotdeauna în asentimentul general, notele critice din „Steaua” fac o bună agitație în jurul problemelor literare.

O agitație mai puțin bună fac însă și-canele și răfușelile personale care răbufnesc pe alocuri sub îndrăzneala anonimului. „Criticul Y” și „Poetul Y cel mare” sînt o mărturie în acest sens.

Printre revendicările pe care le avem față de sectorul criticii și teoriei literare din „Steaua”, se înscrie și dorința ca revista să realizeze o discuție mai puțin fragmentată a fenomenului literar actual, schișind și unele încercări de sinteză.

D. B.

SPIRIT MODERN ȘI PROLET-CULTISM

Întilnim în perioada actuală — când măsurile luate pentru lichidarea urmărilor cultului personalității din viața socială și literară fac ca dogmatismul să fie blamat pe toate drumurile — o situație din cele mai curioase. Nu este articol care să nu pună la stîlpul infamiei și să nu complimenteze cu cele mai aprige înjurături dogmatismul, dar în același timp în cele mai gălăgioase dintre ele găsim predicate cu o candoare înduioșătoare, teorii ultradogmatice sau chiar păreri izgonite de multă vreme din presa noastră. Aceste gânduri ne-au venit citind două articole semnate de H. Zalis: „Spiritul modern — o realitate estetică” din „Gazeta literară” și „Debut promițător” din „Steagul Roșu”. Se știe că în „Gazeta literară” H. Zalis a fost primul care răspundea lui D. Carabăț a luat cu înfocare apărarea spiritului modern. Articolul impresionează prin tonul sentențios și de o gravitate solemnă. Teoriile oponente sînt categorisite cu mult calm drept „obstrucții și încăpășinări obtuze”. Dar urmăriți unele dintre tezele pe care le susține H. Zalis. Pornind să deșinească pe anumite laturi spiritul modern, criticul formulează o serie de întrebări retorice: dacă ar putea cineva să dea imaginea societății noastre folosind „maniera, optica (? n.n.), mijloacele lui Nicolaie Filimon din „Ciocoi vechi și noi”, iar mai apoi dacă s-ar putea hazarda cineva să descrie un oraș din patria noastră în maniera în care sînt înfățișate țîrgurile de odinioară de către Cezar Petrescu și M. Sadoveanu. Dar oare cărțile lui Cezar Petrescu și M. Sadoveanu în-

chinat orașului provincial nu se înscriu prin' caracteristicile lor artistice — de pildă atmosfera psihologică apăsătoare — literaturii moderne? Pentru H. Zalis o serie de trăsături ca mobilitatea dramatică sau caracterologică, etc., n-au apărut decît după Revoluția din Octombrie. Căci iată ce citim: „Refuzînd să recunoască în mobilitatea etică, dramatică, caracterologică, elemente artistice, specifice ce răspund relațiilor sociale și etice contemporane restructurate de revoluția socialistă (s.n.), D. Carabăț respinge una din cuceririle estetice ale artei contemporane, impusă de realitatea contemporană. În continuare, criticul dă drept exemplu cărțile lui Ehrenburg și romanul lui V. Kataev „Timp înainte” după care trage concluzia: „Iată dar, că mobilitatea epică nu e inerentă oricărui obiect oglindit cum conchide tov. Carabăț, (ceea ce e just, n.n.) și că, dimpotrivă, este dictată de dramatismul și efervescența prefacerilor revoluționare”. (Am văzut că H. Zalis înțelege prin prefaceri revoluționare revoluția socialistă). Nu credem că e nevoie să dăm exemple de opere „cu mobilitate epică”, scrise chiar înainte de Revoluția socialistă. Pe la sfîrșitul articolului H. Zalis ne mai servește încă o lumină a gândirii sale.

„E îndoielnic că ancorarea într-un realism atemporal și stagnat la nivelul cuceririlor artei clasice (subl. n.) ne-ar fi dat „Moromeții” și că suprimarea evoluției mijloacelor de expresie l-ar mai fi diferențiat pe Marin Preda de Liviu Rebreanu și Pavel Dan, sau pe Lucia Demetrius cu replica ei ironică, suavă și aspră, candidă și subtilă, mereu concisă,

întotdeauna tulburătoare, să zicem — de teatrul sumar al tinereții lui Alexandri". Se pare că după Zalis simplul fapt că te afli în epoca noastră te și situează deasupra nivelului „cuceririlor artei clasice". De aceea este și firesc ca replica Luciei Demetrius să fie „suavă și aspră, candidă și subtilă". Potrivit acestei concepții ar trebui ca și H. Zalis în mod automat, să se aște deasupra cuceririlor criticii clasice. Dar iată ce scrie criticul în „Steagul Roșu": „Romanul lui Corneliu Leu, este mai de grabă, cu tot caracterul său de rechizitoriu al vechii orânduiri, o replică de comedie (Cum vine asta? O comedie nu poate să aibă caracterul de rechizitoriu al vechii orânduiri? n.n.), prin

care se dezvăluie ironic, cu sarcasm, esența derizorie, meschină a „high-life"-ului provincial. În aceasta constă și originalitatea sa, (adică în prezentarea esenței derizorii, meschină a „high-life"-ului provincial n. n.) care dacă nu este de ordin tematic, se impune cert prin tipologie". Deci originalitatea romanului stă în înfățișarea „high-life"-ului provincial dar această originalitate nu este de ordin tematic. Strașnică logică!

Evident că se cuvine ca atunci când mi-litezi gălăgios pentru spiritul modern să fi cât de cât modern, dacă nu și în teze cel puțin în logica formulărilor.

C. Vălimăreanu

FANATICII ARTEI

Adesea manuscrisele care ne sosesc la redacție sînt însoțite de lungi și dramatice scrisori: „N-am tată, sînt singur, literatura e viața mea. Vă rog să citiți cu atenție modesta mea lucrare și dacă se poate s-o publicați" — ne scrie un perpetuu debutant. „Sînt conștient de lipsurile mele. Știu că romanul pe care vi-l trimit are multe neajunsuri și greșeli. Dacă vreți însă să mă ajutați, eliminați dvs. tot ceea ce vi se pare rău din punctul de vedere al limbii și stilului, formei și fondului" sună o altă scrisoare. Un om în vîrstă, cap de familie care-și petrece orele libere braconînd pe domeniile clasicilor noștri și-a întovărășit personal romanul pînă la redacție unde ne-a mărturisit grav și sumbru că oridecîteori i se respinge un manuscris încearcă aceiași durere ca și cum i-ar muri un copil. Și ne-a privit drept în ochi. Toate acestea sînt nimic față de scrierea pe care am primit-o deunăzi din partea unui fanatic al artei literare.

„Ceea ce vă pot spune este că sînt foarte îndurerat cînd văd că greșelile se repetă. Mă mustră cugetul, clipele, orele, zilele revin sbuciumate și vătul întunecat al tristeții le acoperă. Dar nu este vina

mea. Inima-mi tînră simt că-mi șoptește prin bătăile-i înțeleșite: „Dacă ar fi vina ta, ființă sbuciumată, te-ași răpune, te-ași preface în țărîină și te-ași acoperi cu lînfoliul veșnicei uitări. Muncesc din zori și pînă-n noapte cot la cot cu iubii mei fărani și munca mi se pare o cinste, un privilegiu și nu m-ași fi plîns niciodată că-i prea mult dacă nu intervinea un singur lucru: titanica dragoste față de arta literară. Duc o viață închisă, strîmtă pentru o inimă largă (de la casă pînă la cîmp și invers). Seara, cînd vin de la muncă, cu toate că-s obosit, sacrific cîteva ore literaturii din pușinele pe care le am. Iau creionul și coalele. Cite odată și mai bine zis în majoritatea cazurilor, măicuța îmi spune:

— Culcăte,*) Nelule, căci mîine te scoli de mult și apoi nu mai ai nici coale. Astăseară n-ai pe ce scrie. Nu te întrista. Ești obosit, viața ta este un veșnic chin. De ce foarte astea? Mai bine nu mai învâțai carte. Tu nu poți ajunge un om mare".

*) Pentru a respecta pe autorul scrisorii, i-am respectat stilul — ca și erorile gramaticale.

— „Nu pot măicușă, să mă culc. Liniștea imi este tulburată — îi răspund. Și ce n-ai da să am cât mai multe coale, creioane și mai ales cărți, cărți și iar cărți! Așa da și haina după mine.

Inima mă doare iar eu îi promit, îi promit tot mereu cărți, reviste, viață corespunzătoare, posibilități corespunzătoare cerințelor artei literare și din când în când și vizionarea câte unui film, teatru sau alte spectacole sau cite o plimbare printr-o aleie feerică sub vraja lunii aurii și multe și multe altele și mai ales succes în idealul neabătut propus“.

Ați înțeles, după aceste rînduri, că autorul lor este un suflet profund tulburat, o inimă chinuită, care are iluzia, de atîtea ori funestă, că este un scriitor. Am căutat pînă de curînd să-l convingem cit este de păgubitoare ambiția literară pentru cel lipsit de vocație, ne-am reafirmat în repetate rînduri părerea că și-ar folosi de o mie de ori mai bine forțele altfel decît făcînd literatură. Sacrificiile autorului scrisorii ca să fie publicat trebuiesc neapărat interzise. Mai întîi pentru că sînt inutile, și apoi pentru că demoralizează pe cei pentru care sînt făcute. Și-a pierdut desigur prieteni, a descurajat probabil amoruri, a amărit inima unei mame nevinovate, și toate astea din pricina unei patimi cu mult mai sălbatică decît toate celelalte. E timpul, ca printr-un efort de voință, să triumfe asupra ei. Dar nu, el speră — și aici nu se deosebește nici de unii autori care publică — speră cu o nobilă ardoare că într-o zi, prin înceata dar irezistibilă acțiune a forțelor naturii va ieși din el un scriitor. Atît i-a mai rămas. Să-i smulgem și această iluzie? Da. Ca să facem loc unei alte iluzii. Cea nouă îl va conduce fără indoială mult mai departe. Va trăi atunci clipe cu

adevărat fericite. De ce să avem pentru ei compasiune cînd putem avea mîndrie? Cine știe ce destin glorios îi pregătește de mult timp viața în alt domeniu!

Existența autorului scrisorii s-a confundat pînă acum cu un încrîncenat apetit al tiparului. Dorința de a fi publicat i-a luminat sufletul. Și oricîte decepții a suferit nu poate uita dulceața vinovată a acelor clipe cînd își visa tipărite manuscrisele. Ce-i va mai rămîne acum, decît amintirea lor? Adio visuri, adio voluptăți. În mijlocul atîtor înfrîngerii, un singur lucru a fost cu adevărat frumos: dorința de a se distinge, dorința de a publica. Ea a fost piatra unghiulară a acestei vieți consacrată artei. Dincolo de această piatră — pustiul. Cu atît mai merituos lucru dacă pe această piatră și fără nimic altceva a stabilit atît de solid virtutea augustă și teribilă a perseverenței, a dirzeniei, a eroismului.

Să nu mai scrie niciodată? Ce îngrozitor coșmar! „A fi scriitor, și a înceta de a fi scriitor, brusc într-o zi...“, această idee îl înspăimîntă. „Eu, pare a spune el, îmi iubesc literatura chiar așa cum este, mediocră, neconsistentă, coruptă de lipsa mea de talent. Simțind că ar trebui să renunț la ea, mă cutremur.“ Cîtă dragoste pentru literatură! Vă îndoiți după asemenea cuvînte că are chemare? Mai mult chiar, o chemare de martir. Dar secolului nostru nu-i trebuiesc martiri. A avut destui. Cine va socoti nota de față severă, să se gîndească la aceasta. De fapt, ar trebui să ne plecăm pînă la pămînt în fața autorului scrisorii, tragică victimă, el care prin aspirația și neputința sa este în același timp orgoliul și mizeria, splendoarea și nimicnicia literaturii.